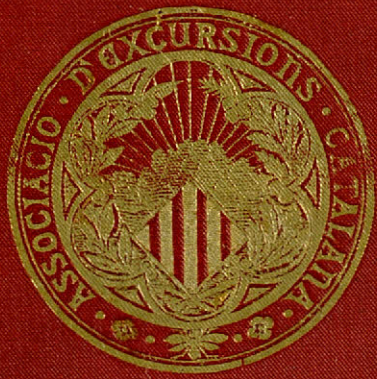
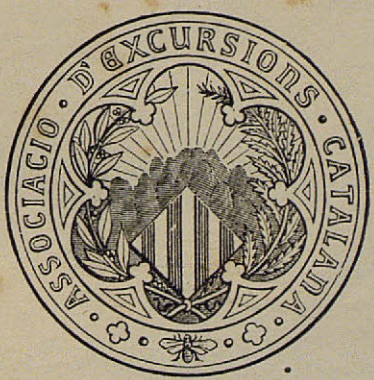

ASSOCIACIÓ · D'EXCURSIONS · CATALANA

BUTLLETÍ

DE LA

ASSOCIACIÓ D'EXCURSIÓNS CATALANA.

1882.

CATALUNYA — CENTRE EXCURSIONISTA DE — BIBLIOTECA

TOMO IV.

BARCELONA.

IMPREMPTA DELS SUCCESSORS DE N. RAMIREZ Y C.ª

Passatje de Escudellers, núm. 4.

1882.

ÍNDICE. [1]

SECCIÓ OFICIAL.

Acorts; p. 42, 83.
Anuncis oficials; p. 4, 41, 81, 130, 153, 169, 185, 210.
Catálech dels objectes presentats per la Associació d' excursions Catalana en la Exposició regional de Vilanova y Geltrú, 1882; apéndice.
Comunicació; p. 42.
Donatius pera la biblioteca; p. 37, 73 151, 167, 183, 234.
Id. pera lo museo; p, 40, 80, 126, 167, 184, 235.
Estats de comptes; p. 92.
Junta general extraordinaria, 2 Juny 1882; p. 88.—Id. 28 Desembre 1882; p. 211.
Sessió púb. inaugural, 9 Maig 1882; p. 84

EXCURSIÓNS.

Col-lectivas.—Al Tibidabo, 13 Novembre 1881, per *D. J. Barcon Olesa;* p. 8.
A Premiá de dalt, 18 Desembre 1881, per *D. Roman Arnet*; p. 13.
A Vilanova, Olérdula y Vilafranca, 25 y 26 Febrer 1882, per *D. Ramon Arabia y Solanas*; p. 186.
A Ripoll, al Montgrony y á las fonts del Llobregat, 24 á 27 Mars 1882, per *D. Arthur Osona*; p. 138.
A Centellas y al Castell de Sant Martí, 18 Maig 1882, per *D. Alvar de la Gándara*; p. 170.
Al gorch de Perxa-Astorch y Castell de Montsoriu, 3 y 4 Juny 1882; per *D. Arthur Osona*; p. 160.
Particulars.—Als alts Pyrineus y alt Aragó, 20 Agost 1880, per *D. Ramon Arabia y Solanas*; p. 138 (Anuari 1.r, p. 332).
Un passeig per las Garrigas, 3 Octubre 1880, per *D. Cels Gomis*; p. 4 .
A Suissa, per *D. Valentí Almirall*; p. 7.
Per la provincia de Guadalajara, per *D. Cels Gomis*:
I. Brihuega, 17 Novembre 1880; p. 67.
II. Las covas de *Peña de la Hoz* y de Civica, terme de Brihuega, 19 Novembre 1880; p. 72.
III. Cifuentes, 1 Desembre 1880; p. 74.
IV. De Cifuentes á Trillo y als banys de aquest nom; p. 114.
V. Excursió al monastir de Ovila (Trillo); p. 119.
VI. Geodas calissas de Sierrezuela (Sotoca); p. 165 (V. Anuari 1.r, p. 405).
VII. Nota sobre el *Convento Lorado* (Carrascosa de Tajo); p. 165.
VIII. De Ocentejo á Canales del Ducado; p. 166, 175.
IX. Dos pobles desaparescuts; p. 192.
Una visita al monastir de «San Victorian», en l' antich regne de Sobrarbe (Huesca), per *D. Cels Gomis*; p. 218.
Dotze horas á Saragossa, per *D. Cels Gomis*; p. 131.
A Sant Benet de Bages, 22 Juliol 1881, per *D. Cels Gomis*; p. 17.
Al castell de Farnés, Setembre 1881, per *D. E. Canibell;* p. 22.
Al castell de Palafolls, 23 Novembre 1881, per *D. Joseph Cortils y Vieta;* p. 63.
Ascensió de hivern á Santa Fé (Montseny), 12 Febrer 1882, per *D. Arthur Osona*; p. 29.
Lo castell de Centellas, impressions y paissatjes, 12 Maig 1882, per *D. Santiago Rusiñol y Prats*; p. 180, 198.
Aplech d' excursions verificadas desde Coll de Pruit (Collsacabra), Setembre de 1882, per *D. Arthur Osona*:
I. A Sant Pere de Sacosta; p. 222.
II. Als «Esquellons» y al «Cap d' En Farriol»; p. 223.
III. Als Hostalets, Sant Esteve d' En Bas, Olot y Sant Joan Sas Fonts; p. 224.
IV. Al Puig Clará y Puig dels Moros; p. 226.
V. A la vall de Hóstoles; p. 228.
VI. Al Santuari de la Mare de Deu de Bellmunt; p. 230.

[1] Las páginas 150 á 152 portan equivocadament la foliació 230 á 252.

VISITAS.

Al arxiu general de la corona de Aragó, 5 Mars 1882, per *D. Jaume Massó*; p 53.
A la fábrica dels Srs. Batlló y Batlló, 19 Mars 188., per *D. R. Tintorer;* p. 98.
Al establiment de floricultura de D. Ramon Oliva, 21 Maig 1882, per *Don R. Gili;* p. 213.

CONFERENCIAS.

1.ª Per *D. Joseph Ricart y Giralt*, 21 Octubre 1881: «III Congrés geográfich internacional de Venecia»; p. 5.
2.ª Per *D. Valentí Almirall*, 18 Novembre 1881: «Una excursió á Suissa»; p. 7.
3.ª Per *D. Cels Gomis*, 30 Novembre 1881: «I. Un passeig per las Garrigas. II. Dotze horas á Saragossa. III. De Brihuega á Guadalajara»; p. 43, 131.
4.ª Per *D. Ramon Arabia y Solanas*, 5 Desembre 1881; «Excursió als alts Pyrineus y alt Aragó»; p. 138. (V. Anuari, any I, p. 332).
5.ª Primera forana: per *D. Ramon Arabia y Solanas*, Breda, en la Casa de la Vila, 3 Juny 1882: «Montseny, son passat, present y pervenir»; p. 154.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

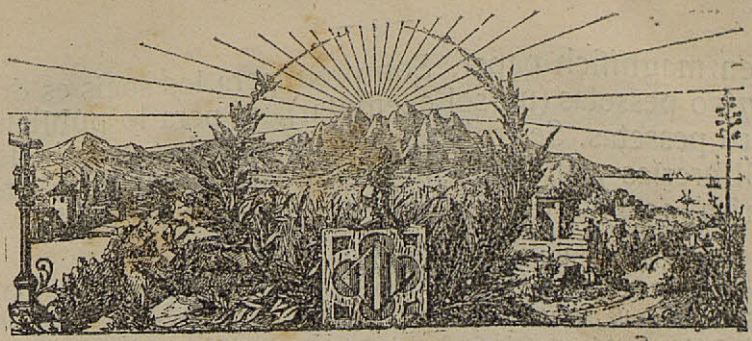
Lo aplech de Sant Segismont (Montseny), 1 Maig 1882, per *D. Arthur Osona*; p. 146.
Bibliografía, per *D. Ramon Arabia y Solanas*; p. 121.
Catálech de la Flora de la Vall de Nuria, per *D. E. Vayreda*, (s'han repartit com Folleti los 6 primers plechs.)
Costums populars del Vallés, per *don Vicens Plantada y Fonolleda:*
I. La serra vella; p. 34.
II La porqueirola, cansó; p. 110.
III. A la una, lo sol y la lluna, joch que sols jugan los noys grans; p. 113.
IV. La puput, joch de noys y també de noyas; p. 114.
V. La cebeta, joch de noys; p. 178.
VI. La llebreta, joch de noys; p. 179.
VII. Passatemps dels noys; p 180.
VIII. Titllo, joch de noys; p. 232.
Paraulas y frases caspolinas, per *D. Manuel de Latre*; p. 65.
Lo primer meridiá, per *D. Joseph Ricart y Giralt;* p. 31.
Problema epigráfich en Ripoll; p. 104.
Reunió catalanista en Poblet y Santas Creus, 17 Maig 1882, per *D. Alvar Verdaguer*; p 103.

NOTICIAS Y AVISOS.

Noticias; p. 36, 77, 122, 148, 167, 182, 208, 233.
Avisos; p. 1, 81, 129 185, 209.

GRABATS.

Alcanó, finestral del castell; p. 52.
Alfez, creu de terme; p. 51.
Arxiu de la Corona de Aragó, prestatjes, p. 56.
Id. id., planta de la sala baixa; p. 57.
Aspa (Lleyda), creu devant de la iglesia; p. 50.
Ayguafreda de dalt, menhir; p. 174.
Brúixula; p. 12.
Campdevánol, creu; p. 139.
Fábrica dels Srs. Batlló y Batlló; p. 98.
Granyena, portalada bisantina de la iglesia abandonada de S. Miquel Arcangel; p. 53.
Monastir de Sant Victoriá: fragment de retaule gótich del s. XVI; p. 220.
Montsoriu, lo castell; p. 164.
Pantómetra; p. 12.
Puig de Pedra Forca ó del Aliga, desde la Serra de Cadí; p. 61.
Sant Benet de Bages, claustre; p. 18.
Id. id., capitells del claustre; p. 20.
Sta. Coloma de Farnés, lo castell; p. 26.
Id. id., torre de la Esparra; p 28.
Santa María del Estany, capitells del claustre; p. 60.
Teodolito; p. 10.
Titllo; p. 233.

BUTLLETÍ MENSUAL

DE LA

ASSOCIACIÓ D' EXCURSIÓNS CATALANA.

ANY V. JANER Y FEBRER DE 1882. NUM. 40 Y 41.

Á NOSTRES SUSCRIPTORS.

Comensém á publicar ab lo present número lo notable traball de nostre distingit consoci D. Estanislao Vayreda, *Catálech de la Flora de la Vall de Nuria*. A fí de que 'ls socis que vulgan, pugan enquadernarlo separadament, puig formará un quadern bastant voluminós, se tirará ab tipos y paginació apart, per fulls complets de 8 páginas.

Comensarém també en un dels próxims números, la publicació de la llarga série de traballs, remesos per D. Cels Gomis, ab lo títol de *Excursions per la provincia de Guadalajara*.

Lo ANUARI de la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, que acaba de sortir á llum, forma un abultat tomo de XVI—584 planas en 4.º, imprés

en magnífich paper. Son preu pera los socis es de 7'50 pessetas (un sol exemplar), y pera lo públich 10 pessetas. Se trobará de venta en las principals llibrerías y en l' administració, carrer de la Portaferrisa, 13, 3.er, dreta. Conté las materias següents:

PRÓLECH.—ÍNDICE.— ERRATAS.

EXCURSIONS.—CATALUNYA.—I. De Puigcerdá á Viella (Vall d' Aran), Serra del Cadí, *Monte-Rubio*, Serra *de los Encantados*. Novas exploracions en los Pyrineus catalans, per lo *Sr. Baró de Saint-Saud*.—II. Impressions de una excursió al Taga, Sant Joan de las Abadessas y Ripoll, per *D. S. Rusiñol*.—III. Una excursió á Montserrat, per *D. Arthur Bofill*.—IV. Itinerari al Santuari de la Mare de Deu del Mont, per Banyolas y Besalú, per *D. Arthur Osona*.—V. Primeras ascensions de hivern en los Pyrineus espanyols. Lo Tossal de Bargás. Lo Pich de Aneto ó *Néthou*, per *D. Maurici Gourdon*.—VI. Lo Vallés per *D. F. Maspons y Labrós*.—VII. Una excursió á Santa María del Estany, per *D. Ramon Arabia y Solanas*.—VIII. Excursió á Caldas de Malavella, per *D. Thomás Lletget*.—IX. Excursió histórica pe'l plá de Barcelona, per *Don Joseph Fiter é Inglés*.—X. Al Montseny, per *D. Ramon Arábia y Solanas*.—PROVINCIAS Y EXTRANGER. —XI. Una visita al Monastir de la Oliva (Navarra), per *D. Pere Vives y Vich*.—XII. Excursió á Palma, Covas de Artá y de Manacor (Mallorca), per *D. Francisco X. Tobella y Argila*.—Apéndice, per *D. Pere de A. Peña*.—XIII. Regallo amunt (provincias de Saragossa y Teruel), per *D. Cels Gomis*.—XIV. Excursió á Luz y Gavarnie. Ascensions del *Pic-du-Midi* y del *Mont-Perdu*. Regrés per l' alt Aragó, per *D. Ramon Arabia y Solanas*.—XV. Excursions per la provincia de Guadalajara (fragments).—I. Geodas calissas de Sierrezuela (Sotoca). II. De Huerta-Hernando á la Olmeda de Cobeta passant per Buena Fuente. III. La Cova de la Riva, los Miracles de Rata y las Salinas de Saelices (terme de Cifuentes), per *D. Cels Gomis*.

POESÍA—Los EXCURSIONISTAS, poesía llegida en la sessió inaugural de 15 de Octubre de 1879, per *D. J. Franquesa y Gomis*.—DESDE LA MOLA, id. id. id., per *D. Francisco Gras*.—FESTA POPULAR EN LA PLATJA DE STA. CRISTINA. ¡AMORRA! ¡AMORRA!, per *D. Joseph Cortils y Vieta*.

CIENCIAS, ARTS Y LITERATURA.—I. Dúas lápidas romanas novament descobertas.—I. Fragment de Mollet: *a*) lápida romana, *b*) lápida cristiana.—II. Lápida romana d' *Egara* (Tarrassa), per lo *P. Fidel Fita*.—II. Excursió botánica al baix Ampurdá, per *D. Estanislao Vayreda*.—III. Coleópteros de Camprodon y encontradas vehinas, per *D. Manuel Martorell y Peña*.—IV. La Escudella catalana, per lo *Dr. D. R. Codina Länglin*.—V. Industrias desaparegudas de Caspe, per *D. Cels Gomis*.—VI. Datos pera lo estudi científich del Montseny, per *D. Francisco de P. Benessat*.—VII. Nivellacions hypso-baroméricas en lo Montseny, per *D. Joan Montserrat y Archs*.—VIII. Medició itineraria

de camins, viaranys y dresseras. Ensaigs verificats en lo Montseny, per *D. Alvar de la Gándara.*

SECCIÓ OFICIAL.=Noticia.—Constitució.—Objecte.—Organisació.—Ventatjas pera los socis.

Crónica.=Desde la fundació de la Associació fins al 30 de Juny de 1881.—Excursions: col-lectivas (oficials); particulars.—Visitas.—Conferencias públicas.—Vetlladas literarias y sessions públicas.—Traballs llegits: publicats y no publicats per la Associació.—Publicacions.—Certámens de la Associació; premis oferts en los Jochs Florals y en altres certámens.—Gestions.—Instalació de thermómetres de máxima y mínima.—Museo y Biblioteca.

Relacions.=Societats ab que está en relació y cambia sas publicacions la Associació d' excursions Catalana.—Representació de la Associació en festas y solemnitats d' altras.—Visitas rebudas.—Distincions y obsequis otorgats á la Associació.

Suscripció pera contribuhir á la restauració del Monastir de Ripoll.=Llistas de suscripció.—Estat de comptes.—Inversió dels fondos rebuts.

Secció de Meteorología.=Informe de la Direcció.—Resúmen de observacions meteorológicas fetas en Monistrol de Montserrat durant l' any 1880.—Id. id. durant lo primer semestre de 1881.—Id. id. en Sant Jeroni de Montserrat desde Janer de 1880 á Juny de 1881.—Id. id. en la ermita de Santa Fé del Montseny desde Juliol de 1880 á Juny de 1881.

Llista de socis inscrits fins á 30 de Juny de 1881

Anuncis.

LÁMINAS, MAPAS Y PLANOS.—1. Lo Puig de Pedra Forca ó del Aliga (provincia de Girona), desde la Serra del Cadí; de una fotografía del *Sr. Baró de Saind-Saud.*—2. Los Pichs de la Ratera. Vista presa sobre lo estany de la Ratera (vall superior d' Espot, Serra *de los Encantados*, de id. id.—3. Vall inferior y cascatas del Riu Peguera (Serra *de los Encantados*), de id. id.—4. Vista presa sobre lo estany de Sant Maurici: *los Encantados*; de id. id.—5. Poble de Salardú (Vall d' Aran); de una fotografía de *D. M. Gourdon.*—6. Lo Taga desde la Vall de Ribas; dibuix de *D. S. Rusiñol.*—7. Tipos de la Vall de Ribas.—Una vella; dibuix de Id.—8. Id. Id.—Un jayo; dibuix de Id.—9. Panorama del Pyrineu desde lo cim del Taga; dibuix de Id.; noms, xifras y orientació, per *D. Alvar de la Gándara.*—10. Monastir de Ripoll. Detall de la portada; dibuix de *D. S. Rusiñol.*—11. Id. Un dels frisos del ala oriental del primer pis del claustre; dibuix de Id.—12. Id. Detalls del sepulcre del abad Oliva; dibuix de Id.—13 y 14. Id. Capitells del claustre; dibuix de Id.—15. Vista presa del cim del *Néthou*; dibuix de *D. M. Gourdon.*—16. Lo Dólmen de Parets; dibuix de *D. Eudald Canibell*—17. Lo Menhir de Palau Solitar; dibuix de *D. Feliciá Marí.*—18. Santa María del Estany. Abside y campanar; de una fotografía de *D. Jaume Monrás.*—Id. Id. (sens número). Planta del claustre; cróquis per *D. Ramon Arabia y Solanas.*—19 y 20. Id. Id. Bases de columnas del claustre; de un id. per Id.—21. Id. Id. Capitells del claustre; dibuix de *Don*

Roman Arnet.—22. Caldas de Malavella. Piscina romana descoberta en lo *Puig de las Animas*; dibuix de *D. Joan Arzabe.*—23. Id. Id. Puntas de fletxa y de ganivet de *silex* trobadas en lo *Puig de las Animas*; de una fotografía de *Don Narcis Unal.*—24. Id. Id. Antiguas thermas romanas en la casa coneguda per *l' Hospital*; de un cróquis de *D. Ramon Arabia y Solanas.*—25. Santuari de Santa Fé en lo Montseny; cróquis de D. *Dionis Baixeras.*—26. Plá de Santa Fé y *las Agudas*; dibuix de Id.—27. Lo *Turó Gros* desde lo de *Coll sas Bassas* en lo Montseny; dibuixde Id.—28. Faig entre lo *Coll de sas Portadoras* y lo *Coll Pregon*, en lo Montseny; dibuix de Id.—29. Vista de Hostalrich; dibuix de *Don Bonaventura Casas.*—30. Monastir de la Oliva. Semi-vista de la fatxada de la sala capitular.—Id. de la sala capitular y part del claustre.—Cróquis de la planta del Monastir.—Dibuix de *D. Pere Vives y Vich.*—31. Id. Id. Semi-arcada del claustre; dibuix de Id.—32. Entrada de las Covas de Artá, Mallorca; dibuix de *D. F. Llorens y Riu.*—33. Gerro trobat en las Covas de Manacor, Mallorca; dibuix de Id. Id.—34. Plá de las Covas de Artá, Mallorca; alsat ab, brúixula per *D. Pere de A. Peña.*—35. *Hôtellerie* y observatori meteorológich provisional (estació Plantade), en lo Coll de Sencours (*Pic-du-Midi*); de un cróquis de *D. Ramon Arabia y Solanas.*—36. La bretxa de Roldan desde los plans de Pailhas; de un id. de Id.—37. Lo *Mont-Perdu*, vessants del S. O.; de un id. de Id.—38. Granja sobre 'l Ordesa y hemicicle de la Vall de Carriata; de un id. de Id.—39. Geodas calissas de Sierrezuela; dibuix de *D. Cels Gomis.*—*Tetas de Viana*, á una hora de distancia de Viana; dibuix de Id.—41. Roca foradada de *las Iglesias* (Huerta Hernando); dibuix de Id.—42. Silueta de la roca aistada nomenada *Lo Frare*, desde la carretera de Torija á Cifuentes; dibuix de id. —43. Lo *picacho del Molino*, Carrascosa del Tajo; dibuix de Id.—44. Lo *Tinderon*, vora dreta del Ablanque; dibuix de Id.—45. Exemple de compressió laleral de rocas calissas: vora esquerra del Tajo; dibuix de Id.—46. Id. id. id. vora esquerra del Ablanque; dibuix de Id.—47. Los Miracles de Rata; dibuix de Id.—48. Dúas lápidas Romanas novament descobertas, heliografía per *Don March Sala.*—49. Gerra *árabe* trobada en las ruinas de Miralpeix, á una hora de Caspe; de una fotografía de *D. Enrich Joseph Alcaine.*—50. Vas de vidre esmaltat: antigua industria de Caspe; de una id. de Id.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

TRABALLS DEL MES DE FEBRER.—Dia 14.—*Junta General. Lectura* dels següents traballs: «Acta de la excursió col·lectiva á Premiá de Dalt», per D. Roman Arnet; «Id. id. de la id. al Tibidabo», per D. J. Barcon Olesa; «Document sobre la Cole-

giata de Vilabertran», per D. P. Moncanut, soci delegat en Figueras.—*Sessió preparatoria* pera la excursió á Ripoll y al Montgrony.—*Elecció* de comissions pera la sessió inaugural.

Dia 19.—*Excursió particular* al terme de St. Martí de Provensals pera visitar unas sepulturas romanas.

Dia 24.—*Junta General. Lectura* dels següents traballs: «Excursió particular al castell de Farnés», per D. Eudald Canibell (acompanyada de varios dibuixos); «La Serravella, costums populars del Vallés», per D. Vicens Plantada, delegat en Mollet. «Correspondencia de Santa Fé (Montseny)», per don Arthur Osona.—*Sessió preparatoria* pera la excursió del 26.

Dia 26.—*Excursió* á Vilanova y Geltrú, Olérdula y Vilafranca del Panadés.

TRABALLS DEL MES DE MARS.—Dia 5.—*Visita* al Arxiu de la Corona d' Aragó.

Dia 10.—*Sessió preparatoria* pera la excursió del dia 12.

Dia 12.—*Excursió* á Mataró.

Dia 19.—*Visita* á la fábrica dels Srs. Batlló y Batlló.

Dia 20.—*Junta General. Lectura* de la memoria: «La Vall de Benasque», per D. Cels Gomis.—*Sessió preparatoria* pera la excursió del 24.

Dias 24, 25, 26 y 27.—*Excursió* á Ripoll, Campdevánol, Gombreny, Montgrony, Castellar de Nuch ó d' En Huch y la Pobla de Lillet.

Dia 28.—*Junta General* extraordinaria. *Lectura* dels següents traballs: «Acta de la visita al arxiu de la Corona d'Aragó», per D. J. Massó; «Una visita al Monastir de Sant Victoriá en lo antich regne de Sobrarbe», per D. Cels Gomis.—*Questió del impost* del timbre móvil en los rebuts de quotas.

Barcelona 31 de Janer de 1882.—*Lo Secretari*, JOAN BRÚ.

EXTRACTE DE LAS CONFERENCIAS PÚBLICAS

CELEBRADAS PER L' ASSOCIACIÓ.

CONFERENCIA PRIMERA.—*Dia 21 de Octubre de 1881, per lo soci D. Joseph Ricart y Giralt, sobre lo tema: «III Congrés geográfich internacional de Venecia.»*

Comensá lo Sr. Ricart-Giralt dirigint á l' ASSOCIACIÓ un vot d' agrahiment per haverli confiat la seva representació en un Congrés tant important com lo III internacional geográfich

de Venecia, y digué, que si en veritat portava una representació oficial, com es la de la Excma. Diputació, no estima menys las ab que lo honráren las associacions d' excursions, fent aixó que estudiés y 's detingués mes de lo que hauría fet, en tot quant se refería á l' alpinisme.

Feu luego una lleugera ressenya histórica dels congressos geográfichs, dihent que lo primer tingué lloch á Amberes en 1872; lo segon á Paris, en 1875, ahont hi hagué ademés una Exposició geográfica que doná grans fruyts, y lo III ha tingut efecte á Venecia, ciutat mereixedora de tal distinció, per la seva gloriosa historia geográfica, que conta ab tan atrevits exploradors com Marco Polo, Zenos y Caboto, y cartógrafos tant eminents com Fra Mauro.

Dirigí paraulas de agrahiment á la Junta del Congrés y Autoritats italianas per la distinció ab que 'l rebéren y consideraren, com si hagués estat delegat de nació en compte de serho de una provincia, afegint que en Venecia se conservan bons recorts dels catalans, haventhi certa analogía entre 'ls dos idiomas.

Se va planyer de que aqueix congrés no hagués donat los fruyts qu' eran d' esperar, quedant per resoldre los més importants problemas que 's presentaren, com son entre altres: la elecció de un primer meridiá y hora inicial y la uniformitat en los signos y ortografía en las cartas geográficas.

Digué que las festas reals, si en veritat donaren més esplendor al Congrés, lo destorbaren en son traball, puig que per fer feyna, la quietut es millor que 'l burgit de grans festas.

Se plangué molt de l' ausencia de nostras associacions d' excursions en la Exposició geográfica, ahont obtingueren llorers los alpinistas extrangers, fent constar que ditas associacions alpinistas han presentat una riquesa de traballs topográfichs, fotográfichs y descriptius que donan á compendre que 'ls domina 'l geni del progrés. Feu la comparació ab los excursionistas catalans que fins avuy sols se han dedicat a l' arqueología rudimentaria, ó siga arreplegar pedras y visitar ruinas de monuments; y segons lo seu sentir, creu que 'ls excursionistas catalans, si volen ser útils á Catalunya, tenen que seguir lo meteix camí que 'ls alpinistas extrangers, dedicantse á las ciencias d' endevant y no á las d' enderrera. Digué que 'l catalanisme fins avuy sols se havía basat en la poesía y l' arqueología, base falsa que may podrá sostenir la columna del progrés, y animá á 'ls oyents á dedicarse á la geografía, topografía y estadística pera preparar lo terreno á

fí de poder pendre part y lluhir dignament al costat dels alpinistas extrangers en lo IV Congrés geográfich, que 's creu tindrá lloch en 1886.

CONFERENCIA SEGONA.—*Dia 18 de Novembre de 1881, per lo soci D. Valentí Almirall, sobre lo tema «Una excursió á Suissa».*

Va comensar manifestant que sols la deferencia á la ASSOCIACIÓ y á son digne president havian fet que 's prestés á donar una conferencia sobre un tema tant lato, al desenrotllar lo qual era molt fácil caure pe'l costat de la pretensió ó pe'l de la vulgaritat; pero que intentaría sortirse del pas fent mes que una conferencia, una conversa, en la que no apuraría cap punt de vista, sino que saltaria de l' una cosa á l' altra com se fa al realisar una excursió.

Entrant luego en materia, va dir que la Suissa ofereix moltas curiositats, aixís en l' ordre físich com en l' ordre moral.

Las primeras dependeixen en gran part de la altitut del país, de sa hidrografía y de sa accidentació. Lo territori suís compren 730 millas geográficas quadradas, las quals, atenent á la altitut, se descomponen de la manera següent:

A menos de 1,000 peus	12	millas	g.,	quad.
Entre 1,000 y 2,500 id.	268	»	»	»
Entre 2,500 y 4,000 id.	158	»	»	»
Sobre 4,000 peus..	249	»	»	»
Congestas de neu y *glaciers*. . . .	43	»	»	»

Va fer notar luego que del centro mes important del sistema hidrográfich de la Suissa, ó sigui del grupo alpí del San Gotard ne naixen 4 grans rius que van á desembocar á 4 mars diferentas. Lo Rhin va al Occeá del nort, lo Ródano al Mediterrani, lo Tessino al Adriátich y lo Inn al Mar Negre.

Va dar luego alguns detalls sobre la accidentació, deguda á las dúas cordilleras que enclouhen las valls suissas, ó siguin la dels Alpes y la del Jura.

Las curiositats que ofereix la Suissa en l' ordre moral, dependeixen de sas institucions públicas y de trobarse en lo confí de las religions, de las llenguas y de las rassas principals de Europa.

Pera donar una idea d' aquellas institucions va explicar algun dels detalls de las tradicionals *Lansgemeinde* ó reunions populars que constituheixen lo poder llegislatiu en alguns dels petits

cantons, enumerant luego algunas altras institucions características, si be que sens fer apreciacions sobre cap d' ellas.

Respecte á la varietat de religions y de llenguas va fer notar la particularitat de que ni la rassa ni la llengua havían sigut regla pera lo cambi de religió, puig mentres alguns dels cantons alemanys s' havían conservat católichs, alguns altres francesos havían sigut los mes enérgichs propagadors del protestantisme.

Respecte á llenguas feu notar que son allí tant respectadas, que 'ls meteixos drets se concedeixen al italiá, que sols es parlat per un cantó senser, que al alemany, que es parlat en divuyt dels vintidos cantons.

Va descriure luego la Suissa llegendaria, ab sas capellas de Tell, sas fonts de Rütli y son monument al cantor d' aquellas llegendas, lo poeta Schiller, qual monument consisteix en unas lletras colossals en una grandíssima roca que s' alsa aislada en lo llach dels Quatre Cantons, y vá fer notar que allí la tradició no 's presenta repulsiva ó inaccessible, sino que se la rodeja de totas las comoditats y atractius de la vida moderna, ab lo qual se la fa simpática, per qual motíu recomaná l' exemple á la nostra terra.

Y despres de ressenyar las principals curiositats naturals, punts de vista, llachs, salts d' aigua, passos alpins, etc., etc.; y despres de trassar alguns itineraris y donar algunas noticias prácticas sobre 'l modo de fer una excursió á la Suissa, vá termenar demanant la propagació del excursionisme per lo que pot contribuhir á la regeneració moral y material del nostre poble.

EXCURSIÓ COL-LECTIVA AL TIBIDABO.

13 DE NOVEMBRE DE 1881.

Extracte del Acta.

A las 7 y ¼ del matí férem vía passeig de Gràcia amunt en direcció als Josepets, los senyors Almirall, Brú (J.), Capdevila, Fiter, Gomis, Martí, Marí, Ubach, Verdaguer (Alvar) y lo infrascrit, y als pochs passos trobárem al senyor Maimó, que vá unirse ab nosaltres.

Avans d' empendre la marxa, una espessa boyra envolcallava la rica població moderna, al mitj de la qual s' extén lo passeig qu' ens serví de punt de sortida; mes, com digué lo senyor Gomis, *matí de boyra, tarde de passeig*, no trigá á deixarse sentir un sol més propi de Maig que de Novembre.

L' objecte de aquesta excursió era l' de continuar la llissó, comensada en nostra derrera excursió á Montjuich per lo senyor Gomis, sobre l' maneig del teodolito y la aplicació de las llansas geodésicas á la formació de itineraris, cosa de molta utilitat pera los excursionistas, y tant fácil, que, prestant atenció á las explicacions que ab suma claretat nos feu dit senyor Gomis, ab l' instrument á la vista, en un parell de sortidas pot qualsevol empendre las observacions per compte propi.

Al arribar als Josepets los Srs. Gomis y Maimó, féren la primera observació ab molta llestesa, partint del dintell de la cotxera de la estació del tramvía, á fí de sortir aviat de aquell lloch massa freqüentat, pera entretenirse en aquesta classe de operacions.

No 'ns detindrém aquí en explicar las operacions fetas en cada estació, perque no faríam més que repetir lo que ja várem dir al ocuparnos de la excursió al Montjuich *(végis lo tomo III, pág. 255, de aquest* BUTLLETÍ). En cambi, nos entretindrém en explicar lo teodolito, cosa que llavoras no férem.

Consta aquest instrument *(végis la figura 1.ª)* de una plataforma horisontal, damunt de la qual descansan dos montants que sosténen un semicercle vertical y la ullera, y de un doble plat inferior ahont hi ha las quatre roscas de nivellació, doble plat que s' enrosca en lo tres peus destinat á aguantar tot l' instrument.

Una vegada montat aquest y col·locat en un punt convenient pera la observació, lo primer que s' fá es nivellar la plataforma horisontal *b* per medi de las quatre roscas *t*. Per' això se col-loca dita plataforma de manera que los dos nivellets que hi ha en ella *(végis la projecció horisontal de la figura 1.ª)* sigan paralelos á las dúas diagonals formadas per las quatre roscas, y se fan girar aquestas, dúas á dúas, fins que abdós nivellets estigan nivellats perfectament. Llavoras se fá coincidir lo o del nonius *n* ab lo grau 270 del cercle horisontal, apretant la rosca de pressió *a''* y tocant la rosca de aproximació *c'* fins que dit o del nonius y lo 270° coincideixin exactament.

Feta aquesta operació, y afluixada ja la rosca que subjecta la brúixula que forma part de la plataforma horisontal, se fá coincidir la part imantada de la agulla ab lo 270° del cercle de la brúixula. Fet això, se apreta la rosca de pressió *a*, que no deurá ja afluixarse pera res mentres lo teodolito permaneixi en la meteixa *estació* ó sía en lo meteix indret, y podrán dirigirse

totas las visuals que s' vulga; llegint sempre lo *rumbo* en lo cercle horisontal del teodolito.

De aquest modo se té ja la orientació dels punts ahont se

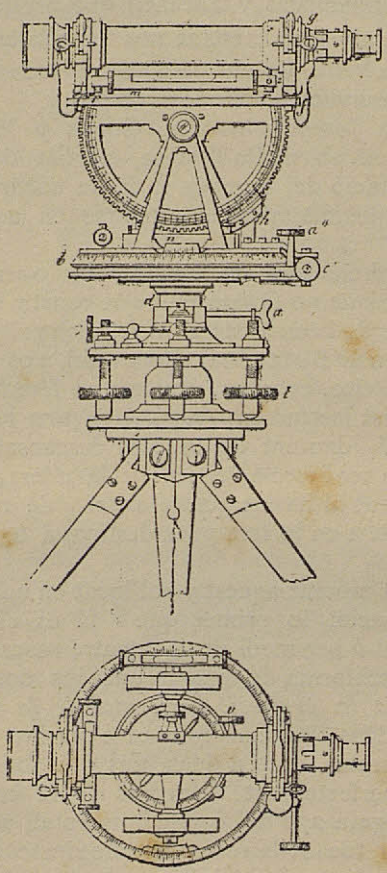

Fig. 1.ª

ha de dirigir la visual, punts ahont préviament s' hi ha enviat lo porta-mira ab la llansa.

Falta ara determinar la distancia que hi ha entre l' teodolito y dits punts, aixís com també lo desnivell ó diferencia de altura

que hi ha entre aquestos y aquell. Per aixó es pera lo que serveixen las llansas geodésicas, entre quinas planxetas pot haverhi la distancia que s' vulga, sempre que sía coneguda, pero que nosaltres farém que sía de $2^{m}817$, pera no tenir que calcular novas taulas [1].

Una vegada prés lo *rumbo* tal com queda explicat, se dirigeix la visual á la planxeta superior de la llansa, se apreta la rosca de pressió del semi-cercle vertical y, per medi de la rosca de aproximació del meteix, se fá coincidir exactament l' ax de la ullera (determinat per lo creuhament de dos clins) ab l' ax de la planxeta superior, y s' llegeix l' ángul de pendent en la graduació del semi-cercle vertical, apuntantlo en la columna corresponent *(végis l' estat del traball fet en la excursió á Montjuich, lloch citat)*, fentlo precedir de la senyal + ó — segons que l' ángul sía pujant ó baixant; essent de observar que los ángulos de pendent son pujant, quan lo o ó *índice* del nonius se troba á la dreta del o del cercle vertical, y baixant quan se troba á la esquerra.

Pres ja l'ángul superior, se fá la meteixa operació ab la planxeta inferior de la llansa y se inscriu l' ángul de pendent que dona, en la corresponent columna.

Inscrits ja tots los datos en lo lloch corresponent, se procedeix á calcular los resultats tal com férem en la ja esmentada excursió á Montjuich.

Pera aquesta classe de operacions no es indispensable valdres del teodolito; pot un també servirse de la *pantómetra* de ullera y cercle vertical *(fig. 2.ª)*, ó de la *brúixula* de cercle vertical y ullera *(fig. 3.ª)*; instruments de un maneij més fácil que l' del teodolito y prou exacte pera la classe de operacions á que los excursionistas póden dedicarse avuy per avuy.

Lo resultat obtingut en aquesta excursió fou que, en ménos de tres horas y mitja, midárem una distancia de $3{,}647^{m}64$ ab un desnivell total de $419^{m}22$, qu' es lo que trobárem entre l' punt de partida en los Josepets y l' cim del Tibidabo, y aixó que aquesta excursió revestí solzament lo carácter de conferencia y qu' en cada estació repetía lo senyor Gomis sas explicacions sobre l' sistema que s' ensajava y qu' eran sempre dos ó tres los que operavan. Conegut bé lo sistema de las llansas geo-

[1] Las que tenim son las meteixas de que se ha servit tot lo personal empleat en los estudis del ferro-carril directe de Madrid á Barcelona.

désicas y aplicat á las excursions per personas prácticas, pot donar resultats de una rapidés extraordinaria.

Arribats al cim del Tibidabo, tinguérem la desagradable impressió de trobar arrunat lo pilanet ó fita que hi havía al mitj de la plasseta, y que havía merescut l' aplauso de tots los que assistírem á la conferencia práctica de astronomía que doná lo senyor Martí y Turró en la nit del 23 de Juny derrer, pilanet que

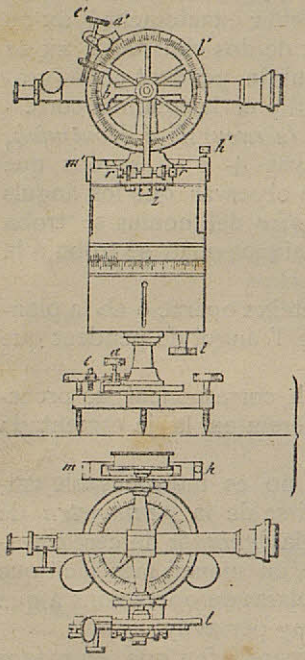

Fig. 2.ª

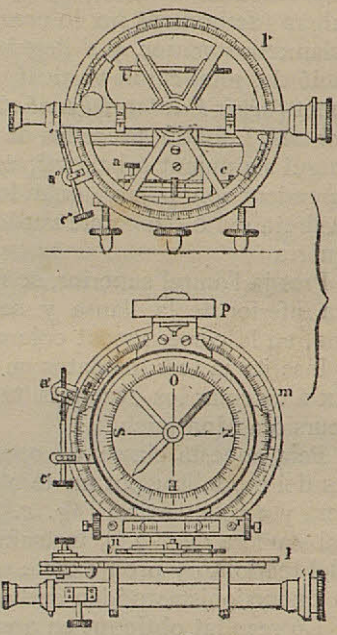

Fig. 3.ª

indicava un del punts de la triangulació feta pera la formació dels planos de nostras costas.

Lo magnífich panorama que desde l' cim del Tibidabo se descubreix, es massa conegut pera que nos entretinguém en descríurel'; en cambi farém observar que, segons un de nostres consocis, en la escritura n.º 4 del fol. 3, del Cartulari de Sant Cugat del Vallés, que s' guarda en l' Arxiu de la Corona de Aragó, ab fetxa de l' any de la Encarnació 988 (32 de Lotari)

s' hi fá menció de aquesta montanya ab lo nom de *Cerola.*— ..... *De parte uero meridiè affrontat in ipsa* SERRA *quam dicunt* CEROLA *uel aqucellos* (es Sant Ginés de Agudells) *sicut acqua uergit.*

Mentres baixávam de la montanya, los senyors Fiter y Gomis anavan relatant creencias supersticiosas observadas per ells en diferents pobles, conversa que 'ns distragué molt de la monotonía de la baixada. D' entre varias que n' contáren vull citarne una, referida pe 'l senyor Gomis, tant per ésser molt original com per referirse á un país que m' mereix moltas simpatías.

En lo terme de Tortosa y anant cap al Coll del Alba, hi ha una ermita consagrada á Nostra Senyora de la Providencia y anomenada vulgarment *Ermita de Cabrera*, perque lo cabecilla de aquest nom havía d' ésser capellá de ella, ó de *Mitan-Camí*, perque s' troba á mitj camí de la del Coll del Alba. Dita ermita de Cabrera se troba situada al mitj de un islot de *calissa encrinítica*, roca que, al descompóndres, deixa al descubert *vértebras de encrinites*, ja aisladas, ja agrupadas en forma d' estrelletas, vértebras que 'ls tortosins, en llur pintoresch llenguatje, anomenan *crevetas* (creuhetas). Las donas de Tortosa, prenent la casualitat de que ditas estrelletas no s' troben més qu' en los encontorns de la ermita, per un ver miracle de la Mare de Deu, se las empassan com si fossen píldoras pera ferse passar lo mal de ventre, ó bé s' en fan fer caldo quan son parteras pera sortir del part sense malas conseqüencias.

Distrets ab tant animada conversa arribárem á la propietat que l' senyor Almirall té en la vertent meridional del Tibidabo, ahont descansárem una estona y probárem lo ví de la cullita de nostre consoci, que per ésser del Tibidabo, era un excel-lent ví.

Per fí arribárem á la Bona-Nova, ahont nos despedírem dels senyors Almirall, Fiter y Gomis, que s' quedáren, regressant los demés á Barcelona, ahont arribárem á cosa de dos quarts de quatre de la tarde.

Per extracte de l' acta, lo Secretari accidental,
J. BARCON OLESA.

EXCURSIÓ COL-LECTIVA Á PREMIÁ DE DALT

DIA 18 DE DESEMBRE DE 1881.

Extracte del Acta.

Assistíren á la excursió los Srs. Arabía, Almirall, Verdaguer y lo infrascrit, á qui fou encarregada per desgracia l' acta. Dich

per desgracia, perque, á més de haverhi poquíssim que dir dels resultats obtinguts, ma ploma tampoch es prou hábil pera fer interessant aquesta relació.

Sortírem en lo segon tren de la via de França per lo litoral, á las 8h 8 a. m. de nostre meridiá. Admirárem una volta més nostra hermosa costa, ja descrita per altres companys ab motiu d' altras excursions fetas per la meteixa via, y á las 9h arribárem á la estació de Premiá ó Premiá de Baix ó de mar, com se la anomena indistintament pera distingirla de la població vehina, objecte de nostra excursió. Rés important pera nosaltres conté Premiá, aixís es que sens deturárnoshi, prenguérem assiento en la tartana qu' en poch menos de mitj' hora nos conduhí al terme de nostre itinerari. Lo camí es una d' aqueixas típicas rieras, sorrals vorejats de tapias, de hortas y de taronjers, que tanta fesomia donan á tota eixa part de costa catalana.

Lo poble de Premiá de Dalt s' alsa pintorescament en una petita eminencia, al peu de dúas montanyas, tenint al N. Sant Genís de Vilassar, al S. St. Cristófol de Premiá, al N. O. Vallromanas y al O. Tayá. Pertany al partit judicial de Mataró y lo compónen unas 200 casas, en algunas de las quals los ayrosos marlets, los amenassadors pedrers y las severas portas y finestrals, recordan bé llur antich orígen y mostran lo carácter de la época mitjana en que fóren alsadas.

La Casa Consistorial, á quin costat hi ha la presó, es bastant rónega, y no oferint altra particularitat més interessant, nos dirigírem á la Iglesia. Aquesta está situada en lo punt més elevat del poble, disfrutantse en ell per aquest motiu molt bona vista. Trobárem ocupat al Sr. Rector y aixís enllestírem lo esmorzar y nos encaminárem, guiats per un minyó de la rectoría, cap á la Ermita de Sta. Agna y al Santuari de la Cisa.

S' aixeca la primera á mitj 'hora al S. E. del poble y encara que la tradició li atribuheix gran antigüetat, cap senyal d' ella avuy per avuy ne queda. Lo edifici es modern y senzillíssim; en lo interior, s' hi veu: á la esquerra, un retaule barroch dolentíssim y al fons, un altre, gótich del sigle XVI, bastant mellor, en lo altar de Sta. Rosalía ó de la Mare de Deu de la Bonanova.

Un quart més amunt, cap á la montanya, se troba lo Santuari de la Cisa, quinas blancas parets destacan sobre lo fons rojench dels conreus y la verdor de las vinyas y tarongerars. Lo edifici es gran y no desprovist d' elegancia en mitj de son barroquisme: una gran era ó plassa al devant permet esbarjo á la

molta concurrencia, principalment de marinos, qu'en los aplechs devotament lo visita. En lo interior desaparéixen las parets sota la munió d' ex-votos, quin exámen es potser lo més interessant que s' ofereix al curiós: n' esmentarém un de la coneguda artista Vercolini-Tay, qu' es una rica corona de plata, ofrena de sos admiradors en un teatro de América, y altre, qu' es un quadro brodat representant lo bou que, segon tradició, descubrí la Cova de la Verge, en 1442 [1]. Per lo demés, sols mereix atenció,

---

[1] Veus' aquí cóm relata aquesta tradició lo llibre, existent en nostra biblioteca, regalat per D. Valentí Almirall, titolat: *Jardin de Maria plantado en el principado de Cataluña*:

«En lo terme del lloch de St. Pere de Premiá té Capella cap á la part de ponent una imatge de la Reyna dels Apóstols Maria, ab lo títol de la Cisa, y es per tenir son lloch en terra de una casa anomenada de llarchs temps, de la Cisa de munt, de quina s' enten haver sigut la noya pastoreta que descobrí dita Imatge, ab la qual vingué á enriquir aqueix terme, com de una estrella del mar, qual propietat convé per excel-lencia á esta gran Senyora; puig si aqueixa estrella n' té set de notables qu' están aprop d' ella, de la meteixa manera Maria Santíssima té set Angels suprems, cóm segons se refereix de la crónica dels Menors, vegé lo Sant Fr. Amadeo, qui entre sas revelacions, vegent lo Cel oigué á Sant Gabriel que li deya: *Set Angels som que reverenciém á la Mare de Deu, y aném al devant de tots los altres de nostra ordre.* Ab tal excel-lencia permaneix enriquit aquest lloch ab aqueixa imatge que descobrí dita Pastoreta, quan pastorant son ramat l' acostá cap á una font que avuy se troba prop de la Capella, ab ocasió de haverhi anat á beurer un bou, y aixís que arribá prop de la font, vegé en la meteixa aquesta Santa Imatge del qual s' en alegrá moltíssim y ho explicá á la mestressa de la casa, la qual aná á véurela ab gran gust, y després ho explicá als Parroquians, los qui anáren á buscarla en professó, y la portáren á la Iglesia Parroquial; de desde ahont s' en tornó al meteix lloch, conforme tinguéren ocasió de advertirho al sendemá en ocasió de anarhi á celebrar un ofici en son altar. Per aixó tornáren á la font y trobantla per segona vegada, la tornáren á la Iglesia, de ahont desaparegué com la primera vegada tornants'en á la font. Per aixó prometéren ferli una Capella en lo meteix lloch hont avuy se troba, y de aqueixa manera no 's mogué més, quedant sempre ab gran veneració, y tenint per ella grans consols tots los fidels; principalment las donas estériles y que paréixen ab dificultat, á quinas concedeix molts favors invocantla de cor.

Dita Imatge es de fusta molt antigua, está assentada, es pintada y molt desfeta de color. Té l' infant Jesús en son bras esquerre. Té prop de un pam y mitj de alta. La adornan ab diferents mantos, y té moltas presentallas que li oferéixen los fidels per los molts favors alcansats per medi de la intercessió.

Se l' hi ce'ebra sa principal festa lo dia de la Anunciació ab gran concurrencia de fidels. Visítanla ab professó de sa parroquia de Tayá y d' altras parts per devocions y necessitats d' aygua. Está situada en un lloch bastant deliciós y té per alli aprop algunas covas molt fondas. La font ahont fou trobada té molt bona aygua y fresca, de la qual béuhen per devoció los fidels y la prénen pera las febres, trobant ab sa devoció molts consols en llurs enfermetats.»

baix lo punt de vista artístich, un quadro de St. Adjutori, del sigle passat, que adorna lo altar de la esquerra.

De retorn á Premiá de Dalt, passárem á veure al Sr. Rector Mossen Miquel Bertran, qui ab molta amabilitat nos mostrá la Iglesia y posá á nostra disposició lo arxiu parroquial, que quedárem en visitar á la tarde. En aquella, es digne de veure's lo retaule del altar major, qu' es de relleu, ab pináculs y dosserets gótichs del sigle XVI, de molt bon gust; las dúas portas laterals, que conduhéixen al camaril, representan á St. Pere y St. Pau, com las de Vallvidrera y de moltas altras iglesias de nostra provincia, essent probable que aixís com son de la meteixa época, sian també del meteix pintor ó al ménos de algun de sos deixebles. Los banchs del presbiteri, gótichs, son bastant regulars. En la Sagristía s' hi troba lo mellor del temple, tal es un bon retaule del sigle XV, ab 11 requadros ó divisions, representant per son ordre lo baptisme de Jesús per lo Baptista, l' adoració dels Reys, la Resurrecció, la vinguda del Esperit Sant, la Assumpció de la Verge, la Anunciació, la Mare de Deu, lo Ecce-Homo, Sant Joan y lo Naixement, y en lo centre á Christo clavat en creu. Uns ternos brodats que'ns ensenyáren, no crech que s' remonten más enllá del sigle passat. Lo edifici rés ofereix de particular, notantse sols que ha sufert adicions y reformas que han desfigurat son primitiu carácter.

Després de dinar, passárem á la casa-rectoral, á visitar lo arxiu. La falta de temps nos impedí detenirnos lo indispensable, mes entre los molts pergamíns de interés puramente particular n' hi ha algun (sigle XIV) bastant important. Lo Sr. Rector nos prometé examinarlos ab més detenció y enviarnos una nota dels que trobés més interessants pera la antigua historia de la Vila. Dit senyor nos mostrá també alguns quadros bastant regulars, sobretot una Sacra Familia, obsequiantnos després ab suma amabilitat ab un petit refresch. Era ja tart y en lo últim tren tornárem á Barcelona, ahont arribávam á las 8^{h} del vespre. Lo gasto fou de 26 $^{1}/_{4}$ rals per cap.

Tal fou la excursió; migrada en resultats, servesca aquesta relació de nota al artista y al arqueólech, pera apreciar justament lo poch que hi trobará digne de noticia.

Lo secretari accidental,

ROMAN ARNET.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

EXCURSIÓ PARTICULAR Á S. BENET DE BÁGES.

(De Manresa á Sant Fructuós de Báges hi ha quatre kilómetres, ó sía mitj-hora de tartana. De Sant Fructuós á Sant Benet, tres kilómetres: mitj-hora á peu.)

Poch després de haver sortit de Sant Fructuós, seguint la carretera de Manresa á Vich, se deixa aquesta carretera, s' pren un camí de carros á la dreta y, passant per entremitj de vinyas, de aquestas vinyas quin producte tanta fama ha donat al *plá de Báges*, s' arriva á una estreta *messeta;* s' atravessa aquesta y, al arribar al altre extrem de la meteixa, s' disfruta de un cop de vista molt pintoresch.

A la esquerra, y extenentse per lo vessant esquerre del Llobregat, se veu lo lloch de Navarcles, quin vell pont de pedra lo posa en comunicació ab la carretera de Vich. En la vora dreta, y frente á Navarcles meteix, hi ha una gran fábrica de teixits y filats. Als meus peus y en frente de mí hi ha los dos vessants del riu coberts de vinyas fins á perdrers de vista. A la dreta, lo estret pont de fusta que posa en comunicació lo lloch de Navarcles ab la gran fábrica de Isidro Puig y Companyía, aquesta meteixa fábrica, y, á l' ombra d' ella, las modestas y negrencas runas del antich monastir de Sant Benet, quina quadrada torre s' enmiralla en las ayguas del Llobregat.

La vista de aquestas runas inspira una profunda tristesa. Avans de construhirse la fábrica que avuy las cubreix ab son ombra gegantesca, aquest lloch devía ser molt solitari, y, á pesar de las vinyas y de la petita horta que l' rodeija, devía tenir certa cosa de feréstech y selvatje.

¡Quín contrast forman aquestas runas ab la fábrica á quin peu se troban!....

A un costat las vellas parets del edifici antiguament consagrat al retiro y á la meditació; á l' altre, la inmensa massa entre quinas parets rublertas de quadradas oberturas domina sols lo traball; allí lo modest campanar quadrat quinas campanas venían á recordar á l' home qu' en aquell apartat recó de mon hi havía qui pregava per ell; aquí la rodona y atrevida ximeneya, quin panell de fum recorda á tots l' activitat dels fills de la nostra terra; á una part las pregarias, á l' altra lo traball.

SANT BENET DE BÁGES.— CLAUSTRE (V. PL. 19.)

Allí, en un petit grapat de terra, se véuhen reunidas las runas del ahir, la vida del present, la esperansa del demá.

¡Demá!.... ¿Quí sab si demá mirarém ab ulls de llástima las runas de la fábrica, com hi mirém avuy las runas del monastir? ¿Quí sab si nostres nets nos planyarán per nostre enderreriment, com nos planyém nosaltres del enderreriment dels nostres avis?

Fent aquestas reflexions baixo la pedregosa costa.

Lo monastir de Sant Benet que, vist de lluny, si no fós per son campanar, ningú diría que fós altra cosa que una gran casa de pagés; vist de aprop, comensa á caracterisarse. La petita portalada bisantina de son iglesia, ab tres columnas per banda, ab sos capritxosos capitells tant sobris de adornos, ab sos archs concéntrichs y l' estret finestral que hi ha damunt d' ella, nos díuhen desde luego que aquest monastir se remonta quan menos al sigle x.

Desgraciadament la porta está tancada y las claus se troban en poder de son propietari, lo senyor Sanromá, que resideix á Manresa.

Entro per una porta que s' troba á la dreta de la iglesia y, passada la entrada, penetro en un pati quinas groixudas parets de pedra picada presentan algunas oberturas. Dúas de aquestas son dos triples finestrals gótichs, per cert molt posteriors á la fundació del monastir. Góticas son també las arcadas de dúas salas quins trespols s' han ensorrat, lo meteix que llurs sostres, que presentan evidents senyals de haver sigut emplafonats.

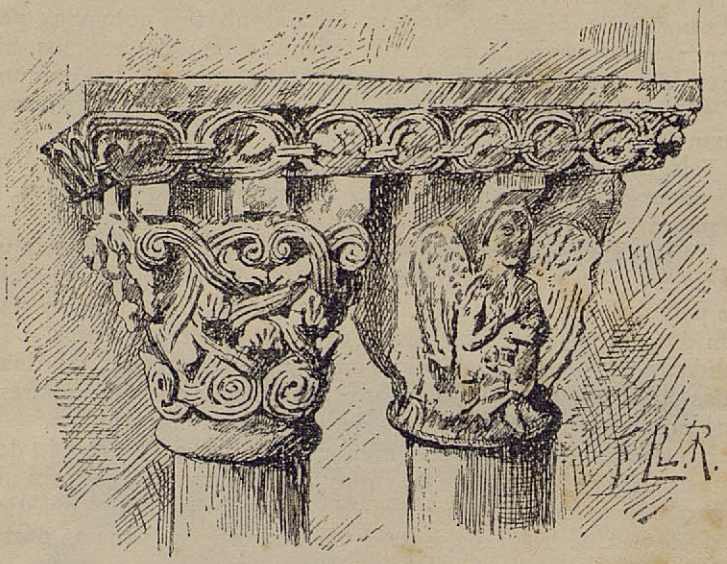
No volent haver fet mon viatje en vá, busco la entrada del claustre donant voltas per las runas, quan la sort fá que trobi un vell que se m' ofereix á servirme de guía. Sortím del monastir, fem lo tom de la iglesia, entrém en un hort, y, per una porta petita, penetro en lo claustre.

Aquest n' es molt petit. Cada una de las quatre alas se compon de dos grupos de archs, compost de tres archs cada un, sostinguts per dobles columnetas. Aquestos archs son baixos y molt ben proporcionats. Los 64 capitells que coronan sas columnas cilíndricas son tots diferents y á qual més capritxosos, haventni alguns de verdaderament artístichs. Lo gruller de son traball me fá creurer que aquest claustre n' es molt anterior al de Santa María de Ripoll.

En las parets del claustre hi ha alguns ninxos hont devía haverhi sepulcres. Tres de aquestos, y un d' ells plé d' ossos,

se conservan encara y estant quasi completament coberts de inscripcions góticas que lo poch temps de que puch disposar me impedeix copiar. Un de aquestos sepulcres está sostingut per dúas dobles columnetas. En lo naixement de la volta y damunt del que acabo d' esmentar, n' hi ha un altre de quadrangular tapat ab una llosa horizontal que forma com una cornisa. Las llosas dels tres sepulcres que quedan en los ninxos son triangulars.

Aquest claustre n' es empedrat de petits palets arrodonits

SANT BENET DE BÁGES.—CAPITELLS DEL CLAUSTRE (V. PL. 19.)

formant diferents dibuixos, lo meteix que las entradas de algunas casas de pagés de uns dos sigles enrera.

Per las escletxas de la porta que desde l' claustre comunica ab la iglesia, veig alguns capitells de aquesta, capitells de molt mal gust y que m' semblan sobreposats y molt més moderns que l' conjunt del edifici.

Al costat de aquesta porta y en la porta del cor en lo claustre del primer pis, que res té de particular, hi ha una senzilla pica

de marbre blanch, sostinguda per una má oberta, que conté la següent inscripció:

PETRUS FRIGOLA ABBAS. MDLXVIII.

Sortint del claustre, descanso un moment á l' ombra de las parets de la iglesia, sentat damunt de uns trossos de sepulcre que, segons sembla, continguéren las despullas mortals de Salla y sa muller Ricardis, fundadors de aquest monastir, morts á principis del sigle XI.

La pica que serveix pera omplir d' aygua lo gran depósit del hort, lo meteix que un' altra pica que hi ha en lo fons de aquest depósit, son també dos sepulcres; mes aquestos son sencers, faltant'hi sols las llosas que 'ls cubrían.

Després de haver descansat, passo l' Llobregat per lo pont de fusta de la fábrica de Isidro Puig y Companyía y m' dirigeixo á Navarcles, que sols dista un quart d' hora del monastir.

Lo lloch de Navarcles que, lo meteix que Sant Fructuós, forma part del *plá de Báges*, té uns dos mil habitants. Sos edificis res ténen de particular, mes en sas botigas, en son café, per tot s' hi veu lo progrés que poch á poch se realisa en tots los pobles de Catalunya y que tant per damunt los posa dels pobles de Castella.

En lo café de Navarcles, que res té qu' envejar als mellors cafés de Gracia, hi ha un bon piano vertical y, lo qu' es més, un bon pianista, qui es al meteix temps mestre de piano y de cant de una munió de noys y noyas.

L' únich qu' he trobat á Navarcles verdaderament detestable es l' hostal y, més encara que l' hostal, l' hostalera, qu' es la dona menos á propósit qu'he conegut pera atraures parroquians.

Preguntantli jo per qué tractava á tots ab tants pochs modos, m' ha contestat:

—Aquí no hi ha més hostal que aquest, y, vulgan ó no, tots ténen que venir aquí.

Aixó pinta lo seu génit.

Mes en cambi la cafetera se m' ha ofert á ferme bon menjar sempre que vulga, avisantla sols ab dúas horas de anticipació.

En lo meteix café hi ha un gran local que tant aviat serveix de teatro com de sala de ball.

A las dúas de la tarde prench la tartana de Vich, á las dúas y mitja arribo de nou á Sant Fructuós [1], quina iglesia del si-

[1] Lloch de uns 1,200 habitants, dedicats exclusivament á l' agricultura.

gle XVII no té res que cridi l' atenció, y á las cinch y mitja de la meteixa tarde prench la tartana de Manresa á Sallent, arribant á n' aquesta vila una hora després, no sens comparar ab orgull lo estat de avens y benestar dels nostres pobles de la ribera del Llobregat, ab l' estat de miseria y atrás dels pobles de las rocosas riberas del Tajo en la provincia de Guadalajara.

Sallent, 22 de Juliol de 1881.

CELS GOMIS.

UNA EXCURSIÓ AL CASTELL DE FARNÉS.

SETEMBRE DE 1881.

Circunstancias que no vénen á cas me portáren aquest estiu passat á la populosa vila de Sta. Coloma de Farnés, cap de partit en la provincia de Girona. Casualment la meva sortida coincidia ab l' anunci de una excursió al castell de Farnés, per altra corporació semblant á la nostra, y vaig abrigar l' esperansa de trobar bona companyía pera aprofitar la ocasió de visitar una de tantas fortalesas de la Edat mitjana. Pero 'ls meus intents sortíren defraudats y solet vaig anar de Barcelona á Sils, de Sils á Sta. Coloma y d' aquest últim punt fins al castell de Farnés, sense que á pesar de la meva dil-ligencia, trobés ánima viventa per aquells indrets de la qual pogués sospitar que fós excursionista.

Pero deixém aquí l' exordi de aquestas ratllas, que no es aquest lo camí d' anar al castell de Farnés.

Al baixar del carril, á Sils, en tots los trens s' esperan regularment un parell de cotxes ó al menos una dil-ligencia. La circunstancia de trobarnos al bell mitj del estiu feya que 'l número de passatjers fos un xich més crescut del que demanava la comoditat sisquera relativa de una dil-ligencia, y això feu que tingués d' encabirme en l' imperial del mellor modo possible. No 'm queixo de la hora y mitja de malestar, perque vaig tenir ocasió de satisfer en algo la meva afició per la música popular de nostra terra. En aquellas alturas era vehí meu y company de viatje un de aquestos tipos adornats de totas las qualitats exteriors pera simpatisar desseguida fins ab aquell que com jo meteix no sab tenir dos minuts de conversa ab una persona quals inclinacions se desconéixen. Era un ampurdanés franch, viu com un esquirol, prompte en sas respostas sempre agudas y á temps; conegut de tota la comarca, y apreciat com no podéu figurar-

vos. Allí 'hont va ell va la alegría. Reputat com un dels mellors tocadors de fluviol, ningú posa en tela de judici lo seu valer, puig pochs son los fadrins y casats d' aquellas encontradas que, al compás de sas passadas pastorils, no hajan puntejat una sardana ó tirabou en mitj de la major satisfacció. A poch d' haver arrencat lo cotxe y després de fet lo cigarret imprescindible, treya de la butxaca lo rústich instrument y omplia l' ayre d' armonía. Molt avans d' arribar al caserío nomenat Las Mallorquinas, ja havian sortit grupos de brivalls, y a'gú á quí 'l pel apuntava per la cara, saludant ab la major espontaneitat al popular músich:

—¡Lo Rey! ¡lo Rey!—cridavan desde lluny, y no sortian de la carretera mentres lo fluviol d' aquest subjecte encara deixés sentirse.

Al passar per St. Pere de Riudarenas varen creixe l' entusiasme y las demostracions d' afecte. Allí pará un xich la dil·ligencia, y deixant de tocar lo instrument, lo Rey ab llenguatje hiperbólich m' explicá un xich de historia de la vila hont éram; historia que consisteix en una série d' ayguats algun dels quals es famós per allí, ja que, segons digué gráficament lo improvisat *cicerone*, fins los sants de l' iglesia, qu' es un edifici regular, poguéren beure á galet.

Seguint lo camí, continuá 'l músich rebent ovacions, que eran tant més significativas com que, segons me digué ell, feya molts anys que no havia anat á tocar á Sta. Coloma. Quan entrárem á la població, tocá fins á las primeras casas del carrer major, ó de St. Sebastiá, y al cap de pochs moments tota la vila ja sabia l' arribada del Rey. Allí 'l rebéren com mereixia 'l seu nom, que no vaig poder averiguar si era apellido de veras ó be un motiu, puig si li preguntava, ell responia ab lo bon humor de sempre:

—¿Rey? no pot ser sino de mal nom.

Confesso que sento admiració per aquell subjecte, dotat de qualitats per la música com pochs n' he vist. A un oido finíssim, reunia un gust exquisit, pero no cultivat. Llástima qu' en sa llarga carrera per aquesta vida no haja trobat oportunitat d' educar sas facultats naturals.

Consagrat aquest tribut al bon recort que guardo d' aquell que faría las delicias de qualsevol festivitat catalanista, y passant per alt la nit d' arribada á la població, comensaré á donarvos compte del punt concret de aquestas ratllas.

No sé si per lo desitj de fer algo per nostra ASSOCIACIÓ ó perque realment es cert que 'l cambiar de llit fa despertar aviat, vaig matinejar més que 'l Sol, á pesar de trobarnos en los dias més llarchs del any.

Al sortir de la vila y travessar la riera un xich més amunt de la font de Sant Salvador, á fí d' empendre lo verdader camí del castell de Farnés, tot just la llum del dia se reflexava en l' horisont, lo qual va permétrem gosar las delicias que una matinada d' estiu guarda per l' habitant de ciutat.

A partir de la riera, lo camí descriu curvas y més curvas per anar guanyant la considerable altura en que 's troba lo castell. Per aquest motiu lo panorama es á cada pas més atractiu y fa que un s' adonga menos del cansament.

Al cap de bon rato d' haver emprés la marxa y quant ja dominava tota la planura en que está enclotada la vila, comensáren totas ó gran part de las ximeneyas á traure fum, presentant en mitj de la misteriosa claror del alba tot l' aspecte de una població incendiada. No cal dir si 'm vindrian á la memoria las trágicas escenas allí ocorregudas en 1640, entre 'ls soldats castellans y lo poble, escenas que constituhéixen lo *Corpus de Sanch* de Sta. Coloma de Farnés y que no es ménos interessant y digne d' estudi que la revolució ocorreguda per aquells meteixos dias en la capital catalana.

Pero deixém recorts de aquesta naturalesa, minuciosament descrits en los anals de nostra terra, y seguim anotant las impressions del camí del castell.

Passada una de aquestas capelletas conegudas en castellá per *humilladeros*, de forma y aspecte antiquíssim, inservible avuy per l' estat en que 's troba, comensa desd' allí un paissatje original y de aspecte sumament agradable. Las alzinas sureras, los roures y en especial los castanyers, peculiars d' aquesta comarca, deixan de continuar ab la monotonía del bosch, trencant sovint los grupos de vegetació, informes moles que 's manténen com sostingudas per art mágica al peu del precipici en varietat de formas, ja presentant l' aspecte de las pedras bambolejants, ja compareixent com construccions ciclópeas, ó en fí, afectant las diversas formas dels monuments prehistórichs. Tal es la major part del camí á través de las montanyas desde 'l peu de la població fins prop del castell.

Pocas fortalesas de la Edat mijana produhéixen més ilusió, per sa senzilla originalitat, que 'l castell de Farnés, ja desd' el

moment que s' aprecia bé la seva silueta, contribuhint al bon efecte tant las líneas del seu contorn com l' emplassament de sa construcció.

A una altura considerable, quasi en lo més elevat d' aquell punt, queda una petita planura ocupada per la ermita de la Mare de Deu de Farnés, al peu de la qual s' aixecan com dos promontoris, y en un d' ells encara desafía l' inclemencia del temps l' antich casal que debia ser lo terme de la jornada.

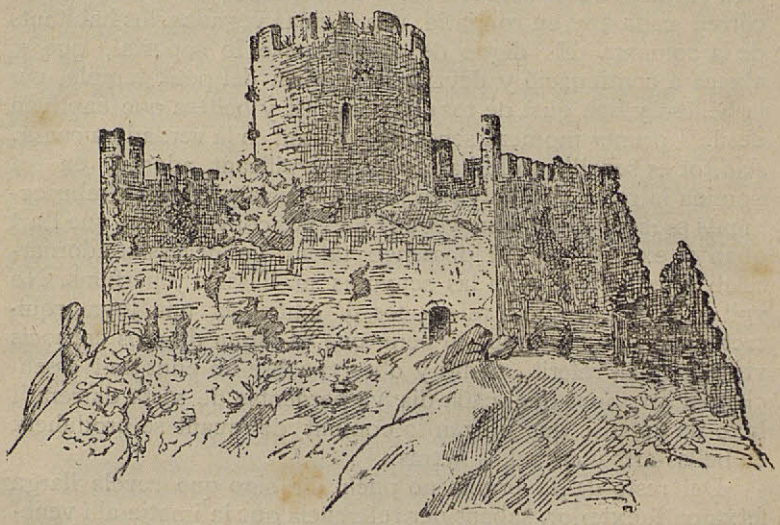
La ermita indicada, ab honor d' iglesia per sa cabuda y disposició, era 'l complement del castell per més qu' estés situada fora muralla. Actualment encara es destinada al culto é hi concórren cada any en romiatje, una ó dúas vegadas, los habitants de la comarca. Es digne de mencionarse lo soportal, que s' aixeca á continuació y devant de la porta del petit temple, per la bellesa y bon gust de tot ell, bon gust y bellesa que captivan desde 'l primer moment sense que s' atini en la verdadera causa. Allí tot es senzill, no hi ha lo més insignificant adorno, en tot domina la recta y la curva en bona simetría pero sense rebuscaments preconcebuts. Una vegada més nos convencérem que l' art quan es exercit per qui posseheix talent, no necessita adornarse ab superfluitats, com las senyoras ab llassets y perfums. No vull pas suposar que 'l referit cos d' edifici sia una joya arquitectónica; aprofito l' ocasió pera que, si algun de mos consocis visita lo lloch referit, mediti y observi sobre un punt tant essencial del art, punt que cada dia va perdentse de vista darrera 'l luxo de detalls, que ofegan lo conjunt de quant se produheix en bellas-arts y en bellas-lletras.

Del resto de la ermita no puch dir sino que revela llarga fetxa en l' exterior, sabent per referencia que la imatje allí venerada es també de respectable antigüetat, no haventme sigut posible véurela, ni tant sols entrar á l' iglesia per no habitarhi ningú y trobarse á Sta. Coloma de Farnés lo guardador de las claus.

En lo castell ja no es solament lo silenci 'l qui hi regna; també la desolació hi té anys há son setial. Quatre parets groixudas, rematadas per los característichs marlets, enquadran la torre del homenatje, que robusta y conservada també ab sos marlets desmoronats, sembla la corona d' aquellas ruinas 'hont avuy hi creix abundant l' herba. ¡Miréu qué 'n queda del feudalisme superbiós!

Un silenci imponent, torbat sols per las mevas petjadas, me produhía las més estranyas sensacions, y poch á poch, com si te-

més despertar als qui un dia habitáren la senyorial morada, vaig recorre aquell lloch, trayentne algunas apuntacions ab lo meteix carinyo que 's reproduheix la imatje d' un vellet á qui tal vegada no tornarém á veure. Tractava de averiguar la entrada de la torre del homenatje, qu' es encara intacte, acariciant la segurament quimérica idea de trobarhi algun objecte, pero á pesar meu vaig desdirm' en per haver observat á mos peus un fondo que las matas amagavan. Crech que la prudencia es bona consellera. A trobarme ab algun dels consocis, no hauria pas quedat mon intent en projecte.

SANTA COLOMA DE FARNÉS.—LO CASTELL.

Pera disfrutar d' un punt de vista deliciós vaig pujar al vehí turó, que si mal no recordo anomenan *del vent*, escabrós y quasi inaccessible com lo del castell, en lo qual s' hi notan grahons en la penya viva ja desgastats pel temps, així com també restos de muralla que continúan desde la vehina fortalesa. Daltabaix dels dos cingles no hi ha sino un abisme.

Feta la lleugera apuntació que vos adjunto pera donar una idea aproximada del castell, desafiant los raigs de un sol de Agost, vaig proposarme acabar 'l dia com l' havía comensat: en excursió. A n' aquest fí, travessant boscos en busca d' un

caminal, poguí arribar á una casa de pagés ahont me guiáren per' anar á un' altra altura, pot ser superior á la que deixava, y al cim de la que s' hi distingían algunas construccions. Era Argimon.

Una hora y mitja tardaría en arribarhi, havent parat distintas vegadas pera descansar á l' ombra fresca de la vegetació que creix ufana propet de l' aygua que s' escorre per aquellas fondaladas.

Si vaig tenir una desilusió per lo que respecta á trobarhi construccions d' altras edats, com podia esperar per la típica agrupació que corona la montanya, en cambi no hi hagué per qué penedirse del camí fet, tota vegada qu' es una de las alturas més deliciosas de la provincia de Girona.

Argimon era un castell en la Edat mitjana; avuy un santuari modern ocupa la major part de l' altura, y las construccions restants son destinadas á habitacions pera la familia del ermitá. Entre aquestas s' hi compta l' últim resto del castell feudal; es una iglesieta de reduhidas dimensions, antiquíssima, edificada sense nivellar lo pis, de manera que, bona part d' una de las parets es la penya viva. Com lo temple nou es molt capás, aquesta capelleta no está destinada al culto.

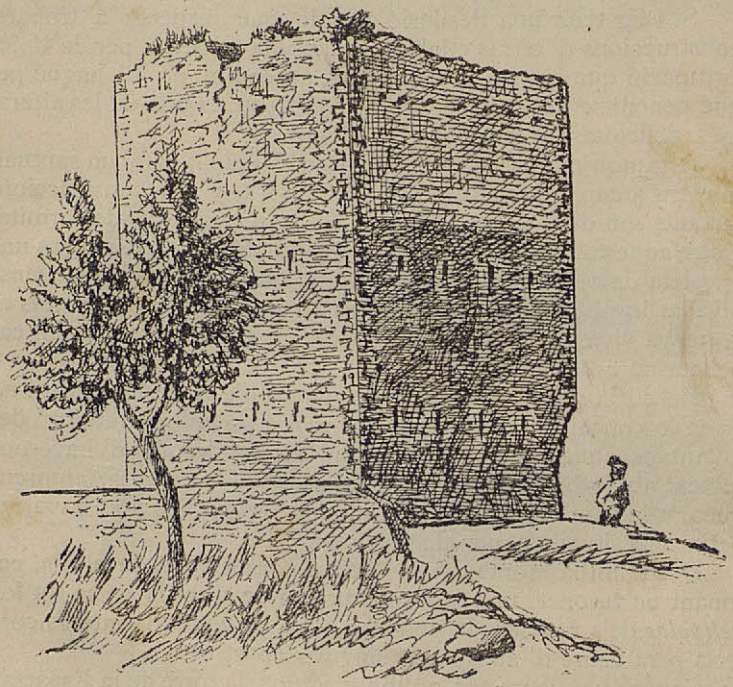
He dit ja que Argimon poch ofereix digne de menció si no es en lo concepte turista, per qual motiu no m' entretindré detallantvos aquell clos. Reposat un xich y després d' havernos recreat ab lo bell panorama que desde allí 's disfruta, emprenguérem la tornada cap á Sta. Coloma, dirigintnos á la Esparra, petita vila situada al peu de Argimon.

Desde mitja montanya se distingeix més enllá de la vila, coronant un turonet, una torre quadrada que recorda en un tot los *helípolos* dels romans. Ja podéu suposar ab quant de interés correria pera veure d' aprop tant singular construcció.

Com se pot veure per lo dibuix adjunt, la torre de la Esparra, de forma quadrangular, construida ab dúas classes de pedra que li donan lo aspecte de restaurada, es un monument, si tal pot dirse, verdaderament original. Dos rengles de aspitlleras á cada cara son las únicas oberturas que conté, á excepció de la que podríam anomenar fatxada ó sia la cara que mira vers Argimon, que al nivell del pis té una porta de reduhidas dimensions y demunt, en l' espay corresponent á l' estancia superior, una finestra d' arch de mitj punt al igual de la porta, únichs indicis per ahont vaig col-legir que la tal torre es al menos del sigle XIV.

A disposar de més temps, hauría tornat á la vehina població de la Esparra á preguntar algo d' aquella torre y al meteix temps indagar quí guarda las claus pera poder veure lo interior, que potser no deixi de oferir alguna particularitat.

Després de haver apuntat lo lleuger cróquis que s' acompanya y no coneixent lo camí desde la Esparra á Sta. Coloma, prenguérem

SANTA COLOMA DE FARNÉS.—TORRE DE LA ESPARRA.—(V. PL. 27.)

lo retorn sense trobar res á pas digne de anotarse, com no sigan alguns punts de vista bells com la major part dels de la provincia de Girona.

A bona hora de la tarde arribava á Sta. Coloma, havent descrit una circunferencia al rededor de las montanyas que clóuhen la població qu' era lo punt de partida.

Sta. Coloma de Farnés res ofereix de particular en sos edifi-

cis. Participa bastant del carácter de ciutat sense que reuneixi las comoditats de aquesta. Los carrers céntrichs son regulars y en especial la part moderna guarda la línea de construcció. De nit los carrers urbanisats del tot son il-luminats ab fanals de petroli.

La iglesia parroquial, á pesar de comptar llarga fetxa, no es més que un edifici com molts d' altres, ostentant demunt seu un recort de cada época á comptar desde la transició románico-bisantina, sense que cap estil haja deixat allí cap de sos primors.

Tal volta lo poch curiós que podia haverhi á Sta. Coloma es lo palau senyorial, incendiat durant la última guerra civil per los insurrectes. Estava situat al costat de la iglesia y avuy lo perímetro que ocupava constituheix una bonica plassa.

Los encontorns de la població son lo més atractiu de Sta. Coloma, pero en especial lo costat de la riera que baixa del Albó, poblet ó caseriu situat entre boscos de castanyers, quals habitants mereixerían un atent estudi per llur diminuta estatura y lo desarrollo del coll, en lo sota-barba.

Al peu de la vila y en lo marge oposat de la riera naix una font abundant, de aygua clara y fresca, qu' es lo punt de reunió del jovent que no se 'n mou fins mitja nit en los mesos d' estiu. No lluny d' allí també náixen altras fonts, y segons noticias, en una propietat no molt distant, una de ellas conté aygua mineral per l' estil de la de Caldas de Malavella.

Suprimeixo lo parlarvos de la historia de Sta. Coloma, perque no faría sino repetir lo que pugan haver dit altres avans que jo y ab més datos segurament. Parteixo del principi de qu' en nostra benvolguda corporació sols havém d' exposar tot alló que sia nou y tinga molt ó poch interés. Lo que si sento es no poder donarvos datos de índole científica, que á bon segur si 'ls meus escassos coneixements m' ho haguéssen permés, molt y bó podría dirvos, ja que aquella comarca ha sigut poquíssim explorada, y en ella gens escassa s' hi ha mostrat la mare naturalesa.

E. CANIBELL.

ASCENSIÓ DE HIVERN Á SANTA FÉ (MONTSENY).

DIA 12 DE FEBRER DE 1882.

Breda 13 Febrer 1882.

Sr. D. Ramon Arabía y Solanas, President de l' ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, Barcelona.

Molt Senyor meu y distingit amich: En cumpliment de la promesa que li tinch feta de pujar á Santa Fé totas las vegadas que vinga á eixa vila, men-

tres que lo temps, ó mellor dit, mas ocupacions ho permetian, á fi de vigilar l' observatori y las observacions del observador, tinch lo gust de dirigirli la present.

Ahir, á las 7 del matí, acompanyat per lo guía del Montseny En Joan Llorens, dit Rafeló, baix un cel cobert, amenassant pluja, emprenguérem l' ascensió á Santa Fé passant per ca 'N Roig de Riells, Font d' En Jaume, Plá de Saba, Font de Corts y Coll d' Alsinellas, ó sia per l' itinerari ó excursió senyalada ab lo n.º 13, en ma «Guía del Montseny».

A las 8 y 30 minuts arribávam á Plá de Saba, ahont férem alto pera esmorzar. A las 9 ja tornávam á estar en moviment arribant 45 minuts després á Font de Corts, áhont comensárem á trobar algunas petitas congestas, y als 15 minuts girávam á la dreta, entrant á la vall de Santa Fé per lo Coll d' Alsinellas. De sopte quedárem enlluhernats per la blancor de la neu, que feya destacar més lo color cendrós del cel, que comensá á regalárnosla á grossos borrellons espessos y molt seguits; tot lo que alcansava la vista estava blanch, fins los faigs.

L' espectacle que del Coll s' ovirava donava una idea de las regions glacials, descritas per los mártyrs dela ciencia, que las han exploradas.

Malgrat los perills que podía oferirnos un camí de mitja hora sobre un terreno molt nevat, decidírem probar fortuna; baixárem donchs á la neu, y allí comensáren los traballs, puig com tot n' estava rublert, no 's distingia cap camí ni curriol, de modo que caminávam á la ventura; lo cendrós *mate* del cel, fent reflexar lo blanch de la neu, nos cegava; no 'm bastavan las ulleras verdas; lo vent, qu' era fret, nos en tirava á la cara; en los llochs arrecerats en qu' era toba, patírem molt; en los sitis enlayrats en que estava glassada, menos mal; sa espessor era molta, de modo que ahont ne trobárem menos n' hi hauría 2 pams. Caminárem per sitis en que no era glassada, arribantnos fins á genoll y mitja cuixa; ahont era glasada feyam vía, puig 'ns sostenía molt bé. Sumament fatigats, á las 11 arribárem á Santa Fé, havent empleat més del triple del temps desde lo Coll esmentat, de modo que per una distancia de 15 á 20 minuts, per causa de la neu, necessitárem una hora.

Gran fou la sorpresa del ermitá En Francisco Pintu al veure'ns; digué que feya més de vint dias qu' estava sitiat per la neu, puig va nevar tres dias y mitj sense parar may, que fóren lo 1, 2, 3 y part del 4 del corrent [1].

Aquesta excursió 'm recordá alguns viatjes que tinch fets *en trineo*, en lo cor del hivern, á través dels ports dels Alpes, en las montanyas de la Suabia

---

[1] En Francisco l' ermitá 'ns digué que á primers d' aquest sigle, ó bé á últims del passat, estant sitiats durant molts dias per la neu, los habitants de la casa de *Penyacans* (á 45 minuts de Santa Fé) situada sota 'l Coll de Santa Elena sortíren per la finestra, intentant baixar montanya avall pera dirirgirse á Fogás per rahó de haver agotat las provisions; mes als pochs passos trobáren tots la mort, personas y bestias, quedant soterrats en las congestas.

Aquesta catástrofe, que 'ls vells de la encontrada recordan haver sentit contar llurs pares, demostra lo perillós qu' es lo Montseny durant las grans nevadas tant freqüents en las esmentadas montanyas.

(Wurtemberg) y en la Selva Negra (Baden); pera que ma ilusió fós complerta, hi faltava sols un trineo.

Vaig fer á Santa Fé las següents observacions: á las 2 de la tarde.—Thermometre C.—1° 5; Barométre aneróide 663.—Vent: Est, molt fort, dit en la encontrada Llevant de Rosas. Neva copiosament.

En Pintu, l' Observador ermitá, no podent donar curs als 2 bulletins de las Observacions meteorológicas de Santa Fé, me 'ls ha entregat, y 'ls hi envío adjunts.

A las 3 de la tarde segueix nevant copiosament, ab probalitats de ferho durant tota la nit, per qual rahó, á fi d' evitar lo quedar sitiats alguns dias en lo Santuari, nos despedírem d' En Francisco, donantli las gracias per l' aculliment y dinar. Baixant per la *Font de la Teula*, que per cert, malgrat que dista sols 5 minuts del Santuari, ab prou traballs poguérem arribarhi després de mitja hora de caminar, ab neu fins á genoll y mitja cuixa moltas vegadas, trepitjantne sempre, y sempre nevant, anárem á la casa dels Bimanés, ahont deixarem las últimas congestas. Seguint fins lo itinerari indicat en ma esmentada Guía ab lo n.° 14, sempre ab forta pluja passárem per *ca 'N Sach, Perarnau, ca 'N Joya*, extenuats de fatiga, ab lo calsat destrossat y 'ls pantalons romputs, convertits en peixos; á las 7 y mitja retornávam á Breda y per la meva part ben convensut, estimat amich, qu' en lo nostre Monseny també hi han *Tourmentes* com en los Alpes, encara qu' en més petita escala, ja per la menor altitut, com també per la diferencia de latitut.

Sento molt, amich Arabía, que vosté no hagués pogut acompanyarme en aquesta excursió, en circunstancias que no son molt comuns en las nostras regions, y que sens dubte li haguéran recordat las montanyas de Suissa, que té tant conegudas.

Son amich affm. y segur servidor q. b. s. m.

ARTHUR OSONA.

LO PRIMER MERIDIÁ.

En vista del increment que pren la idea excursionista en aquesta capital, y tenint en compte la iniciativa científica que ha prés la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, establint observatoris meteorológichs en los punts més senyalats per llur situació topográfica, á fi de conéixer la climatología de nostra terra y condicions atmosféricas relacionadas ab l' agricultura y també posarse de acort ab los observatoris del extranger pera publicar las fullas de la previsió del temps, de tant vital interés per la marina y l' agricultura, poso á la ilustrada consideració d' eixa Junta las següents ratllas qual objecte es tractar del primer meridiá que s' deu adoptar en los traballs geográfichs, puig qu' en mon humil concepte ja comensém á tenir lo cáracter de veras Societats de Geografía desde 'l moment en que comensém los traballs de petita Geodesia ó sia Topografía y fins de Astronomía, situant per medi dels cálculs que 'ns ofereix tant gran Ciencia, alguns punts molt notables de nostra terra, avuy en situació errónea uns y

dubtosa altres, traballs que lo firmant se proposa verificar ab ajuda d' altres ilustrats consocis.

Ja sabém que la situació de un punt sobre la superficie de la Terra queda determinada per sas dúas coordenadas geográficas ditas lo meridiá y lo paralelo, quals valors numérichs se diuhen Longitut y Latitut.

Si la Terra fos una esfera perfecta, los meridians serían semicírcols que tindrian per extrems los polos terrestres; mes com lo nostre vehícul dels espays té una forma molt irregular segons los últims traballs geodésichs, puig ni tant sols té la forma regular d' elipsoide aixatat com fins ara se havía assegurat, y sí, se creu qu' es una bola abonyagada presentant los círcols máxims una ondulació contínua é irregular; aixís es qu' en plé rigorisme los meridians geográfichs no ténen pas definició exacta ni acceptable. Mes nosaltres, que no hem de morir cegos per mirar ab tal finura, admetrém la forma elipsoidea ab l' aixatament de $\frac{1}{300}$ per més que l' últim determinat per lo sabi inglés M. James siga de $\frac{1}{294}$ y en tal cas los meridians tindrán la forma de semi-elipses qual ax major será l' ax de la Terra y l' ax petit será lo raig equatorial.

Tenint la Terra moviment de rotació, tots los meridians passan cada 24 horas per devant del Sol, ó dit d' altra manera: cada jorn lo Sol se troba en tots los meridians y de aquí resulta qu' essent precís establir un punt de partida ó referencia ó un zero de la escala, hem de donar á un meridiá qualsevol una preferencia purament convencional mes necessaria pera enténdrens.

Lo primer qu' establí un primer meridiá astronómich se diu qne fou lo rey Alfons X anomenat *lo Sabi*, qui tant poch creya en lo sistema á las horas corrent de Ptolomeo, per més que l' hi espliquéssin los teólechs lo ús dels cercles, pericicles y cristalins, qu' en un arranch de incredulitat va dir que si Deu lo hagués pres per conseller al fer lo mon, las cosas haurían quedat molt més claras.

Desde que Vasco de Gama va donar la volta al Cap de las Tormentas y Colon va clavar lo penó d' Espanya, y no de Castella, com s' acostuma á dir, en las allavors anomenadas Indias occidentals, la navegació prengué gran increment y de aquí que fos una necessitat lo tenir qu' estudiar las ciencias náuticas y construhir las cartas y planos pera seguretat de tant atrevits navegants que tanta honra han donat á la historia d' Espanya y Portugal. Tots admetéren per primer meridiá lo punt de la Terra més á ponent conegut, ans de descubrir l' América, qu' era la punta Orchilla de la isla del Ferro, una de las Canarias ó antiguas Afortunadas.

La Longitut, qu' es la denominació numérica de la coordenada meridiá, se compta per graus y subdivisions sexagesimals en lo Equador posant lo zero en lo primer meridiá y donant la volta cap á Llevant fins comptar 360 graus tornant á trobar lo punt de partida.

Tenint un meridiá únich hi ha una gran ventatja, puig tots los geógrafos y navegants no han de fer cap reducció de longitut, y las cartas y planos ténen

iguals punts de referencia pera llurs situacions geográficas; pero la soberbia del home se ficá aquí com en totas parts, aixís es que quan nostra pobre Espanya comensá á anar de *calobaixo*, com se sol dir, la orgullosa França, allavors gall d' Europa, volgué que son primer meridiá passés per son observatori de Paris. Aixó fou la senyal de campe qui puga, puig ab tal exemple totas las nacions volguéren ésser propietarias de un primer meridiá, y avuy nos trobém ab tants primers meridians com nacions.

Los principals, per aixó, son:

Los de Madrid y San Fernando, . . . de Espanya.
Lisboa, ... » Portugal.
Paris, ... » França.
Greenwich, ... » Inglaterra.
Washingthon, ... » E. Units.

Lo de Greenwich domina en sa nació y además en totas las nacions del N. d' Europa y repúblicas americanas; y fan los inglesos no poca propaganda pera que siga l' universal, y pretènen á més qu' en Londres se publiquen tots los anuaris astronómichs y geográfichs; de qual metálica, més que científica exigencia, protestá enérgicament lo firmant per medi de un rahonat article que insertá en sa *Revista Marítima* y que tingué eco en la prempsa científica. Temps fá que tan xocant idea no ha tret lo nas.

Molt se discuteix per totas las Societats de Geografía pera poguer arribar á un acort sobre tant interessant punt geográfich, mes jo crech que se ha de passar temps en conseguir tal objectiu mentres se associe la idea de lliuras esterlinas á la purament científica.

Espanya es la primera que dona probas de desprendiment y amor á la ciencia, puig las dúas notables societats, la Geográfica de Madrid y la Exploradora de Vitoria, han adoptat lo meridiá antich de la isla de Ferro, comptant las longituts sols en lo sentit de Ponent á Llevant fins al 360°.

Jo proposo á las Associacions d' excursions de Catalunya qu en llurs traballs seguescan tant noble com científich exemple en totas las referencias de situació geográfica, y qu' en sos traballs de dintre Catalunya y las Balears, com que per res necessitém tota la grossa circumferencia equatorial y sí sols un petit arch pera més claretat, prenguém per primer meridiá auxiliar y purament catalá lo que passa per lo pich de St. Geroni de nostra montanya de Montserrat.

Ara bé, lo castell de Montjuich té una vera situació geográfica, puig fou un dels vértices de un dels triangles que s' amidáren á primers de aquest sigle pera la medició de la meridiana, que per Setembre últim se prolongá fins á l' Argelia amidant sobre lo Mediterráneo costats triangulars de 280 kilómetres, operació gloria de nostre general d' enginyers Sr. Ibáñez y del comandant d' Estat major francés M. Perrier.

Com hem dit, la situació de Montjuich es per son pal de bandera:

Longitut. $0^h\ 23^m\ 23^s$ E. de Madrid.
Latitut... 41° 21' 44" N.

y com que Madrid se troba al Est de S. Fernando $10^m\ 04^s\ 21$, tenim que Montjuich está de S. Fernando á $0^h\ 33^m\ 27^s\ 21$ Est.

La punta Orchilla de la esmentada isla del Ferro, per qual punt farém passar nostre primer meridiá, está á $47^m\ 50^s\ 93$ al O. de S. Fernando, per conseqüent Montjuich está de la punta Orchilla á $1^h\ 21^m\ 18^s\ 14$ al E.

Segons los datos qu' ens hem pogut proporcionar y que aqueix próxim estiu rectificarém, si á Deu plau, lo pich de St. Geroni se troba de Montjuich al O. $1^m\ 03^s\ 21$.

Pera termenar tant embullat traball, donaré las situacions geográficas de las capitals de nostras provincias respecte lo primer meridiá de punta Orchilla:

GIRONA (Catedral.)	Latitut....	41° 59' 15" N.
	Longitut.	$1^h\ 23^m\ 56^s$ E.
TARRAGONA...	Latitut....	41° 07' 10" N.
	Longitut.	$1^h\ 17^m\ 43^s$ E.
LLEYDA.....	Latitut....	41° 38m 00" N.
	Longitut.	$1^h\ 15^m\ 11^s$ E.
PALMA.....	Latitut....	39° 33' 00" N.
	Longitut.	$1^h\ 23^m\ 12^s$ E.

Es lo que humilment poso á la consideració de la Junta Directiva pera son estudi y determinació.

JOSEPH RICART GIRALT.

LA SERRAVELLA.

COSTUMS POPULARS DEL VALLÉS.

Lo dia que parteix pe'l mitj la Quaresma es un dimecres. Al-lusiva es tal vegada á aqueixa partió la festa que 'ls noys del Vallés cada any celebran per dita diada baix lo nom de Serravella. Alguna ploma més ben trempada que la meva pot ser ho aclareixi. Per ma part lo que puch y me atreveixo á fer es una lleugera descripció de la tant alegre festa de la infancia.

A la manera que 'ls fadrins y fadrinas disfrutan quinze dias avans d' arribar á la festa major, pensant ab la cobla, embalat, catifas y vestits; als noys també se 'ls veu pintada la satisfacció avans del dia de la Serravella, pensant ab los companys de la colla, bandera, faixados, xarreteras, serra, cistell, ous, butifarras, quartos, nous, pansas...

Cada dia se reunéixen los tres, quatre, cinch ó més que compónen la colla á lo ménos dúas vegadas pera parlar de quí será lo abanderado, qui portará lo cistell, quí la serra, quínas aucas de rodolins son més bonicas pera fer la bandera, quin paper pintat escaurá més á las aucas, als faixados, xarreteras y al cistell: lo cual resolt, donant quantitats iguals, se compra y arregla. Sols falta allavors repassar la cansó que més avall transcriuré, qu'es la propia de la festa.

La nit, vigilia de la Serravella, los noys no póden dormir, pensant en la satisfacció que sentirán l' endemá: aixís es, qu' encara la padrina ó la mare no acaban de baixar y d' encendre las calamúixas ó garbons pera fer las farinetas ó sopas, ja hi son ells ab la roba sota la xella (encara que hajan somiat lladres ó altras cosas de por): y miran tot sovint per las escletxas de la porta si s' fa clar. Nat lo dia, se reunéixen, cada hú porta lo que li correspon y comensan la tasca passant per las casas si 'ls vólen fer serrar. A la casa que 'ls díuhen que serrin, agafan una fusta ó tronch y, tot serrant, cantan junts la següent cansó:

Serra la vella, [1]
Caldo d' estella;
Mestressa, portéu ous,
Que demá será dijous;
Mestressa, portéu carnsalada,
Que la serra está embussada;
Mestressa, portéu vi,
Que la serra no vol seguí:
Caritat, senyora,
Caritat si os plau,
Que veniu de Roma,
Que portéu corona
De Sant Nicolau:
Visca la pau.

Pansas y figas,
Nous y olivas,
Mel y mató,
Que tot será melló:
Del calaix ó l' calaixó,
Vingan, vingan,
Vingan, vingan;
Del calaix ó l' calaixó,
Vingan los ous al cistelló.
Del calaix ó la calaixera,
Vingan, vingan,
Vingan, vingan;
Del calaix ó la calaixera,
Vingan los ous á la cistella.

Si fan caritat se segueix cantant:

La piu, piu,
La piu, piu,
Polls y llocas,
Polls y llocas;
La piu, piu,
La piu, piu,
Polls y llocas,
Tot fós viu.

Aquí baix á la riera
Hi ha un home que'ns espera,
Ab un grapat d' atmetllas á la má,
Que'ns en vol apedregá;
Com un cá, com un gos,
Com un *perru, perru, perru,*
Com un cá, com un gos,
Com un *perru* rabiós.

[1] Si hi ha joves ó fadrins s' acostuma afeigir:
Serra la jova,
Caldo de polla;
Serra 'ls fadrins,
Caldo de colomins.

Si no fan caritat, s'en van tot cantant y aixecant la veu á mida que s' allunyan de la casa:

La cloch, cloch,
La cloch, cloch,
Polls y llocas,
Polls y llocas:

La cloch, cloch,
La cloch, cloch,
Polls y llocas
Tot fós mort.

Mollet 13 de Febrer de 1882.

VICENS PLANTADA Y FONOLLEDA.

SECCIÓ DE NOTICIAS.

OBSERVATORI DEL PIC-DU-MIDI.—En lo fascícul de las observacions meteorológicas de la Estació Plantade darrerament rebut, trobém la següent nota: «Las observacions que constituhéixen la primera série han sigut presas en la Estació Plantade, situada en lo Coll de Sencours, al peu del cono termenal del *Pic-du-Midi* y á una altitut de 2,366 m. Aqueixas observacions, començadas lo 1.er de Agost de 1873, se han continuat tots los dias d' estacionament en lo Coll de Sencours, ahont s' establíren provisionalment los observadors durant la construcció del Observatori definitiu en lo cim del *Pic-du-Midi*. Han sigut fetas ab instruments de precisió, comparats y executats per los mellors artistas de París; sempre s' han fet ab tota regularitat y cuidado y s' han comprobat ab la més escrupulosa exactitut. Lo 30 de Setembre de 1881 s' han fet per última vegada. L' endemá, l' observatori Plantade fou desmontat y los instruments transportats al Observatori definitiu, instalat en lo cim, 500 metres més alt que la Estació Plantade. Las novas observacions fetas en aqueixa estació més elevada, constituhirán la segona série.»

SEPULTURAS ROMANAS.—Lo diumenge 19 del corrent Febrer una comissió composta del President de la Associació, Sr. Arabía, y dels Srs. Arnet, Bofill, Gándara y Lletget, passáren á examinar en una localitat propera al vehí poble de Sant Martí de Provensals unas sepulturas, de quin descobriment se'ns doná compte y que per las *tégulas* y altres restos que s' hi trobáren, póden calificarse sens dubte de romanas. Lo Sr. Lletget quedá encarregat d' estudiar més á fons lo descobriment, proposantse la Junta Directiva proseguir la investigació, ampliant y dirigint oportunament novas excavacions.

INNOVACIÓ.—La secció de París del Club Alpí Francés ha introduhit una novetat en sos procediments y es lo fer precedir de un dinar, á 10 franchs per cap, la Junta general ordinaria de cada mes. Obeheix aixó al pensament de crear entre los socis relacións més íntimas y estrenyer los llassos socials entre los que pertányen á la secció. Es probat efectivament que quan la gent se coneix poch, difícilment se uneix pera fer excursions.

L' Avens.—Ha comensat á sortir desde 1er del corrent en nostra ciutat una revista popular il-lustrada de lletras, art y ciencia, nomenada «L' Avens»: surt dúas vegadas al mes, costa 2 quartos lo número, y, per suscripció dos rals trimestre. Se suscriu en lo carrer de la Cucurulla, 3, llibrería. Li desitjém llarga vida y la recomaném á nostres llegidors.

Certámens.—S' ha rebut lo cartell dels «Jochs florals» d' enguany y lo de la «Secció Catalanista de la Joventut Católica de Barcelona.» No 'ls insertém per falta d' espay: quedan en Secretaría á disposició del Srs. Socis.

Invitacions.—Durant los mesos de Janer y Febrer havém rebut las de la «Academia Médico-farmacéutica de Barcelona», pera assistir á la reunió inaugural de sos traballs académichs en lo curs de 1881-82; del «Centre Catalanista Provensalench», pera assistir á la primera excursió organisada per dit Centre, que, com es sabut, desde fa poch s' ha constituhit en societat excursionista; de la «Associació Catalanista d' excursions científicas», pera assistir á la sessió inaugural de sos traballs en lo present any académich; de la «Academia de Derecho», pera assistir á la sessió inaugural de sos traballs académichs; del «Club Alpí Italiá, secció de Florencia», pera assistir á la Junta general y dinar que celebra cada any; de la «Asociacion de Arquitectos de Cataluña», pera assistir á las solemnes honras fúnebres que dita corporació dedica anyalment als arquitectos morts durant l' any; y de la «Asociacion de Aficionados á la caza y pesca de Cataluña», pera assistir á la solemne festa de la clausura de la cassa y promulgació de la veda.

Agrahím á totas aqueixas societats llur atenció.

Obreta important.—Las ciencias naturals en Catalunya están de enhorabona. Nostre apreciable consoci D. Miquel Cuní y Martorell acaba de publicar uns *Datos para una flora de los insectos de Cataluña*, ahont indica los diferents insectos que s' troban sobre varias plantas, esmentant ensemps las especies en que los ha observat. Felicitém coralment al Sr. Cuní per aquest nou y consciensut traball, útil baix més de un concepte.

Certámen.—Havém rebut lo cartell del Certámen literari del Ateneo Sabadellés, que s' celebrará enguany en la diada del Aplech de la Salut, 14 de Maig prop vinent, á Sabadell. S' oferéixen 14 premis y lo plasso pera la admissió de traballs fineix en 30 de Abril prop vinent. Nostre consoci D. Francisco de P. Benessat es lo president del Ateneo, y tant per aixó con per la simpatía qu' ens mereix la industrial vila de Sabadell, celebraríam que l' éxit del certámen fós complet.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA Y LO MUSEO.

Periódichs y Revistas.—Llista completa en 1.er de Janer de 1882 dels que reb á cambi la Associació d' excursions Catalana.

Barcelona.—*L' Art del Pagés, L' Avens, Boletin de la Asociacion de aficionados á la caza y pesca de Cataluña, Boletin del Ateneo Barcelonés, Centro*

industrial de Cataluña, El Consultor doméstico, Crónica científica, El Eco de la produccion, L' Excursionista, Fomento de la Produccion Española, Gaceta de la industria y de las invenciones, La Ilustració Catalana, El Monitor Comercial, El Monitor de primera enseñanza, El porvenir de la industria, La Quinzena del pagés, La Renaixensa (Revista mensual), *Revista administrativa, Revista del Centro agronómico Catalan, Revista del Derecho y del Notariado, Revista geográfica y estadística, Revista del Instituto agrícola catalan de S. Isidro, Revista marítima, Revista popular, Revista tecnológico-industrial, La Union,* Gaceta de los Contribuyentes.

CATALUNYA Y BALEARS.—*El eco de Badalona,* Badalona; *El Bergadan,* Berga; *Boletin de primera enseñanza,* Gerona; *Revista de Gerona,* id.; *La Vetllada,* id.; *La Colmena de Igualada,* Igualada; *La Montaña,* Manresa; *El Olotense,* Olot; *L' Ignorancia,* Palma de Mallorca; *La voz del Pirineo,* Puigcerdá; *El Eco del Centro de lectura,* Reus; *La Veu Sallentina,* Sallent; *La antigua Union,* San Martí de Provensals; *Boletin del Ateneo tarraconense de la clase obrera,* Tarragona; *La patria Catalana,* Valls; *La Veu del Montserrat,* Vich; *El Labriego,* Vilafranca del Panadés.

ALTRAS PROVINCIAS D' ESPANYA.—*Revista del Ateneo científico, literario y artistico de Guadalajara,* Guadalajara; *Boletin de la Institucion libre de enseñanza,* Madrid; *Boletin de la Real Academia de Bellas artes de S. Fernando,* id.; *Boletin de la Sociedad Geográfica de Madrid,* id.; *La Mañana,* id.; *Revista Euskara,* Pamplona; *Boletin-revista de la Juventud Católica,* Valencia; *La Crónica médica,* id.; *Boletin de la Exploradora,* Vitoria.

EXTRANGER.—PORTUGAL.—*Era nova,* Lisboa; *A Vanguarda,* id.; *A Verdade,* id.—ALEMANIA.—*Mittheilungen* y *Zeitschrift* de la Associació alpina de Alemania y Austria, Viena.—AUSTRIA-HUNGRÍA.—*Der Tourist, Oesterreichische Alpen-Zeitung, Alpine Chronik, Jahrbuch des Oesterreichischen Touristen-Club,* tots de Viena; *Annuario della Societá degli Alpinisti tridentini,* Rovereto (Tirol).—ESTATS-UNITS.—*Appalachia,* Boston (Mass).—FRANÇA.—*Gazette des Touristes, Bulletin du Canal interocéanique, Journal du ciel, Bulletin mensuel du Club Alpin Français,* tots de Paris; *Bulletin du Club Alpin Français,* de cada una de las seccions següents: Alpes marítims, Auvernia, del Jura, de Lyon, de Provensa y del Sud-Oest; *Bulletin de la Société pour l' étude des langues romanes,* Montpeller; *Id. de la Société languedocienne de Géographie,* id.; *Id. de la Société académique hispano-portugaise,* Tolosa; *Id. de la Société Ramond,* Banyeras de Bigorra; *Observations météorologiques au Pic-du-Midi,* id.; *Annuaire de la Société des Touristes du Dauphiné,* Grenoble.—ITALIA.—*Rivista nuova,* órgan del Club Africano, Nápols; *Rivista Alpina* y *Bollettino* del Club Alpí Italiá, Turin; *Feuilles d' annonces,* órgan del meteix, secció de Aosta, Aosta; *Scritti varü d' argomento attenente all' alpinismo,* id. id., de la secció de Florencia, Florencia; *Cronaca della Sezione di Vicenza,* del Club Alpí Italiá, Vicenza; *Osservazioni meteorologiche* y *Bollettino decadico* del observatori meteorológich de Moncalieri.—SUISSA.—*Jahresberichte* de la Societat de

Geografía, *Bulletin de l' Institut géographique international*, *Jahrbuch* del Club Alpí Suís, tots de Berna; *L' Echo des Alpes*, Ginebra.

Biblioteca.—S' han rebut los següents donatius:

De D. Honorat de Saleta y Cruixent, soci delegat á Saragossa: 1 vol. *Agricultura y armas*, per lo donador. Saragossa, 1881.

De D. J. I. Franco: 1 foll. *Simon Pedro* y *Simon Mago*, per lo donador. Barcelona, 1881.

De D. Joaquim de Moner: los tomos IV y V de sa *Historia de Ribagorça desde su origen hasta nuestros dias*, Ribagorza, 1881.

De la *Asociacion de arquitectos de Cataluña*: 1 fasc. *Memoria de San Cugat del Vallés*, por Elías Rogent, ab heliografías, Barcelona, 1881; 1 fasc. *Lista de los socios que la componen durante el año 1882*.

De D. Cels Gomis: 2 vol. *Apuntes para el estudio Médico-higiénico de la miseria*, por J. García Viñas, Málaga, 1877.—1 vol. *Ordinaciones, Pragmática y edictos reales del valle de Aran*, Barcelona, 1752.—3 vol. *Brihuega y Villaviciosa, episodios de la Guerra de sucesion*, per Camilo Perez Moreno, Guadalajara, 1881.—*El libro de la provincia de Guadalajara*, por Juan Catalina y García, Guadalajara, 1881.—*Les Observatoires de Montagne*, per Mr. Radau, París, 1876.

De D. Arthur Cuyás: 1 fasc. *Estudio sobre la inmigracion en los Estados Unidos*, per lo donador; Nova-York, 1881.

De Mr. Maurici Gourdon: 3 fasc. *Quelques mollusques des montagnes de Luchon et de la Barousse*, Toulouse. 1881.—*Excursion en Catalogne*, 1880.—*Deux jours á Bosost* (Vall de Aran). Tots tres escrits per lo donador.

Del *Centre catalanista provensalench*: 1 vol. *Certámen literari del any 1880*, Barcelona, 1881.

De la *Corporacion taquigráfica del sistema Garriga*: 1 fasc. *Reseña de la sesion inaugural del año académico de 1881 á 1882, celebrada en 5 Noviembre 1881*, Barcelona, 1881.

De D. Miquel Cuní Martorell: 1 fasc. *Excursion entomológica y botánica á la Cerdaña española* (Cataluña), per lo donador, Madrid 1881.

Del *Instituto de Fomento del trabajo Nacional*: 1 fasc. *Coleccion de leyes y disposiciones administrativas útiles á los industriales*, Barcelona, 1882.

Del *Fomento de la Produccion Española*: 1 vol. *Discursos de la gran manifestacion proteccionista* celebrada en 26 Juny de 1881.

De la *Revista Popular*: 1 fasc. *Almanaque de los amigos del Papa* para 1882, Barcelona, 1882.

De D. Anton Elías de Molins: Colecció completa de la publicació francesa *Polybiblion, Revue bibliographique universelle*; 1 vol. *Legislacion hipotecaria antigua y nueva de España, Cuba y Puerto Rico*, per lo donador, Barcelona, 1879.

De la *Academia Científico Mercantil de Barcelona: Plan de Reforma de la carrera mercantil*, Barcelona, 1881.—1 fasc. *Nota sobre Aranceles de los derechos que devengan en el ejercicio de su cargo los peritos y profesores mercantiles*, Barcelona, 1880.

De D. Ramon Arabia y Solanas: las entregas publicadas del *Diari de sessions del primer Congrés Catalanista*, Barcelona. 1880.

De D. Estanislao Vayreda: 1 vol. *Plantas notables que espontáneamente crecen en Cataluña*, Madrid, 1880.

Del *Ateneo Científico Literario y Artístico de Guadalajara*: número 1, del 1877, de la *Revista* de dita societat.

De D. J. Teixeira Bastos, soci delegat á Lisboa: 2 vol. *Vibrações do seculo*, per lo donador, Lisboa. 1882.—*Ensaios sobre a evolução da humanidade*, per lo meteix, Porto, 1882.

Museo.—De D. Manuel Belau: varios fragments de mineral de plom, procedents de una excursió á Sant Climent de Llobregat.

De D. Francisco Domingo: *Plano de la provincia de Barcelona*, 1881, per D. Melció de Palau, publicat per la Excma. Diputació provincial.

De D. Joaquim Carrera: un *mapa d' Espanya* en 4 fullas per C. Vogel, de J. Perthes, Gotha (del *Stieler 's Hand Atlas*).

De D. Francisco Maspons y Labrós: dúas especies de moluscos, una *Helix nemoralis* L. var. *Libellula*, y una *Helix splendida* Drap. Además 4 especies de Coleópteros, que son: *Coracbus bifasciatus* Oliv., *Mylabrys 4punctata* L., *Lampyris nocticula* L., y *Chrysomela Americana* L., y 1 Hemíptero, lo *Carpocoris baccarum* L., totas trobadas en los encontorns de St. Pere de Bigas (Vallés).

De D. Pere Clapés: *3 cartillas de traballadors, establertas en 1858, per lo General Zapatero* en Barcelona.

De D. Lleó M. Maimó: dos dibuixos: *Portada de la iglesia de S. Martí de Puigreig*, y *Estatua sepulcral de una de las parets exteriors de la iglesia de id.*

De D. Pere Alsius, soci delegat de Banyolas; un exemplar de mineral de ferro, anomenat Chalco-pirita procedent de Cap-gros, de Palamós.

Del Excmo. Sr. D. Francisco Coello, soci honorari, los mapas següents: un mapa general d' Espanya en 4 fullas; los de las provincias de Barcelona, Girona y Tarragona y una copia fotográfica del de la provincia de Lleyda, encare inédit, en 2 fullas.

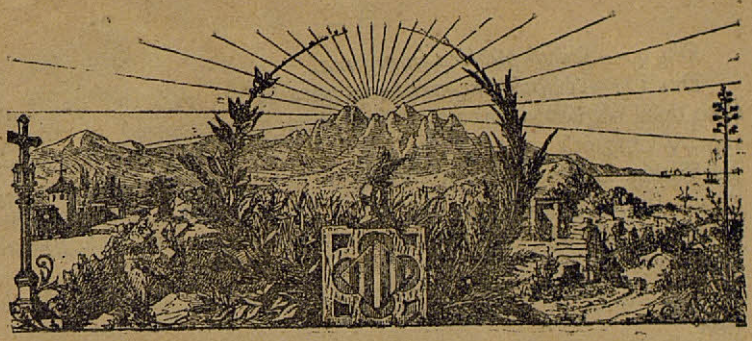
De D. March Sala: 4 sellos de correos de la República de Andorra.

De D. Félix Camprubí, coronel de infantería: 1 mapa inédit de la provincia de Girona.

De Mr. Edouard Harlé, soci delegat á Burdeos, los objectes següents: *Roca striada per un glacier* de Lourdes; *Fragment de rhodonita de las minas de manganés de Arreau* (Alts Pyrineus); *Fragments d' armas y objectes de sílex de la época del reno*; 4 exemplars de la *Patella vulgata* L., trobats entre los objectes prehistórics de la cova de Altamira (Santander).

La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIÓNS CATALANA, al insertar en son BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres traballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions exposadas per llurs respectius autors.

Imp. dels Successors de Ramirez y C.ª, Passatje de Escudellers, núm. 4. Barcelona

BUTLLETÍ MENSUAL

DE LA

ASSOCIACIÓ D' EXCURSIÓNS CATALANA.

ANY V. MARS Y ABRIL DE 1882. NUM. 42 Y 43.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

TRABALLS DEL MES D' ABRIL.—Dia 14.—*Junta General.* —*Lectura* dels següents traballs: «Acta de la excursió col-lectiva á Ripoll y al Montgrony», per D. Arthur Osona; «Acta de la excursió col-lectiva á Vilanova y Geltrú», per D. Ramon Arabía y Solanas; «Una excursió particular al Castell de Palafolls», per D. J. Cortils y Vieta, delegat á Blánes.—*Sessió preparatoria* de la excursió del dia 16.

Dia 16.—*Excursió col-lectiva* á St. Pere de Tarrassa y Tarrassa.

Dia 21.—*Junta General.*—*Lectura* dels següents traballs: «Frases y paraulas caspolinas», per D. M. de Latre, delegat á Caspe; y «Lo castell de Centellas», per D. Santiago Rusiñol.— *Sessió preparatoria* pera la visita del 23.

Dia 23.—*Visita* als tallers de la Maquinista Terrestre y Marítima en la Barceloneta.

TRABALLS DEL MES DE MAIG.—Dia 7.—*Visita* á la fábrica d' estampats dels Srs. Ricart y C.ª, en St. Martí de Provensals.

Dia 9.—*Sessió pública inaugural.*

Dia 12.—*Reunió preparatoria* pera la excursió del 18. *Lectura* dels següents traballs: «Apéndice á la excursió al Puigsec-calm y Cinglera dels Ayats», per D. Arthur Osona; «Costums del Vallés: La Porqueirola (cansó), A la una lo Sol y la Lluna, La Puput (jochs populars)», per D. Vicens Plantada y Fonolleda, delegat á Mollet; é «Impressions de un colgat», per D. Joseph Llorens y Riu.

Dia 18.—*Excursió col-lectiva* á Centellas y Ayguafreda de dalt.

Dia 19.—*Sessió preparatoria* pera la visita y excursió del 21.—*Lectura* del següents traballs: «Aplech de St. Segimon en lo Montseny», per D. Arthur Osona «Excursions per los Pyrineus d' Aragó: Lo Visaurin, la Peña Collarada, la Quijada de Bandellos», per lo Sr. Baró de St. Saud, ab *exposició* de fotografías, per lo meteix.

Dia 21.—*Visita* al establiment d' horticultura de D. Ramon Oliva, (St. Andreu de Palomar), y *excursió col-lectiva*, botánica y entomológica, al Besós.

Dia 27, 28, 29 y 30.—*Excursió particular* á Berga, Bagá y la Pobla de Lillet. *Ascensió* dels Pals de Pedra Forca.

Dia 31.—*Junta General: discussió* de una proposició del «Alpen-Club *Oesterreich*»; *aprobació de comptes y elecció de cárrechs.*—*Sessió preparatoria* pera la excursió del dia 4 de Juny.

Barcelona 30 de Abril de 1882.—*Lo Secretari*, JOAN BRÚ.

ACORT.

En sessió de 28 de Mars s' acordá per unanimitat en Junta General extraordinaria, convocada al efecte, autorisar á la Junta Directiva pera que, al cobrar las quotas del segon trimestre, se afegís al import de la quota un recárrech de 50 céntims de pesseta, per una sola vegada al any, com á indemnisació anual del sello móvil de 10 céntims imposat per la nova lley del Timbre als rebuts de tota mena de quotas de Societats, Cassinos, Corporacions, Gremis, Academias, etc., sian de la classe que vullan.

COMUNICACIÓ.

Ab incomprensible retrás havém rebut de Madrid la següent hermosa carta del eminent mestre catalá D. Joan Goula, quina publicació no dubtém nos agrahirán nostres llegidors.

Diu aixís:

«Sr. President de l' Associació d' excursions Catalana, Barcelona.—Madrid 22 Novembre de 1881.—Molt senyor meu: lo magnífich regalo de la Associació que tant dignament presideix, ab motiu de la representació de la primera ópera catalana de ma composició «A la voreta del mar,» delicat idili de nostre llorejat poeta En Damás Calvet, me deuria fer orgullós per tal distinció, si lo sentiment del orgull personal pogués cabre dintre lo meu cor.

La delicadesa de la oferta, la bellesa de la obra d' art del jove Gamot, han despertat en mi la major gratitut y han enhardit las fibras del patriotisme més entusiasta. L' axioma *nemo propheta in patria* no s' feu pera Catalunya, que recompensa sempre ab usura las obras dels seus fills.

Dech donar las més expressivas gracias á la Associació que V. tant dignament presideix, per lo premi excessiu que volgué donar á mon petit ensaig, pregantlo vulga ésser intérprete de mon reconeixement devant de tots los socis.

¡Catalá de cor, orgul ós de la patria que m' doná sér y vida y que tants dolsos recorts guarda pera sos fills, entusiastas de sas glorias; profondament conmogut de que los admiradors d' En Muntaner, Aribau, Fortuny, Víctor Balaguer; d' En Cuyás, Mateu Ferrer, Vilanova, Piferrer y tants altres, hajan volgut distingir al humil escolanet de la capella de St. Jaume, sols trobo una frase qu' expressi la meva gratitut: ¡Visca pera sempre la nostra amada Catalunya! ¡Viscan pera sempre las associacions destinadas á aumentar sas glorias!

Ab tal motiu permétim', Sr. President, d' oferirli lo cor de un bon compatriota, que pera mi equival al de un bon germá.

Queda son segur servidor, Q. B. S. M. *Joan Goula.*»

Compartim los enlayrats y patriótichs sentiments del distingit mestre, y de tot cor li agrahím las frases d' elogi qu' ens dedica.

EXTRACTE DE LAS CONFERENCIAS PÚBLICAS

celebradas per l' Associació.

Conferencia tercera.—*Dia 27 de Novembre de 1881, per D. Cels Gomis, sobre los temas: I. Un passeig per Las Garrigas.—II. Dotze horas á Saragossa.—III. De Brihuega á Guadalajara.*

I.—Un passeig per las Garrigas.

Lo dia 3 de Octubre del any passat vaig sortir de Barcelona ab lo tren mixto de la línea de Tarragona á las 5 del matí (hora de Madrid) y vaig arribar á Tarragona á las 8 y 45 minuts. La distancia entre aquestas dúas capitals es de 102 kilómetres; lo

temps invertit en recórrela vá ser de 3 horas 45 minuts, lo qual dona una velocitat de 27 kilómetres per hora, cosa que basta y sobra pera un país com lo nostre en que ningú té may pressa pera arribar aviat al punt ahont se dirigeix.

Una vegada arribat á Tarragona, tinch de pendre lo tren de aquesta ciutat á Lleyda. Havent prés á Barcelona bitllet fins á Vinaixa, sembla que m' deurían portar allí sense més que baixar de un tren y pujar á un altre; mes no es aixís.

Las estacions del ferro-carril de Barcelona á Martorell y á Tarragona y la que fá mes de 20 anys ho es provisional del ferro-carril de Tarragona á Lleyda, están unidas entre sí per medi de rails, pero aquestos no servéixen pera l' públich.

Aquest no té més remey qne sortir de la estació de la vía de Barcelona y pendre un bany de pols una mica més que regular pera anar á la estació de Lleyda.

No hi ha dubte de que aquesta incomoditat nos la podrían ben bé estalviar las dúas companyías ab una mica de bona voluntat; més no 'ns queixém, no fós cas qu' encara 'ns servíssen més malament, cosa que podría molt ben ser en un país en que s' aténen sempre los interessos de tots, ménos los del públich que paga.

***

Cada vegada que vaig de Tarragona á Reus, ó *viceversa*, no m' canso de admirar lo magnífich panorama que s' desenrotlla devant del passatger. Aquells camps tant ben cultivats que s' exténen desde la sorrenca platja fins al peu de las montanyas de Cabra; las plantacions de avellaners, oliveras y garrofers, que s' pérden en los darrers límits del horisont; la gran munió d' arbres fruyters que créixen entre mitj de las tendras verduras que omplenan los horts; lo sens fí de casetas blancas que s' véuhen mitj amagadas entre aquella intermenable catifa de verdura; los vessants de las llunyadanas montanyas, qu' están coberts de vinyas; las onas del mar que vénen á desferse y á confóndres ab las onas de verdura de aquest inmens jardí anomenat *Camp de Tarragona;* tot se m' presenta á l' hora com una viva mostra de la activitat y de la constancia dels pagesos de aquesta encontrada.

Y al arribar á Reus, al veure sa magnífica horta plena de tarongers, palmeras, llimoners y tota mena de fruyterars; al veure aquells safreigs plens d' aygua, á costa de molts diners y de molt

traball obtinguda; al contemplar aquells masos més ó menos luxosos segons los medis de cada un de llurs propietaris; no pot un menos d' exclamar: *Aquí s' honra á l' agricultura.*

Y en efecte; á Reus hi ha un veritable furor per los plahers del camp. Allí no hi ha ningú, rich ó pobre, senyor ó menestral, industrial ó capitalista, que, á lo menos una vegada á la setmana, no deixi sas feynas de cada dia pera empunyar plé de satisfacció l' aixada ó la podadora y passar deliciosament un dia, entregat al plaher de conrear la terra ó de cuydar las plantas.

Possehir un tros d' hort, tenir encara que sols sía una petita casa ahont anar á passar los dias de festas, es lo somni daurat de tots los habitants de Reus.

En aquesta ciutat las industrias agrícolas van prenent un increment gran; y jo, que sempre he cregut que la industria deu traure tot lo partit possible de las primeras materias qu' en lo país se troban, no puch menos de aplaudir la marxa empresa per los capitalistas de Reus.

La fabricació de sos ayguardents, desde llarch temps famosos en tota Espanya; la elaboració dels vins de Macon y Champagne ab tant bon éxit empresa; la refinació d' olis; la fabricació de farinas, etc., etc. son altras tantas industrias de que Reus se deu mostrar tant ó més orgullosa que de sas fábricas de cotó.

***

Després de uns quants minuts de parada en la espayosa estació de Reus, emprengué lo tren novament sa marxa en direcció á Montblanch.

Lo panorama que s' extén desde Reus fins á Alcover es per demés encisador. Lo *plá de Valls* se 'ns presenta com un país arrancat de algun dels fantástichs fulls de *Las Mil y una nits*. Quan un pensa en la enorme suma de traball que aquella ben conreada terra representa, no pot menos de sentirse orgullós de poguerse contar entre 'ls fills de una terra que tè com á una de sas més preuhadas glorias lo dictat de traballadora, que tant bé ha sapigut meréixer.

La Selva y Alcover han quedat ja enrera: lo tren arriba al pont de *las Rochelas*, pont atrevidíssim inaugurat en 1862. Los tres trams, que son de celosía, ténen una llargada total de 160 metres y los rails que sobre ells descansan se troban á 37 metres sobre l' llit del Francolí. Sas dúas pilas, quina base es de pedra picada, están formadas per primas columnas de ferro

reunidas entre sí per creus de Sant Andreu del meteix metall. Vist desde baix aquest pont sembla de fira; ningú creuría que pogués sostenir la enorme cárrega de un tren. Y no obstant es un pont que no ha necessitat may la més petita reparació, cosa que honra molt als enginyers militars En Frederich y En Ferran Alameda que l' dirigíren; á la casa Gouin, de quins tallers vá sortir; y á la de Borrás, Abelló y C.ª, que l' construhí.

Després del pont de las Rochelas vé la llarga trinxera de *las Minas*, aixís anomenada per haversh fet explotar á l' hora cent quintars de pólvora, calanthi foch per medi de la electricitat desde l' altra vora del riu.

Dispénsen si m' entretinch en certs detalls de aquest ferrocarril. En ell vaig fer mas primeras armas en la llarga lluyta empresa per l' home en favor del progrés y benestar dels pobles, y parlant d' ell, sento la meteixa satisfacció que l' soldat que conta sas primeras campanyas ó que l' mariner que refereix sos primers viatjes.

Entre l' pont de las Rochelas y la Riva los vessants del riu presentan un aspecte particular. Per entre mitj de las vinyas y oliveras que per tot arreu las cobréixen, alsa de quan en quan son cap pelada roca pinyonenca com si volgués protestar contra l' home que la vol fer desapareixer sota un mantell de verdura; mes sa protesta sols serveix pera posar més y més en relleu las dificultats que ha tingut de véncer lo brau pagés catalá pera arrencar á nostra accidentada terra no sols los fruyts que forman la base de nostra manutenció, sino també los que son objecte de una abundant y lucrativa exportació.

***

Ja som á La Riva, poble situat en lo vessant dret del Francolí y quinas casas s' exténen desde l' cim de la montanya fins á las ayguas de aquest riu. Una font que naix en la part alta de aquest poble constituheix sa riquesa, que no es poca. No s' pert ni una gota del aygua de aquesta font. Desde son naixement fins al riu, surt de una pera entrar en altra de las moltas fábricas de paper, quins batants y cilindros posa en moviment. ¡Ditxós lo poble que sab conéixer la válua del aygua, qu' es una de las forsas més baratas posadas per la naturalesa á la disposició del home!

***

Al deixar la estació de La Riva, passém per damunt de un pont de seixanta quatre metres, l' Estret del meteix nom y arribém á Vilavert, poble que es la proba més evident de la transformació qu' experimentan los pobles per medi del traball.

Encara no fá trenta anys la gent de Vilavert tenía tant mala fama, que quan se parlava de algú d' ells, se feya ab los dits de la má dreta, cert moviment qu' en tot temps ha servit pera indicar als que son amichs de apoderarse de lo que no 'ls pertany.

Durant la construcció del ferro-carril, que termená á primers del seixanta tres, los vehins de Vilavert s' acostumáren á traballar, y en divuyt anys aquest poble ha cambiat de tal modo, que ni jo meteix, acostumat á véurel' ab freqüencia, l' hauría conegut. Avuy compta ab una fábrica, y las terras de son terme están molt ben conreadas, respirant totas las casas cert ayre de benestar y netedat que avans distava molt de tenir.

Passat Vilavert, trobém lo pont de Llorach en lo pilotatge de un de quins estrebs s' empleá per primera vegada en Espanya (en 1862) lo martinet de vapor inventat per Brunel, fill del célebre enginyer inglés que dirigí las obras del túnel sota l' Támesis en Lóndres, martinet qu' era lo meteix que fou premiat en la Exposició universal de Lóndres de aquell any.

Després del pont de Llorach vé l' de la Farga. Aquestos dos ponts ténen lo meteix que l' de l' Estret de La Riva: 64 metres de *tramo*. Passém per l' alta trinxera de la Roca Xauxa, que te 37 metres de altura en son punt culminant, y pochs minuts després arribém á la estació de Montblanch (son las 11 del matí).

* * *

Montblanch conserva encara avuy tot l' aspecte de una població de la Edat-Mitjana. Sa iglesia parroquial gótica; la iglesia bisantina de Sant Miquel; lo portal d' En Bové flanquejat per dúas torras quadradas; las ennegridas murallas que rodejan encara la part antigua de la vila; las altas torres enmarletadas que s' véuhen per damunt y entremitj de las casas dels arrabals; tot contribuheix á fer més viva la il-lusió de que un se troba davant de una vila feudal, y, á pesar de anar en un ferro-carril, li sembla que á cada moment ha de veure aparéixer per damunt de las murallas los cascos y las corassas dels soldats, fent sentinella ab la ballesta al bras.

No s' pot passar per Montblanch sense escoltar los crits de las noyas que oferéixen als viatjers las tant celebradas cocas de

ous de aquesta vila, cocas que res ténen qu' envejar á las no ménos celebradas de Vilafranca del Panadés.

A Montblanch hi ha tres ponts sobre l' Francolí: lo del ferro-carril, qu' es de ferro; lo de la carretera de Artesa y l' pont antich, arrunat per una de las últimas avingudas. Aquest últim pont es digne de atenció per las grans figuras que té esculpidas en los paraments de sos estrebs.

***

Pochs minuts després de sortir de Montblanch, arribém á la Espluga de Francolí, deixém á la esquerra lo tant renomenat monastir de Poblet, l' Escorial de Catalunya, com li díuhen alguns; passém per Vimbodí, creuhém lo túnel de Tarrés, que té 712 metres de llargada, y fou inaugurat en 1870, y á las 11 y 37 minuts arribém á la estació de Vinaixa, punt ahont baixo del tren.

Vaig al hostal y, mentres m' arreglan un pollastre ab arrós y m' buscan un parell de caballerías, passo á veure la iglesia, quina portada biantina no deixa d' ésser agradable; dins del temple hi ha dos retaules gótichs, un dels quals té algun mérit.

No tenint altra cosa que veure, torno al hostal, y després de dinar, pujo á cavall y prench lo camí del Albi.

Lo camí entre Vinaixa y l' Albi no presenta res de particular: peladas rocas, algunas vinyas y raquíticas pinedas es tot lo qu' en aquest trajecte s' veu.

En la part alta del Albi hi ha las altas murallas del antich castell dels Barons de aquell nom, castell cremat per lo *cabecilla* carlí En Cercós de la Guardia, durant la guerra dels *set anys*.

En la capella de aquest castell hi havía molt bons quadros que afortunadament poguéren ésser salvats de la crema y que avuy se conservan en l' altar de Santa Catarina, en la iglesia parroquial. Aquestos quadros son: lo de Santa Catarina, que ocupa l' mitj del altar, y los de Sant Anton, Sant Antoni, Sant Joseph, Sant Thomás de Aquino, Sant Ignasi de Loyola, Sant Estanislao de Koska, Santa Magdalena, Santa Olalla, Santa Llussia y un' altra Santa que no vaig conéixer.

Darrera de la iglesia hi ha una bona y antiquíssima creu de terme.

Lo poble del Albi está situat en la confluencia de la riera de aquest nom ab lo riu Set, com diuhen uns, ó *de* Set, com diuhen altres, á uns cinch kilómetres de Vinaixa.

Aquest riu naix en lo Vilosell y desaygua en la vora esquerra del Segre, entre mitj de Soladell y Batarri.

Segons part dels habitants de aquesta encontrada, aquest riu deu son nom á que quasi may porta un capdal mitj regular de aygua; segons altres, á que está format per las ayguas de set corrents, que son: lo riu Set; la riera del Albi, que se li uneix sota l' Albi; lo riu de las Tapiadas, que se li junta á Cerviá; lo riuhet de las Bessas, que hi desaygua sota las runas de aquest poble; lo riu del Oró, que hi confluheix més avall; lo riu de la Sisquella, que se li uneix á Albagés; y, per últim, la vall de Reig.

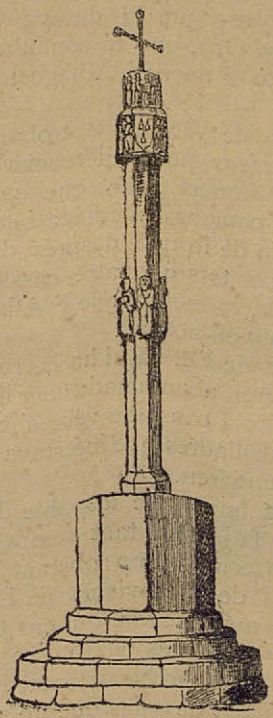
A deu kilómetres de Vinaixa se troba lo lloch de Cerviá, anomenat *de las Garrigas* pera diferenciarlo del Cerviá de la provincia de Girona. Aquest lloch, que compta ja ab prop de dos mil habitants, va comensar á edificarse á principis del segle derrer, á consecuencia de lo que després diré. Sos edificis res ténen de particular. Las tres ó quatre casas que avans hi havía á Cerviá, perteneixían, lo meteix que l' Albi, al senyors de Rocobruna, barons de aquell nom.

A tres kilómetres de Cerviá hi ha las runas del poble de las Bessas quinas casas fóren abandonadas per llurs habitants durant la Guerra de Successió, á causa de véures' continuament molestats per una partida de lladres que infestava lo pais, trasladantse á Cerviá quin lloch fundáren.

Fa ja cent setanta anys que lo poble de las Bessas ha desaparegut de la terra, fa ja altre tant temps que llurs habitants fundáren lo lloch de Cerviá, y no obstant lo primer continúa figurant en los mapas de la provincia de Lleyda y lo segon no hi figura encara. Es més: Cerviá qu' en 1850 tenia ja més de 200 casas y que avuy ne té més de 400, segueix encara considerat oficialment com á *lloch;* no ha arribat á ésser *poble*. ¡Y á Castella hi ha un reguitzell de vilas que no arriban á tenir setanta vehins!...

Poch més avall de las Bessas y en la vora esquerra del riu Set hi ha una bauma coneguda ab lo nom de *Cova de las Grallas*. Lo 23 de Septembre de 1874 moríren ofegats dins de aquesta cova vint y tants carlins de la partida d' En Baró que s' hi havían soplujat. Aquell dia las ayguas del Set arribáren á tenir devant del *Molí Vell de Manresa*, á Cerviá, una altura de 5^{m} 60 damunt de son llit, ocupant una secció transversal de 285 metres quadrats.

Lo primer poble que s' troba després de Cerviá es Albagés, en la vora esquerra del Set y quasi al cim del vessant. Albagés conserva encara las parets de son antich castell gótich. Com sas terras están quasi totas situadas en forts vessants, pera sostenirlas y conrearlas se han vist obligats á ferhi fortas margenadas de pedra, algunas de cinch y sis metres d' alsaria. Aixís es que allí

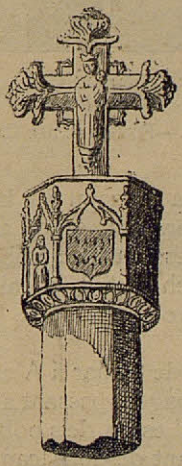
Aspa (Lleyda).—Creu devant de la Iglesia.

lo més petit bossí de terra representa un gran capital, y no obstant los fruyts que produheix ténen que malvéndres' per no tenir un mal camí de carros pera extráure'ls. Aquesta part de las Garrigas es una de las més abandonadas de Catalunya en punt á carreteras, y á fé que li son de absolutíssima necessitat.

Desde 'ls encontorns de Albagés se veu en derrer terme la ciutat de Lleyda, y més aprop, lo castell quadrat de *Castelldasens*.

De Albagés al Cogul, poble situat també en la vora esquerar del Set, hi ha uns cinch kilómetres. Aquest poble, si havém de judicar per una gran part de sas casas, dels sigles XV y XVI, degué tenir certa importancia; mes avuy es tingut per tant miserable, que ningú vol dirs'en fill fora de allí.

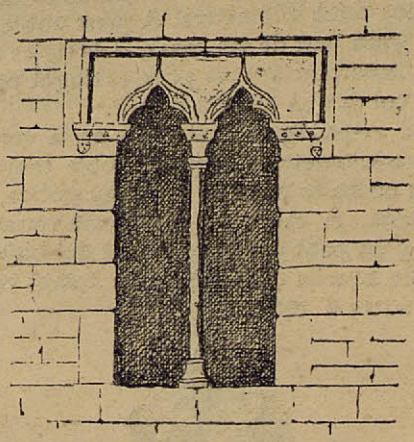
Del Cogul á Aspa, igualment situat en la vora esquerra del Set, hi ha quatre kilómetres. Aquest poble tampoch té res de particular, com no sía lo pilar de una creu gótica, que hi ha devant de la iglesia. A Aspa hi ha encara varias casas dels sigles XV y XVI, y un petit palau, propietat del bisbat de Lleyda, ahont lo bisbe de aquella diócessis vá de temps en temps á passar una temporadeta d' estiu.

ALFEZ.—CREU DEL TERME.

Deixant lo riu Set á la dreta y dirigintse cap á Torres de Segre se troba, á uns set kilómetres, lo pintoresch poble de Alfez, situat á gran altura damunt la vall de aquest nom. Tampoch ofereix res de particular com no sía una creu gótica que hi ha avans de arribarhi.

Desde Alfez reculo de nou cap á Aspa pera empendrer la marxa cap á Alcanó, petit poble de vuytanta casas, hont se conserva encara en prou bon estat lo antich castell gótich, una de quinas fatxadas, la que dona á la plassa, té dos grans finestrals.

ALCANÓ.—FINESTRAL DEL CASTELL.

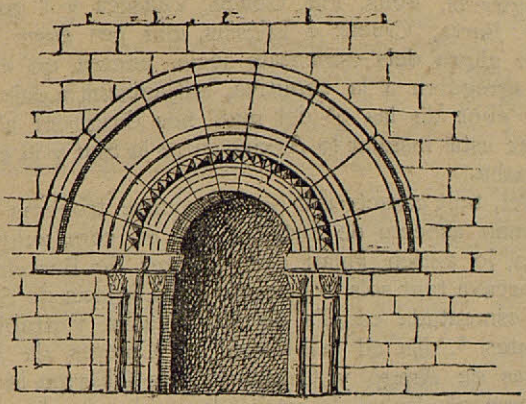
De Alcanó á Sarroca lo camí es bastant planer á pesar de que atravessa diversos torrents, entre altres la fonda riera de Sarroca, en quina vora esquerra se troba lo poble. S' hi conservan las runas de un antich castell feudal.

Desde Vinaixa á Sarroca, terme de mon viatje, hi ha uns 40 kilómetres.

Desde Sarroca tinch de tornar á Alcanó, desde ahont me dirigeixo de nou cap á Albagés, passant aquesta vegada per Granyena de las Garrigas qu' es un dels pobles més importants de aquesta encontrada. Anant desde Alcanó á Granyena, s' veu á la esquerra y al cim de una montanya una gran roca aislada que descansa damunt de un' altra més petita. Aquesta roca, coneguda en lo pais ab lo nom de *Roca Caballera*, es un bon exemple de *denudació* de terrenos. A Granyena no hi he trobat més que una cosa mitj digna de esmentarse: la portalada bisantina de la petita iglesia de Sant Miquel Arcángel, avuy abandonada.

Desde Granyena, qu' es lo únich punt de las Garrigas hont he trobat un hostal menos dolent que 'ls de la generalitat de la encontrada, torno á Albagés y, desfent lo meteix camí de la vinguda, arribo de nou á Vinaixa.

Crech haver de senyalar á mos companys de ASSOCIACIÓ lo gran nombre de pobles de aquesta encontrada que ténen noms

GRANYENA.—PORTALADA BISANTINA DE LA IGLESIETA ABANDONADA DE S. MIQUEL ARCANGEL.

alarbs, tals com Albi, Albagés, Alfez, Alcanó y altres; y fentloshi present la conveniencia de estudiarla baix lo punt de vista histórich, ja que molt poca cosa ofereix de particular baix lo punt de vista artístich, y ménos encara baix lo científich.

VISITA
AL ARXIU GENERAL DE LA CORONA DE ARAGÓ.

DIA 5 DE MARS DE 1882.

Atenent á la excepcional importancia del riquíssim Arxiu de la Corona de Aragó, arca santa de nostra historia, la Junta Directiva de la ASSOCIACIÓ acordá ab llohable acert comensar per ell las visitas del present any académich. Com l' Arxiu no está obert pera lo públich sino de 12 á 2 los dias feyners, y á la majoría del socis llurs ocupacions no 'ls perméten en tals dias visitarlo, la Junta Directiva se hauría vist impossibilitada de portar á cap son propósit si lo jefe del Arxiu, D. Manuel de Bofarull, ab gran amabilitat, no hagués accedit á la primera indicació á tenirlo obert pera nosaltres en dia festiu, posantse ell meteix á nostra disposició pera donarnos totas las explicacions convenients. Reunits donchs en lo local de la ASSOCIACIÓ lo diumenge 5 de Mars de 1882 los socis Srs. Arabía, Avellana, Arnet, Aymamí, Armenteras, Brú (Joan), Barcon, Clapés, Capdevila, Decrey, Martí Turró, Jorba, Rosés, Rosselló, Russi-

nyol, Puigferrer, Pons, Pié, Ubach, Vilaseca y l' qui suscriu, ab los Sr. Barta, Cruzat é Iglesias, que per ésser parents ó amichs de algun dels esmentats socis, encara qu' ells no ho fóssen, s' agregáren á la comitiva, mitjantsant la debuda autorisació, al punt de las 9h del matí nos dirigírem al conegut palau hont está instalat lo Arxiu, entre la Seu y la capella de Santa Agatha.

Lo edifici, tant caracterisat per sas quatre troneras angulars, que li donan aspecte de fortalesa, no es, com vulgarment se l' anomena, lo antich Palau dels Comtes de Barcelona, puig aquest abarcava tant sols lo que ara es la iglesia de Sta. Clara, junt ab la esmentada capella de Sta. Agatha, veritable capella dels Comtes [1]. En ell habitáren los Comtes de Barcelona y monarcas de Aragó y Catalunya fins á Ferran lo Católich, qui al casarse ab Isabel I, establí la residencia de sos successors en Castella; llavors ocupá lo antich palau lo Tribunal del Sant Ofici, y, á fí de que pogués exercir son cárrech ab major comoditat, hi habitá lo inquisidor particular del Principat. Posteriorment fou habitat també pe'l llochtinent del rey, y en lo meteix edifici s' destináren salas ahont se reunís la Real Audiencia Civil. Com lo palau era petit pera albergar á tantas corporacions, la Cort General suplicá al rey Carles V en las Corts que 's celebráren en Monzon á 1547, que ordenés la construcció de un nou edifici, á costa de la generalitat de Catalunya, pera habitarhi l' llochtinent de S. M. Havent accedit lo monarca, se confiá al mestre Anton Carbonell lo trassat y modelo del edifici, que s' comensá en 1549 y s' termená á principis de 1555; essent lo que ocupa avuy dia l' Arxiu, molt restaurat interiorment. Ademés, ab una sola ullada al referit monument, n' hi ha prou pera convéncers' de que no s' remonta á l' época que algú ha suposat, puig l' arquitectura es marcadament del sigle XVI, y que no ha sigut cap palau dels monarcas catalans, ho proba qu' enlloch se veu lo escut de las quatre barras, y sí en cambi lo de St. Jordi ó sía lo de la generalitat de Cataluya, la qual, segons havèm vist, costejá sa construcció.

Al entrar en lo edifici, s' admira sa típica y magestuosa escalinata, aixís com lo riquíssim enteixinat que la corona, obra mes-

---

[1] V. *Memoria que en la solemne apertura del Archivo General de la Corona de Aragon, leyó su archivero Manuel de Bofarull y de Sartorio en Diciembre de 1853.*

tre y única en son género en nostra ciutat [1]. En un dels replans, dins de una *capelleta* pot contemplarse també un magnífich St. Jordi en guix, modelo del renomat esculptor catalá En Venanci Vallmitjana. Al ésser dalt, penetrárem per la esbelta galería en lo despaig del arxiver Sr. Bofarull, á qui trobárem esperantnos pera ésser nostre guia.

Avans d' entrar en lo arxiu propiament dit, nos deturárem á observar lo que de notable hi ha en lo esmentat despaig. Dins de una urna de caoba se guardan las despullas del ínclit Comte de Barcelona En Ramon Berenguer III, que 's portáren del monastir de Sta. María de Ripoll pera lliurarlos de inminent profanació en aquell lloch. En ella se llegeix:

RAIMUNDUS. BERENGARIUS. III
OBIIT.
XIV. K. AUG. A. D. M. C. XXXI.

En la paret oposada hi han tres marchs que tancan: lo primer, una butlla pontificia del papa Silvestre II, de l' any 1002, en *papyrus* egípci, en la que hi han firmas de alguns comtes de Barcelona; lo del mitj, altra butlla pontificia del papa Joan XVIII, que data del any 1008 y que es confirmació de la primera; y 'l tercer, una molt curiosa col-lecció de segells de varis monarcas y corporacions de Aragó y Catalunya, entre 'ls quals son remarcables per los detalls alguns de Pere del Punyalet. Adornan los demés panys de paret, arbres genealógichs dels comtes de Barcelona y reys d' Espanya considerats com á comtes de Barcelona, obra del malhaurat D. Prósper de Bofarull.

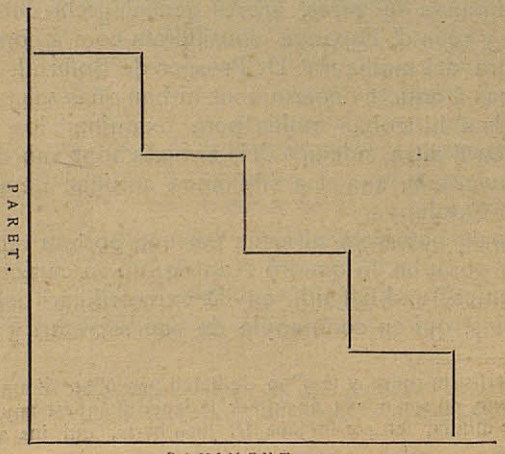
Contiguas á aquest departament hi han dúas saletas, en la una de las quals s' hi troban taulas pera examinar los volums del Arxiu; y en l' altra, ademés dels armaris hont van col-locats los índex é inventaris, una rica biblioteca auxiliar de antigüetats é historia de Catalunya.

Del despaig passárem al arxiu per una porteta reconera en la que s' veu posat en un quadro l' autógrafo en carácters arábichs de Muhammet-Fuad-Effendi, enviat extraordinari del emperador dels otomans, qui en companyía de son secretari y cunyat Ke-

[1] Es de fortíssim roure y té 9m50 de llarch per 6m50 d' ample. La *Ilustració Catalana*, en son n.º 54 de primer de Janer d' aquest any, n' ha publicat un exacte dibuix, fet per lo jove D. Joan Barta, qui 'ns acompanyá en aquesta visita.

mil-bey y del Sr. D. Gerart Souza, oficial de la Secretaría d' Estat, visitá aquest arxiu en 1844. L'autógrafo turch diu, traduhit al catalá de la traducció castellana que hi ha al costat: *No consideris aquest lloch com una mera reunió de llibres y papers; examinal' ab detenció é hi trobarás un tresor de coneixements. L' home estudiós deurá visitarlo tots los dias é hi trobará una memoria de las petjadas dels passats temps.* Y més avall segueix: *Muhammet-Fuad enviat per la Sublim Porta ab una missió especial y extraordinaria prop de la Augusta Cort d' Espanya en l' any 1260 de la Egira*, ço es en l' any 1844 de la Era Cristiana, *lográ, entre 'ls molts obsequis que se li dispensáren durant sa residencia en la hermosa ciutat de Barcelona, lo permís de visitar son riquíssim Arxiu. Desitjós de manifestar sa gratitut al il-lustrat individuo que lo custodia* (D. Prósper de Bofarull), *per las atencions que li meresqué, y en proba de sa admiració per l' ordre sorprenent que s'observa en dit establiment, degut al zel del referit individuo, ha escrit las precedentas ratllas y las hi dedica com á memoria.*

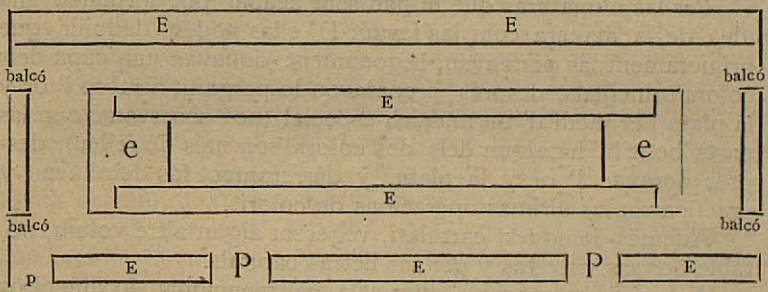
Un cop entrats en la sala principal del Arxiu, poguérem realment admirar la magnífica y original col-locació dels volums que conté, la qual facilita en gran part la investigació y la netedat. Los prestatjes hont descansan los llibres, son unas posts de fusta, posadas de manera que forman quatre grahons, per sota dels que circula l' ayre ab tota llibertat, tal com indica la figura adjunta.

Ab aquesta disposició tots los volums son accessibles á la má, sens necessitat d' escalas ni tamburets, como succeheix en los demés arxius d' Europa, en los que, ja sía pera economisar local, ja per seguir una costum inveterada, s' ómplen totas las parets de prestatjes desde 'l paviment fins al sostre.

La difícil manera de practicar la llimpiesa ab aquest sistema, se converteix en fácil en lo del Sr. Bofarull. Cada día s' espolsan las rengleras de volums que descansan en los quatre grahons de que havém fet menció, y dúas vegadas al any, que son per la Tardor y per la Primavera, s' fa una neteja general, que dura 15 dias y en la que s' miran full per full tots los volums que conté l' arxiu.

A fí de formarse cárrech d' aquesta col-locació, transportém aquí la planta de la sala baixa y principal, qu' es en la que 'ns trobém, presas aproximadament las midas del natural.

La lletra *p* indica la porteta contigua al despaig per la que havém entrat al Arxiu; y la *P* las portas principals. La *E* indica los prestatges de que havém parlat, y *e* las escalas que conduhéixen als salons del pis de sobre.

Pe'ls quatre balcons que van senyalats en la planta, pot véure's la fácil ventilació dels volums, qu' es igual en la sala segona superior y per l' estil en las demés.

Per la fácil ventilació y per la molta llimpiesa, se compren com no hi existeixi l' enemich dels llibres, la terrible *Lepisma saccharina* L. *(peixets)*, que tants estragos causa en altras bibliotecas.

L' ordre que s' segueix pera la col-locació dels volums es rigurosament cronológich. Cada volum va numerat ab un número que correspon ab los dels index-inventaris, y per medi de una placa de metall se designan los diversos regnats.

En la sala principal en que 'ns trobém hi van col·locats tots los manuscrits corresponents á la *Cancillería d' Aragó*, ó sía als Comtes de Barcelona y als reys d' Aragó y Catalunya; y conté 6,200 volums enquadernats á la holandesa, ó sía en pergamí.

D' aquesta sala vegérem un cartulari en pergamí del sigle XII; que com á registre es lo més antich del Arxiu, y que porta per títol: *Liber feudorum—formæ majoris.—Alfons I.—n.° 1.*

Conté magníficas vinyetas, entre las que mencionarém:

La portada, en la que s' veu lo rey y son secretari ab una porció de manuscrits en las mans, y en segon terme 'ls personatjes á quí s' concedeix alguna gracia: es remarcable l' arquitectura bisantina;

Un acte de compra, y

Un casament, en la que s' véuhen los pares y 'ls dos cónjugues.

Per las miniaturas que hi han sens acabar pot formarse una idea de la manera com las feyan. D' ellas podém deduhir, que primerament las perfilavan, segonament donavan una capa dels colors principals, després preparavan lo pergamí á rebre l' or y la plata per medi d' un mástich especial (pot observarse que las parts hont hi ha algun dels dos colors son més de relleu); després posavan l' or y la plata, y derrerament las detallavan y practicavan las últimas operacions de colorit.

Además de aquest cartulari, vegérem algun altre volum, notable per sas vinyetas y per sas lletras capitals.

Avans de passar á un' altra sala, cal mencionar lo dificultós traball de restauració, que fins ara s' ha practicat en lo meteix establiment y que requereix una paciencia y un cuidado dignes del major encomi. Quan D. Prósper de Bofarull se féu cárrech del Arxiu, la major part dels volums estavan en las golfas de l' Audiencia en deplorabilíssim estat. Avuy, en cambi, tots están com nous y amorosament cuydats.

Per una elegant escala de fusta (e e), situada en mitj de la sala, se puja á las de dalt.

La primera de aquestas salas conté en un costat: *Arxiu de la antigua generalitat de Catalunya.*—En lo costat oposat: *Concell d' Aragó*, portat de Simarcas l' any 1852.—En una de las testeras: *Processos célebres polítichs y de jurisdiccions;* entre ells un contra 'l rey de Mallorca, un altre contra l' comte d' Urgell y sa familia, y un altre contra Bernat de Cabrera, publicats en la *Colecció de documents inédits* del meteix Arxiu; *Llibres d'*

insaculacions y privilegis de l' antigua generalitat de Catalunya. — Cos central: *Escripturas en pergamí y butllas pontificias*, unas 20,000; algunas d' ellas conservan segells de plom; están enrotlladas peruna argolla en la qual hi ha un número d' ordre que s' correspon ab los dels index é inventaris; *Escripturas en paper*, 154 paquets.—En l' altra testera: *Processos célebres de las antiguas Corts, varis códichs, usatjes y Constitucions.*

D' aquesta sala s' entra á la tercera, més petita que las anteriors. Conté: *Códichs dels monastirs suprimits Sta. María de Ripoll, Sant Cugat del Vallés y la Mercé*, molt notables, y especialment *Lo tractat de música de Boeci* del sigle XII; *Missal* també del sigle XII, ab magníficas miniaturas que facilitan datos curiosíssims á la indumentaria; *Constitucions de Catalunya* ab una molt notable portada, y una *Biblia* de notabilíssim manuscrit.

D' aquesta 's passa á la quarta sala que conté per complert lo *Arxiu de la guerra de la Independencia en Catalunya.*

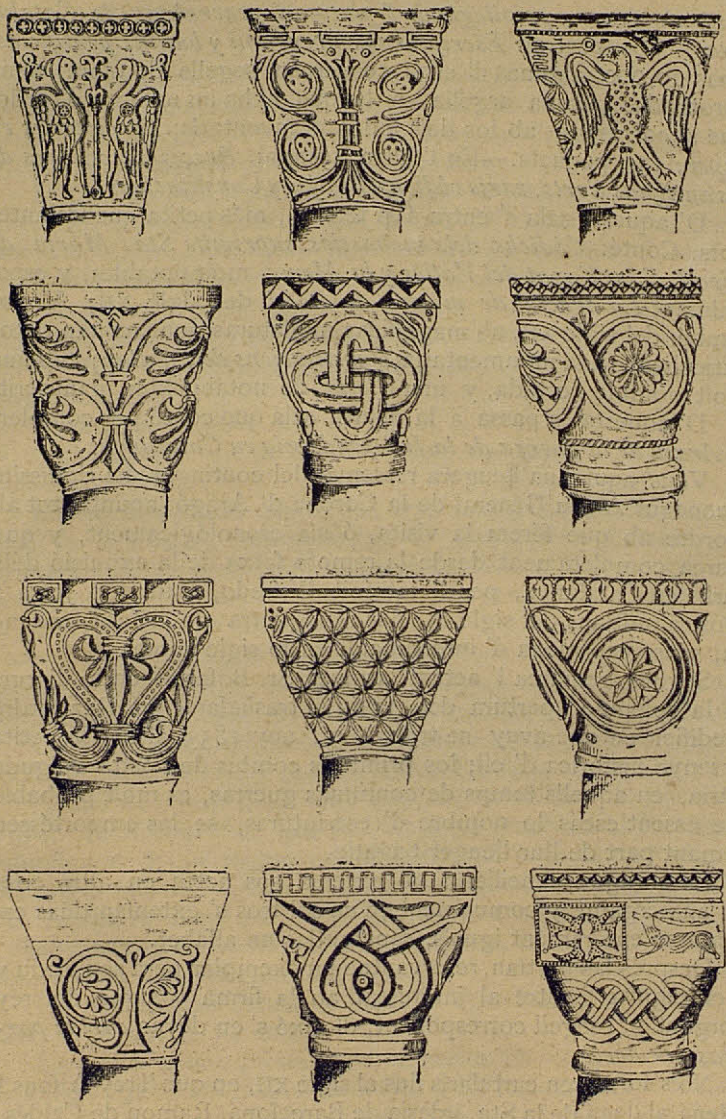
Veus' aquí una lleugera ressenya del contingut del riquíssim y conegut Arxiu General de la Corona d' Aragó, apuntat tot ab l' ordre ab que férem la visita, ó sía cronológicament, y que abarca completament desde la remota fetxa de la expulsió dels alarbs en Catalunya, per l' intrépit Wifredo, Guifret ó Jofre 'l Pilós, á mitjans del sigle IX, fins á la guerra de la Independencia, sense cap mena d' interrupció, en lo sigle actual.

Segons remarca l' actual arxiver Sr. Bofarull, en lo discurs de la solemne apertura del Arxiu al trasladarse per Real ordre al edifici en que avuy se troba en l' any 1853, al fer la petita ressenya histórica d' ell; los primitius comtes de nostra volguda patria, en aquells temps de continuas guerras, es molt probable que essent escás lo nombre d' escripturas, se las emportéssen formant part de llur lleuger bagatje.

La antigua cancillería no extenía sos actes en altra cosa qu' en pergamí, y comunment en un sol tros s' extenían dúas escripturas enterament iguals, separantlas un alfabet.

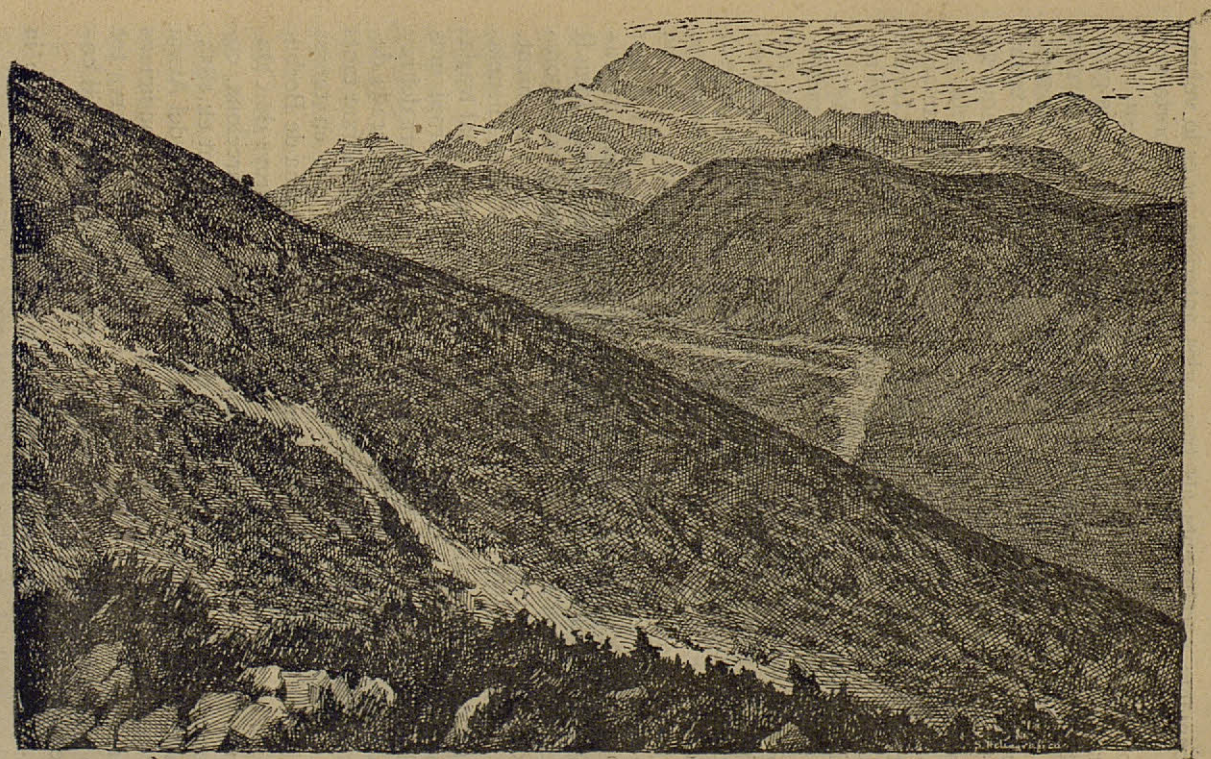
Després las partían, reservantne un exemplar pera son arxiu y s' entregava l' altre al interessat ab la firma y signe del rey otorgant y 'l segell corresponent; d' aixó s' en deyan *cartas partidas per abecé.*

No s' formáren cartularis fins al sigle XII, en que 'l rey Alfons I ordená al degá de la Sta. iglesia de Barcelona, Ramon de Caldés, que fés en folio major la compilació dels llibres 1.r y 2.n dels Feudos, ahont transcrigué l' autor un considerable nombre de

Mostra dels grabats del ANUARI.

SANTA MARIA DEL ESTANY.—CAPITELLS DEL CLAUSTRE. *(Dibuix de D. Roman Arnet)*

Mostra dels grabats del ANUARI.

LO PUIG DE PEDRA-FORCA Ó DEL ALIGA, DESDE LA SERRA DE CADÍ. *(De una fotografía del Sr. Baró de St. Saud).*

documents pertanyents als tres sigles anteriors; y es lo volum de que havém parlat al comens de nostra tasca, que porta per títol *Liber feudorum—formæ majoris.—Alfons I.—n.° 1.* Quan los alarbs invadíren nostre país, nos portáren la més gran instrucció en tots los rams del humá saber, de la qual per cert no aprofitárem prou encara, y com diu lo Sr. Bofarull, es molt probable que fóren élls los introductors del paper en nostra terra, per quant lo primer document que coneixém extés en aquesta pasta es lo repartiment de Valencia y son Reyalme, feta per Don Jaume 'l Conqueridor, que té marcas que representan atributs arábichs, com cimitarras, turbants, etc.; y segurament també es degut á ells l' ús dels registres, qual primer exemple es lo referit compartiment.

Ab la introducció del paper se reduhí bastant l' ús del pergamí, y ab la del registre 's féren escassas las *cartas partidas per abecé.* Més endevant, los volums, deixant lo títol general *register*, adoptáren los especials de *Gratiarum, Curiæ, Officialium, Sigilli secreti* y altres; y las voluminosas col-leccions de *Itinerum*, se formáren més tart en temps de Pere III de Catalunya, rey que feu col-locar lo Real Arxiu en una de las salas del palau Major de Barcelona en 1384, nombrant arxiver á son escribá Pere Paseya. L' Arxiu aná seguint y progressant fins á la mort de Joan II d' Aragó, després de la cual passá la cort á Castella, y allavoras quedá sotmés al major abandono y desamparo. Posteriorment, en temps de Carles III, se trasladá l' Arxiu á la Real Audiencia, á instancias del arxiver Francisco Xavier de Garma, qual traslació durá desde 'l 28 d' Abril de 1770 fins al 30 del propi mes del any 1771; invertinthi 75 lliuras catalanas. A la mort del rey Carles III y del arxiver Garma, l' Arxiu caygué en marcada decadencia. En lo local de l' Audiencia, s' anavan deteriorant tants estimables recorts de nostres passats; aixís es que en temps d' Isabel II, revivint una Real ordre de María Cristina de Borbó, se restaurá l' abandonat edifici, residencia dels vireys de Catalunya y contiguo al antich palau dels comtes de Barcelona, comensant las obras en 17 de Juny de 1850 y termenant en 1853; trasladantse en lo curt espay de un mes tots los papers del Arxiu al local que avuy ocupa, que reuneix inmellorables condicions pera l' objecte á que está destinat, y en lo qual se conserva tot ab una relligiositat y pulcritut que ja havém fet ressaltar al comens de nostra ressenya.

Recomaném eficasment á tot catalá la visita al Arxiu de la

Corona de Aragó, de la qual sortírem nosaltres sumament complascuts, aixís com també de la extrema amabilitat del arxiver Sr. Bofarull, á qui, en nom de tots, remerciá avans de despedirnos lo President Sr. Arabía.

Lo Secretari accidental,
JAUME MASSÓ.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

UNA EXCURSIÓ AL CASTELL DE PALAFOLLS.

DIA 23 DE NOVEMBRE DE 1881.

Invitat á concórre á una excursió al castell de Palafolls, projectada per alguns socis del Cassino de Blánes, sortírem de aquesta vila, en nombre de vuyt, á las nou del matí del dia vint y tres de Novembre últim. Passat lo grandiós y sólid pont del Tordera, una de las obras més importants del ferro-carril de Barcelona á França, cinch dels excursionistas seguíren lo camí directe, y 'ls tres restants, entre los quals me contava, passárem per lo costat del molí dit de la Pedrera, magnífich establiment ab motor hidráulich y de vapor, que pot comptarse per tots conceptes entre 'ls mellors de sa classe, en direcció á Mas Juliá, propietat del Sr. Oms, de Blánes, pera visitar una capella dedicada al Sant que dona nom al mas, á la que está anexo un benefici. En lo altar, únich, hi há un retaule daurat, de alt relleu, representant lo sant á cavall, anant á cassera seguit de un gos y portant un falcó á la má. La cornisa y 'ls rematos semblan més moderns que lo restant del retaule, que no té res de notable. A la dreta del altar hi ha un senzill sagrari d' estil gótich, y en la part interior de un petit rosetó, situat sobre la porta, la fetxa de 1686.

A dos quarts de onze atravessávam los deserts carrers del poble de Palafolls en direcció al castell, ahont nos reunírem ab los demés excursionistas. Sobre la historia de aquesta fortalesa senyorial, que deu remontarse als temps de la reconquesta, no he lograt trobar molts datos; solament me consta qu' en lo sigle XIV ella y son terme passáren á formar part dels dominis dels Cabreras, y que un de sos antichs senyors, En Berenguer de Palafolls, fundá la Vila-nova de Palafolls, en lo lloch ahont un de sos antecessors, en lo regnat d' En Pere lo Gran, havía

fet construir una torre, que prengué lo nom de Malgrat ab que actualment dita vila es coneguda, de la mala voluntat ab que los francesos presoners del senyor del castell anavan á fer aquell traball; y que, á 6 de las Kalendas de Agost de 1345, concedí molts privilegis als que volguéssen poblar en la platja de Sabanell, entre aquella vila y la de Blánes.

Los Palafolls, no obstant, figuran dignament en los fastos de la patria, puig cavallers de aquest nom segons nostres cronistas, concorreguéren á la conquesta de Almería y á la de Mallorca; lo que m' fá suposar, valentme de meras conjecturas á falta de datos decissius, que tal vegada heretats ab més valiosas possessions en alguns dels regnes ab que se aná engrandint lo corona de Aragó, se establirian en ell, deventse á tal causa la transferencia del castell y del senyorío de Palafolls á la familia esmentada.

En lo cim de un puig escabrós y selvátich póden contemplarse encara los arrunats murs de aquella morada feudal, la derruida torre del homenatge, lo siti que ocupava la capella, los patis y 'ls esfonzats soterranis, que han passat á ésser tranquil amagatall dels reptils y dels aucells de rapinya. Lo panorama que s' ovira desde aquell cim es magnífich, indescriptible: pera gosar d' ell solament, val la pena de ferhi una excursió. Un dia primaveral y una atmósfera que no entelava ni un petit núvol, donavan no poch explendor á la bellesa del conjunt, format de un cercle de montanyas dominadas per lo nevat Canigó, la poblada y extensa encontrada que atravessa l' Tordera, que naixent en lo tradicional Montseny, ve á desembocar entre las vilas de Blánes y de Malgrat, l' ampla y esmeradament conreuhada planura de la costa, y en últim terme la mar, solcada alashoras per multitut de barcas de pescadors, en la qual com en brunyit mirall, reflexava l' sol sos raigs brillants y vivificadors.

Per gratíssima que fós la contemplació de tal espectacle, era la hora de dinar y precís fou pensar en satisfer aquesta necessitat material, després de haver recreat lo esperit ab més elevats pensaments y al efecte emprenguérem la baixada en direcció á un mas situat á la falda del puig, propietat del Sr. Gelpí, de Blánes, un de quins fills se contava entre los excursionistas. Desitjosos, no obstant, de traure tot lo partit possible del viatge, y haventnos assegurat qu' en una masía próxima possehían un llibre antich que tractava del castell quinas ruinas acabávam de visitar, nos hi encaminárem quatre dels viandants. Fórem rebuts

ab agrado, y havent manifestat l' objecte de la visita, nos traguéren lo llibre al-ludit, que no es més ni menys que l' conegut llibre de cavallería *Lo comte de Partinoples*. Considerant desde aquell punt mal-lograda nostra esperansa, los hi preguntárem emperó si tenían algun altre llibre ó escrit que del castell fés referencia, y haventnos respost negativament, nos despedírem no sense havernos vist obligats á admetre l' obsequi de uns borregos y un glop de vi blanch, que ab molta insistencia nos brindáren.

En lo mas dalt esmentat nos esperava un saborós dinar, preparat baix la direcció de un dels excursionistas, y ab lo apetit que desperta una llarga caminada, nos sentárem al entorn de la taula y donárem bon compte dels menjars, fent aixís l' honra deguda á la intel-ligencia del improvisat cuyner. Notant que al fer los preparatius havíam oblidat lo café, algú proposá anar á pendre la tónica y aromática beguda á Tordera, vila que dista uns tres quarts de hora del mas. La idea fou aprobada, y despedintnos de la masovera, que feu quant li fou possible pera compláur'ens, emprenguérem lo camí.

En Tordera nos aturárem lo temps precís pera pendre café, y visitant de passada la iglesia férem via á Blánes, ahont arribárem á las cinch de la tarde.

JOSEPH CORTILS Y VIETA.

Blánes, Mars de 1882.

PARAULAS Y FRASES CASPOLINAS.

Creyém interessant la següent nota com á estudi de llenguatje local, en lo qual s' hi transparenta bastant la influencia catalana de la frontera:

Aule=Tonto.
Sacar las narices á palubia=Bachillerear.
Tuné=Picarillo.
Haiga=Haya.
Estu que=Me parece.
Tripilado=Precipitado.
Chirle (al-de)=Lado (al-de).
Fato=Tonto.
'N day=Hay.
'N tiene=Tiene.
Si 'n tubiera te 'n daria=Si tuviese te daria.
Buen tajo de...=Abundante de...
Campar=Pasarlo bien, con desahogo.
Fillesno (e)=Pequeño (ito).
Miaja=Nada.
Trucar=Cambiar.
Pon ifeto (con)=Por efecto (con).
No me cal=No tengo necesidad.
A manta=Con abundancia.
Dillá=De allá.
Dicá=De acá.
Freire=Sacerdote.
Farchá=Fachada.
Zaica=Acequia.
Pijaito (a)=Señorito (a).
Topar, Topetar=Hallar, encontrar.
Comadrejo (ja)=Comadron (dre).
Pajarotero=Bachillero.

De camino=A seguida, al momento.
Chique (eta)=Chiquillo (a).
Pocho (a)=Pálido (a).
Sale=Sal (verbo).
Pairo (ete)=Figuron, mala facha, ridículo.
'N damene=Dame.
Quebraza, regata=Grieta.
Presquilla=Duraznilla, melocoton.
Pajentar la vista=Distraerse.
Fachenda (—oso)=Vanidad (—oso).
Poca-palla=Poca lengua.
Moñaco=Muñeco.
Fuendo ó juendo=Yendo.
Mojá=Puñalada.
Tuso=Piedra.
La que arremata=La navaja.
Rodale=Trozo de tierra, campo pequeño.
Animar=Pegar.
Atizarse=Darse de palos.
Rebotiga=Tener doble intencion.
Cuchiflito=Manjar estraño.
Mueso=Mordedura.
Lifara=Merienda.
Tener letra menuda=Saber mucho.
Apechugar=Atreverse.
Antaqui antallá=De aquí allá.
Esnulicarse=Desternillarse de risa.
Trompetero=Presumido.
Facato=Tonto.
Carpanta=Hambre.
Cuaerna, chapa.=Moneda de dos cuartos.
Guercho=El que tuerce la vista.
Aparejarse=Vestirse.
Semarse=Secarse, adelgazarse.
Macatrullo=Torpe.
Luria=Nutria (animal).
Alumbrar=Pegar.
Cachimona=Golpe.
Calariza=Piedra de rio.
Repitolero=Bachillero.
El caga-nidos=El mas pequeño de los hermanos.
Maná que...=Quizá, puede ser, tal vez.
Miate tu=Mira.
Guarte=Aguarda.
Fito á fito=Hito en hito.
Regirar=Revolver.
Espenton=Empellon.
Gomitar=Arrojar.
Escuillas=Tazas.
Ultimos valdreses=Ultimos momentos.
Moscalindron=Pesado, fastidioso.
Pamear chorro á chorro=Llorar mucho.
Partera de parir=Comadre.
Pampirolai=Tontería.
Guisopondera=Hisopo.
Ringla (era)=Línea.
Mesache=Cobarde.
Zangarriana, murria=Mal humor, desazon, esplin.
Camisa de juera=Alba.
Cari-gesto=Fisonomía.
No tartir=No hablar.
Gorcha=Broma.
Regacha=Surco.
Sardineta=Bofeton.
Ir ahorro=Ir á pié.
Ir á seguirla=Ir á la taberna.
Ahucar á los novios=Gritarles cuando salen de la iglesia.
Falaquera=Ataque nervioso ó de histérico.
Desucado=Soso, falto de sustancia.
Loño=Estúpido, imbécil.
Cutio=Seguido, constante.
Cantariquera=Coqueta.
Pagar rato por tiempo=A prorateo.
Hacerse la ñosca=Fastidiarse.
Dimpues=Despues.

MANUEL DE LATRE.

Caspe 11 de Abril de 1882.

EXCURSIONS PER LA PROVINCIA DE GUADALAJARA.

I.

BRIHUEGA.

Lo 17 de Novembre de 1880 vaig sortir de Guadalajara á las 10 del matí, per la carretera de primer ordre de Madrid á la Junquera en direcció á Brihuega.

La vall de Torija que se segueix desde la capital de la provincia fins al poble que dona son nom á la vall, es molt fértil y bastant pintoresca, veyentse de quant en quant per damunt dels arbres á dreta y esquerra lo campanar de algun qu' altre poblet.

En la pujada que conduheix á Torija baixo del cotxe, qu' es dolent com la quasi totalitat dels que tenim á Espanya, y pujo á peu, admirant las pintorescas ruinas de un antiquíssim castell, quinas quatre torres cantonals son dominadas per una elevadíssima torre central que sens dubte devía ser la del homenatge.

Passo de llarch sentint no tenir temps pera visitar detingudament aquellas ruinas y pendre un lleuger cróquis; pujo dalt del poble y m' aturo en lo pilar que senyala l' comensament de la carretera de Torija á Cifuentes.

Mentres arriba l' cotxe m' entretinch en llegir una llarga inscripció que hha en dos dels quatre costats del pilar, en la que s' fa constar que l' antigua carretera (no la actual) de Torija á Brihuega y Solanillos fou comensada en 1787 baix lo regnat de Cárlos III y terminada en 1790 regnant ja Cárlos IV. Per lo vist llavoras no s' fixavan deu anys de temps, com se fá avuy, pera construhir una carretera de tercer ordre ó un simple camí vehinal.

Arribat lo cotxe, pujo de nou á la devantera, qu'es mon assiento preferit, y comensém á seguir una llarga *messeta* coberta en part de raquítichs coscolls y de roures novells. Aquesta *messeta* s' extén fins á la vista de Brihuega, ahonarribo á las 2 de la tarde, després de haver baixat una forta pendent.

L' aspecte de Brihuega vist de una mica lluny es lo de una ciutat de la Eda-Mijana, puig encara conserva una gran part de sas antiguas murallas y dúas portas flanquejadas per altas torres enmarletadas.

No havent trobat habitació pera mí en la posada que hi ha fora portas, me veig obligat á entrar en la població, fentho per la *Porta de la Cadena*, que es una de las dúas á que acabo de fer referencia.

Damunt de aquest portal hi ha una llosa de marbre blanch ab la següent inscripció, que no copio lliteralment perque está plena de abreviaturas:

«*Por esta puerta se dió el abanze y asalto el dia 9 de Diciembre de 1710 por las tropas de Su Majestad Nuestro Señor Felipe V contra las tropas Inglesas y Holandesas que estaban apostadas de esta plaza á vista de su Real persona.*»

Y al entorn de aquesta inscripció, en lo que podríam dirne march de la llosa, hi ha aquesta altra:

«*Y el dia siguiente se dió la batalla en término y jurisdiccion de esta villa.*»

Aquesta batalla fou la de Villaviciosa, sentne Starenberg lo general que manava las tropas del arxiduch.

Lo general que estava al frente de las tropas inglesas y holandesas tancadas dins de la població y que tant descuidadament se va deixar sorpendre per l' exército de Felip V, era Stanhope.

Los habitants de aquesta població, quan parlan de aquest assalt y batalla, díuhen *los nostres* parlant dels francesos, y *los enemichs* parlant dels austríachs, cosa á que no estém gayre acostumats los catalans. A mí al principi m' venía molt de nou, puig de moment no m' recordava may de que m' trobava á Castella y de que 'ls castellans n' eran *butiflers*, com la campana de Cervera.

Per fí vaig trobar hostatge en un hostal dolent, brut y car, com quasi tots los de Castella, y després de haver menjat un bossí y de fer alguns preparatius pera lo dia següent, m' en vaig anar á descansar, puig feya ja dúas nits que no havía aclucat l' ull.

L' endemá, dia 18, vá caure tot lo dia una menuda pluja, que si m' vá impedir dedicarme al meu traball, en cambi m' vá permetre visitar detingudament la població, si bé ab grave perill de besar á cada punt la terra, tant era lo relliscós qu' estava lo empedrat, fet tot de palets de una calissa semi-crestallina, un poch semblant á la de las costas de Garraf, si bé un bon tros més porosa.

Brihuega es una població antiquíssima, puig que ja en temps del celtíberos era coneguda ab lo nom de *Centobriga;* los romans la anomenáren *Rhigusa;* en temps dels Goths y Visigoths fou anomenada *Breca* y *Briga;* mentres estigué en poder dels árabes li donáren aquestos lo nom de *Bríbea;* en lo temps de la Reconquesta rebé lo de *Brioca,* y desde el sigle XII vé setne anomenada *Brinega* y *Bríhuega* [1].

Com antigüetats notables de aquesta vila puch citar: lo castell de la *Piedra bermeja;* las iglesias de *Santa María de la Guia,* de *San Felipe* y de *San Miguel;* los portals de la *Cadena* y de *Cozabon;* las ruinas de la iglesia de *San Pedro,* fora de las murallas; y l' *atalaya* ó torre del guayte de *San Juau.*

Lo castell de la *Piedra bermeja* está en la part més baixa de la població, tocant á la parroquia de Santa María de la Guía, y avuy serveix de cementiri. La part inferior de sas murallas pertany á la época romana, hi ha després una part árabe, y la part superior data del temps de Don Joan II de Castella. Quan la Reconquesta, fou donat aquest castell, junt ab la població, al arquebisbe de Toledo, y aquest transformá lo castell en palau, veyents'hi encara una bonica capella gótica, y per la part de fora, en la part baixa del cementiri y á ran de terra, fragments de una pintura de la que sols se coneix bé un quadro representant dos arquers del sigle XI ó XII, rodejat de una greca.

Més tart l' arquebisbe feu donació de la població y son terme á la vila, imposantli per condició que no pogués vendre ni un pam de terra al rey, als no-

[1] Aquestos datos, lo meteix que alguns altres, de que faré ús; m' han sigut facilitats á la primera indicació meva per lo cronista de aquesta vila lo doctor En Ferran Sepúlveda, farmacéutich, delegat de la ASSOCIACIÓ.

bles ni als frares. Rahó per la qual Brihuega s' vegé exempta de convents fins al temps de Felip II.

La iglesia de *Santa María de la Guia* es gótica, mes han tingut la mala idea d' emblanquinarla tota fins la portada. En l' altar major de aquesta iglesia hi ha una verdadera joya de l' art bisantí, la *Mare de Deu de la Peña*, imatge de faccions molt regulars y negra de cara, lo meteix que son fill. Aquesta imátge está sentada, mes han comés la heretgía de clavarli á las espatllas quatre ferros que vénen á parar al pedestal pera sostenir un vestit de aquestos que fan que las Mare de Deus sémblen paperinas posadas cap per avall.

Frente de la porta d' entrada de aquesta meteixa iglesia hi ha un quadro de grans dimensions y de no escás valor artístich, pintat en 1774 per En Joseph Ramos, pintor pensionat y premiat per la Real Academia Matritense. Aquest quadro representa l' acte en que dos ángels presentan á la Mare de Deu de la Peña, la meteixa que hi ha en lo altar major, á la infanta mora Elima, á un canonge de Toledo, y á altres personas que 'ls acompanyávan. Posat á copiar inscripcions, no vull deixar de incloure á continuació la que hi ha en lo quadro citat.

Diu aixís:

«*Entre las Imágenes que los cristianos ocultaron por la pérdida de España,* »*fué una esta portentosa y milagrosa Imágen de Ntra. Sra. de la Peña, patro-*»*na desde su orígen, de esta villa de Brihuega: hasta que la Divina Omnipoten-*»*cia, reynando Alonso el VI y á Toledo el Rey Moro Almenon, por los años* »*de 1070, pasando á Ita, dexó en el castillo de Piedra Bermexa de esta villa á* »*una Infanta hija suya, llamada Elima, manifestó á sus Brihuegos tan Digno y* »*Perdido Cielo. Entre los moros que la custodiaban fué uno un cavallero llama-*»*do Cimbre quien la instruyó en la Fé Católica y la dixo era hija de Gristiana.* »*Con estas luces deseosa de ver á la Madre de Dios se le apareció en una peña* [1] »*de donde la conduxeron un canónigo de Toledo, la Infanta y innumerables al-*»*mas procesionalmente á donde sabsiste colocada, obrando tantos portentos que* »*llevados de la fama acuden cada dia, de reinos estraños á darle gracias y ado-*»*rar su santuario.—Año de 1774.*»

L' iglesia de *San Felipe* té una bonica fatxada gótica, que s' ha lliurat del emblanquinament, mes lo interior, també emblanquinat, res ofereix de particular.

La parroquia de *San Miguel*, també gótica, está tota emblanquinada. Entrant á la dreta, hi ha un gran bagul de pedra ab relleus, tancat ab tapa de ferro ahont seguns sembla, s' guardavan los documents del Arxiu municipal. Aquest bagul es del sigle XIV.

En la última capella á má dreta, junt á la porta de la sagristía, hi ha un bo-

[1] Aquesta *peña* es una gruta que hi ha en la concrecionada damunt de quin banch s' aixeca la iglesia. En aquesta gruta hi da dos tinells, ahont lo poble creu que la Mare de Deu en questió hi tenia la cetrillera, l' aygua, lo pa y demés que pera alimentarse necessitava.

nich sepulcre de marbre blanch ab una ben feta estátua jacent, vestida ab trajo talar y toca. Aquest sepulcre té la següent inscripció:

«*Joanes Muñoz* [1] *mio padre fizome esta casa. Dios le dé paraiso al alma. Amen.*»

Y aquestos versos llatins, copiats per en Ferran Sepúlveda, cronista de Brihuega:

Alfonsus Muñoz multa prece multa...
Laus Christi prova fuit este digna corona.
Julius mensis, terdena dies fuit ensis
Dedit humo corpus, animam Christo fugite...
Mille ducenti sunt nonaginta seteni
Cum tua mors patris dolor est tua...

Estava jo contemplant aquest sepulcre junt ab lo jove metje D. Joseph María García, qui m' feu l' honor d' acompanyarme á totas las iglesias, quan lo rector nos cridá desde dins de la sacristía, m' demaná un cigarret, y, enterat de mon objecte de veure tot lo bó que pogués haverhi, vá fer que lo sagristá despenjés dos quadros de la iglesia, un *San Francesch* y una *Mare de Deu*, qu' ell creya que eran molt bons y qu' en realitat no valían rés. En cambi vaig veure en la meteixa sagristía alguns *grabats al fum* bastant bons, y, sobre tot, un tern, compost de tres casullas y una capa, probablement del sigle XVI, qu' es una veritable obra d' art.

La iglesia *de San Juan* res té de particular com no sia lo companar, que se creu qu' era *l' alalaya* de la vila. Es una torre quadrangular, molt elevada y de parets groixudíssimas, ab algunas oberturas que lo meteix podían servirne de *ballesteras* que pera donar claror á la escala, y termenada per diversos archs que sostenían las campanas destinadas á donar la veu de alarma ó á convocar lo poble. Avuy han desaparescut los marlets qu' en altre temps coronávan aquesta torre, y han sigut reemplassats per una teulada que desdiu completament del campanar.

Las runas de *San Pedro* consistéixen sols en dúas groixudas parets, servint únicament pera indicar lo lloch ocupat per los cristians durant la dominació dels serrahins en aquesta vila. Se troban dessota meteix del castell de *Piedra bermeja*.

Del portal de la Cadena ja n' he parlat al principi. Lo del Cozabon es de una forma per demés extranya. Son arch apuntat té una elevació extraordinaria en contra de lo que succeheix generalment ab los portals de la Edat Mitjana.

Visitadas ja las antigüetats vaig dedicarme á pendre informes de la industria actual y passada de aquesta vila, anant á visitar l' antigua fábrica del Rey, acompanyat del cronista senyor Sepúlveda y del ja citat metje senyor García.

Sembla que allá per los anys de 1735, Felip V vá fer una comanda de capas

[1] Segons Ambrosio de Morales, aquest Muñoz fou lo primer que se apoderí de la axarquia de Córdoba, quan aquesta ciutat fou conquestada per En Ferran III de Castella.

blancas pera sas tropas als fabricants de panyos de aquesta vila, y prendat de la bona qualitat de las llanas y del teixit resolgué construhir aquí una fábrica. En Ferran VI de Castella fou qui portá á cap aquest pensament en 1750, engrandint extraordinariament la fábrica En Cários III en 1783, com consta en la inscripció que hi ha damunt de la porta d' entrada, qu' es la següent:

REAL FÁBRICA DE PAÑOS.

Reinando Cárlos III, siendo ministro de Hacienda el Excmo. Sr. D. Pedro de Serena, i Director general de las Reales fábricas D. Miguel de Vallejo, Intendente de exército de la ciudad y provincia de Guadalajara.

Año de MDCCLXXXVIII.

Aquesta fábrica era una fillola de la de Guadalajara, fundada en 1719 y reformada en 1726. En 1761 fou refundida en aquella la de Vicálvaro, que quedá suprimida.

En lo temps de son apogeo contava la fábrica de Brihuega 170 telers y 2,000 traballadors; tenía dos *batans* en la vora dreta del Tajuña, á mitj' hora de la vila, qu' encara avuy existéixen, y una escola de filadoras.

La fábrica que m' ocupa ha passat per moltas vicisituts. Tancada durant la guerra dels francesos, de 1809 á 1815, fou oberta de nou passada aquella, quedant suprimida en 1825 y sent venuda ab altres bens nacionals en 1842. En l' actualitat sols funcionan quatre ó cinch telers y no hi ha més que mitja dotzena de filadoras.

La esmentada fábrica, que sembla que havía de donar vida á la industria panyera de aquesta encontrada, matá dita industria.

Quan En Ferran VI de Castella fundá la Real fábrica de panyos, hi havía en aquesta vila 64 telers destinats á la fabricació de panyos fins anomenats *quarantens*, ó sia de quatre mil fils. Ja establerta la fábrica, pera que los fabricants particulars no féssen la competencia á la fábrica Real, se 'ls prohibí la fabricació de panyos més fins que 'ls quatorzens, ó sia de mil quatre cents fils.

Durant la guerra dels francesos, tancada la fábrica Real, tornáren los particulars á fabricar panyos fins; mes oberta de nou aquella en 1815, se restablí la prohibició, y los fabricants de aquesta vila s' trasladáren á Alcoy y á Béjar, dedicantse los pochs que aquí quedáren á la fabricació de mocadors de coll brodats á má.

Mentres ha durat la moda de aquestos mocadors, encara se ha sostingut un poch la industria llanera de aquesta vila; mes avuy que aquesta moda está en desús, la industria llanera está aquí quasi completament paralisada: ara no 's fabrican més que algunas bayetas, alguns panyos grossers y algun que altre mocador.

Y es una verdadera llástima que això succehesca perque en aquesta vila hi ha molts y bons elements pera dita industria. Las llanas son molt abundants y bonas, tant que una gran part d' ellas s' exportan pera Tarrassa y Alcoy. La forsa motriu s' hi troba á qualsevol banda. En lloch he vist tanta abun-

dancia d' aygua com aquí. Sols dintre de la població, sense comptar las aforas, hi ha diferentas corrents de aygua que donan 174 litres per segon, segons aforo practicat per personas competents. Aquestas ayguas posan avuy en moviment dúas fábricas de xocolate y una de farinas.

Fora de la població y dintre del terme de Brihuega hi ha quatrecentas fonts, algunas de las quals, com la de *Fuencaliente*, que dona 70 litres per segon, son prou abundants pera posar en moviment qualsevol artefacte.

Aquestas ayguas sembla que ténen un dó especial pera la tintorería, puig he vist llanas antiguas quins colors, sobre tot los granas y blaus, son tant vius com lo dia que van sortir de la fábrica.

No vull terminar aquesta lleugera ressenya sens mencionar un fet referent á l' activitat dels *moriscos*.

Quan los cristians reconquestáren la vila de Brihuega, los moriscos en ella residents se dedicáren á l' agricultura, y més particularment á la viticultura. En son temps se cullían en lo terme de Brihuega 143,000 arrobas de vi per any. Desde la expulsió dels moriscos la viticultura ha anat decayent y avuy ab prou feynas se cúllen dintre de aquest terme 20,000 arrobas de vi.

No sé si tots aquestos datos serán gayre interessants pera l' Associació d' excursions catalana, mes jo he cregut que no fora de més consignarlos. Lo dia en que n' tinguéssem d' iguals de tots los demés pobles de Espanya, potser podríam posar los fonaments de la Historia de la industria espanyola, cosa que avuy estém molt lluny de poder fer.

II.

LAS COVAS DE *PEÑA DE LA HOZ* Y DE CIVICA,

TERME DE BRIHUEGA.

Lo 19 de Novembre de 1880 vaig sortir de Brihuega á las 8 del matí pera reconeixer lo terreno entre aquesta població, Barrio-Pedro, La Olmeda y Malacuera.

Desde un principi m' vá cridar la atenció un fort banch de toba calissa ó de calissa concrecionada, qu' es igual, que corría paralelament á la carretera per la vora dreta del Tajuña, entre las argilas y rocas tapacencas que besan las ayguas de aquest riu y las calissas semi-crestallinas que forman lo cim de la estribació que jo seguia.

A mitj'hora de Brihuega hi ha á la vora del riu un moli de farina y los dos batans del Rey, avuy de propietat particular. Y dalt, á mitja costa, hi ha una fábrica de llanas, y un' altra á baix, á la esquerra de la carretera, mogudas totas dúas per las ayguas de *Fuencaliente*, qu' es una de las més capdalosas de aquest terme.

Mitj'hora més amunt hi ha la *Peña de la Hoz*, formada tota ella de concrecions calissas y ab dúas ó tres grutas petitas, plenas d' estalactitas, algunas de

gran tamany. Mes no son aquestas grutas las que m' cridáren l' atenció, sino tres salts d' aygua prou poderosos pera donar moviment á qualsevol máquina y que avuy se pérden miserablement en lo tranquil Tajuña. Dos de aquestos salts podrían fácilment reunirse en un sol y sense molt gasto, desmontant algunas rocas, podría obtenirse un salt de uns 20 metres d' altura. L' altre salt es ja prou potent de per sí y baixa desde l' cim de la *messeta* formant una série de petitas cascadas. L' aygua surt aquí de tot-arreu; basta fer una petita excavació pera descubrir una nova font; mes desgraciadament no hi ha ningú que la aprofite, ni tant sisquera pera regar la terra. ¡Si aquesta aygua la tinguéssem á Catalunya, pensava jo entre mí, qué de força desarrollaría, quántas máquinas posaría en moviment, á quánts centenars de brassos donaría feyna! Y aquí que los jornals son baratos, quatre rals y mitj y cinch; aquí que hi ha llanas bonas y abundants; aquí que hi ha gran cullita de patatas; aquí que no hi mancan las carreteras, com en lo nostre pais; aquí no hi ha ninguú á qui se li haja ocorregut aprofitarlas pera una fábrica de panyos ó de extracció de fécula de patata.

Dessota meteix de la *Peña de la Hoz*, y en la meteixa vora del riu, hi ha una abundosa font de ayguas crestallinas. Y no es que totas aquestas ayguas sian sols hivernals ó producte de las darreras plujas. Segons informes de personas competents, son constants y rajan lo meteix al estiu que al hivern.

A una hora y mitja més amunt de aquest indret hi ha una fábrica de pasta pera paper, anomenada *Cívica*. En un principi sembla que aquesta pasta se feya de jonchs ó de espart: avuy se fá sols de drap, y s' envia á Madrid, hont hi ha la fábrica de paper.

A Cívica, lo meteix que á la Peña de la Hoz, l' aygua raja de tot-arreu y surt de la meteixa capa de toba calissa de qu' he parlat avans. Dessota de la fábrica hi ha varias covas, dúas de las quals per més que sian petitas, son preciosas y cada una de ellas, baix un punt de vista diferent. La una té lo sostre y parets tapissats de fantásticas concrecions calissas que li donan un aspecte sumament pintoresch. A ran de terra hi ha un forat per lo qual s' hi ha de entrar á quatre grapas. Vaig entrarhi encenent un misto, mes als dos passos me vaig veure aturat per un forat vertical que impedia l' pas. Vaig tirarhi una pedra y al cap de un curt temps vaig sentir que pegava en l' aygua. Calculo que aquesta especie de pou deu tenir 6 ó 7 metres de profunditat. Com pera passar á l' altra part hauria necessitat un tros de tauló y no podia disposar de gayre temps, no vaig continuar las mevas investigacions. L' altra cova no té ni un través de dit que no estiga cobert de verda molsa, y la terra está plena de plantas aquáticas; l' aygua hi cau á raig fet y s' hi disfruta de una fresca qu' en lo fort del estiu ha d' ésser molt agradable. La poética imaginació del grechs no hauria ideat una gruta més pintoresca pera albergarhi á llurs rialleras Náyades.

Me vá sapiguer greu profanar ab lo meu martell aquestas dúas encisadoras grutas y m' vaig contentar ab trencar algunas estalactitas de un bloch arrencat de un' altra cova.

Una de las cosas que han cridat ma atenció en aquesta curta passejada ha

sigut lo gran nombre de blochs de quartz ó pedra foguera que cobreixen la vorera esquerra del Tajuña, fins á la vall de Malacuera y la vorera dreta desde aquesta vall en amunt.

Aquestos blochs son de gran tamany y á primera vista semblan rodats; mes la regularitat ab que s' troban disposats en las dúas voreras citadas, y lo que quan n' hi ha en la vorera dreta no n' hi haja en la esquerra y *viceversa*, m' fan dubtar de que ho sigan.

Anys enrera se havían fabricat ab aquesta pedra foguera en Brihuega molt bonas molas de moli del sistema *Laferté*, de una sola, de dúas, de tres, y, á lo més, de quatre pessas. Mes vá morir lo qui las feya y tal industria s' ha perdut, y avuy sé fan venir aquestas molas de França pagántlas tres vegadas lo preu que las de aquí tenían.

¡Sempre lo meteix! ¡sempre la industria verdaderament espanyola, la que té las primeras materias en lo pais, morint per falta de capitals ó per sobra de incuria!

III.

CIFUENTES.

Poch es lo qu' en aquestas llunyadanas terras puch fer en benefici de nostra Associació; lo molt personal de mon traball, per un costat, y la falta de relacions, per altre, no m' perméten recullir tants datos com jo voldría; mes aixís y tot prengan los pochs que puch enviá'lshi com una petita mostra de l' aprecí en que tinch la idea per l' Associació tant brillantment sostinguda.

La vila en que avuy (1. de Desembre de 1880) me trobo, pertanyent antiguament als comtes de Cifuentes, n' es un dels caps de partit de la provincia de Guadalajara, y s' troba situada próximament á 900 metres damunt lo nivell del mar y en mitj de un' ampla vall plantada de vinyas y cereals.

L' aspecte de lo població es lo més rónech que pugan figurarse. Casas baixas, carrers estrets, costaruts, alguns fangosos y rellisquents tots. Vista desde lluny, sembla un munt de ruinas dominat per un castell també arruinat. Hi ha carrers enters quinas casas datan dels sigles xv y xvi. Aquestas casas meréixen una descripció detallada á causa de llur forma particular, á la que no estém gayre acostumats los catalans.

En general son baixas de sostre y ténen á lo més, planta baixa y dos pisos. Las parets ne son formadas per una especie de gavia de fusta, quins instersticis ne son tapats ab terra sola ó bé ab pedras y morter. Miradas de perfil, aquestas casas sembla que vulgan desplombarse, puig lo primer pis sobresurt sempre sobre l' plom de la planta baixa, lo segon pis sobre l' plom del primer y las teuladas sobresúrten de la fatxada tres ó quatre pams. Damunt de l' armadura de fusta que forma la paret dels baixos hi ha una gran jássera que sobresurt cosa de mitj pam per la part del carrer; damunt de aquesta jássera descansan las vigas que forman lo trespol del primer pis, vigas quins caps, á voltas capritxosa-

ment traballats, surten un pam y mitj ó dos fora de la jássera. La paret del primer pis descansa sobre aquestos caps de viga, y lo sostre que separa l' primer pis del segon está format de la meteixa manera que l' que separa los baixos del primer pis. Afejescas' á n' aixó que ab prou feynas hi ha balcons y que las finestras que dónan al carrer son molt escassas y petitas, y s' tindrá una idea de lo que son alguns dels pochs carrers que té aquesta vila. A mí no sé per qué se m' figura que m' trobo en alguna població del imperi marroquí; fins tenim aquí la meteixa falta de policía, puig es molt corrent la costum de abocar per las finestras certs utensilis que sols de nit servéixen; y avuy meteix he tingut que renyar á la criada del hostal perque ha abocat lo del meu quarto per lo meteix balcó en que jo m' trobava. Si no fós per los campanars, la il-lusió de qu' estich en Africa fora completa.

Excuso dírloshi que aquí no s' conéixen los fanals.

Tot entorn de la vila quedan encara varios trossos de muralla, dúas ó tres torras ennegridas pe 'l temps y un portal ab un gran escut d' armas.

Lo castell dels antichs comtes de Cifuentes, que domina la població, no conserva més que las murallas exteriors, alguna qu' altra *poterna* y tres escalas de caragol. En los bons temps del feudalisme degué ésser un superb castell.

Durant la última guerra intestina aquest castell fou fortificat per las tropas del Gobern y arreglat pera que aquestas poguéssen habitarlo. Acabada aquella cada hú n' ha tret l' astella que ha pogut: qui no se 'n' ha emportat una viga, n' ha pres un cairat. Si los habitants de aquesta vila no ho haguéssen fet aixís, ja no haurían sigut espanyols.

Y no es que la destrucció de aquest castell me dolga: l' he visitat detingudament y no hi he vist rés que valgués la pena de conservarse.

Si visito las iglesias, si recorro los antichs casals de la noblesa, es perque aquestos son los únichs punts en que puch estudiar las manifestacions del art en los turbulents y calamitosos temps de la Edat-Mijana; puig may he pogut contemplar un de aquestos castells enlayrats sobre núas rocas á quin peu s' exten modest y tranquil caserío, sense sentir lo meteix esgarrifament que sento quan veig un esparver que desde l' cim de una cinglera de espadat rocam s' llensa damunt de un vol de blanchs colomets que tranquilament pastura per entremitj de las verdas espigas de la planura.

Aixó no impedeix que, quan un de aquestos castells conté detalls artístichs, desitje jo la sua conservació; no per lo que lo castell haja pogut significar, sino per los tresors artístichs que continga.

Y, ja que á las bellas arts me refereixo, bo será que 'ls donga coneixement de algunas bonas cosas que aquesta tarde m' han cridat l' atenció, sent una de ellas, y la més notable per cert, la Iglesia parroquial del *Salvador*. Té aquesta iglesia una portada, transició del bisantí al gótich, que á mon judici deu ésser del sigle XIII, que es una veritable joya, lo meteix que l' gran ull de bou que hi ha damunt d' ella; mes aquest n' está molt deteriorat.

Lo interior de aquesta iglesia ha sufert una veritable profanació; no sé ab

quin objecte han posat á mitja altura de las columnas de pedra unas pesadas cornisas de guix que las hi fan perdrer toda la esbeltés que avans tenían; una cornisa de lo meteix recorre tota la part alta de la iglesia. Es un verdader pegat. Y com si aixó no fós ja prou, un capellá beneficiat de aquesta parroquia va tenir, nofá gayres anys la mala idea de morirse y la pitjor encara de deixar en son testament un llegat de nou mil rals pera emblanquinar la iglesia. Excuso dir que aquesta última voluntat de aquell sant varó ha sigut complerta al peu de la lletra y que la iglesia ha quedat com nova, tant, que de segur no la coneixería l' meteix arquitecto que la va dirigir.

En aquesta iglesia hi ha un dels joyells més preciosos qu' he vist del art gótich en sos mellors temps: la trona. Una trona de marbre blanch ab uns baixos relleus y un remato molt bonich. ¡Llástima que la tingan tapada ab un domás!... Tal volta ho fan expressament pera que no resalte tant la lletjesa de la restauració. Si alguna vegada ve algun fotógrafo per aquí, li recomano la trona; que no s' en entorne sens emportants'en un *cliché*.

En la segona capella de la esquerra, comensant pe 'l cap de vall, anomenada de *los Calderones*, hi ha dúas llosetas de marbre blanch encaixadas en la paret, llosetas que ténen lo tamany dels nostres cairóns, ab la següent inscripció, que m' ha costat molt de desxifrar á causa de estar las unas lletras grabadas dins de las altras:

AQUÍ ESTÁN COLOCADOS LOS GÜESOS DEL ILMO. SR. DON FRAY IDIELADA CALDERON, OBISPO DE IUCATÁN; MURIÓ AÑO DE 1577; FUÉ SEXTO NIETO DE DON IBANDE QUIRSO CALDERON, QUE FUNDÓ ESTA CAPILLA, AÑO DE 1347, COMO CONSTA DE LA FUNDACION.

En la meteixa capella y mitj tirat damunt de un altar hi ha un coro de quatre ángels que cantan sostenint un llibre obert. Es un grupo del sigle XII ó XIII, tret, no sé per quin pecat, del altar de la capella que hi ha á la dreta del presbiteri, hont hi ha varios altres grupos de la meteixa época y estil. Un altre grupo d' ángels, que devía formar parella ab lo primer, se troba també fora de son lloch, y entre mitj d' altres sants de diferents tamanys, épocas y condicions, en un dels altars laterals de la citada capella de la dreta del presbiteri.

En un dels altars de la esquerra hi ha una Mare de Deu á la que anomenan la *Verge blanca* perque era de marbre blanch, y dich *era* perque avuy n' está pintada de blau y de vermell.

Entre 'ls retaules que adornan los altars n' hi ha alguns de molt regulars; pero lo mellor que com á pintura he vist en aquesta iglesia, es un magnífich *Ecce-Homo* de cos enter y tamany natural que hi ha en la sagristía. Es d' autor desconegut.

Lo rector, que ha estat molt amable, m' ha fet veure també quatre riquíssims tapissos, per los que sembla que li oferían vint mil rals. Están arreconats en la capella dels comtes de Cifuentes, que es la que hi ha á la esquerra de lo presbiteri.

La capelleta del *Remey*, qu' es la del antich hospital, es senzilla pero molt

bonica: pertany al gótich florit. Val la pena de traure una fotografía de la portada.

Damunt de la porta d' entrada del convent de monjas hi ha un petit baix relleu en marbre blanch, que representa lo *Devallament de la Creu*, qu' es bastant bonich. Pertany també á la Edat-Mitjana.

Així com á Brihuega ab prou feynas s' hi veu un escut, aquí son moltas las casas qu'en ténen, y alguns d' ells son verament descomunals.

Bé voldría parlar de la industria de aquesta població, mes no puch per la senzilla rahó de que no n' hi ha.

Los 1600 habitants que constituhéixen aquest vehinat, víuhen quasi exclusivament de l' agricultura y de la cria de bestiar de llana.

Aquí se cúllen, terme mitj, 100,000 arrobas de vi, 3,000 quarteras de blat, 150,000 arrobas de patatas y 400 de mel, de aquella mel tant coneguda á Madrid ab lo nom de mel de la Alcarria [1].

CELS GOMIS.

(Continuará.)

SECCIÓ DE NOTICIAS.

CERTÁMENS.—Havém rebut lo cartell del *Certámen científico, artístico y literario*, que tindrá lloch á Lleyda durant las firas y festas que en lo próxim Maig celebrará dita ciutat. Queda com de costúm en Secretaría.

EXPOSICIONS.—Havém rebut un exemplar de las que respectivament han elevat á las Corts de la Nació en contra de la ratificació del tractat de comers ab França, la Excma. Diputació Provincial, el «Círculo de la Union Mercantil,» y la «Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País.»

INVITACIONS.—Las havém rebudas de la «Academia de derecho» pera assistir á la vetllada necrológica que dedicá lo 22 del corrent Abril á honrar la memoria del Excm. Sr. D. Joseph Moreno Nieto, y del «Consistori dels Jochs Florals» pera assistir á la festa anyal de repartició de premis.—En cambi no havém sigut invitats, suposém que per oblit, á la sessió análoga que celebrá lo dia 23 del corrent Abril la «Secció catalanista de la Joventut Católica», festa eminentment catalana y de la que cap any havíam sigut exclosos.

VISITA FRUSTRADA.—Per carta particular del President de la secció d' Auvernia del Club Alpí Francés tinguérem noticia de la projectada vinguda á nostra capital, durant las festas de Pasqua, de 10 alpinistas francesos de dita secció. Tot estava preparat pera fé'lshi una recepció fraternal y teníam una excursió organisada en llur obsequi, mes la agitació produhida en nostra ciutat per lo malhaurat tractat de comers ab França, feu desistir sens dubte als excursionis-

[1] V. *Butlleti*, núms. 32 y 33, pl. 137, article *La mel de l' Alcarria*.

tas, puig, com hem sabut posteriorment, cambiárem á última hora lo itinerari y s' dirigíren cap á Madrid y Andalusía.

† Mr. Talbert.—Lo 3 de Mars últim ha mort á París, á la edat de 62 anys, Mr. Miquel Emili Talbert, ex-director del renomenat Lyceo de Lluís lo Gran y un dels vice-presidents del Club Alpí Francés. A ell se deu principalment lo vol que ha prés en França la institució alpina de las caravanas escolars. Home de grans coneixements y de una afabilitat y cortesía extraordinarias, possehía lo secret de atraure's las voluntats y de il-lustrar las intelligencias ab son estil clar, senzill, jovial é intencionat. Nostra Associació acordá enviar per tal pérdua una expresiva comunicació de dol al Club Alpí Francés.

Donatius.—Per acort de la Junta Directiva s' ha regalat á cada una de las corporacions y societats *Casa Provincial de Caritat,* de Barcelona; *Sociedad Cooperativa «La Obrera Mataronense,»* de Mataró; y *Biblioteca popular* y *Societat coral Ripollesa,* de Ripoll, una col-lecció dels llibres y publicacions expressats á continuació: *Consideracions sobre la literatura popular catalana,* per D. Gayetá Vidal de Valenciano; *Vetllada literaria en obsequi al Excm. Senyor D. Victor Balaguer; Vetllada necrológica pera honrar la memoria dels catalans il-lustres morts durant l' any 1878; Gran manifestacion proteccionista celebrada el dia 26 de Junio de 1881,* bajo la iniciativa del Fomento de la Produccion Española; *La Vérité sur le Phylloxéra vastatrix,* per Louis Cabello é Ibañez; *Un estudi de Toponomástica Catalana,* per Salvador Sanpere y Miquel; *Conferencia internacional dels Clubs Alpins á Ginebra,* per Ramon Arabía y Solanas; colecció de tots los números no agotats del *Bulletí mensual il-lustrat* de la Associació y lo *Reglament* y varias *Noticias* sobre la meteixa.

Lloable costum.—Senyalém á nostres consocis la del distingit alpinista italiá Sig. Giuseppe Corona, que va recorrent la Italia y donant conferencias en sas principals ciutats, fent una verdadera creuhada á favor del alpinisme. Després de Roma y Milan ha estat últimament á Vicenza, hont ha sigut molt aplaudit, obsequiántse'l després ab un gran dinar. ¿No podría ferse quelcom semblant en nostra Catalunya? No es solament á Barcelona, sino principalment fora d' ella, hont convé que nostres consocis fassan propaganda de la idea excursionista.

Refugi en los Apenins.—Se 'ns ha enviat pe 'l Club Alpí Italiá una circular pera que invitém á nostres consocis á pendre part en la suscripció oberta per la secció de Florencia pera construir un refugi en lo Falterona (1649m). Lo refugi será construit sólidament de pedra y compost de tres departaments vestits interiorment de fusta de abet: la coberta será formada de planxas de zinc, soldadas y vernissadas. La primera llista de suscripció puja ja á 633 pessetas.

Centre Catalá.—Lo 13 del corrent Abril s' ha constituhit en Barcelona, carrer Nou de la Rambla, 42, primer, aquesta Associació, destinada, sens miras políticas de cap mena, á defensar los interessos de Catalunya. Li desitjém molta prosperitat y llarga vida.

Premi desert.—Ha sigut declarat tal per lo Consistori lo premi ofert per la

Associació d' excursions Catalana en los Jochs Florals d' enguany. Ho anunciém ab verdadera pena á nostres lectors.

Troballa important en Ripoll.—Per carta de nostres actius y entussiastas delegats en aqueixa vila, sabém que s' han comensat las obras de dintre lo temple en lo creuher y que lo 27 del corrent Abril, al clavar una antena en un clap del mosáich de dit creuher, se descobrí un sepulcre tot de pedra ordinaria ab una inscripció, de la que fins ara sols s' ha pogut llegir lo següent:

SIT AGNITUM CUNCTIS HIC QUIESCIT...?... VICE COMITIS.

La tapa del sepulcre es de una sola pessa de la acostumada forma de prisma triangular ab las bases per cap: la caixa es un paralelepípedo rectangular, vuydat al estil de las sepulturas olerdulanas. Tot sembla indicar qu' es anterior á la obra del abad Oliva del sigle XII y que lo nom encara no interpretat es lo de un vescomte anterior á dit abad (Ramirus?) Probablement se havía fet pera estar al exterior (altrament ¿á qué lo *sit agnitum cunctis?*) y, al alsarse lo temple bisantí avuy en reconstrucció, se depositaría sota lo mosáich. Al costat de aquest notable sepulcre, s' en veu ja un altre que potser donga llum pera interpretar la inscripció del primer. La Junta Directiva ha encarregat traure calchs de aquesta y de la del nou sepulcre, si n' hi ha, á fi d' estudiarlas ó ferlas estudiar per persona competent.

Congrés Alpí Internacional.—Se celebrará aquest any en Salzburg (Alemania) del 11 al 15 de Agost prop vinent. La *Deutscher und Oesterreichischer Alpenverein* nos ha enviat una galana invitació pera assistirhi, aixís com lo variat programa de la festa, ordre del dia de las sessions, llista d' excursions y reglament pera la exposició alpina que tindrá lloch mentres dure lo Congrés. Es probable que hi enviém la debuda representació.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA Y LO MUSEO.

Biblioteca: se han rebut los següents donatius:

De ***: *La Catedral de Leon, salvada por el ingenio del arquitecto Madrazo.*—Madrid, 1881.

De la *Academia Médico-Farmacéutica* de Barcelona: 2 fasc. *Acta de la sesion pública inaugural de la citada Academia.*—Barcelona, 1882. *Dictámen emitido por la Comision nombrada por dicha Academia, al objeto de proponer los medios mas conducentes para atajar el incremento de la actual epidemia de sarampion que sufre Barcelona.*—Barcelona, 1882.

Del Dr. D. Joan Cadevall, delegat á Tarrassa: 3 fasc. *Anuario del Colegio Tarrasense* (1880-81), *Discurso* «Mision de la familia y del Colegio en la educacion de la infancia», pe'l meteix donador, y *Discurso de gracias*, por D. Alfonso M. Ubach y Solá (1880).

De D. Joan Campaner: 1 fasc. *Ramillete de flores*, ab una noticia sobre la

Verge de Belen, de Diego de Mena, que s'conserva en Mataró.—Barcelona, *La Renaixensa.*

Del *Circulo de la Juventud Mercantil: Memoria leida en la Junta general ordinaria celebrada el dia 2 de Abril 1882.*—Barcelona, 1882.

De D. Miquel Cuní Martorell: 1 fasc. *Datos para una flora de los insectos de Cataluña,* per lo donador.—Extret dels «Anales de la Sociedad Española de Historia Natural». Tomo X, 1881.

De la *Deutscher und Oesterreichischer Alpen-Verein; Mittheilungen,* números 1 á 6, 1879; números 1 á 6, 1880; *Zeitschrift,* los 3 quaderns de 1879 ab 452 Planas y 37 grabats (tomo X), y los 3 id. de 1880 ab 494 planas y 18 grabats, (tomo XI.)

De D. Enrich Claudi Girbal, soci delegat en Girona; 1 fasc. *El sitio de Gerona en 1684,* per lo donador.—Gerona, 1882.

Del *Instituto de Fomento del Trabajo nacional: Memoria sobre los perjuicios que se irrogan á la industria y al comercio por las tarifas de la contribucion industrial, reformadas en 31 Diciembre 1881.*—Barcelona, 1882.

De D. Manuel Iradier Bulfy, delegat á Vitoria: 1 fasc. *Memoria leida en la Academia Alavesa de Ciencias de observacion, por su Secretario general D. Fermin Herran.*

De la *Sociedad literaria de Gerona:* 1 vol. *Certámen del MDCCCLXXXI.* —Gerona 1882.

De la *Société des Touristes du Dauphiné:* Catálech de vistas fotográficas del Daufinat, publicat ab l'aprobació del Club Alpí Francés (Secció de l'Isère).—Grenoble, 1881.

De D. Joseph M. Quadrado, soci honorari: 1 vol. de sa obra, *Discurso sobre la Historia universal* (continuacion del de Bossuet), tomo II.—Barcelona, 1881.

De D. Jaume Roberges, Pbre., y delegat á Mataró; 1 fasc. *Memorias de la patria,* per D. Jaume Matas.—Barcelona, 1777; 1 vol. *La gloria de Iluro,* tragedia (anónim).—Barcelona, 1834.

Museo.—Segueix la llista de donatius y adquisicions:

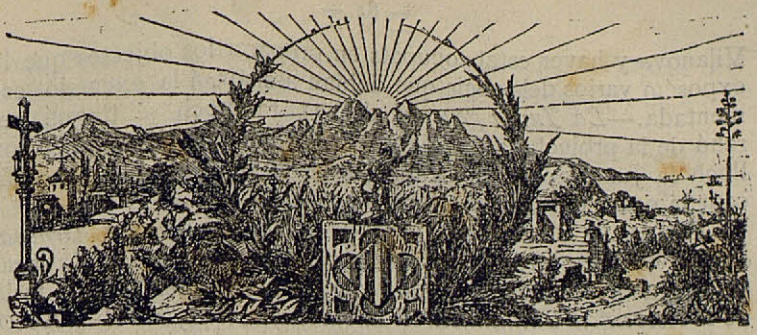
De D. Pere Alsius, delegat á Banyolas: 1 ex. de *Conus miles?* trobat prop de dita població.

De D. Ramon Arabía y Solanas: 1 *pedra de llamp,* varios ex. *de lava (negra, roja* y *cendrosa)* y *estalactitas,* procedents de una excursió á Olot, Santa Pau y encontorns, y varios ex. *de moluscos, especies lacustres comunas en la toba calissa prop del estany de Banyolas.*

Dels germans D. Enrich y D. Frederich Batlló: 1 *vista panorámica* de llur fábrica.

La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIÓNS CATALANA, al insertar en son BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres traballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions exposadas per llurs respectius autors.

Imp. dels Successors de Ramirez y C.ª, Passatje de Escudellers, núm. 4. Barcelona

BUTLLETÍ MENSUAL

DE LA

ASSOCIACIÓ D' EXCURSIÓNS CATALANA.

ANY V. MAIG Y JUNY DE 1882. NUM. 44 Y 45

AVISOS IMPORTANTS.

Recomaném als Srs. Socis lo avís que insertém en las planas interiors de la coberta de aquest número y també los acorts referents á la assistencia á la exposició alpina de Salzburg y á la publicació del Anuari de 1882, que constan en la SECCIÓ OFICIAL, pl. 83 y 84.

—Per excés de original, suprimím en aquest número lo folletí. En cambi doném com suplement una gran lámina fora text.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

TRABALLS DEL MES DE MAIG.—*Rectificació.*—No s' verificá la *excursió* anunciada pe 'ls dias 27, 28, 29 y 30, per haver tingut lloch lo dia 28 la inaguració de la Exposició regional de

Vilanova y haver estat ocupats en preparar los objectes que hi exposém varios dels socis que debian assistir á la excursió esmentada.—*La Junta general* del 31 tampoch se tingué per rahó de la projectada fusió ab la *Catalanista*, verificantse en son lloch la Junta general extraordinaria del dia 2 de Juny, modificant la ordre del dia anteriorment avisada.

TRABALLS DEL MES DE JUNY.—Dia 2.— *Junta General extraordinaria.* Ordre del dia: Aprobació de comptes. Ratificació dels acorts presos en 20 de Maig de 1880, referents á la fusió de la *Associació Catalanista d' Excursions Científicas* ab la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA. Acort previ sobre elecció de cárrechs.—*Sessió preparatoria* de la excursió del dia 4.

Dia 3.— *Conferencia* en la vila de Breda per D. Ramon Arabía y Solanas, President de la ASSOCIACIÓ, sobre lo tema: «Montseny; son passat, present y pervenir».

Dia 4.— *Excursió col-lectiva* al Gorch de la Perxa del Astor, Breda y Castell de Montsoriu.

Dia 16.— *Junta General.—Lectura* dels següents traballs: «Acta de la visita á la fábrica dels Srs. Batlló», per D. Rafel Tintorer. «Impressions de una excursió á Tárrega y Cervera», per D. I. Martí Turró; y «Reunió catalanista en Poblet y Santas Creus», per D. Alvar Verdaguer.—*Sessió preparatoria* de la excursió del 24 y 25.

Dias 24 y 25.— *Excursió col-lectiva* á Tortosa y al Ebro, Amposta, S. Cárles de la Rápita y Port dels Alfachs.

Dia 30.—*Junta General.—Lectura* dels traballs següents: «Acta de la visita á la fábrica d' estampats dels Srs. Ricart y C.ª», per D. I. Martí Turró; «Fragments de una monografía de Blanes», per D. J. Cortils y Vieta; «Escriptura y antecedents históricns del Montgrony», remesos per D. Joseph Raguer, delegat á Ripoll.—*Ordre del dia*: Concurrencia de l' ASSOCIACIÓ al Congrés alpí internacional y Exposició alpina de Salzburg. Acorts previs sobre lo Anuari de 1882. Fusió.

TRABALLS DEL MES DE JULIOL.—Dia 9.—*Visita* al Museo arqueológich del Dr. D. Joseph Vallet, Pbre.

Dia 11.—*Vetllada literaria. Lectura* dels següents traballs: «Acta de la excursió á Centellas y son castell», per D. Alvar de la Gándara; «Una excursió al Canigó», per D. Jaume Massó; «Meteorología popular» y «Follías chertolinas», per don Cels Gomis.

Dia 15.—*Conferencia* en Vich per D. Ramon Arabía y So

lanas, President de la ASSOCIACIÓ, sobre lo tema: «Paralelo entre lo excursionisme catalá y lo alpinisme extranger.»

Dia 16.—*Excursió col-lectiva* á Vich.

Dia 29.—*Junta General.—Lectura* dels següents traballs: «Acta de la excursió á Mataró», per D. Ramon Arabía y Solanas; «Acta de la visita als tallers de la Maquinista terrestre y marítima», per D. Marsal Ambrós.

AGOST Y SETEMBRE.—Si durant aquestos mesos verifica la ASSOCIACIÓ algun acte oficial, s'avisará oportunament als socis.

ACORTS.

La Junta Directiva, en sessió de 1.er de Juny, acordá la propaganda excursionista fora de nostra capital, proposantse encarregar á varios socis diferentas conferencias sobre punts relacionats ab lo excursionisme.

—En sessió de 12 de Juny, en vista de la probable creació en Breda de un Centre artístich, com conseqüencia de la conferencia donada per lo Sr. Arabía en dita població, y al objecte d' estimular lo dibuix artístich y sas aplicacions á la industria terrissayre, acordá oferir un premi al obrer de aquella vila, que, sabent llegir y escriure, al cap de un any de la creació del esmentat centre y com resultat práctich de sa assistencia á las classes de dibuix qu' en ell se instalin, presenti un ó més objectes de cerámica de ús comú, fabricats ab terra de la localitat. Se donará la preferencia al objecte més artístich y que demostri més originalitat, y consistirá lo premi en un diploma honorífich y en una col-lecció, luxosament enquadernada, de totas las obras publicadas per la ASSOCIACIÓ. Oportunament se formalisará lo cartell y se publicarán los noms dels indivíduos del Jurat.

En Junta General ordinaria de 30 de Juny, se han pres los següents acorts:

Sobre lo ANUARI DE 1882.—1.er que comprenga fins al meteix dia 30 de Juny de 1882, si no s' fa la projectada fusió ab la *Catalanista d' excursions científicas*; y que abrassi fins al últim dia d' existencia corporativa, si s' fa dita fusió.—2.on que, inspirantse en lo art. 39 del Reglament, se publiquin en sa llengua respectiva los articles que vingan redactats en castellá y francés.—3.er que s' admetin traballs dels socis fins al 30 de Setembre prop vinent, si hi han de anar dibuixos, fotografías, planos, etc. y fins al 31 de Octubre següent si no n' hi han de anar, essent aquestos plassos improrogables.—Y 4.rt

que lo Consell de Redacció, nombrat per la Directiva, sia lo únich que puga acordar sobre la inserció dels traballs remesos.

Sobre la Exposició alpina de Salzburg.—Se acordá que los socis que vulgan exposar obras propias relativas al excursionisme (llibres, dibuixos, fotografías, etc.) ho fassan saber avans del 15 de Juliol prop vinent al Sr. President de l' ASSOCIACIÓ (Portaferrissa-13-3.er), qui 'ls hi donará detalls sobre la manera d' enviarho. Lo plasso pera l' envio fineix lo 20 del meteix mes, en quina fetxa la ASSOCIACIÓ remetrá tots los objectes que ha destinat á dita exposició.

Sobre la fusió.—Que s' passi al domicili dels socis que no prenguéren part en la votació dels acorts sobre la fusió, presos en Junta General extraordinaria, á fí de que al peu de la meteixa acta fassan constar sa adhessió, continuanthi sas firmas, aquells que hi estigan conformes.

Pera los Acorts de la Junta general extraordinaria de 2 del corrent, végis l' acta que publiquém en la pl. 88 de aquest meteix número.

Barcelona 30 de Juny de 1882.—*Lo Secretari*, JOAN BRÚ.

SESSIÓ PÚBLICA INAUGURAL

DEL DIA 9 DE MAIG DE 1882.

Acta.

En la ciutat de Barcelona, y en lo gran saló de Juntas del *Fomento de la Produccion Española*, convenient y severament adornat al efecte, ocupant llochs de preferencia en lo estrado lo Iltre. Sr. Canonge D. Bonaventura Ribas, delegat por lo Ilm. Sr. Bisbe de la Diócesis; lo mariscal de camp Excm. Sr. D. Miquel Galvis, en representació del Excm. Sr. Capitá general; lo diputat D. Francisco de P. Masferrer y Arquimbau, comissionat per la Excma. Diputació Provincial; lo tinent coronel Mr. Th. Jung, representant del *Club Alpin Français*; D. Joaquim Riera y Bertran, president de la *Associació Catalanista d' excursions científicas;* lo Excm. Sr. Canonge D. Manuel de Villaronga, president de la *Asociacion de socorro y proteccion á la clase obrera y jornalera*; D. Joaquim Badía y Andreu, president de la *Asociacion de aficionados á la caza y pesca de Cataluña*; una Comissió del *Fomento de la Produccion Española*; delegats y representants del *Instituto agrícola catalan de S. Isidro*, de la *Juventud Ca-*

tólica, del *Colegio de profesores de 2.ª Enseñanza*, de la *Real Academia de Buenas letras*, del *Circulo de la Union Mercantil*, de la *Academia científico-mercantil*, del *Centre Catalanista Provensalench*, de St. Martí de Provensals, y de la prempsa d' esta capital; ab assistencia de una nombrosa y escullida concurrencia de socis y personas invitadas, entre la qual figuravan moltas senyoras y senyoretas, lo President de la ASSOCIACIÓ, D. Ramon Arabía y Solanas, declará oberta la sessió á un quart de deu del vespre.

Seguidament lo Sr. Bibliotecari-Arxiver, D. Isidro Martí Turró, per indisposició del infrascrit secretari, doná lectura de la *Ressenya dels traballs de la Associació durant lo any académich termenat en 31 de Desembre prop passat.*

Lo soci D. Arthur Bofill llegí després una extensa *Relació de sa excursió als Pyrineus centrals.*

Lo Sr. President s' alsá inmediatament, y dirigint sa veu als concorrents, digué:

«EXCMS. É ILLMS. SENYORS:

Senyoras y Senyors:

Lo lloch que ocupo y una costum que fá lley me obligan á dirigirvos en aquest acte algunas paraulas. Seré molt breu: ho exigeix lo avansat de la hora, y altra cosa no permet tampoch ma insuficiencia. Sembla realment que la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, al col-locarme en aquest lloch de honor y de compromís, haja volgut demostrar palpablement que, pera formar entre nosaltres, no s' necessitan coneixements excepcionals ni noms gloriosos, sino bona voluntat, perseverancia inquebrantable y conciencia clara de un ideal.

Lo ideal, senyors, lo tenim: la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA sab ahont va. Son catalanisme queda definit en pocas paraulas: fer bons catalans. La investigació del passat, lo estudi del present, la preparació del pervenir: tal es la obra á que 'ns dediquém ab fé inextingible. Aqueixas excursions, en que, en presencia dels sublims espectacles de la naturalesa, apreném á conéixer la grandesa de Deu y la petitesa nostra; en que, al contemplar las bellesas de antichs monuments, apreném á respectar á nostres passats y á nudrir nostra inspiració ab l' ayre de la terra; en que, per comparació ab lo de fora casa, apreném á apreciar nostre valer y á encaminar nostras aspiracions; aqueixas excursions, senyors, son y volém que sigan un gran medi de regeneració física y moral de nostra joventut; una forta corrent de simpatía entre la ciutat y la montanya, que fassa sentirnos més uns y per lo tant més forts; un poderós estímul als estudis de tota mena fins á posarnos al nivell de lo que en aquest ram fan los extrangers; y per fí, una demostració evident de que nostre catalanisme

no es esquerp, sino atractiu, y de que, com primer lema de sa bandera, inscriu la germanó internacional.

No vull exténdrem en llargas consideracions, perque precisament, si aquest any havém tardat més que 'ls altres á celebrar aquesta sessió, es perque havém volgut esperar la publicació de nostre *Anuari*, á fí de que ell vos diga, ab més eloqüencia de lo que jo podría ferho, si havém traballat ó no y si 'ns havém mantingut fidels á nostre programa. Haguéram pogut, no obstant, celebrar avans aquesta vetllada, més en vista de la proximitat dels Jochs Florals y de las corrents que avuy amenassan al catalanisme, havém preferit retardarla un poch més y, festejant als poetas premiats, demostrar de una manera pública y solemne nostra complerta identificació ab aquella institució patriótica y literaria. Mes ha volgut una felís casualitat que la significació que desitjávam donar á aquest acte s' extengués á simbolisar altras manifestacions, no menos importants pera nosaltres.

En primer lloch, ha guanyat lo premi de la flor natural mon distingit amich D. Joaquim Riera y Bertran, digne President de la Associació catalanista d' excursions científicas, germana nostra, y l' ha guanyat per una composició, quin tema—La Musa popular—es la expressió poética del meteix que, en forma d' estudi crítich-históric, demanava nostra Associació; de manera, donchs, que en un sentit lato, podríam ben dir que lo president de una de las Associacions excursionistas de Barcelona, sens pensar, sens voler, ha guanyat lo premi ofert per l' altra, com anticipació certa de que un dia ó altre nos havém de trobar.

De la englantina d' or, del premi de patria, n' ha sigut guanyadora la eminent poetisa D.ª Dolors Móncerdá de Maciá, qui, ab accents varonils, ha cantat la llegendaria y grandiosa figura de Otger, lo fundador de la patria catalana, com volent demostrar que la dona, entre nosaltres, si 'ns veu alguna vegada defallir en lo camí, abatuts tal volta per las contrarietats, nos animará sempre, retornantnos y vigorisant nostras forsas ab son exemple. La Associació que presideixo ha cregut que venía obligada, com ho fa en aquest moment, á felicitar de tot cor als dos, dedicántloshi una part principalíssima y de honor en aquesta vetllada.

Altra no ménos important ha volgut que hi tinguéssen altres poetas, no premiats en los Jochs Florals d' enguany, pero que ténen gran significació en nostre renaixement ó que hi representan los ufanosos esplets que lo meteix ha tret en Valencia y Mallorca. Finalment, com á proba de deferencia y gratitut á un dels poetas, que, sens ésser catalá, més ha conegut y estimat nostra terra, llegirém també una poesía castellana del malhaurat Ventura Ruiz Aguilera. Pera sa memoria, á la que deu gratitut y respecte tot fill de Cataluña, vos demano, avans de termenar, un nutrit aplauso.

He dit.»

Al sentarse lo Sr. President, entre los aplausos que coronáren sas últimas paraulas, se acostá á la taula un criat y li en-

tregá un plech clos, de part del Sr. Cónsul general de França y del Sr. Coronel Jung, ab prech de que s' obrís en la meteixa sessió. Fet aixís, resultá contenir lo diploma é insignias de *Officier d' Académie* á favor del propi Sr. Arabía, com recompensa als traballs fets per dit senyor, com á president de la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA. Aquesta inesperada distinció fou saludada per la concurrencia ab viu entussiasme y repetits aplausos.

Lo Sr. President s' alsá tot seguit, y ab conmoguda veu manifestá son agrahiment, dihent que acceptava aquella honrosíssima distinció com una honra insigne tributada á la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA per un gobern extranger y com una proba més del afecte que la meteixa s' ha esforsat en despertar entre dos pobles de la meteixa rassa y units per contínuas relacions.

Seguí la sessió llegint lo Sr. Blanch y Piera la valenta poesía de D.ª Dolors Moncerdá de Maciá, titulada «*Otger*», guanyadora de la englantina d' or en los Jochs Florals d' enguany.

Lo Sr. Riera y Bertran, President de la *Associació Catalanista d' excursions científicas*, llegí sa hermosa poesía «*La Musa Popular*,» premiada en dits Jochs Florals ab la flor natural.

D. Marsal Ambrós llegí la del mestre en Gay Saber D. Jascinto Verdaguer, «*La Barretina*».

Lo Sr. D. Alvar Verdaguer «*La Montanya Catalana*», del mestre en Gay-Saber Sr. Pons y Gallarza, de Palma de Mallorca.

Lo Sr. President la que porta per títol «*Espinas*», que obtingué accéssit á la viola en los Jochs Florals y es original també de la Sra. Moncerdá.

Lo Sr. Martí y Turró la «*Cansó dels excursionistas del Rat Penat*», del distingit poeta valenciá D. Theodor Llorente.

Y D. Alvar Verdaguer la Balada «*Cataluña*» del malhaurat poeta castellá D. Ventura Ruiz Aguilera; essent rebuts tots los esmentats traballs ab grans aplaudiments.

Inmediatament pronunciá lo Sr. President un breu discurs de gracias y després de repartir á las Autoritats y representants de Corporacions un fascícul imprés, contenint una Noticia histórica de la ASSOCIACIÓ, declará termenat l' acte. Eran dos quarts de dotze de la nit.

(Aprobada aquesta Acta en Junta general ordinaria de 16 de Juny de 1882).

Lo Secretari, JOAN BRÚ SANCLEMENT.

JUNTA GENERAL EXTRAORDINARIA

DEL DIA 2 DE JUNY DE 1882.

Acta.

Oberta la sessió baix la presidencia del Sr. President de la ASSOCIACIÓ, D. Ramon Arabía y Solanas, á dos quarts de 10 del vespre, fou llegida y aprobada l'acta de la anterior del dia 21 de Abril prop passat.

Acte seguit se doná compte de la admissió dels socis següents: D. Emili Guanyabens, resident, n.° 254, y D. Francisco Mandri y Dezo, resident, n.° 255; y delegats als Srs. D. Joaquim Llassat, de Tortosa y D. Joan Mercader y Rodriguez, de Mayagüez (Puerto-Rico), n.° 216 y 217, respectivament.

Se doná compte de haverse rebut los següents documents y comunicacions: del «Círculo de la Juventud Mercantil», invitantnos á la sessió de Clausura de curs;=del Excm. Sr. Capitá General excusant sa assistencia á la sessió inaugural y nombrant al Excm. Sr. General 2.ºm cabo pera que 'l representés;=del «Consistori dels Jochs florals», invitantnos á la festa d' enguany y adjuntant algunas tarjetas pera 'ls socis;=de la «Academia de Derecho», invitantnos á la sessió necrológica en honor de don Joseph Moreno Nieto;=del «Ateneo Igualadí de la classe obrera», dos cartells de son Certámen d'enguany;=del «Comité regional democrátich federalista de Catalunya», un plech de manifestos;=del «Centre Catalá», un exemplar dels Estatuts y varias circulars y papeletas de inscripció de socis;=del «Asilo Naval Español», un ofici demanant que 'ns suscribíssem per un duro mensual á fí de contribuir al sosteniment del meteix;=del «Banco Agrícola de España», un prospecte;=de la «Associació alpina de Alemania y Austria» (*Deutscher und Oesterreichischer Alpen-Verein*), varios exemplars del programa del 4.rt Congrés Alpí Internacional, que deu reunirse aquest estiu á Salzburg;=del «Club Alpí Italiá», una invitació pera assistir á la festa alpina de Aciago;=y del meteix «Club Alpí Italiá, secció de Florencia», invitantnos á pendre part en la suscripció pera aixecar un refugi en lo mont Falterona.

Entrant en la ordre del dia, lo Sr. Avellana, Tresorer, llegí lo estat general de comptes de la ASSOCIACIÓ, que s' adjunta y va senyalat de N.° 1 (V. pl. 96), comprenent un período de 15 mesos, es á dir: los quatre trimestres de 1881 y lo primer trimestre de 1882, fins á 31 de Mars prop passat, manifestant que no s' hi

enclohía lo 2.on trimestre d' aquest any, en primer lloch per no estar termenat y en segon, perque del cobro de quotas hi ha també una part pendent. No obstant, pera que los Srs. socis poguéssen formarse idea del estat actual económich de la ASSOCIACIÓ, llegí un pressupost de ingressos y gastos pera lo actual segon trimestre, format en vista dels rebuts de quotas donats al cobrador y dels comptes pagats, presentats y á presentar durant dit trimestre. Resulta de dit estat, que va adjunt senyalat de N.° 2, qu' en 31 de Maig prop passat la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA tenia cobertas totas sas atencions ordinarias quedant encara un sobrant de 46 pessetas. (V. pl. 97.)

Encara que segons Reglament debian aprobarse dits comptes en votació secreta, á proposta de gran nombre de socis se feu la votació ordinaria, essent aprobats per unanimitat y fent constar que s'abstenían de votar, per rahons de delicadesa, los Srs. President y Tresorer.

Seguidament lo Sr. President passá á llegir dos altres estats, que s' adjuntan y van senyalats de N.os 3 y 4, relatius al ANUARI, quina liquidació digué que anava á part en virtut de un acort de la Directiva, y després de alguns comentaris fets per ell meteix, se procedí á votació en la meteixa forma que pera los anteriors, resultant també aprobats dits estats per unanimitat y fent constar sa abstenció lo Sr. President. (V. pl. 92 y 93.)

Passant á tractar lo segon punt senyalat en la ordre del dia, ó siga la ratificació dels acorts presos en Junta general extraordinaria de 20 de Maig de 1880 sobre la fusió de nostra ASSOCIACIÓ ab la «Associació Catalanista d' excursions científicas», després de detalladas explicacions donadas per lo Sr. President sobre los antecedents del assumpto y son estat actual, lo infrascrit Secretari llegí los citats acorts y las bases de fusió, segons constan en la circular impresa que s' repartí, avans d' entrar, á tots los concorrents y que s' insertá en lo BUTLLETÍ MENSUAL de la ASSOCIACIÓ, N.° 19 y 20, pl. 97-102; y després de una extensa y reposada discussió, se acordá lo següent:

1.er Aprobar las antiguas bases de fusió, ab las petitas modificacions acordadas ara extra-oficialment entre los Sr. Arabía y varios indivíduos prou caracterisats de la *Catalanista*, en la forma següent:

Bases de la fusió de l' Associació Catalanista d' excursions científicas *y de l'* Associació d' excursions Catalana.

Primera.—La Associació fusionada portará un nom diferent del de cada una de las actuals, pero en que s' trasparenti ben clarament l' objectiu *excursions.*

Segona.—Se discutirá y acordará una declaració de principis, fixant ben bé l' objectiu de la nova Associació y los medis de portarlo á cap.

Tercera.—Acceptació recíproca de compromisos morals y materials.

Quarta.—Ventatjas recíprocas pera los socis de una y altra.

Quinta.—Junta Directiva interina, fins á fi de Desembre de 1883, composta de quatre indivíduos de una Associació y quatre de l' altra y de un President, elegit per los vuyt anteriors indivíduos, d' entre aquells socis que pertányin á abdúas Associacions.

Haventse demanat per lo Sr. Almirall que la votació fós nominal, y acordat aixís, se procedí á ella, donant lo següent resultat:

Votáren per l' aprobació de las citadas bases, los senyors: Ubach, Tobella, Martí Turró, Maruny, Alier (Emili), Decrey, Pellicer, Sacases, Arnet, Aymamí, Aragonés, Ambrós (M.), Ambrós (R.), Pons. (R.), Canibell, Gili, Sala (March), Font y Crusó, Belau, Farrés y Perez, Batlló (Fr.), Colomer, Tintorer, Llorens (Fco.), Pié, Clapés (P.), Canal, Monegal, Ricart (Felip), Ricart y Giralt, Vidal (Enrich), Cabanes, Vilaseca, Jorba, Garrigosa, Almirall, Verdaguer, Maspons (Fco.), Llorens (Joseph), Massó, Ravetllat (P.), Bofill (Arthur), Brú (E.), Capdevila, Barcon, Brú (J.), Avellana y Arabía.—Total: 48.

Y van abstenirse de votar los Srs. Galceran, Grenzner y Lisardo.—Total: 3.

2.on Aprobar totas las gestions sobre la fusió, fetas per lo Sr. Arabía desde 20 de Maig de 1880 fins á 2 Juny de 1882.—Aquest acort fou prés per unanimitat en votació ordinaria, abstenintse per rahons de delicadesa lo Sr. Arabía.

3.er Donar al meteix un vot de confiansa il·limitat pera prosseguir ditas gestions. També fou prés aquest acort per unanimitat, abstenintse lo Sr. Arabía per las rahons exposadas.

4.rt Després de algunas explicacións que mediáren entre 'ls socis, s' acordá per unanimitat no confirmar lo 4.rt acort prés en

20 de Maig de 1880 y per lo tant no fer públicas en nostre BULLETÍ, fins y á tant que no s' haja obtingut un resultat definitiu, las explicacións y antecedents sobre la fusió, donats per lo Sr. Arabía al comensar á tractar del assumpto en la sessió de avuy. Sols se acordá fer constar en actas, á excitació del senyor Ambrós (M.), que, com ho demostrávan evidentment los estats de comptes aprobats y la marxa activa y próspera de la ASSOCIACIÓ, sols un desitj elevat y noble portava á la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIÓNS CATALANA á acceptar la fusió projectada.

Finalment, entrant en lo tercer punt senyalat en la ordre del dia, s' acordá per unanimitat, pero abstenintse de votar los Srs. Arabía y Avellana, lo suspendre per ara la renovació de cárrechs de la Directiva, fins y tant que las gestións sobre la fusió no hajan donat un resultat definitiu.

Seguidament y á proposta dels Srs. Llorens y Riu, Tobella y altres, se votá per aclamació un vot de gracias tant als senyors Arabía y Avellana, que debían cessar en llur cárrech de president y tresorer respectivament, com als altres indivíduos de la Junta Directiva.

Se doná compte de haver acordat la meteixa en sessió de 1.er del corrent que s' dongan conferencias en distintas localitats de Catalunya á fi de extendre lo cercle de relacions de la ASSOCIACIÓ y de propaganda excursionista, essent la primera la que donará en Breda lo Sr. President lo dissapte 3 del corrent, sobre lo tema: «Montseny: son passat, present y pervenir.»

Lo Bibliotecari-Arxiver Sr. Martí y Turró llegí la llista de periódichs nous y donatius pera la Biblioteca y Museo, rebuts desde la última Junta General.

Ultimament se acordáren los detalls de la excursió projectada pera lo dia 4 al Gorch de la Perxa del Astor y al castell de Montsoriu.

Y no haventhi més assumptos de que tractar, s' alsá la sessió. Eran las 12 de la nit.

(Aprobada aquesta Acta en Junta General ordinaria de 16 de Juny de 1882).

Lo Secretari,
JOAN BRÚ SANCLEMENT.

En Junta general ordinaria de 16 de Juny de 1882 s' adheríren als antecedents acorts sobre la fusió, los senyors socis següents: D. Cels Gomis, D. Ramon Codina Länglin, D. Joseph Casassa, D. Emili Casals (per autorisació, D. Roman Arnet),

D. Frederich Benessat, D. Joseph Clapés (per antorisació, son germá D. Pere), D. Santiago Rusinyol (per autorisació, don Francisco Llorens y Riu), D. Antonino Rosés (per autorisació, D. Joseph Capdevila), y D. Alfons Ravetllat (per autorisació, D. Ramon Arabía y Solanas).—Total: 9.

N.° 3.—ANUARI DE 1881.—ESTAT DE COMPTES.

	Importa lo compte. — *Pessetas.*	Importa lo pagat. — *Pessetas.*	Queda pendent. — *Pessetas.*
Salvador Massó, dibuixant.	95	95	
J. Garriga, id.	50		50
J. Thomas y Bigas, grabador.	187'85	125	62'85
Id. id.	44'68	25	19'68
Societat Heliográfica, id.	135'50	80	55'50
J. Fontquerni id.	80	80	
M. Sala, fotógrafo.	76		76
J. Alier, litógrafo.	150	100	50
Jaume Jepús, impressor, 500 exemplars. .	2,165	900	1,265
Id. tiratjes apart.	263'25		263'25
	3,247'28	1,405	1,842'28

PRESSUPOST PERA PAGAR LO PENDENT.

	Pessetas.
Reembols de's tiratjes apart dels autors que n' han volgut més dels 10 que per acort de la Directiva se regalan á cada un. .	208'95
De la Associació, en lo que falta d' any.	250
Venta de 100 exemplars entre los socis á Ptas. 7'50.	750
» de 80 » fora la Societat á » 8 (10 pessetas menos 20 %).	640
	1,848'95

S. E. ú O.—Barcelona 31 de Maig de 1882.

Lo President,
RAMON ARABÍA Y SOLANAS.

(Aprobat en Junta General de 2 de Juny de 1882).

NOTA.—*De lo pendent s' han pagat ja Ptas. 786'65 durant lo mes de Juny corrent.*

CÁRRECH.		Pesetas.	Cts.
1) *Bestretas reintegrables* per los socis:			
Srs. Marquet y Oliva	200		
» J. Canal.	50		
» R. Arnet.	50		
» P. Clapés.	50		
» R. Arabía..	50	400	
2) *De l' Associació:*			
En varias partidas, segons Estat de caixa.. .		806	61
3) *De la liquidació de la Toponomástica:*			
Sobrant.		61	34
4) *De venta d' exemplars:*			
1 á J. Capdevila..	7'50		
1 á Mr. Lequeutre—Paris—y franqueig.	9'25		
1 á J. Cortils y Vieta—Blanes—y id. .	8'50		
1 á E. Vilanova..	7'50		
1 á Mr. E. Harlé—Burdeos—y franqueig.	9		
Directes. .	41'75		
1.ª partida á compte cobrada del llibreter D. Alvar Verdaguer. . . .	250	291	75
		1,559	70

DATA.	Pesetas.	Cts.
Pagat á Salvador Massó (R. n.° 1).	95	
» » J. Thomas Bigas (R. n.° 2).	125	
» » Fontquerni (R. n.° 3)..	50	
» » la Heliográfica (R. n.° 4)..	80	
» » J. Jepús, á compte 1.er (R. n.° 5). . . .	400	
» » Fonquerni, saldo (R. n.° 6).	30	
» » J. Thomas y Bigas (R. n.° 7).	25	
» » Alier, á compte (R. n.° 8).	100	
» » J. Jepús, id. 2.on (R. n.° 9).	250	
» » Id. id. 3.er (R. n.° 10). . . .	250	
» » Correus, franqueig y certificats (R. n.° 11).	55	15
	1,460	15
Existencia en efectiu	99	55
	1,559	70

S. E. ú O.—Barcelona 31 de Maig de 1882.—*Lo President*, Ramon Arabía Solanas.

(Aprobat en Junta General de 2 de Juny de 1882.)

ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

ESTAT DE CAIXA DESDE LA FUNDACIÓ DE LA «ASSOCIACIÓ» FINS AL 31 DE DESEMBRE DE 1879.

COBROS.			Pessetas.	Cts.
Per suscripció voluntaria pera atendre als gastos de instalació.			86	50
1878.—4.rt trimestre.	Quotas ordinarias..	333		
	Id. voluntarias.	59'50	392	50
1879.—1.er trimestre.	Id. d'entrada. .	136		
	Id. ordinarias..	363		
	Id. voluntarias.	63'50	562	50
2.on trimestre.	Id. d'entrada. .	96		
	Id. ordinarias..	363		
	Id. voluntarias.	61'50	520	50
3.er trimestre.	Id. d'entrada. .	62		
	Id. ordinarias..	360		
	Id. voluntarias.	57'50	479	50
4.rt trimestre.	Id. d'entrada. .	188		
	Id. ordinarias..	399		
	Id. voluntarias.	57'50	644	50
Per suscripcions al BUTLLETÍ.			430	
» quota voluntaria pera atendre al aument de 8 planas del BUTLLETÍ.			140	
Per venta de 9 tomets, *Consideracions sobre literatura popular Catalana*.			9	
Recaudat en la suscripció pera las festas de Vallfogona.			18	25
Per suscripcions á la *Llumanera*, de Nova York. .			68	25
» venta de 49 tomets, *Vetllada literaria*. . . .			50	50
			3,402	

PAGOS.	Pessetas.	Cts.
Per gastos de Museo y Biblioteca.	98	94
» » de Tresorería..	72	50
» » de Secretaría..	482	05
Al auxiliar de Secretaría.	90	
» *conserje*.	323	50
Per quotas á la *Union de Corporaciones*.	3	50
» suscripció á la *Llumanera*, de Nova York. . .	68	25
Correspondencia. Franqueig de la enviada. . . 43'56 / Al carter per la rebuda. . . 11'10	54	66
Per moviliari.	491	50
» gastos de llum y ornamentació en Juntas, Vetlladas y Conferencias.	201	75
Per refresch en obsequi al Sr. D. Víctor Balaguer. .	115	
» 50 exemplars, *Consideracions sobre literatura popular Catalana*, del Sr. D. C. Vidal. . . .	50	
Per impressió dels traballs llegits en la Vetllada literaria donada en obsequi al Sr. D. V. Balaguer.	220	50
Per concurs als festeigs donats en Vallfogona á la memoria d' En Francesch Vicens García. . . .	76	25
Per lo Certámen anyal de aquesta Associació; premi *150 pessetas*, cartells é impresos *15 pessetas*. .	165	
Per propinas de Nadal en 1878 y 1879.	50	
» impressió del BUTLLETÍ.	808	28
Existencia actual en efectiu. . . .	30	32
	3,402	

S. E. ú O.—Barcelona 1.er de Janer de 1880.—V. B. *Lo President*, RAMON ARABÍA Y SOLANAS.—*Lo Tresorer*, PERE CLAPÉS Y TRABAL.

(Aprobat en Junta General de 17 de Janer de 1880.)

ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

ESTAT DE CAIXA DESDE 1.R DE JANER Á 31 DE DESEMBRE DE 1880.

COBROS.			Ptas.	Cts.
Existencia en 1.er Janer de 1880.			30	32
De quotas atrassadas.		13'50		
» anticipadas.		24		
De D. Ramon Arabía com anticipo reintegrable.		50	87	50
1.er trimestre.	Quotas d' entrada. . .	90		
	Id. trimestrals ordin.	396		
	Id. » volunts.	37'50	523	50
2.on trimestre.	Id. d' entrada. . .	226'50		
	Id. trimestrals ordin.	426		
	Id. » volunts.	88'50	741	
3.er trimestre.	Id. d' entrada. . .	100		
	Id. trimestrals ordin.	429		
	Id. » volunts.	76'50	605	50
4.rt trimestre.	Id. d' entrada. . .	60		
	Id. trimestrals ordin.	474		
	Id. » volunts.	60	594	
			2,581	82
Butlleti.—De suscripcions.		460		
Per subvenció al meteix.		271		
Per venta de tomos y novas suscripcions.		127'97	858	97
Reembolsos. — Per venta de publicacions y premi pera los Jochs florals..			166	50
			3,607	29

PAGOS.	Ptas.	Cts.
Satisfet, segons detall en llibretas, durant l' any:		
I. *Vetllades literarias, sessions y conferencias.*—Adorno del local, esquelas y demés gastos. . .	295	75
II. *Museo y Biblioteca.*—Per l' armari, ports de llibres y fóssils y etiquetas.	345	15
III. *Secretaría.*—Per impressions de circulars y altres, talonaris y gasto d' escriptori.	423	42
IV. *Publicacions.*—Per probas y encuadernacions..	16	06
V. *Butlleti.*—Impressió, grabats y gastos. . . .	1,590	85
VI. *Mensualitats.*—Per las meteixas y per remuneracions.	617	50
VII. *Lloguer*—Per lo del local; 6 mesos.	165	
VIII. *Meteorología.*—Per impressió d' estats, tarjetas, faixas y demés.	60	60
	3,514	33
Existencia actual en efectiu. . .	92	96
	3,607	29

S. E. ú O.—Barcelona 31 de Desembre de 1880.—V. B. *Lo President,* RAMON ARABÍA Y SOLANAS.—*Lo Tresorer,* RAMON AVELLANA.

(Aprobat en Junta General de 14 de Janer de 1881.)

ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

N.º 1.—ESTAT DE CAIXA, DESDE 1.er DE JANER DE 1881 Á 31 DE MARS DE 1882.

COBROS.

			Ptas.	Cts.
Existencia en 1.er Janer 1881.			92	96
1881.—1.er trimestre	Quotas d'entrada. .	90		
	Id. ordinarias. .	465		
	Id. voluntarias.	27	582	
2.on trimestre	Id. d'entrada. .	30		
	Id. ordinarias. .	465		
	Id. voluntarias.	27	522	
3.er trimestre	Id. ordinarias. .	456		
	Id. voluntarias.	27	483	
4.rt trimestre	Id. d'entrada. .	35		
	Id. ordinarias. .	426		
	Id. voluntarias.	21	482	
1882.—1er trimestre	Id. d'entrada. .	45		
	Id. ordinarias. .	429		
	Id. voluntarias.	27	501	
Butlleti.—Suscripcions (5 trimestres).. .		1218		
Subvenció y venta de tomos.		415'73	1,633	73
Reemvolsos.—Del benefici Goula, venta de publicacions, etc.			155	78
DÉFICIT TRANZITORI (V. Pressupost del 2.on trimestre de 1882).			25	29
			4,477	76

PAGOS.

	Ptas.	Cts.
Satisfet, segons detall en llibretas, en los 15 mesos:		
I. *Vetlladas, sessions y conferencias.*—Impresos y demés.	66	50
II. *Museo y Biblioteca.*—Per l' armari y objectes.	119	
III. *Secretaría.*—Impresos, correo, escriptori, etc.	607	05
IV. *Anuari.*—Per varios á comptes en efectiu.. .	806	61
V. *Butlleti.*—Impressió, grabats y gastos. . . .	1,232	60
VI. *Mensualitats.*—(*Conserje* 17 mesos). . . .	850	
VII. *Local.*—(12 mesos lloguer).	330	
VIII. *Meteorologia.*—Per un barómetre Fortin y demés.	272	
IX. *Metrologia.*—Per una cadena.	15	
X. *Certámens, premis.*—Benefici Goula. . . .	179	
	4,477	76

S. E. ú O.—Barcelona 31 de Maig de 1882.—V. B. *Lo President,* RAMON ARABÍA Y SOLANAS.—*Lo Tresorer,* RAMON AVELLANA.

(Aprobat en Junta General de 2 de Juny de 1882.)

ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

N.º 2.—PRESSUPOST DEL SEGON TRIMESTRE DEL ANY 1882 (ABRIL, MAIG Y JUNY).

INGRESSOS.

		Ptas.	Cts.
Detall segons nota entregada al Cobrador.			
3 Rebuts á 13'50 pessetas.	40'50		
1 » » 8'50 »	8'50		
8 » » 6'50 »	52		
137 » » 3'50 »	479'50	580	50
ó sian: per entradas »	35		
» quotas »	545'50	580'50	
Butlleti.—118 Rebuts á 1 pta.	118		
25 » » 1'50.	37'50	155'50	
		736 [1]	
Varios.—Atrassos pendents, pero de cobro segur, procedents de liquidacions particulars ab varios socis.		140	
		876	

[1] De aquestas 736 pessetas, en 31 de Maig de 1882 lo cobrador ha fet ja entrega de 400 pessetas.

GASTOS.

			Ptas.	Cts.
Déficit del anterior exercici, á reintegrar. . . .			25	29
Comptes pagats.—En 31 Maig 1882:				
De Joarizti y Mariezcurrena. . . n.º 1		13'60		
» Fomento Produccion Española. . » 2		165		
» J. B. Parés. . . . . » 3		34'50		
» Success. de N. Ramirez y C.ª. . » 4		75		
» E. Vilanova. . . . . » 5		70	358	10
Comptes presentats, mes no pagats, fins á 31 Maig 1882:				
De Francisco Llorens. . . . . » 6		57		
» » » . . . . . » 7		15		
» Joseph Llorens (daurador). . . » 8		10		
» F. Piera (jardiner). . . . . » 9		31'75	113	75
Comptes no pagats, quin import se ha de satisfer dintre del actual trimestre.				
De Ramirez, *Butlleti* n.os 40 y 41. . .		165		
» Dalmau, saldo barómetre Fortin. . .		50		
» Muñoz, *conserje*, mesos Maig y Juny.		100		
Per picos (correu, impresos, sobres, etc.).		17'86	332	86
Saldo sobrant, á aplicar á atencions imprevistas. .			46	
			876	

S. E. ú O.—Barcelona 31 de Maig de 1882.—V. B. *Lo President*, RAMON ARABIA Y SOLANAS.—*Lo Tresorer*, RAMON AVELLANA.

(Aprobat en Junta General de 2 de Juny de 1882).

VISITA
Á LA FÁBRICA DELS Srs. BATLLÓ Y BATLLÓ.

DIA 19 DE MARS DE 1882.

Acta.

Lo diumenge 19 de Mars de aquest any, á dos quarts de nou del dematí, se reuníren devant de la estació del ferro-carril de Sarriá los socis Srs. Arabía, Ambrós (Ramon), Martí y Turró, Vilaseca, Clapés (Pere), Clapés (Joseph), Pié, Barcon, Alsina, Marí, Arnet, Rosselló, Armenteras, Farrés, Aymamí y Brú, y á las 9 en punt emprenguéren la marxa seguint la carretera de Sarriá fins arribar á la grandiosa fábrica coneguda vulgarment per «*casa 'ls Atmetllons.*»

Aquesta fábrica está situada dintre lo terme municipal de «Las Corts» y desde la carretera de Sarriá s' veu que s'aixeca magestuosa, cercada de una munió de casetas que contrastan notablement ab la grandiositat del edifici. Aquestas casetas son quasi totas propietat de traballadors de la casa y donan á la fábrica l' aspecte de una lloca ab sos pollets, ja que aquella barriada reb la vida del escalfor de sas fogainas, que si un jorn se refredéssen y las glopadas de fum deixéssen d' ennegrir lo cim de la xemeneya, morirían com se mor lo pollet quan li falta l'escalf vivificador de la lloca.

Arribats á la fábrica, s' hi juntáren los socis Sr. Colomer y l' infrascrit, essent rebuts per nostres consocis los germans don Enrich y D. Frederich Batlló, ab la galantería y amabilitat que tant 'ls distingéixen. Acompanyats donchs per dits senyors comensárem á seguir la fábrica per l'edifici destinat á la Filatura, qual edifici está compost de planta baixa y quatre pisos, ocupant una superficie total de 11375 metres quadrats.

Aquest edifici té per remat dúas magníficas torratxas de 31m55 d'elevació cada una, desde terra á flor de barana.

En las salas corresponents á la planta baixa y primer pis es hont hi ha la preparació de filats, qual descripció vos faré de la mellor manera que puga.

La primera operació que sufreix lo cotó es la que s'anomena *mescla*, la qual consisteix en barrejar completament un número determinat de balas áb lo fi de unificar més las classes de cotó y evitar diferencias que sempre resultan encar que siga de una meteixa partida. Un cop lo cotó es barrejat, va á una máquina que s'anomena *Valon*, que té per objecte esponjarlo, es á dir,

tráurel' del estat de compressió en que s'troba en la bala y netejarlo encar que lleugerament, predisposantlo pera entrar á un' altra máquina anomenada *Batan espolsador*, que com son nom indica, per efecte de una gran velocitat, l' espolsa y l' acaba de netejar, passant desseguida á n' al *Batan atelador*, máquina que ja á la sortida dona lo cotó formant una tela. De cada tres de aquestas telas lo *Batan refinador* ne produheix una que va á una nova máquina anomenada *Carda*, qual objecte es disposar lo paralelisme de las fibras del cotó, sufrint ja en aquesta máquina un cambi molt notable, perque hi entra formant una tela de més de 1m 20 d'amplada, sortintne en una beta de uns 2 ó 3 centímetres, que va cayent dintre de un bot de llauna. Lo cotó disposat en aqueixos bots passa á una máquina que s'anomena *Manuar*, que funciona de la següent manera: en lo primer dels tres departaments d'aquesta máquina s' hi col·locan 6 bots de carda, quals betas combinadas ne forman una que, reunida en bots, passa al segon departament, en lo qual de 6 bots de la beta del primer s'en forma un'altra beta que, reunida en bots, passa al tercer departament, en lo qual de 6 bots del segon s'en forma una nova beta, que es la que serveix pera fer los rodets de metxera en gros; aqueixos servéixen pera fer los de metxera intermitja y aqueixos últims pera fer los de metxera en fi, en máquinas que s'anomenan respectivament, *Metxeras en gros*, *Metxeras intermitjas* y *Metxeras en fi*.

Los rodets de metxera en fí son los que ja van al derrera de las máquinas de filar que s' troban repartidas en las salas del segon, tercer y quart pis fins á formar un total de 53.000 púas en máquinas *Selfacting*, qual producció anyal es de 1.100.000 kilógrams.

Lo número de máquinas que hi ha en las salas de la planta baixa y primer pis es de: 2 Valons—13 Batans—84 Cardas —15 Manuars—13 Metxeras en gros—14 id. intermitjas—y 42 id. en fi. Las salas del edifici de la Filatura ténen una llargaria de 65 metres per una amplada de 35.

Lo fil, quan surt de las máquinas de filar, lo baixan per medi d' un monta-cargas y es conduhit als telers en un tramvía subterrani que uneix l' edifici dels filats ab la gran quadra de teixits.

Despres de haver seguit los locals y las máquinas de que vos he parlat, pujárem á las torratxas, no sens passar primerament per una gran quadra que serveix pera estenedor de pessas y en la que se n' hi póden estendre més de 1000.

Lo cop de vista que s'descobreix desde las torratxas es magnífich y desde allí es d' ahont se pot apreciar mellor la gran extensió de terreno que ocupa la fábrica, extensió que no baixa de 13 mojadas (6 hectáreas), de las que n'hi ha més de dúas terceras parts edificadas. En cada una de aquestas torratxas hi ha un depósit d'aygua de una capacitat bastant regular ab lo fi de tenirla ab pressió en lo desgraciat cas de un incendi.

Donat ja per seguit l'edifici destinat á Filatura, passárem á la sala de Teixits. Aquesta sala, qual llargaria es de 102 metres per 69 d'ample y per 5'50 metres d'alt, ocupant per lo tant una superficie de 7038 metres quadrats, está construhida sota lo nivell del terreno ab l'objecte de que no hi tinga tanta influencia la temperatura atmosférica y s'hi puga mantenir més fácilment lo grau de humitat qu'es precís pera la bona marxa dels telers.

L' efecte que causa aquesta gran quadra al qui per primera vegada hi entra, es magnífich, essent degut en part á la estudiada combinació en la col·locació de las 336 columnas que sostènen los archs; empero l' efecte que causa quan las máquinas no funcionan, es incomparable ab lo que s' produheix quan aquella munió de telers marxan. Figuréuvos per un moment 965 telers en marxa dintre de una meteixa quadra; lo trecateig de llurs llansadoras empeytadas per lo taco produheix un terratrémol indescriptible y estich verament persuadit que molts dels que assistíren á la visita, si hi tornéssen quan funciona, no la conexerian. Una fábrica parada es com un cementiri, qu' entristeix; una fábrica en marxa, es l'element engendrador d'activitat, de vida, de moviment y de animació.

Mes si al visitar aquella grandiosa quadra en dias feyners, causa una impressió agradable, ja per la bonica combinació de sa construcció, ja per lo trecateig atronador dels telers; en cambi, seguint la sala, se sent una impressió qu' entristeix al veure en un costat, cercats per un reixat, 300 telers parats, impressió que no váren sentir los que assistíren á la visita perque tots los telers se trobavan en igual cas. Entremitj del terratrémol que aixorda, entremitj d' aquella animació que aturdeix lo cervell, entremitj d' aquell excés d'activitat, s'hi veu la inercia, s' hi véuhen 300 telers sens vida, máquinas completament improductivas y que al mirarlas recordan qu' en altre temps ocupavan uns 200 treballadors, los qui tal volta, en mitj de la miseria, no ténen avuy un tros de pá pera donar á llurs fills.

¡A quínas consideracions més tristas no s'presta lo mirar aque-

llas máquinas paradas, costat per costat de las que traballan! Si los alts funcionaris del Estat que han visitat la fábrica, s' haguéssen impressionat com s' impressiona tothom, al veure 300 telers parats y haguéssen reflexionat lo que això representa y las causas que ho motivan, tal volta no haurían anat tant á la lleugera en dictar unas lleys qu' en lloch de tenir resultats pràctichs y profitosos pera la industria, han de contribuhir induptablement á aniquilarla y per conseqüent á fer perdre tota esperansa de engegar de nou aquellas máquinas paradas.

Lo fil que produhéixen las máquinas de filar se divideix en dúas classes, urdit y trama; la trama va directament al teler, en cambi l' urdit ha de passar per una série d' operacions que vos descriuré, sent lo més breu que 'm siga possible.

De la máquina de filar surt la fusada d' urdit y passa á unas máquinas que s'en diuhen *de fer rodets*, cuydadas per donas anomenadas rodeteras; fets ja los rodets, passan á un' altra máquina que de una complicada combinació de aquestos rodets ne fan los plegadors: aquestas máquinas s' anomenan *urdidors* y son cuydadas també per donas.

Quan lo plegador surt del urdidor, no está encare disposat pera anar al teler; es precís primer donar al fil l' adob que necessita pera poderse teixir, lo qual se consegueix ab la *máquina de parar*, que té per objecte reunir lo fil de varis plegadors de urdidor y adobarlo y assecarlo al meteix temps, tornantlo á encorronar á la sortida. De aquesta máquina passan los plegadors á las *nuadoras* y *passadoras*, donas qual feyna es deixar los plegadors passats ab las pintas y púas corresponents, pera que los teixidors ó teixidoras no tingan de entretenirse en passarlos quan hajan de cambiarlo á son teler.

Del edifici destinat á máquinas de parar, passárem á la gran sala de máquinas de vapor, hont rebérem també una impressió agradable. Aquesta sala, que més que de máquinas, sembla una sala de rebre, per sa extremada netedad, conté 4 *máquinas de vapor* de 100 caballs nominals cada una (uns 650 de efectius), quals forças combinadas donan moviment á la secció de filats. ¡Quína llástima que no las vegésseu funcionar! Vos hauría sorprés de una manera extraordinaria, veure en moviment aquellas grans máquinas ab una exactitut matemática que no falla; lo pausat soroll dels aparatos de distribució quan partéixen lo vapor, y la velocitat que 'ls balancers impriméixen en los dos volants donan un aspecte fantástich á la sala y quasi fan dubtar

de que siga l'home qui domini y goberni aquellas massas de ferro colossals. Devant per devant de aquesta sala, s' aixeca magestuosa la xemeneya que crida l'atenció per lo ben acabada, apesar de sa gran elevació. Aquest monstre reb en son ventre y escampa á glopadas per l' espay, los fums de totas las calderas; es de forma octogonal y té 62 metres d' elevació, lo diámetre de la circunferencia mitja en la coronació es de 1'95 m., lo gruix en aquest punt o'15 m., lo vol de la cornisa o'60 m. La base, la forma un quadrat de 11 m. de costat.

A causa de la extraordinaria falta d' aygua que ténen los Srs. Batlló en sa fábrica s' vejéren precisats desde un principi á construhir 5 estanys ó llachs que passárem á seguir á la sortida de la sala de máquinas de vapor.

Aquestos 5 estanys, de una capacitat total de més de 25,000 metres cúbichs, ténen per objecte refrescar las ayguas procedents dels condensadors de las máquinas de vapor, y aquestas ayguas, després de refrescadas, tornan á servir pera fer marxar las máquinas y pera l' alimentació de las calderas, economisant d' aquest modo lo gasto de una quantitat d' aygua extraordinaria, tenint en compte que en la fábrica hi ha 14 máquinas de vapor que reunéixen la força de 617 caballs nominals, ó sigan 900 d' efectius, que si comptém un gasto d' aygua de 400 litres per caball y per hora y un traball diari de 10 horas, tindrém que s' necessitan 3.600,000 litres, ó siguin 3,600 metres cúbichs d' aygua per dia de traball.

Després de haver seguit los estanys y de haver donat una volta per l' hort y lo jardí se doná per acabada la visita, despedintnos dels Srs. Batlló y remerciantlos de tot cor per la amabilitat ab que 'ns havían rebut y per las explicacions que 'ns donáren de las diferentas máquinas de llur grandiosa fábrica.

Aquesta fábrica fou inaugurada en 1870, y las següents xifras donarán una idea aproximada de son estat actual;

Filats.— 53,000 fusos ab sa corresponent preparació.

Teixits.— 1,265 telers ab sa id. id. (Actualment hi ha 300 telers parats.)

Blanqueig y aprestos.—Pera la producció de la casa.

Midó.—La fábrica pot produhir anyalment 1.800,000 kilógrams en 1.ª y 2.ª classe.

Producció anyal.—1.100,000 kilógs. de cotó filat.—175.000 pessas de 53 metres una.—500,000 kilógs. de midó (actualment).

Motors.—14 máquinas de vapor que reunéixen la força de 617 caballs nominals (efectius 900).

Detalls.— Gasto de combustible 5.500,000 kilógs.—Personal que ocupa la fábrica, 2,000 operaris.

Accessoris.—Tintorería.—Manyanería.—Fustería.—Calderería.—Llaunería.—Fábrica de gas.—Extenedors pera pessas, etc., etc.

—

Eran ben aprop de las 12 quan retornárem á Barcelona.

Lo Secretari accidental,
RAFEL TINTORÉ.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

REUNIÓ CATALANISTA EN POBLET Y SANTAS CREUS.

Desitjant correspondre, en quant hi arriben mas escassas facultats, á la distinció ab que m' afavorí la Associació d' excursions Catalana al encarregarme de representarla en la visita projectada per un grupo de catalans, valencians y mallorquins, als monastirs de Poblet y Santas Creus, vaig á ferne una relació que per forsa haurá d' ésser succinta ja que es de tot punt impossible donar complerta idea de la multitut de impressions, á qual més agradable é imponent, que experimentárem los excursionistas. Aquesta ressenya tindrá donchs més lo carácter de itinerari que de una acta detallada de la excursió.

Fá pochs anys que, al objecte d' estrényer més los llassos de simpatía que unéixen á las rassas llatinas, y baix la iniciativa del *Felibrige*, s' aplegava en Montpeller un brillant estol de poetas y literats que havian acudit á las explèndidas festas organisadas ab aquell motiu.

En la histórica iglesia bisantina que hi ha á Magalona, vora la mar de Provensa, se remembráren los no menys históríchs monastirs de Poblet y Santas Creus, y naixqué entre 'ls concurrents, fills de Valencia, Mallorca y Catalunya, lo projecte de anar á visitar dits llochs.

La realisació d' aquesta idea se feu esperar més de lo que 'ls iniciadors haurian desitjat, emperó arrivá la ocasió de que tenint entre nosaltres al distingit escriptor valenciá D. Teodor Llorente s' en parlés novament, y ab l' entusiasta concurs de nostre jove poeta En Francesch Matheu s' acordés lo definitiu programa de dita expedició.

Lo punt de cita era Tarragona y lo dia senyalat era 'l 17 del corrent mes de Maig. Al vespre de dit dia nos trobávam ja reunits en la fonda de Europa de aquella ciutat 29 excursionistas, á saber:

Per part dels valencians: los Srs. Llorente (D. Teodor) prou conegut poeta, director de *Las Provincias* y ex-president dels Jochs Florals de Barcelona, son

germá D. Felicíssim, advocat y periodista, y son fill D. Pascual; lo també molt conegut poeta y redactor del *Mercantil Valenciano*, Félix Pizcueta; Reig y Flores, lo secretari del Rat-Penat; l' esculptor Gargallo (catalá resident en Valencia); lo poeta Cebrian (D. Lluis); Vives Ciscar (D. Joseph), arqueólech y bibliófil; Martinez de Aloy, estudiós investigador en materias onomásticas y heráldicas; Diaz (D. Bernat), notari; Burguete (D. Enrich), periodista també; lo pintor Brel, expositor de varis quadros en nostra Galería-Parés; Cantos, advocat; García (D. Leandre), hábil artista argenter, y Domenech, secretari de la secció excursionista del Rat-Penat.

Los catalans y mallorquins éram N' Aguiló (D. Marian), Collell (Mossen Jaume), Verdaguer (Mossen Jascinto), Balari, Gaudí, Francesch Matheu, Manel Pau, Riera y Bertran, Serra y Campdelacreu, Anton de Vilar, Emili Vilanova, Dionís Baixeras, y l' infrascrit. Eram donchs quatre los socis de la *Catalana*: los dos últimament esmentats com á residents y los Srs. Collell y Serra, de Vich, com á delegats.

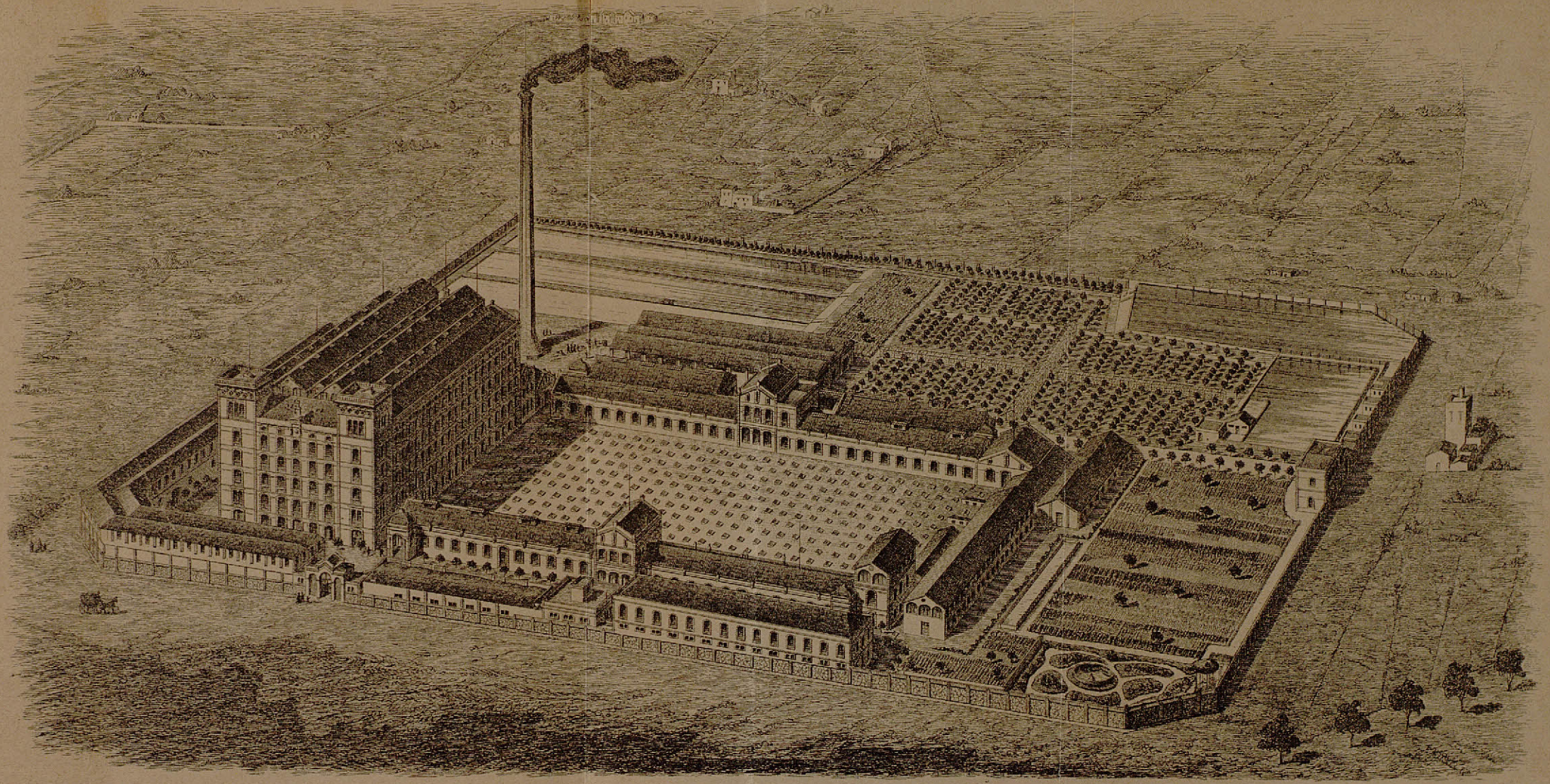
Després de mútua y cordial presentació, y un cop distribuits los aposentos, nos sentárem á taula, regnant la major animació durant tot lo sopar.

Al endemá assistírem los excursionistas á la Catedral, ahont lo canonge Collell celebrá la missa en lo altar de Sta. Tecla. Ab aquest motiu poguérem admirar la rica col-lecció de tapissos que posseheix lo Capítol de Tarragona, qual col-lecció, com es de consuetut per las principals festas de l' any, s' extent á lo llarch de las naus laterals y al voltant de las columnas, constituhint per son especial carácter la més bella decoració ab que puga engalanarse aquella majestuosa basílica. Entre aquestos tapissos, la major part italians del sigles XVI y XVII, n' hi ha alguns de preciosos per sa major antigüetat y per son dibuix al meteix temps.

Lo tren que arribava de Barcelona vingué á aumentar la nostra comitiva portantnos l' amich En Damás Calvet, y reunits los trenta excursionistas pujárem al que va de Tarragona á Lleyda, iniciantse lo viatge baix los mellors auspicis. Al passar per Reus vingué á saludarnos en la estació En Martí y Folguera, al qui no li fou possible acompanyarnos com ho desitjava.

Durant tot lo trajecte de Reus á La Espluga nos delectárem contemplant las pintorescas vistas que 's descubreixen á abdos costats de la via y, las 11 serian quan arribávam á aquest últim punt, ahont nos esperava lo dinar, encomenat desde l' dia avans, mercés á la activa solicitut d' En Francesch Matheu, qui s' havia cuydat també dels allotjaments en Poblet.

Avans de posarnos á taula passárem á visitar la parroquia, en la qual poch s' hi troba de interessant per l' artista ó l' arqueólech; no aixís en las ruinas de la iglesia vella, del sigle XIV, incendiada per la última guerra civil, y en la que existeix sencera encara la hermosíssima clau de la volta que formava l' chor, y además una columneta que sosté la escala de pedra que á ell conduheix, notable per sa especial disposició. També s' hi troba un retaule de bastant interés arqueológich.

FÁBRICA DELS SRS. BATLLÓ Y BATLLÓ.—BARCELONA, TERME DE LAS CORTS DE SARRIÁ.

En lo dinar de la Espluga fou quan més se accentuá la cordial intimitat entre 'ls excursionistas, sobre tot en lo moment en que lo canonge Collell y En Teodor Llorente se partíren lo *pa de casa* (sabrós pa de pessich, fet per mans de pagés, que sortí á taula) essent rebut dit acte ab grans picaments de mans.

A n' aixó seguí la «Cansó dels Escursionistes» del Rat-Penat, bella poesia de Llorente y agradable música (sobre tot la de la *posada* ó cobles), deguda al conegut compositor D. Salvador Giner, la que ben prompte fou acompanyada á chor per tots, y de aquí provingué que 's dongués també una mostra de lo més triat de nostras populars cansons, lo qual meresqué entusiasta y unánime acceptació.

Mes, no eram allá ahont anávam, y per consegüent precís fou aixecarnos de taula y empendrer la marxa cap á Poblet, lo que férem, uns en tartana, altres en burro, y altres, que fóren una gran part, á peu (mitja hora llarga).

Gran era la nostra ansietat pera conéixer tant celebrat monument, aixis es, que apenas arribárem comensá la visita general, guiats per lo guarda que cuidava de cridar l' atenció sobre tot alló qu' ell creya de algun interés.

No m' entretindré en detallar lo que vegérem, perque suficientment explicat se troba, en distintas publicacions, lo que fou y lo que es aquella joya de l' art, mes sí, vull donar una lleugera idea dels sentiments que embargan l' esperit del qui per primera volta la contempla.

La admiració y lo respecte, la tristesa y la indignació, van alternant á mida que un avansa, ja al visitar la capella de Sant Jordi, notable per sa elegancia y bellas proporcions, ja al atravessar la histórica porta daurada, ja al contemplar la severa ermita primitiva que doná nom á Poblet, ja al entrar per fí en la iglesia que fou pantheon de reys, no sens haver tingut avans lo disgust de notar en lo vestíbul (anomenat *la Galilea*) una restellera de fragments de esculturas mutiladas, que preparan l' ánim pera major desconsol.

Al penetrar en la nau apar que fins la llum del dia se complau en profanar las elevadas ogivas entrant á dolls per l' ample rosetó, orfe de la mística vidriera, y escorcollant tots los recons de la inmensa volta que avans se perdia en la mitja obscuritat.

La veneració que inspiran aquellas tres magestuosas y esbeltas naus, cedeix lo lloch á la profunda tristesa que estreny lo cor al reparar en lo quadro de devastació que ofereix lo temple quan un ficsa la mirada en la infinitat de objectes que l' adornavan y l' enriquian. Lo preciós retaule d' alabastre, los magnifichs sepulcres de reys, princeps y noblesa, los interessants baixos-relleus, delicats capitells, hermosas esculpturas de tota mena, tot, tot está bárbarament mutilat quan no complertament destruhit.

Pel mateix terme, es á dir, trencat, profanat, desert ó arruinat, aném veyent la grandiosa sagristía, lo cementiri, las galerías de S. Esteve, ó sia la convalescencia, l' arxiu y biblioteca, lo noviciat, lo palau del Rey D. Martí, lo grandiós celler é immensos cups, y per fí los bellíssims claustre y sala capitular. En aquesta nos aném reunint, y sentantnos en los escarbotats pedrissos

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA BIBLIOTECA 1891

que la voltan quedém tots silenciosos per llarch rato, baix la pressió de la multitud de emocions que acabávam de experimentar.

Avans de deixar lo monastir volguérem alguns pujar al cim de una de las torres que flanquejan la entrada, desd' ahont se descubreix una extensa vista de la conca de Barberá. Lo sol acabava de pondres; á pesar d' ésser bastants en nombre los allí reunits, apenas s' ohia una paraula que altra; lo melancólich de l' hora y las impressions rebudas, feyan que cadascú s' abandonés á pregondas meditacions..... En fi, era ja quasi bé fosch quan sortiam del clos del monastir.

Nostre allotjament se trobava distribuit entre las tres casas que constituhéixen aquella masía, es á dir: ca 'l Francisco, ca 'l Mitjer, y ca 'l Majordom. Aquestas forman una plassa ornada per frondosas acacias, y á un dels costats hi ha la font, de la qual raja continuament un doll d' aygua deliciosa. Mentres aguardavam lo sopar, que s' estava preparant á ca 'l Francisco, formavan los excursionistas varis grupos que á la esmortuhida claror de las estrellas, ja sentats en los pedrissos dessota l' arbreda, ja prop de la font, estavan en conversació sempre animada, instructiva y delectable, sostinguda per las personas més caracterisadas de la expedició.

En havent sopat fou quan s' organisá la visita nocturna á las ruinas. Gracias al amich Gaudí, escás de paraulas y actiu quan se presenta la ocasió, podiam comptar ab tot lo necessari pera nostre objecte, com eran atxas y fochs de Bengala, que en quantitat suficient havia ell cuidat de procurarnos.

Ab sa cooperació donchs y la dels artistas Brel y Baixeras poguéren obtenirse efectes realment mágichs y encisadors. La fantasía campejava desbocada á impuls d' aquells cambiants de llum de diversos colors, que contrastavan ab la negror dels llochs sumergits en la fosca, y reproduhian tantost la rojenca y viva claror de l' incendi com los raigs argentats de plena lluna, veyentse á l' hora circular d' aci d' allá, en continuo moviment, la llum de las atxas que guiavan als expedicionaris per las distintas dependencias del monastir.

Una volta satisfeta la imaginació, l' entussiasme artístich aná cedint al sentiment poétich, y finalment lo fervor religiós s' ensenyorí de tots los cors quan lo canonge Collell, situat en mitj del desmantelat presbiteri, tenint á son costat lo Reverent Verdaguer y al voltant lo resto de la comitiva, illuminant aquest quadro la claror de las atxas, entoná ab veu magestuosa la *Salve Regina*, que prompte trobá eco entre 'ls concurrents. Termenada aquesta, posárense tots en marxa, y se resáren las lletanías en grave y ordenada professó que anava recorrent lo claustre. ¡Qui sab si las respectables despullas dels qui allí encara jauhen s' estremíren de plaher en sas tombas al ressó de las ferventas veus dels que per ells pregavan! Qui sab si per las casas d' aquells encontorns hi hagué algun jayo, que tot despertantse, al ohir aquellas graves psalmodías, y al veure lo resplandor que trascendia per los finestrals, cregué trobarse encara en la época viventa y esplendorosa del vell monastir!....

Eram ja á la matinada, y calia donar al cos lo necessari descans. Tornárem

donchs á nostres respectius allotjaments; mes prou alguns de nosaltres, á pesar de la fatiga y de las emocions no poguéren conciliar la son tant prompte com era de esperar.

Ab tot y ab aixó, l' endemá dia 19, á la eixida del sol n' hi havia ja alguns que rondavan altra volta per aquellas ruinas. Lo matí fou empleat en admirar en detall lo que encara resta digne de alguna atenció; y per lo tant cadascú campava per sos respectes. Quí s' encantava davant d' un sepulcre, quí s' acotava á desempolsar un mosáich, aquest treya un dibuix, l' altre copiava una inscripció, aquí 's feyan conjecturas, allá 's treyan deduccions, en fi, á cada moment se succehian las impressions més novas y las més variadas.

No mancá tampoch lo temps pera que una secció bastant numerosa dels excursionistas emprengués la passejada fins á la *font del ferro* que dista de Poblet una mitja hora escassa, en la qual regná durant tot lo trajecte la major animació y cordial franquesa, ab l' assahonament del mes átich bon humor.

L' hora del dinar era arribada y no podiam perdre temps. Ab prou feyna convocar se lográ á tots quants se trobavan dispersos per lo monastir, y passárem á ca 'l Francisco, ahont, un cop sentats entorn de la taula tinguérem la grata sorpresa de veure compareixer al distingit notari de Nules D. Vicens Cacho, lo qui venia á juntarse á la expedició no haventli estat possible sortir de Valencia ab sos companys; y sens descansar ni probar bocí volgué inmediatament visitar las ruinas tota vegada que lo temps era limitat.

Per fi nos despedírem ab racansa, de aquella bona gent que tant bé nos havia tractat, y donant l' adeu al venerable cenobi emprenguérem lo camí de La Espluga.

Un cop allí, pujárem en lo tren que venia de Lleyda y al cap de uns 40 minuts arribávam á la Plana, ahont nos esperavan alguns amichs de Valls, ab los cotxes suficients pera conduhirnos á dita vila. Atravessárem donchs lo Francolí á l' indret ahont s' alsa lo atrevit pont de ferro de gelosia (37 metres d' alsada) y serian ja quarts de sis de la tarde quan entrávam á Valls allotjantnos en las fondas del Comers y de Sant Antoni.

Immediatament passárem á donar un tom, visitant la grandiosa iglesia gótica, molt semblant á la nostra de la Mare de Deu del Pí, y després la capella del Roser, ahont quedárem agradablemente sorpresos al trobarnos devant de una interessantíssima col-lecció de rajolas de Valencia, que decoran sos murs, y representan entre altres assumptos típichs, la famosa batalla de Lepant. De allí sortírem tot passejant á recórrer exteriorment la vila, podent aixis fernos cárrech de la extensió que ocupa, y notárem ab goig estar ja edificada la estació del ferro-carril directe que aviat ha de unirla ab Barcelona. Visitárem també lo Centre de lectura ahont s' ens obsequiá ab algun refresch, y com l' endemá haviam de sortir dejorn, regressárem á nostres allotjaments respectius.

A primera hora del matí (dia 20) las tartanas nos portavan cap á Santas Creus per la excel-lent carretera del Vendrell, en un trajecte de dúas horas fins á Vilarrodona, y per un mal camí vehinal, espatllat encara per haver plogut

durant la nit, que desde aquell punt per las voras del Gayá conduheix á Santas Creus, distant una hora. Los que desitjávam caminar baixárem á Vilarrodona, lo qual no 'ns dolgué gens per lo deliciós del camí, sobre tot al arribar á la extensa y frondosíssima arbreda que hi ha al peu del monastir, fresca y exhuberant de vegetació, ahont un sens fi de rossinyols acompanyan ab sos més alegres cants lo murmuri de l' aygua que brolla per tot arreu.

En lo ample portal barroch del primer clos trobárem al amich En Ramon y Vidales, notari de Sarreal, que sortia á rebrens ab los brassos oberts y entrárem en la plassa que forman l' ant ch palau abacial y altras dependencias del monastir. Al fons d' ella s' aixeca damunt d' una ample graderia la preciosa fatxada antiga, que ja conéixen los suscriptors á nostre Butlletí per la lámina publicada (any IV—pág. 219).

Després de un senzill refrigeri, y acompanyats per lo senyor rector D. Johan Mangrané y son digne vicari, passárem á visitar tot lo notable de aquest important monument.

L' interior, en general, té mols punts de semblansa, quasi de identitat ab lo de Poblet; lo temple té la meteixa esbeltesa de líneas, empero las formas son rudas y severas; lo claustre quasi no 's distingeix del de aquell, aixis com es molt semblant també la sala capitular; los pilans y bóvedas del celler afectan la meteixa disposició; ab la diferencia no obstant, de que tot es de més reduhidas dimensions.

En lo temple son notables especialment, entre molts sepulcres é inscripcions, los mausoleus de D. Pere l' Gran, quals restos s' hi conservan intactes, ab la tomba d' En Roger de Lluria al peu, y lo de D. Jaume II y sa esposa D.ª Blanca que no poguéren lliurarse de la profanació. Lo primer de dits sepulcres consisteix en una urna de porfiri, que fou, segons apar, una banyera romana, y sa tapa es de alabastre de un traball delicadissim. De diferents marbres es també l' altre sepulcre, aixís com los respectius templets que 'ls abrigan; abdós de molta riquesa y bell dibuix.

Del palau reyal, molt inferior en importancia al de Poblet, sols ne resta un elegant pati ab una escala de pedra, de especial disposició, conduhint aquesta á una galeria cuberta que 'l volta, y quals archs en ogiva son sostinguts per delicadas columnetas.

Termenada la visita, que no pogué ésser molt minuciosa, nos sentárem á taula, y en veritat que donava pler veure la animació que regnava entre 'ls 42 comensals que prenguéren part en lo dinar, ja que á més del senyors rector y vicari de Santas Creus hi havia també nostres amichs catalanistas de Valls. Al arribar á las postres fóren tals y tants los brindis que 's féren, las composicions que 's llegiren y los discursos que 's pronunciáren, que fan difícil per no dir impossible, donarne una idea ab una senzilla descripció. Alló era un doll contínuo de poesía, de fraternitat, de entussiasme patriótich. ¡Quina explosió d' afectes! ¡quins conceptes més bells! ¡quins sentiments més elevats! y ¡cóm brollavan purissims desde 'l fons de tots los cors!

No obstant, precís fou arrencarnos á tant dolsos plahers ja que la hora avansava y no podíam renunciar á certs obsequis que á Valls se 'ns tenian preparats per aquella vetlla. Avans d' empendre la marxa passárem á la iglesia, ahont lo canonge Collell entoná un solemne respons davant de la tomba de don Pere 'l Gran, á qual ceremonia s' associá tothom ab lo major recullíment.

Lo regrés á Valls s' efectuá part á peu y part en tartana segons las aficions y delit de cadascú, no decayent ni un sol instant la animació; ans bé, aquells vinyets y aquellas marjadas poguéren ohir un floret de melodías populars, tendres y encisadoras totas, ab que alguns de nostres companys contribuhiren á fer més agradable lo camí.

A la nostra arribada, ja hi havia un xiriboll de gent davant del *Centre de Lectura* ahont havian de lluhir sos més atrevits *castells* los celebrats *Xiquets de Valls;* espectacle sempre nou é imponent pera nosaltres los barcelonins, y quant més pera los fills de Valencia que sens dubte era la primera vegada que anavan á presenciarlo. En efecte, no quedáren defraudadas las esperansas; lo que 'n diriam *repertori* fou de lo més escullit y sa execució portada á cap ab tota la seguretat y fermesa imaginables.

Després que haguéren desfilat aquells robustos atletas, quan ja no 's vegé la claror de las atxas, que 'ls acompanyavan, y per fi quan s' hagué allunyat, fins á perdres, lo só de la gralla y del tamborí, entrárem en la espayosa sala del *Centre de Lectura* ahont havia de tenir lloch la vetllada literaria y musical. Dita sala estava plena de gom á gom aixis com sa galería y dependencias contiguas, notantshi la presencia de las autoritats y de altras personas de certa importancia y significació.

Comensá la vetlla ab la oportunament elegida sinfonia *La Euterpense*, que executáren en lo piano, á quatre mans, los hábils pianistas, senyors Fornells y Queraltó, ab molta expressió y lleugeresa, essent justament aplaudits per tota la concurrencia.

Acte contínuo lo Sr. President del *Centro*, D. Joan Samsó s' aixecá y en breus paraulas feu, com qui diu, la presentació dels forasters; declará oberta la sessió literaria, y comensáren las lecturas. Prenguéren part en la vetllada los senyor Llorente, Collell, Verdaguer (J), Pizcueta, Riera, Vilanova, Reig y Flores, Matheu, Ramon y Vidales, y Guimerá.

No hi ha que dir que las composicions llegidas fóren de las més triadas, respirant totas elevat patriotisme y germanó, y que arrencáren nutridíssims aplausos; devent fer especial menció de un curt parlament improvisat per lo canonge Collell en lo qual elogiá com se mereixen los prodigis de forsa y destresa dels *xiquets* al aixecar los *castells*; fent notar que tals prodigis son deguts principalment á la compacte unió ab que estretament enllassats logran constituhir una base sólida capás de aguantar y anar muntant lo castell més atrevit. Aquesta peroració produhí un entussiasme indescriptible; (trasllat á aquells que díuhen que l' dualisme es un estimulant de la activitat.) Alguna pessa mes, executada al piano, termená dignament tant agradable vetllada.

Al endemá, diumenje dia 21, després de haver ohit la missa que celebrá Mossen Verdaguer, prenguérem comiat dels amichs que deixávam á Valls, regraciantlos per sos obsequis, y muntant en los cotxes-diligencias que per endavant estavan previnguts, al cap de dúas horas arribávam á Tarragona.

Allí's tractava de que aquells que no haguéssen tingut may ocasió de visitar la ciutat poguéssen veure quelcom de lo molt é interessant que s' hi troba.

Acudírem donchs inmediatament á implorar la «providencia» dels excursionistas y arqueólechs en Tarragona, nostre apreciable consoci delegat Sr. Hernandez Sanahuja, lo qui ab sa acostumada y may desmentida amabilitat nos acompanyá á aquell important Museo, compendi de las civilisacions antiguas y estoig de las etats mitjanas, que actualment está á son cárrech, y ahont s' esmerá en donar explicacions detalladas sobre alguns dels objectes més curiosos. En ell s' hi troba una secció en que están col-leccionats los fragments que de Poblet han pogut salvarse y que aquesta volta nos cridáren doblement l' atenció.

Després de una curta visita á la catedral, regressárem á la fonda ahont tingué lloch lo dinar de *á reveure*, com marcava lo programa, que fou un digne coronament de nostra excursió, per los afectuosos brindis pronunciats, aixis com per la lectura de novas é inspiradas poesias, interpoladas ab manifestacions y declaracions de cordialitat, unió y simpatía entre las provincias allí representadas. Ab aquesta ocasió se projectá una excursió col-lectiva á Mallorca, pera l' any vinent, en que vindrán també los valencians á pendre part en la festa extraordinaria dels Jochs Florals, y, si á Deu plau, dintre uns dos anys anirém á Valencia ab motiu de la inauguració del monument que ha de erigirse al rey D. Jaume, qual estátua los germans Vallmitjana tenen encárrech de esculpir.

Com la majoría del catalans deviam regressar á Barcelona ab lo tren de la tarde, tinguérem que separarnos, ab moltíssim pesar nostre, de tots aquells bons amichs, de Valencia, que no debent marxar fins á altas horas de la nit, podian encara veure quelcom més de Tarragona; no obstant, volguéren acompanyarnos fins á la estació, y al arrencar lo tren, no cessáren las mútuas salutacions fins que 'ns haguérem perdut de vista.

De mí puch dir que al trobarme dins del vagó y quan lo tren comensá á accelerar sa marxa, una irresistible melancolía s' apoderá de mon esperit, tanquí los ulls com pera retenir las múltiples impressions d' aquells benhaurats dias, y aixis vaig lograr que 's prolongués per algun temps encara nostra delitosa é inolvidable expedició.

ALVAR VERDAGUER.

Maig de 1882.

COSTUMS POPULARS DEL VALLÉS.

II.—LA PORQUEIROLA.

CANSÓ.

(V. Núm. 40 y 41, pl. 34)

Aquesta cansó, per lo general, es cantada solament per las donas d' aqueixa rodalia durant las sevas feynas ja domésticas, ja del camp. Aixís es que la re-

filan (repetint las dúas últimas rallas de cada quarteta), ja posadas en un parasol al hivern, ó al estiu en una corrent de fresca marinada adobant ó fent nou; filant ó fent mitja; rentant los plats ó fent bugada; ja al mitj dels sembrats xarcolant ab lo magayonet; ja arrancant favas, favons, vessas, mungetas; segant ab la faus ordis y blats que hajan quedat petits; ja espurgant, esbrotant y ensofrant vinyas; cullint rahims, fent garbons [1], en una paraula, en totas aquéllas feynas que no póden conseguir los brassos dels homens, no parant des que s' comensa á fer clar, ó avans moltas vegadas, fins que s' fa fosch. D' aquell modo sembla que adquiréixen forsas pera poder soportar la fatiga que fan, que sembla major de lo que permet llur naturalesa; si bé dech dir, que de tant en tant passan algun rato critiquejant lo que succeheix en lo poble; los festeigs que hi ha; explicant las donzelletas llurs amors, las casadas llurs alegrías ó penas y las de més edats llurs més ó ménos interessants historias.

Servint aqueix preámbul de capsal de las cansons *antigas*, com aquí diuhen, que confio recullir en mas excursions per aqueixos pobles, passo á escriure *la Porqueirola* tal com la cantan.

Tornada.

A Dios, Tolosa,
Que n' es noble ciudé.

—¿Per qué no t' casas, Don Jaume?
—Per que no trobo mullé.
—Cásat' ab Donya María,
Filla de bon cavallé.
Lo dissapte s' en parlava,
Lo diumenje ja s' va fé.
Ja se n' acosta una guerra
Que tothom hi ha d' ané.
Lo dilluns ja 'n fan la crida
Que tothom ha de marxé:
També hi ha d' anar Don Jaume,
Que no sab cóm ho ha de fé.
Té la mullé joveneta
Y no la n' gosa deixé.
La n' encomana á sa sogra
Que li goberni ben bé.
Que no li fassa treure aygua,
Que 'ls cantis no pot porté;
Ni tampoch passar farina,
Que l' sedás no pot fé ané.
Lo pastar y fer bugada
Son feynas que no pot fé.
Que la n' tinga sentadeta,
Que la ensenyi de brodé.
Si l' brodé no li agrada,
Que la ensenyi de cosé.
Si l' cosé no li agrada,
Que la ensenyi de mitjé.
Si l' mitjé no li agrada,
Que la ensenyi de filé.
Y si l' filé no li agrada
Que no li fassa fer ré.
Que la n' deixi sentadeta,
Que se n' vaja á passagé.
Quan lo Cavaller fou fora
Porqueirola la n' feu sé.
—¡Ay, sogra, la meva sogra!
¿Quín calsat me posaré?
—Descalseta, Porqueirola.
Descalseta hi has d' ané.

[1] En aqueixa feyna portan sobre tota la roba una camisa de llí blanca, semblant de lluny fantasmas.

Ja se n' acosta una fira,
Uns esclops te n' compraré.
A l' endemá dematí
La sogra ja la n' cridé.
—*Vamos, vamos,* Porqueirola,
Que ja es hora d' enjagué.
—¡Ay trista de mí! ma sogra,
Que jo aixó no ho sabré fé.
—Alsat, álsat, Porqueirola,
Que jo ja t' ho ensenyaré.
Me filarás tres fusadas
Y un feix de llenya també.
—¡Ay trista de mí! ma sogra,
Que jo prou me perderé.
Anant per los camps y boscos
Ja se n' posava á canté.
Un dia ¡desgraciada!
Ne vá perdre un llodrigué.
Al cap de set anys y un dia
Son marit ja n' arribé.
—Caminéu, caminéu, patges,
Caminéu, caminéu bé.
Que sentho una veu que canta
Que m' apar qu' es ma mullé.
—Deu la guart, la Porqueirola.
—Deu lo guart, lo cavallé.
—Me diriau, Porqueiróla,
¿De quí es aqueix bestié?
—Es de un tal Don Jaume Flores,
Que Deu lo deixi torné.
Ja fa set anys que n' es fora
Y altres set l' esperaré.
Si al cap dels set ell no torna,
A casa m' entornaré;
Me posaré com á viuda,
Com á viuda m' estaré.
—Toca, toca, Porqueirola,
Qu' es hora d' aná á tanqué.
—No pot ser, bon *Caballero,*
Que fusadas tinch de fé,
Y al cap de las set fusadas,
Un feix de llenya també.
Ja n' arrenca de la espasa
Y n' hi talla un' vellané.
Mentres lo avellané n' talla
N' ha perdut un llodrigué.
—¡Ay trista de mí! ma sogra
Me n' ha de cuydá á maté.
—No t' espantis, Porqueirola,
Que jo ja la n' guardaré.
¿Me dirias, Porqueirola,
Lo millor hostal ahónt é?
—A casa la meva sogra
Bona vida sólen fé.
Menjan capons y gallinas
Y algun tall de llodrigué.
—¿Me dirías, Porqueirola,
Qué te n' donan per mangé?
—Tant sols un xich de pá d' ordi
Y algun aglá barrejé.
—¿Me dirias, Porqueirola,
Que t' en donan per bebé?
—Tant sols un xich de vinagre,
Que la terra fa estufé.
—Deu la guardi, la hostalera.
—Deu lo guard, lo Cavallé.
—¿No m' diríau, hostalera,
¿Qué tindríau per mangé?
—N' hi ha capons y pollastres
Y un bon tros de llodrigué:
N' hi ha gallinas al olla
Y perdius á n' el llardé.
Quan lo Cavallé es á taula,
Companyía demané.
—Que hi vingan las meyas fillas
Que ja ho acostuman fé.
—Que hi vinga la Porqueirola:
Que hi vinga ella també.
—En quant á la Porqueirola
Ja la n' guardaré jo bé.
—Me diríau, hostalera,
¿Quí vindrá ab mí á jayé?
—Que hi vinga la Porqueirola,
Com ja ho acostuma á fé.
—Porqueirola, agafa l' llum,
Ans no t' haja de pegué.

—Ans, de una de las finestras,
La més alta, m' tiraré.
Set anys que jech sots l' escala
Com si fós un cá llebré.
—No t' espantís, Marïeta,
Que jo ja te n' guardaré.
Que jo soch lo teu espós:
Entra que t' ho ensenyaré.
—Si vosté n' es cert Don Jaume,
Jo prou lo coneixeré;
Té una senyal á la espatlla,
Que jo m' en recordo bé.
—A l' endemá dematí
La sogra ja la n' cridé.
—Vaja, vaja, Porqueirola,
Qu' es hora d' aná á enjagué.
No volías dormí ab home
Y ara no t' en sabs deixé.
—Que hi vajan las vostras fillas,
Que jo prou la n' guardaré:
Si no fós perqué m' sou mare,
Jo vos faria cremé;
Y la cendra que faríau
Jo la n' faria vanté.
—Al sentí aquestas paraulas
En basca ne va cayé.

III.—A LA UNA LO SOL Y LA LLUNA.

(JOCH QUE SOLS JUGAN LOS NOYS GRANS).

Pera fer aqueix joch se posa un noy un poch ajupit, apoyant si s' vol las mans als genolls. Los altres, desde set ó vuyt passas lluny, arrencan correguda y han de saltar per damunt d' ell posantli las mans sobre de la esquena y dihent á cada salt:

A la una, lo Sol y la Lluna (?).
A las dos, qui para es un gos.
A las tres, no diguéu res (1).
A las quatre, pert qui toca (2).
A las cinch, posarém lo drinch (3).
A las sis, lo cavall gris.
A las set, lo barretet (4).
A las vuyt, un bon bescuyt (5).
A las nou, lo diná s' cou.
A las deu, farém la creu (6).
A las onze, Santa Maria s' enfonza: á cullir confits (7).
A las dotze, l' xocolate.

(?) Lo qui falta á alguna nota, para, y lo qui parava, salta.
(1) No s' pot dir més que lo del joch fins á tornar á saltar.
(2) No s' pot tocar al qui para, més que ab las mans, á la esquena.
(3) S' ha de deixar sobre la esquena del qui para, una prenda: per exemple, un mocador, y tampoch pot ferne caure cap de las posadas fins á las set.
(4) Al saltar, cada hú pren la seva prenda, y al tocar de peus á terra ha de fer un saludo.
(5) Cada hú, al saltar, ha de dar á la esquena del qui para un cop més ó ménos fort.
(6) Al tocar de peus á terra, després de haver saltat, han de quedar encrehuats.
(7) Al haver saltat, s'han de agafar grapats de terra y tirarlos en l'ayre.

Aqueix joch es molt hygiénich. També es molt divertit, si no hi ha cap noy mal intencionat: si n' hi ha algun, moltas vegadas causa plorallas per las caygudas que ocasiona.

IV.—LA PUPUT.

(JOCH DE NOYS Y TAMBÉ DE NOYAS.)

Un noy ó noya: diu —Puput,
La Puput respon: —Mullé.
N. —¿De ahónt vens?
P. —De Roma.
N. —¿Qué portas?
P. —Corona.
N. —¿Qué buscas?
P. —Mullé.
N. —Fes tres salts
y búscala bé.

Lo qui fa de Puput está al mitj de un rotllo de noys ó noyas agafats per las mans y va tapat d' ulls ab un mocador: porta dos rochs á las mans.

Després d' haver dit lo vers, la puput fa tres salts, mana que voltin y al dir: «prou» s' aturan y posa los dos rochs entre los peus de un del rotllo. Lo dels rochs entra dintre del rotllo y pica ab ells detrás de la Puput: aqueixa procura agafarlo y, quan lo té, ha d' endevinar lo seu nom. Si no ho encerta, los altres li dihuen que no ho es, y torna á picar ab los rochs y l' altre á buscarlo, agafarlo y endevinarlo: si ho endevina, lo destapan d' ulls y lo qui picava, queda Puput.

Aqueix joch fa riure molt per lo sovint que s' enganya la Puput agafant als del rotllo: y quan té al dels rochs, per palparlo, ferli pessigollas y los xistes que diu pera poder fer riure ó enrahonar al agafat pera conéixel: desarrolla la memoria y lo raciocini.

Detrás de la porta hi ha un fús.
Acabat. Amen Jesús.

VICENS PLANTADA Y FONOLLEDA.

Mollet del Vallés, 2 Maig 1882.

EXCURSIONS PER LA PROVINCIA DE GUADALAJARA

(Continuació—V. n.° 42 y 43, pl. 77.)

IV.

DE CIFUENTES A TRILLO Y ALS BANYS DE AQUEST NOM.

Seguint la riera de Cifuentes ó Cienfuentes, que naix junt á la vila de aquell nom, passa la carretera de Masegoso á Trillo.

A la dreta de aquesta carretera y durant tot lo trajecte entre Cifuentes y Trillo, qu' es de dotze kilómetres, hi ha tanta humitat en las terras, que ha sigut necessari ferhi varias acequias de sanitejament pera poguer conrearlas. Mes aquestas acequias son encara insuficients, puig que abundan en alguns punts los aygua-molls.

Las rocas que dominan entre Cifuentes y lo Tajo son las argilencas en la primera part, las tobas calissas després, sobre tot en Gárgoles *de arriba* y Gárgoles *de abajo*, y per últim las pinyonencas formadas de palets silíceos y calissos reunits per medi de un ciment sorrench. Las tobas están compostas d' una gran munió de canutets de diferents tamanys, y son tant abundants, que s' emplean en la construcció, sobre tot en la de las voltas de las covas pera guardar lo ví. Aquestas covas en tota aquesta encontrada, se fan fora de la població, sota terra, ab una volta que forma una especie d' atri exterior, y s' tancan ab pany y clau, guardantse lo ví dins d' ellas en grans gerras; substituhéixen als nostres cellers, y, com son petitas, hi ha propietari que n' té tres, quatre ó més, segons lo ví que cull.

A mitj' hora de Cifuentes, á la dreta de la carreterra y en mitj de una petita y espessa aubareda, hi ha una bona font d' aygua sulfurosa, anomenada font d' En Poterri.

A Gárgoles *de arriba*, á quatre kilometres de Cifuentes, y en la vora esquerra de la riera de aquest nom, hi ha una gran fábrica de paper contínuo, la de Barrios, moguda per forsa hidráulica y de vapor, en la que hi traballan un centenar de obrers de abdós sexos.

Com á tot-arreu ahont lo capital crea una industria y lo traballador troba un nou camp pera emplear sa activitat, se realisa un progrés, may perdo la ocasió de visitar las que se m' presentan al pas. He visitat detingudament la que m' ocupa, examinant desde 'ls aparatos de rentar los draps, fins á la máquina que 'ls transforma en paper de una intermenable llargada y á la máquina *talladora*, y puch dir que aquesta fábrica está montada segons los últims progressos realisats per la mecánica en aquesta importantíssima industria.

A dos kilómetres més avall, á Gárgoles *de abajo*, hi ha un' altra fábrica de paper que, encara que no tant important com la primera, no deixa de ser un gran benefici pera l' país, puig ocupa constantment uns trenta quatre traballadors, lo qual no es poch tractantse de una població que sols té 306 habitants.

Aquesta fábrica fou fundada en 1793 per lo Bisbe de Sigüenza, qui més tart la cedí al hospital, sent després compresa entre 'ls bens desamortisables y venuda per l' Estat. Son actual propietari, Don Joan Recuero, hi ha introduhit varios avensos en consonancia ab lo progrés de aquesta industria, y avuy s' hi fabrica paper á má y contínuo, utilisant lo meteix que l' altre, com forsa motriu, l' aygua y l' vapor. A dos kilómetres més avall existeix encara lo pont manat construir per en Carlos III sobre la riera de Cifuentes pera lo pas de la carretera de Torija á Brihuega, Solanillos y Trillo, avuy del tot abandonada.

Avans de que la riera del Cifuentes s' confonga ab lo Tajo, forma, dins de Trillo meteix, una série de capritxosas cascadas, quinas ayguas es una verdadera llástima que no se aprofiten com á forsa motriu. No hi ha més que un simple molí de farina, al peu meteix de la vila, que n' aprofita una molt petita part.

Temps enrera funcionava aquí una filatura d' estams, mes avuy está parada. Preguntéu á qualsevol la causa de aquesta paralisació y vos respondrá que 'ls catalans váren donar diners pera que s' tanqués. L' *or catalá* representa aquí lo meteix paper que l' *or inglés* representava temps enrera á Catalunya: es el *bú* dels traballadors ignorants y la explicació de totas las crisis industrials que l' vulgo no s' vol pendrer la pena d' explicarse.

Y ja que d' aixó parlo, crech deber fer una lleugera digressió.

Aquest es un país molt abundant en llanas, y una gran part d' ellas provehéixen los mercats de Catalunya. Es també, ja ho he dit moltas vegadas, un país molt abundant en salts d' aygua. En lloch de transportar las llanas en brut als centros fabrils de la nostra terra ¿no sería mellor transportárlashi ja filadas? Aixó donaría una gran economía en lo transport, sens comptar la economía en los jornals, que aquí son molt baixos; puig es induptable que de repartir lo preu de transport entre l' valor total de la llana en brut transportada ó l' de aquesta meteixa llana ja filada, donaría una gran diferencia en favor de la segona. Jo no faig més que apuntar la idea; los industrials catalans veurán si 'ls hi convé estudiarla més á fondo y aprofitarla.

La vila de Trillo no té altra cosa de notable que son magnifich pont romá sobre lo Tajo: es de un sol arch de mitj punt y té vint metres de obertura. Aquest pont fou volat per los francesos y recompost en 1826, segons consta en una columna de pedra arenisca, un poch saulonenca per més senyas, que hi ha á la esquerra de la entrada, y que copiada al peu de la lletra diu aixís:

REYNANDO FERNANDO VII SE REEDIFICÓ ESTE PUENTE VOLADO POR EL EJÉRCITO FRANCÉS DE NAPOLEON EN 20 DE OCTUBRE DE 1810 EN SU VERGONZOSA Y PRECIPITADA FUGA. MONUMENTO ETERNO DEL HEROISMO DE LOS ESPAÑOLES Y DE LOS PATERNALES DESVELOS DE S. M. Y DE LA GLORIA DE SU TRONO.

A 18 DE JUNIO DE 1826.

Y á l' altra part del pilá, per la banda que mira al riu, hi ha la següent inscripció:

DIRECTOR FACULTATIVO
NOMBRADO POR S. M.
D. JUAN JOSÉ OÑATE.

En la vora esquerra del Tajo y devant per devant del meteix pont hi ha la casa pera los pobres del Refugi, de Madrid, fundada per En Carlos III. Aquesta casa s' composa de baixos y primer pis. Damunt de la porta hi ha l' nom del edifici, CARLOS III, en lletras dauradas en una llosa de marbre blanch. Damunt del balcó central hi ha lo meteix nom de Carlos III, pintat en mitj de una corona de llorer; quatre coronas més hi ha pintadas á cada part del balcó, mes

sols n' hi ha sis que tingan inscripció, las quatre de la esquerra y las dúas superiors de la dreta. Las inscripcions que portan son las següents:

Nava Carreño,	Casimiro Ortega,	Luis Guarnerio,
1777	1777	1791
Obispo Bejerano,	José Brull,	Manuel Gonzalez Crespo,
1802	1817	1829

Bó será indicar quan ménos quí eran los qui en vida portáren aquestos noms, encara que sols sía en lo que fá referencia als banys de Trillo.

Nava Carreño fou lo qui aconsellá á Carlos III las obras que debían fers'hi y quí las dirigí; Casimiro Ortega y Luis Guarnerio son dos metjes que en sos escrits s' han ocupat de las propietats de las ayguas de aquestos banys; lo bisbe Bejerano es un bisbe de Sigüenza que introduhí algunas melloras y reformas en los meteixos; Joseph Brull ne sigué lo primer metje director; y Manuel Gonzalez Crespo es lo qui l' reemplasá, tenint á son cárrech l' establiment desde 1829 fins á 1868, en que morí.

En lo meteix pont del Tajo comensa la carretera dels banys, que té dos kilómetres y está molt ben conservada.

Las rocas qu' en aquest curt trajecte he trobat son:

1. Rocas argilosas ó tapás;

2. Conglomerats ó pedra pinyonenca, formats per palets silíceos y calissos units per un ciment sorrench;

3. Argilas rojas que conténen cristalls de guix ab més ó ménos abundancia;

4. Dos filons de guix compacte, *alabastrites*, de un color acaramel-lat, que podría ser tornejat y servir pera fabricar objectes de adorno;

5. Conglomerats calissos, aixis los palets, ja angulosos, ja arrodonits, com lo ciment que 'ls reuneix;

6. Arenisca forta, que s' emplea en la construcció d' edificis;

7. Calissa semi-cristallina ó metamórfica;

y 8. Calissa cavernosa.

Totas aquestas rocas pertányen al terreno terciari superior y de moltas d'ellas n' hi he recullit mostras, sobre tot dels guixos cristalisats, que son diferents dels que vaig recullir á Caspe y á Mequinenza.

Al final de aquesta carretera hi ha una senzilla tanca de fusta y derrera d' ella los diferents edificis que compónen avuy l' establiment de banys de Trillo, anomenat de Cárlos III.

Cómptan aquestos banys ab una bona y espayosa fonda, ahont hi cáben uns 60 hostes, ab habitacions bastant ben amobladas, atés lo que s' acostuma á tenir en Espanya en establiments semblants. Aquesta fonda té tres grans menjadors, un pera los de primera classe, un pera los de segona y l' altre pera los de tercera; té també sala de joch y una gran sala de ball; en cambi no té sala de lectura ni compta ab la més petita biblioteca. Los espanyols no 'ns distreyém ab la lectura.

Las picas dels banys antichs son de rajola de Valencia y deixan bastant que desitjar; las picas modernas son de marbre b'anch y en ellas s' hi póden pendre banys de vapor.

En lo qu' en díuhen *la Piscina,* qu' es un edifici á part, hi ha banys de raig de regadora *(douches)* y russos. També hi ha una saleta especial pera los qui ténen necesitat de pendre *pulverisacions.* Aquest departament de la Piscina es modern, sols fá uns cinch anys qu' es obert, y la seva instalació vá costar 20,000 duros.

Hi ha també, anexo al establiment, un hospital pera los pobres. Aquest hospital sigué fundat en 1777 per En Carlos III, y agrandit en 1862 per Isabel II.

Las ayguas thermals de aquestos banys son sulfurosas y sembla que fan miracles en la curació de malaltías herpéticas.

Los preus de hospedatje no son cars: 18 rals en primera, 14 en segona y 10 en tercera classe. Los banys se pagan á part.

La situació de aquest establiment balneari es molt pintoresca. Los boscos de alzinas y roures abundan á son entorn, las ayguas del Tajo lo afalagan ab sa remor, y hi ha grans aubaredas y passeigs pera anar del un departament al altre; mes en tots aquestos passeigs no hi he vist ni un sol pedr's, ni un mal assiento. Detrás de la fonda, y quasi tocantla, s' alsa un enorme cingle de roca que deixa quasi á las foscas totas las habitacions del derrera. En la part més a'ta s' hi podria fer un bon mirador al qual s' hi podria pujar per caminals oberts entre los boixos y alzinas que cobréixen los costers laterals. En una paraula, se podría tráure un gran partit de las bellesas naturals qu' envoltan aquestos banys y no s' en ha tret cap.

Pera acabar referiré lo modo com, segons la tradició, se descobrí la propietat curativa de las ayguas de Trillo.

Sembla que un pagés de aquells voltants tenía una mula molt plena de ronya y, volguentse desfer d' ella y no tenint cor pera matarla, l' abandoná en lo lloch ahont avuy se troban los banys. La pobre bestia, aquí cáich, allá m'aixeco, vá anar á parar dins de un clot d' aygua. Passats cinch ó sis mesos l' amo de la mula vá saber que l' seu animal estava plé de salut, pero que no podía sortir del clot en qu' estava. Vá anar á buscarla y quedá sorprés al veure que la ronya havía desaparegut per complet. No hi ha necessitat de dir que torná ab la mula á sa casa. Mes al cap de cert tempsa quella tingué de nou la ronya y per instint torná al toll d' aygua en que havía caygut la primera vegada, y, revolcantse en ella, saná de nou. Aixó cridá l' atenció dels vehins de Trillo, s' feu l' análissis del aygua y s' vingué en coneixement de sas qualitats curativas.

Se non é vero, é ben trovato.

V.

EXCURSIÓ AL MONASTIR DE OVILA (TRILLO).

Son las deu del matí y la boyra, lluny d' alsarse, sembla que s' espesseixi cada volta més. Cansat d' estar ociós, prench per guía lo baylet del hostal y m' en vaig cap al Monastir d' Ovila, que segons l'hostalera, sols dista mitj' horeta de aquí.

Remontém la corrent del Tajo seguint sa vora dreta, deixém á má dreta la *dressera* dels banys de Trillo, y comensém á pujar una costa molt pesada pera passar per sobre de una enorme cinglera de rojench rocam á quin meteix peu passan las verdencas ayguas del més capdalós dels rius de la nostra península.

Al cim de la pujada, y á ma dreta també, hi ha un gran quadrilongo format per quatre arrunadas parets: son las restos de la ermita de Sant Martí.

Una vegada á dalt, lo camí es planer. Per entremitj de las esquerdadas rocas pinyonencas que trepitjan nostres peus, créixen alguna qu' altra sabina, pochs ginebrons, raquítichs romanís y boixos en abundancia.

Lo camí planer s' acaba y s' presenta devant de nosaltres una forta devallada, quin fondo nos tapa la boyra: sembla que nadém en mitj de un mar d'aygua impalpable. A mesura que baixém, la boyra sembla recular devant nostre, mes no per això n' queda ménos darrera y als costats.

Per últim arribém al plá: las ayguas del riu s' entrevéhuen de nou per entre la broma, que aquí es ja ménos espessa. Lo riu s' estreny entremitj de sas espadadas voreras. En la de la esquerra s' hi alsa una roca aislada y tallada á pich: es la *Picota de la Vella*. ¿Perqué se li ha donat aquest nom? ¿Hi fou realment exposada alguna vella á la pública vergonya?No ho sé. Lo que sí sé es que l' paissatje que devant meu se presenta n' es digne d' ésser transportat á la tela per lo inteligent pinzell d' En Modest Urgell. Aquestas verdas ayguas que córren comprimidas entre rojencas rocas quin cim desapareix sota espés mantell de blavenca boyra, los indecisos contorns dels coscolls y roures que s' alsan en la vora esquerra, l' abrupta y aspra roca de la *Picota*, la planura que mitj s' ovira al lluny, tot contribuheix á donar al paissatje cert aspect plé de selvatje grandiositat.

A partir de aquest indret, la montanya s'ajau per abdúas parts del riu; un poch més amunt la de la vora dreta s' tira sobtadament á la esquerra. Entre la montanya y l' riu s' hi extén una planura ahont s' hi véuhen ja fruyts del traball del home. Aquí algunas capsas de col; allí lo blat que comensa á traure sos verts brins per entremitj dels solchs de negrenca terra; allá en lo fons algunas dotzenas de nogueras dúas ó tres vegadas centenarias.

En aquesta planura hi ha l' monastir, mes no s' veu encara: la boyra l' tapa.

Caminém doscents passos més y una inmensa massa de pedra picada s' presenta devant nostre. L' exterior res té d' artístich.

Entro per un forat, qu' en altre temps degué ésser porta, y m' trobo dins del claustre. Una de las alas está completament conservada. Los archs exteriors son de *mitj-punt* y las columnas que 'ls aguantan son quadradas y molt groixudas; mes que columnas son pilans y molt pesats. En cambi la volta es de un gótich molt pur. En una de las alas, la contigua á la iglesia, hi falta l' sostre, mes hi ha en la paret interior, dos dobles archs gótichs de molt bon gust.

La iglesia s' compon de tres naus espayosas y elevadíssimas. Sas altas columnas son cilíndricas y sosténen una elegantíssima volta gótica, per entre quinas motlluras s' veu lo cel. Al peu del presbiteri hi ha algunas llosas que cobréixen las tombas de alguns abads del sigle passat y de principis del actual. Quasi totas ellas portan com distintiu lo bácul y la mitra. Aquest monastir era de monjos de la ordre de Sant Bernat.

Lo refectori, format per una gran nau, en una de quinas parets laterals hi ha la trona desde ahont llegía un frare durant lo dinar, es la part de aquest edifici qu' está mellor conservada. No hi faltan més que las taulas y los banchs.

La *bodega* (celler) está també formada per una sola nau.

Avuy tot aquest inmens edifici serveix d' estable pera 'ls bous. Per tot arreu, fins per l' ampla escala que servía pera pujar al primer pis, no s' hi troban més que restos de forratje.

¿Quíns recorts guardava aquest monastir entre sas avuy arrunadas parets? Ho ignoro, y no tinch á má cap llibre que consultar sobre aquesta materia, lo qual m' permetría fer gala d' erudició, per més que fós enmatllevada. Sols me sembla recordar que aquí estigué presa la infortunada esposa d' En Pere l' Cruel, Donya Blanca.

Surto del arrunat monastir, preném, sens sentarnos, un bossí á la vora de un petit xaragall d'aygua fresca y cristallina, y empreném de nou, lo baylet y jo, la tornada á Trillo.

La boyra que á la vinguda donava als objectes aquella indeterminació de contorns, aquella vaguetat que caracterisa ordinariament los desitjos y las aspiracions de la jovenesa, ha desaparegut quasi per complert, y las rocas se presentan núas, peladas, angulosas, aspras, com la realitat tocada per l' home en sa edat madura.

Lo camí se m' fá molt més pesat que á la vinguda, y s' comprén: á la anada caminava cap á lo desconegut, que exerceix sempre sobre l' home una atracció irresistible; ara no tinch l' esperança de trobar res de nou en mon camí.

CELS GOMIS.

(Seguirá)

BIBLIOGRAFÍA.

La abundancia de publicacions referents al excursionisme, alpinisme y viatjes, que contínuament arriban á las nostras mans, principalment del extranger, y las moltas obligacions que pesan sobre nostre President, principal encarregat de analisarlas, han impedit al meteix seguir donant las conferencias que sobre aqueix tema comensá l' any passat. No obstant, á mida que lo temps y lo espay de que podém disposar ho permétan, anirém ocupantnos de las obras y periódichs més importants sobre la materia, que vajan donantse á llum y s' ens remétan, tant pera correspondre á la galantería dels autors ó corporacions respectivas com per lo interés que pugan tenir pera nostres lectors.

E. Bertini.—*Guida della Val di Bisenzio (Appennino di Montepiano, Toscana)*, preu 2 liras (8 rals).—Forma un tomet de 220 planas ab una minuciosa carta topográfica á la escala de 1 : 75,000, en la qual s' han senyalat ab cuydado especial las fonts y corrents d' aygua. La Guia se compon de dúas parts: la primera, bastant breu y concisa, descriu la vall entera: topografía, historia, cultura, industria, etc.; la segona conté detallats y exactes itineraris pera visitarne los llochs més bonichs é importants. Las distancias van calculadas per horas de marxa, prenent per tipo lo pas de la gent que estiga acostumada á caminar per la montanya: ho fém ressaltar, perque tal volta aixó llegitimará que igual sistema haja seguit nostre amich Osona en sa guía del Montseny. Efectivament, aquest sistema es encara lo mellor quan no es possible á un particular aplicarne d' altre més científich y més exacte, y de tots modos no es tant vago ó indefinit com sembla, puig més de una volta á Suissa nos ha cridat la atenció la perfecta concordancia entre lo temps indicat de aquest modo y lo empleat realment, sia l' qui vulla lo guía que prenguéssem, mentres seguíssem lo seu pas. Dit aixó á manera de paréntessis, sols nos resta alabar francament al autor per lo plan de la seva obra y á la Secció de Florencia, á la que va dedicat lo volúm, per lo amor á la terra de que donan proba los seus socis.

Carlo Beni.—*Guida illustrata del Casentino*, preu 3 liras (12 rals).—Forma un tomet enquadernat de 210 planas ab una detallada y claríssima carta topográfica á la escala de 1 : 144,000. Va dedicat á R. H. Budden, «*che con nobile intendimento e generoso ardore va propagando in Italia l' amore per le montagne e gli studi alpini*». Lo autor ha posat principalment la mira en fer un llibre práctich al meteix temps que simpátich y agradable. Las noticias históricas que dona sobre la encontrada, son realment curiosas é interessants, mes sobre tot son dignas d' esment las descripcions de sas bellesas naturals y artísticas. Los itineraris conténen tots los detalls desitjats sobre hostals, guías, camins, distancias, etc. Llástima que las láminas desdigan en sa major part del país artístich per excel-lencia hont son fetas. En fet de il-lustracions, creyém qu' han de ser bonas ó no posarn'hi. Més que aquestas, aumentan lo valor de aqueix llibre las cansons

y dansas (lletra y música) que transcriu, de las més populars en la encontrada.

Julius Meurer.—*Handbuch des Alpinen Sport.* (Manual del Alpinisme).—Preu, 5 M. 40 Pf (29 rals).—Luxós y elegantíssim volúm, ricament enquadernat, ab 7 grabats y un magnífich mapa dels Alpes, il-luminat, á la escala de 1 : 2,000,000. Lo text compren 280 pl. y un apéndice de XXXIX, ab los Estatuts de las principals Societats alpinas europeas. Aquesta obra, notabilíssima baix tots conceptes, se divideix en 5 parts: en la primera se tracta del alpinisme en general; en la segona de las diferentas maneras de viatjar per las montanyas y de las varias categorías en que s' han de dividir los qui per ellas córren (lo qui va á passarhi l' estiu en busca de fresca, lo turista, lo turista á peu, lo alpinista de altas ascensions, y lo qui fa llargas caminadas en las altas montanyas); en la tercera se parla del vestit, equipatje y preparació del alpinista, ab una llista de casas recomanadas; en la quarta se fa un detallat estudi dels Alpes en relació á las cinch categorías de viatgers avans esmentadas, acompanyant un petit catálech de las mellors guias dels Alpes, publicadas en alemany y en inglés; per fí, la quinta part comprén una suscinta ressenya de las varias societats alpinas existents avuy en dia, subdividida en tres seccions: Grans Corporacions Alpinas (entre las quals hi figura la nostra, qu' entre los Clubs Alpins se indica ab las següents inicials: A. E. C.), Societats alpinas y Societats locals y de Montanya. Lo llibre fa honor á son autor, lo distingit president del *Alpen-Club «Oesterreich»*, y al editor Hartleben, de Viena. Lo únich defecte que li trobém es ésser massa car: lo preu també es verament de luxo.

Luis Mariano Vidal.—*Aguas termales de Caldas de Malavella, provincia de Gerona.*—Aquest distingit enginyer ha tingut la bondat de remétrens dit opúscul, de 31 planas de nutrida y profitosa lectura, il-lustrat ab 5 figuras en lo text y un plano á la escala de 1 : 5,000. Compren la Memoria varios capítols: situació geográfica (descripció de las fonts, alteracions del régimen de las ayguas y sa composició); descripció geológica (formació plutónica, volcánica y sedimentaria); descripció del Puig de las ánimas (geología, prehistoria, antecedents históricbs); y per fí, conclusions. Aquest capítol es preciós y está molt d' acort ab lo que lleugerament indicá en l' acta de nostra excursió á Caldas de Malavella en Febrer de 1881 nostre company lo Dr. Lletget (V. *Anuari*, pl. 160). Felicitém al autor y ab ell esperém que no tardarém gayre en veure aixecarse en lo Puig de las ánimas un establiment balneari digne de la importancia de las fonts thermals qu' en ell brollan.—R. A S.

SECCIÓ DE NOTICIAS.

Comissions.—Las que fóren nombradas pera diversos traballs relatius á la sessió pública inaugural, y que ab son zel y activitat contribuhíren al éxit y llu-

himent de aquesta, son las següents. *De invitació á las autoritats:* Srs. Verdaguer (A.), Arnet, Martí Turró y Sabadell (A.)—*De arreglo de local:* Srs. Rosés (A.), Belau, Jorba y Llorens y Riu (J.)—*De obsequis:* Srs. Clapés, Aymamí, Monegal, Sala (J.), Camprubí, Renom (P.), Galceran, Llorens y Riu (F.), Puigferrer (N.), Vilaseca y Brú (E.)

Certámen.—Havém rebut lo cartell del que celebrará lo Ateneo Igualadí de la Classe obrera en Igualada lo prop vinent dia 25 de Agost. Com de costúm y no podentlo insertar per falta d' espay, queda en Secretaría á disposició dels senyors socis.

Manifest.—Havém rebut gran nombre d' exemplars del que ha publicat lo Comité regional democrátich-federalista de Catalunya. Com per l' art. 38 del Reglament tenim prohibida la política, no 'ls havém pogut distribuhir als socis; no obstant, ho avisém pera que, si algú desitja obtenirne un ó més exemplars, puga passar á recullirlos en Secretaría.

Invitacions.—Havém rebut la de la *Real Academia de Ciencias naturales y artes de Barcelona* pera la sessió que tingué lloch lo 15 de Maig ab l' objecte de rebre com académich numerari á D. Leandre Serrallach; la del *Circulo de la Juventut mercantil* pera la solemne clausura del curs que tingué lloch lo 28 de Maig en dita Associació; la del *Centre Catalá* pera sa solemne inauguració oficial en 17 del corrent Juny; y la del *Club Alpino Italiano, sezione di Firenze* pera las excursions que tindrán lloch en la Garfagnana del 9 al 12 del actual Juny ab motiu de una plantació de 3,000 abets en lo Spondoni (Appennino), per iniciativa de dita secció. Aquest exemple voldríam poder imitarlo prompte nosaltres. A n' aquesta invitació l' acompanya un bonich plano del terreno que s' ha de recórrer, innovació també digna de llohansa.

Jochs Florals.—La tradicional y hermosa festa dels Jochs Florals tingué lloch enguany lo diumenge 7 de Maig prop passat en lo gran saló de la Llotja, suntuosament adornat pera aquest acte. Lo President del Consistori, D. Frederich Soler, llegí un discurs eloqüentíssim, que tant per sa actualitat com per sos brillants períodos, fou frenéticament aplaudit per la nombrosa y lluhida concurrencia que omplía lo históricb saló. Guanyá la flor natural nostre amich D. Joaquim Riera y Bertran, President de la Associació Catalanista d' excursions científicas: la englantina d' or D.ª Dolors Moncerdá de Maciá, qui guanyá també un accéssit á la viola: l' altre accéssit fou obtingut per D. Joseph Franquesa y Gomis, y lo premi no s' adjudicá. D. Emili Vilanova y D. Francisco Ubach y Vinyeta guanyáren premis extraordinaris y termená l' acte ab un correcte y entussiasta discurs del Sr. Feliu y Codina (D. Joseph). Com ja diguérem en lo número anterior, nostre premi fou declarat desert.—Al vespre tingué lloch en lo antich restaurant Justin lo dinar ab que sólen obsequiar cada any los catalanistas als poetas y escriptors premiats. Regná en ell la major expansió, essent de notar lo brindis que feu nostre President Sr. Arabía per lo Sr. Riera y Bertran, com á poeta guanyador de la flor natural y com á President de la Catalanista, y l' altre ab que li respongué dit senyor bebent á la salut del senyor

Arabía y de la Associació d' excursions Catalana per ell presidida, expressant sos ferms desitjos de que s' trobi aviat un medi de fusionarse abdúas societats. Abdós brindis fóren acullits ab generals y entussiastas aplaudiments.

Descobriments.—Importants son los següents, fets ultimament en Mataró y Vich. Veus aquí cóm refereix lo primer, degut á nostre estimat consoci D. Joseph M.ª Pellicer y Pagés, lo diari local *El Mataronés*:

«A la laboriositat del distingit professor de Historia del colegi de Valldemía y erudit arqueleólech don Joseph Pellicer, se deu la troballa del *ara* que en altre temps s' aixecá en nostra ciutat en honor de *Mercuri*. Dita *ara* descrita en autors antichs, ha sigut trobada per dit senyor en lo paratje conegut per «Fossá Xich», en notable estat de deterioro, per més que afortunadament la major part de la inscripció que atestigua la autenticitat del objecte, sía perfectament llegible.»

—L' altre descobriment, segons veyém en lo *Diario de Barcelona*, no es ménos important. Lo castell d' Hércules dels romans, que més tart serví als moros y als cristians pera llurs respectivas defensas, després palau dels Moncadas comtes de Osona, comprat en 1450 per los consellers de Vich al comte de Foix, algun temps palau de la veguería y fins á 1860 presó del partit, s' está tirant á terra y entre sas ruinas y enderrochs es hont se ha descobert un monument romá, bastant enter, que gracias al amor patri de alguns bons vigatans no es probable desapareixi puig han entrat en tractes ab lo propietari del edifici para adquirirlo. Aquest temple romá, que s' va descobrint en lo bell mitj del edifici, té 12^m20 de llarch, 10^m20 d' ample y 8^m70 d' alt.

Problema epigráfich.—Continúa sentho encara, si bé que s' han descobert ja nous datos pera resóldrel', la interpretació de la inscripció sepulcral de Ripoll, á qu' ens referíam en nostre derrer número, pl. 79. Com allí diguérem, nos havíam dirigit al P. Fita acompanyantli los calchs de la part de la inscripció fins llavors descoberta, y aquest distingit consoci, de acort ab nostre president, traduhí lo fragment:

Sit agnitum cunctis hic quiescere corpus R vice-comitis

senyalant las lligaduras ó abreviaturas següents: *ag tu* en *agnitum;* *mcun* en *agnitum cunctis;* *hi* en *hic;* *qui* en *quiescere;* *cor us* en *corpus;* y fent al propi temps sas reservas sobre lo trasso determinant de la *R* que precedeix al *vice-comitis* y qu'era dubtós en lo calch enviat. De tots modos, suposant que tal trasso existís, feya lo P. Fita en sa primera carta atinadas conjecturas sobre la significacion de la *R*, inclinantse á creure que vingués á indicar lo vescomte Raimundo, germá del bisbe de Vich Arnulfo, qui fou abad desde l' any 993 fins al 1010. Lo descobriment de un nou fragment de la inscripció en la testera del sepulcre, ha vingut á tirar per terra estas conjecturas.

Segons un il-lustrat corresponsal de nostre estimat colega *La Veu de Montserrat*, diu la inscripció total: *Sit agnitum cunctis hic quiescere artus vicecomitis Bernardi Guifredi*, essent en tal cas los restos del vescomte de Cerdanya Ber-

nat, qui en 953 assistí ab D.ª Ana, Oliva Cabreta y Seniofredo á la dedicació de St. Miquel de Coxá; qui en 963 ab consentiment del comte Wifredo doná sos estats al Monestir de Coxá; qui fou marmessor del comte Seniofredo y entregá á Santa María de Ripoll riquíssims alous de Ribas y Pobla de Lillet en 966. Son pare fou Wifredo, vescomte de Cerdanya, emparentat ab las familias comtals de Barcelona y Besalú.

La opinió del P. Fita, segons novas cartas qu' ens ha enviat, no es pas del tot la meteixa. En primer lloch no admet la substitució de la paraula *artus* per *corpus*, pera lo qual veus' aquí lo que diu en vista del calch: «para ser *Artus* hay que desentenderse en primer lugar de los trazos que quedan á la C inicial de la palabra, y confundir en segundo lugar la ligatura de OR con la de AR que aparece en *Bernardi;* todo lo cual me parece que es violentar el texto fundamental en servicio de una idea preconcebida. Claro está que *Artus* pudo decirse con toda propiedad lo mismo que *Corpus;* pero no es esta la cuestion; sino la de atenerse á lo que la inscripcion expresa. Si además el autor de la inscripcion quiso formar con ella una especie de dístico ó de dos versos pareados, la ley del metro y de la eufonía debia hacerle preferible *Corpus;* aunque esta razon, como V. vé, tratándose de un compositor que mucho distaba de tener la buena instruccion y el gusto clásico del abad Oliva no habia de ser, que digamos, decisiva.» Segons lo P. Fita, la inscripció diu:

Sit agnitum cunctis hic quiescere corpus
Vicecomitis Bernardi Guisadi

trobantse en ella apariats dos toscos versos hexámetres, ja que, segons la índole de la prosodia llatina se pot dividir en dos la primera sílaba de *Cuisadi* ó *Guisadi*.

Respecte á quin dels comtes del nostre Principat podria ésser aqueix Bernat, per falta de datos no ho decideix lo P. Fita. Fa constar sols en sa carta que 'ls *Wisados* ó *Guisados*, nom de orígen teutónich y probablement visigoth, súrten ab molta freqüencia entre los noms d' eixa comarca de Catalunya y de la Galia Narbonesa. En altra carta, objectant al corresponsal W. de *La Veu*, diu respecte á la interpretació per *Guifredi* que, encara que s' admetés aqueixa lectura, no s' pot per ella sola concloure que sia lo Guifredo que diu dit senyor W., puig además de aquest se troba en Villanueva (*Viaje literario*, vol. VI, pl. 194), la cita del necrologi antich de la iglesia de Vich, hont se llegeix: «XIII. *Cal. Agusti obiit Bernardus Guifredi de Balciarenno, frater dicti Guillelmi pontificis*» y com aquess, ne póden resultar molts altres que déixen la qüestió no del tot resolta, méntres no vinga á fixarla en definitiva la data de la defunció ó altre dato indubitable y de bona lley. Afegeix lo P. Fita:

«Sin embargo, en el magnífico calco que V. me envió, la F del nombre no comparece. Es una S, contorneada por el estilo de todas las demás que salen en las dos líneas de la misma inscripcion, si bien de tamaño mas diminuto por estar encima de la A.

S

A

»El segundo trazo de la A se prolonga en rabillo por el lado inferior, de manera que pueda interpretarse como ligadura de la misma letra y de la L. La leyenda en este caso sería *Guisaldi*, variante comun de *Guisadi* ó no ménos frecuente.

»De todos modos defiero á la inspeccion ocular del monumento que harán ustedes. Las conjeturas que únicamente se fundan en probabilidades á falta de datos concluyentes deben abandonarse tan pronto como aquellos se muestran. Así eché al olvido la conjetura sobre la R inicial de Raimundo tan luego como usted me anunció el hallazgo del nombre del difunto Bernardo. Lo mismo haré con el *Guisado* si realmente se convencen Vds. de que la leyenda verdadera es *Guifredi.*»

Mort.—Ha mort á Falset (Tarragona), lo intel-ligent notari y escriptor catalanista D. Pere Gras, pare de nostre consoci lo jove poeta D. Francisco Gras y Elías. Rebi nostre amich lo més sentit pésam per tant irreparable pérdua.

Replantació d' arbres.—Segons nos escriu Mr. Budden, lo actiu y entusiasta President en la secció de Florencia del Club Alpí Italiá, ha tingut complert éxit la festa alpestre que ha organisat dita secció pera la plantació de 3000 pinabets á Casone di Frofecchia (1.300 m.) en lo Apení Toscá. Los Montanyesos rebéren ab músicas als excursionistas y alsáren en llur obsequi un arch de triomf de ramatje, oferíntloshi per tot arreu allotjament *gratis* y dedicántloshi un concert y un ball popular. Mr. Budden pronunciá un discurs devant l' alcalde y lo Ajuntament de Castiglione sobre la importancia vital de replantar los boscos en la monsanya, qual discurs se ha imprés en un periódich local de gran circulació. Segons Mr. Budden lo principal fí que s' proposa lo Club Alpí Italiá es tractar de formar en Italiá una opinió pública en favor de la replantació de boscos. Molta falta nos fá aixó també á nosaltres, y molt debém ajudarhi los excursionistas, puig fa llástima veure las bárbaras talladas que per tot se fan, destruhint ensemps la bellesa y la fertilitat de nostras montanyas.

DONATIUS PERA LO MUSEO.

(*Continuació.*—V. número anterior, pl. 79 y 80.)

De D. Theodor Creus, delegat á Vilanova: 1 litografía, *Castell de la Geltrú.*

De D. Cels Gomis: los objectes següents: Fotografías. De Manresa: *Porta de la Seo, Pont vell, Claustre dels Agustins, Capella del Rapto de S. Ignasi, Porta de Sampedor, Fatxada lateral de la Seo;* de Sellent, *vista del pont;* de Berga, *Pont sobre lo Llobregat, Riu Llobregat, Mare de Deu de Queralt.* Tipos de Vallfogona *Lo nunci, Una vella, Un pagés.* De Saragossa: *Reparacion de la Torre nueva, Trascoro de la Seo, Sepulcro de Lope de Luna, Gobierno Civil, Abside*

de la Seo, Entrada á la mezquita, Iglesia de la Magdalena, Santa Engracia, S. Pablo, S. Cayetano, Patio de la casa de Pardo, id. de la casa de la Infanta, Torre de la calle de Antonio Perez, Fuente de Neptuno, Aljafaria, Pinturas de la cúpula del Pilar, Torre de la Seo, interior del Pilar, Organo del coro del Pilar. Monastir de Veruela: *un sepulcre, lo claustre, fatxada, portal.* =Dibuixos, litografías y grabats: *Plan geométrico del Pantano de Lorca; Vista del interior de un barco, proyecto del capitan de fragata D. José Goicochea; Plano de las lagunas del Ruidera; Proyecto del ensanche de Barcelona, aprobado en 6 Abril 1858; Cróquis de la villa y puerto de Plencia; id. de Lequeitio; id. de Guetaria; Mapa de la Europa Central; Plano de Manresa.*=Goigs de *Ntra. Sra. de Corbera, Ntra. Sra. del Castell de Balsareny, Ntra. Sra. de Queralt* (3 de diferents), *Sta. Quiteria, Ntra. Sra. de la Avellana, Ntra. Sra. de Montserrat* (3 de diferents), *S. Ignasi de Loyola, Ntra. Sra. de la Misericordia, S. Cristófol, Ntra. Sra. de la Mercé, S. Pau, S. Bartomeu, S. Pere Mártir, S. Pere, S. Jaume, Sta. Llucia, Sants Bonifaci y Amans, Ntra. Sra. del Patrocini, Ntra. Sra. del Castellet, S. Antoni, Himne á Pio IX, Profecia de S. Vicens Ferrer, S. Feliu Mártir,* y *altres 5 ab cants mistichs é imatges de sants,* etc. =Documents: *Un de D. Manuel de Aglor, sobre lo modo de arreglar los pobles del Ampurdá, expedit en 1774; Reglas castrales, Gracia que lo Rey confirmá als ciutadans de Vich en Juliol de 1768; Copia de un Transumpto de una pragmática registrada en la curia de Ciurana, del 1788; Edicte publicat en Girona per Salvio Bill-lloch en Maig de 1775; Nova planta de la Real Audiencia de Catalunya que lo Rey establi en Juner del 1775.*=Moluscos: De Castell de Fels: *Bulimus acutus* Müll., *Achatina folliculus* Gron., *Bulimus quadridens* Müll., *Pupa polyodon* Drap., *Bulimus decollatus* L., *Bulimus ventricosus* Ferus., *Helix trochoides* Poir., *Helix maritima* Drap., *Helix candidissima* Drap. De Garraf (costas); *Cyclops neriteus, Turritella communis.* De Amposta: *Lymnæa palustris* L. *L. ovata,* Drap., *L.* Sp., *L. peregra, Succinea Pfeifferii* Rossm., *Planorbis marmoratus* Michaud, *Murex trunculus* L., *Patella aspera* Lamarck, *Trochus varius* Philippi, *Buccinum maculosum, Nassa incrassata, Mesodesma cornea* Poli y *Fissurella neglecta.* Moluscos trobats en lo camí de Manresa á Berga: *Helix apalolena* Bourg., *H. lapicida* L., *H. splendida* Drap., *Cyclostomus elegans* Müll., *H. cespitum* Drap., *H. carthusiana* Müll., *H. Farinesiana* Bourg., *H. aspersa* Müll., *H. nemoralis* L. varietats *Cuvieria, quinquefasciata, libellula, unicolor, rubella, Bulimus quadridens* Müll., *B. detritus* Ferus., *Pupa polyodon* Drap., *P. megacheilos* Jan., *P. Brauni* Rossm., *Clausilia Penchinati* Bourg., *Pomatias obscurum* Drap., *Achatina folliculus* Lam., *Lymnæa ovata* Drap. De Barcelona, *Donax Anatinum* Lamark, *Venus decussata* L., *Tapes floridus,* y *Cardium edule.*=Minerals: De Maquienza, 4 *fragments cúbichs de calissa y arenisca.* De Montjuich, un tros de *quartz jaspi, piritas de ferro, ópal noble.* De Vallecas (Madrid), *Silicat de magnesia.* De S. Pere Mártir, *Mica cristallisada.* De Elba, un *fragment de Silicat de ferro calis.*=Fóssils: de Sellent, *cerithiums.* De St. Pau (Manresa), *nummulites* y altres. De Manresa: varias espe-

cies de *Ostreas, Conus, Naticas, Cardiums, Olivas, Trochus, Cerithiums, etc.*: De Puigreig: vegetals fóssils. De Albalate del Arzobispo (Teruel): *Venus, Ostreas,* y *Nassas.* De Montjuich: *Pecten, Scalaria.*=Zoófits: *Coral blanch* y *coral roig.*

De D. Francisco Llorens y Riu: 1 dibuix á la ploma: *2 capitells del claustre de St. Benet de Bages.*

De D. Lleó Manuel Maymó: Fotografías: *Snt. Pere de Roda, vista general. Id. torres. Id. fatxada. Id. entrada al atri. Id. claustre.*—Dibuixos: Albagés, *finestral del castell;* Cogul, *finestra del s. XVI;* Id., *casa y finestra del s. XV;* Aspa, *creu de terme devant de la Iglesia;* Las Bessas, *ménsulas de la capella;* Alfez, *creu de terme;* Alcanó, *finestral del castell;* Sarroca, *runas del castell desde la Bassa bona;* Granyena de las Garrigas, *iglesia de St. Miquel;* Monastir de St. Victoriá (antich regne de Sobrarbe, Huesca), *copia al llapis de un retaule.*

De la Societat cooperativa *La Obrera Mataronense: 3 fotografias* (vista general, del blanqueig y de la cuadra de telers) *de sa fábrica de Mataró* y 1 *quadro sinóptich ab lo plano de la fábrica* y la historia y reglament de la Societat.

De D. Anton Pellicer y Pagés, delegat á la Pobla de Lillet: 1 *grabat* del 1757; 1 *pergamí* ab nota del s. XIII; 2 *pedras de llamp (destrals de silex);* varios *fósils* dels encontorns de la Pobla, y 1 col-lecció de *crestalls de quartz* de la costa de Motbardó.

De D. Felip Ricart y de Córdoba: 1 cubo, crestall natural, de *sal de Cardona.*

De D. Jaume Roberges, Pbre., delegat á Mataró: 3 dibuixos; *Mosáich* (inédit) *en la casa de camp de D. Miquel Tuñi, altre en casa Xammar* y *copia del busto Pompea;* 1 *vista del Col-legi dels Escolapis de Mataró* (de litografía).

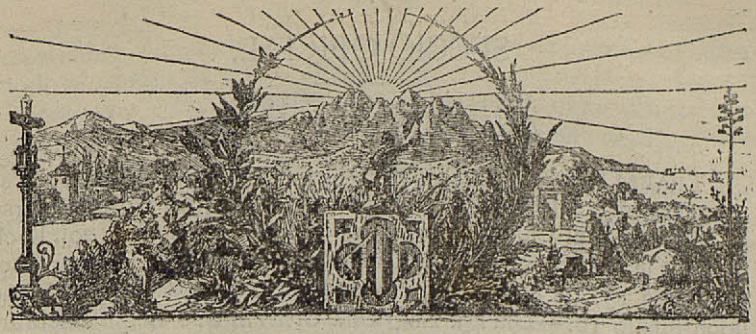
De D. Santiago Rusiñol: 6 dibuixos: 2 vistas del *Claustre de St. Benet de Bages* (de fotografías de D. Jaume Monrás, de Manresa), en tinta; 2 id. del *Castell de Montsoriu, las Agudas desde St. Marsal, lo Matagalls* (del natural, Montseny), al llápis.

De D. March Sala: *un grabat* en zinch courisat pera imprimir lo segell de la Associació en tamany reduhit.

A més se han adquirit tres tégulas senceras, procedents de las sepulturas romanas descobertas en lo terme de San Martí de Provensals (V. *Bulleti,* n.º 40 y 41, pl. 36), las quals s' han depositat en lo Museo provincial de antigüetats al costat dels altres objectes pertanyents á la Associació. Portan lo N.º 1349 del Catálech de dit Museo.

La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIÓNS CATALANA, al insertar en son BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres traballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions exposadas per llurs respectius autors.

Imp. dels Successors de Ramirez y C.ª, Passatje de Escudellers, núm. 4. Barcelona

BUTLLETÍ MENSUAL

DE LA

ASSOCIACIÓ D' EXCURSIÓNS CATALANA.

ANY V. JULIOL Y AGOST DE 1882. NUM. 46 Y 47

AVISOS.

—ANUARI DE 1881.—Per acort de la Directiva, tots los *vales* repartits al Srs. socis pera recullir lo ANUARI per 30 rals, caducarán lo dia 30 de Setembre prop vinent, en quina fetxa se pujarán de preu los exemplars existents, fixantse á 40 rals pera los socis y á 60 rals pera los qui no pertanyin á l' ASSOCIACIÓ.

—CATÁLECH DE LA FLORA DE LA VALL DE NURIA, per D. Estanislao Vayreda.—Creyent que als socis y suscriptors á qui interessan aquestos estudis los hi será tal volta agradable poder llegir tot seguit aquesta obra y no esperar prop de un any á que estiga termenada sa publicació per folletí, n' havém posat á la venta en casa Verdaguer un nombre reduhit d' exemplars, al preu de 4 rals pera los socis y de 5 pera lo públich.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

TRABALLS DEL MES DE JULIOL.—*Rectificació.*—Dia 11. Per ausencia imprevista del soci D. Jaume Massó, no pogué llegirse sa «Excursió al Canigó,» avisada pera aquest dia, y en son lloch se llegí la «Excursió per las Guillerías,» del soci D. Arthur Osona.—Dia 15. La *conferencia* avisada pera aquest dia, no tingué lloch fins lo 16.—Dia 29. La *Junta General* que debía celebrarse aquest dia, se retrassá fins lo 31.

ANUARI DE 1881.—Desde lo 1.er de Juliol prop passat fins á 15 del corrent Agost, s'han pagat á compte del meteix pessetas 707'10.

CERTÁMEN DE 1882.—*Cartell.*—No haventse presentat cap obra aspirant al premi ofert per aquesta ASSOCIACIÓ en Cartell de 31 de Juliol de 1881, renovat en 31 de Desembre prop passat, [1] la Junta Directiva ha acordat prorogarlo baix las següents bases:

PRIMERA.—Los temas pera los traballs que s' presentin son los següents:

(a) *Monografía de la montanya de Montserrat*, la que podrá referirse á un ó varios dels diferents punts de vista relacionats ab las ciencias naturals, la topografía, l' art ó la historia.

(b) *Meteorología*: sa necessitat é influencia; sistema y organisació d' estacións meteorológicas, més adequats á Catalunya; plan económich pera llur instalació, entreteniment y servey; instruccións per lo ús dels instruments meteorológichs, ab taulas de correcció y reducció.

(c) *Tema lliure*, mes que vinga enclós y subjecte dintre los artícles 1er y 38 del Reglament, que díuhen aixís:» ARTICLE 1.er—L' ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA es una Societat que té per objecte recórrer lo territori de Catalunya y comarcas vehinas pera estudiarne y ferne conéixer las bellesas naturals y artísticas; las tradicións, monuments y antigüetats; las costums típicas, cants populars y particularitats de llenguatje, y en fí las produccions de tota mena, aixís las de avuy en dia, com las que s' hajan perdut y las que convinga restablir ó introduhir.—ART. 38.—No essent polítich ni religiós l' objecte de la ASSOCIACIÓ, queda terminantment prohibit obrir discus-

[1] V. BULLETÍ, núm.º 39, pl. 266.

sions sobre dits extrems, aixís com faltar de qualsevol altre modo al esperit de aquest article.»

SEGONA.—La extensió mínima de cada obra deurá ésser equivalent á 50 planas, y la máxima á 200 planas del BULLETÍ DE L' ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

TERCERA.—Las obras que s' presentin, aspirant als dos primers temas, podrán ésser escritas en catalá, en castellá ó en francés; las que s' presentin ab tema lliure, deurán forsosament ésser escritas en catalá.

QUARTA.—Será preferit en cada tema lo traball que continga més datos nous y de observació propia, y que mellor responga, en son plan y execució, al propósit que anima á esta ASSOCIACIÓ, de popularisar lo coneixement científich de Catalunya.

QUINTA.—Pera cada un de dits temas hi haurá un premi y un ó més accéssits. Lo premi consistirá en una medalla d' or ab lo nom del autor, lo títol de soci honorari y 50 exemplars de la obra premiada. Lo accéssit consistirá en un diploma honorífich.

SEXTA.—Las obras premiadas quedarán de propietat de la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA fins dos anys després de la seva publicació, que fará á sas expensas. Los originals de las no premiadas se retornarán, mitjansant la entrega del resguart que s' donará al presentarlas.

SÉPTIMA.—Lo plasso pera la admissió expira en 31 de Desembre del present any 1882, á las quatre de la tarde. Las obras, acompanyadas de un plech clos, que continga lo nom del autor y un lema igual al que porti la obra, s' entregarán anónimas al infrascrit Secretari (Portaferrisa, 13, 3.er d.ta, Barcelona) ó á qui l' substituheixi en dit cárrech.

Barcelona 1.er de Agost de 1882.—*Lo President*, RAMON ARABÍA Y SOLANAS.—*Lo Secretari*, JOAN BRÚ SANCLEMENT.

EXTRACTE DE LAS CONFERENCIAS PÚBLICAS

CELEBRADAS PER L' ASSOCIACIÓ.

CONFERENCIA TERCERA.=*Dia 30 de Novembre de 1881, per D. Cels Gomis, sobre los temas: «I. Un passeig per Las Garrigas.—II. Dotze horas á Saragossa.—III. De Brihuega á Guadalajara»*.

(Acabament).

II.—DOTZE HORAS Á SARAGOSSA.

Saragossa ab sos nombrosos y altíssims campanars de mahó, rublerts de capritxosos arabescos y coronats per cúpulas de mil

fantásticas formas, sembla més aviat una vila alarb que una ciutat cristiana. La fértil horta que la rodeja, especie de oássis en mitj de las inmensas y monótonas planuras de aquesta part de Aragó, contribuheix á aumentar aquella semblansa; y lo pintoresch modo de vestir de sos pagesos, que per cert va perdent una bona part de sa originalitat, y llurs cants acompanyats de guitarras, bandurrias y panderos, acaban de completar la il·lusió.

L' antigua *Cesar-Augusta* dels romans, la *Saracosta* dels alarbs, la cort de un realme quinas glorias omplenan los fulls de nostra historia y ab quinas gestas podría escríures' la més gran de las epopeyas conegudas, se vá modernisant á tota pressa, y, no cabent dins de sas fortas é inexpugnables murallas, qu' en lo breu espay de un sigle abatíren l' orgull d' En Felip d' Anjou y la superbia del Gran Capitá del sigle XIX baix las potas de quin cavall havía tremolat tota la Europa, s' obre pas al través d' ellas y s' escampa en amples carrers y ombrívols passeigs per entre mitj de la pintoresca plana tantas voltas regada ab la sanch dels que s' atrevíren á voler humillar á la soberana del més ample y capdalós dels nostres rius.

No hi ha foraster que passi un dia á Saragossa y que no visiti quan menys los tres grans monuments que son l' orgull dels saragossans en particular y de tots los aragonesos en general. Me refereixo á *La Seo*, al *Pilar* y á la *Torre Nova*. Jo he fet lo que fan tots: comensar per visitar aquesta torre y aquellas dúas iglesias, reservantme pera més tart lo gust de veure los demés edificis notables, que no son pochs, de la antigua cort aragonesa.

Ni l' exterior ni l' interior de la iglesia del Pilar ténen res que parle al esperit; la sola exclamació que se m' ocorregué al veure aquella inmensa mole de mahó, quin projecte formá l' pintor madrilenyo En Francesch Herrera, fou la de ¡quín temple més gran! pero res més. Ni las espayosas naus del temple, ni sas grans capellas, ni l' meteix templet, baix quina volta s' conserva l' *Pilar*, omplenan l' ánima ni tant sols satisfán la mirada del que hi entra en busca de sensacions artísticas. En una paraula, l' actual iglesia, comensada l' any 1681, está molt lluny de reunir las condicions de temple cristiá.

¡Quína llástima que s' derroqués l' antich temple pera reemplassarlo ab lo modern! Lo poch que de aquell se conserva, lo retaule gótich del altar major, y los sitials y la reixa del chor, son

tres preciosas joyas, y es de suposar que l' edifici que las contenía sería digne d' ellas.

Encara qu' En Forment no hagués fet altra obra que l' gótich retaule del Pilar, n' hi hauría prou pera inmortalisar lo nom del esculptor valenciá. Aquesta obra, feta desde 1509 á 1515, es de alabastre blanch y costá 18,000 ducats. ¡Llástima que s' ressenti del gust de la época en que fou feta y que l' gótich s' hi trobi barrejat ab lo plateresch!

Los sitials del chor son completament platereschs, mes de molt bon gust y ténen un inconcebible traball d' execució. Fóren projectats per lo navarro Esteve de Obray, per sis ducats, y fets per aquest meteix tallista associat á Juan Moreto Florentí y á Nicolau Lobato. La talla de aquests sitials durá desde 1542 á 1548 y costá 72,000 sous.

Lo magnífich reixat de bronzo del chor, que termina ab gran nombre de imatjes del meteix metall, fou fet per En Joan Tomás Celma, desde 1574 á 1579, mitjansant la quantitat de 23,000 sous. Quasi altre tant costá lo riquíssim basament de marbre que l' sosté (20,000 sous), obra del mallorquí En Guillém Salvá.

També es digne d' especial esment la trona que hi ha á la esquerra del altar major, feta de fusta de noguera, quina artística talla, si bé un poch sobrera de adornos, no deixa de oferir un bonich cop de vista.

Fora de lo esmentat y de algun que altre bon quadro, res més hi ha de particular en lo temple més freqüentat de Saragossa.

Dos sepulcres, que per cert rés ténen de artístichs, conténen: l' un los restos de Joseph Carrillo de Albornoz, duch de Montemar, mort lo 26 de Juny de 1747; l' altre los del tinent general espanyol D. Manuel de Ena, mort en la isla de Cuba lo 17 de Agost de 1851.

*
* *

Desde l' Pilar me dirigeixo á La Seo. Lo contrast no pot pas ésser més gran. Los variats arabescos de mahó que cobréixen las parets exteriors de son ábside y son elevat y airós campanar, encara que de un estil completament diferent, cridan desde luego la atenció, per més que distin molt de deixar endevinar la preciosa arquitectura gótica de son interior. Aquest campanar, projectat en 1685 per l' arquitecte italiá En Joan

Baptista Contini, fou construhit l' any següent per En Pere Cuyeu, En Gaspar Serrano y En Jaume Borbon; fent'hi en 1790 l' esculptor saragossí En Joaquim Arali las quatre colossals estatuas de las Virtuts Cardinals que adornan son tercer cos.

Quan entro á la catedral, los canonges son al chor y la poca gent que hi ha ocupa lo creuher. Aixó me impedeix visitar lo chor y l' retaule del altar major, obra aquest d' En Pere Joan de Catalunya, y digna, segons diuhen, de las mans d' En Forment; mes en cambi m' procura la ocasió d' experimentar una sensació, barreja de tristura y de dolçor, que feya temps, molt temps, que no havía sentit.

Mentres passejo pausadament per las altas y artísticas naus laterals completament desertas, l' armoniosa veu de un dels infants de chor vé á ferir mas orellas y, vibrant dins mon pit, me obliga á deturar mos passos; y, apoyantme en la artística balaustrada que rodeja lo traschor, quedo com suspens de aquellas notas que, ressonant per las voltas ogivals del temple, semblan escaparse per los finestrals del cimbori pera perdres en lo cel.

¡Qué de recorts desperta en mí, qué de pensaments fá bullir dins mon cap l' argentina y fresca veu del escolanet acompanyada per los graves accents de l'orga! M' olvido per complert del objecte que m' portava á La Seo, pera no pensar més qu' en los temps en que l' catolicisme, en plé apogeo, creava obras com aquest sever temple; temps en que los il·lustres fundadors de nostras mellors catedrals no tenían inconvenient en confiar la direcció de a questas assombrosas fábricas á mestres de distinta religió, com fóren entre altres los moros Mura y Alí Rami, distingits arquitectes de la que m' ocupa. ¡Notable exemple de tolerancia religiosa que no sempre fou seguit per llurs successors!

La grave veu dels xantres y la nassal de alguns canonges vé á tráurem' de ma distracció y, dominant mos sentiments, puch comensar á ocuparme de la part artística del temple, si bé segueixo distrayentme 'n cada vegada que s' deixa novament sentir la fresca y clara veu del infant de chor, que, ja sola, ja acompanyada de las dels canonges, segueix fent ressonar las voltas de La Seo.

Al veure la unitat de arquitectura de las cinch naus que compónen lo interior de aquesta catedral, ningú diría que hagué sin sigut fetas en tres ó quatre diferentes vegadas y tal volta fins concebudas per tres ó quatre distints arquitectes. Set arrogants

arcadas góticas en sentit longitudinal y cinch en sentit transversal constituhéixen aquestas naus. Vint columnas, ó, més ben dit, vint feixos de primas y elevadas columnetas, sense comptar las adheridas á las parets, que s' alsan damunt de riquíssims basaments de marbre y termenats per capritxosos capitells, sosténen aquestas arcadas.

Comensada aquesta hermosa basílica per l' arquebisbe En Lope de Luna y continuada per sos successors en la cadira arquebisbal, fou termenada per un d' ells, En Ferrán de Aragó, durant sa construcció desde 1316 fins á 1550.

Entre las bellesas de aquest temple figuran en primer lloch: lo sepulcre de son fundador En Lope de Luna, situat en la capella de Sant Miquel, sepulcre gótich de un traball delicat, rublert de petitas estatuas y cobert per la ajeguda del arquebisbe, sentne tambè molt dignes d' esment las que envoltan la paret de la capella, que son quasi de doble tamany que las del sepulcre; los sepulcres de la capella de Sant Bernat, ahont jáuhen los restos del arquebisbe En Ferrán de Aragó y de sa mare N' Agna de Gurrea, que son platereschs, lo meteix que 'ls retaules de la capella, obra uns y altres del esculptor Morlanes; los sants y retaules que rodejan lo traschor, de gust plateresch, obra del esculptor Tudelillo lo de Tarassona; y las magníficas reixas de bronzo de la ja esmentada capella de Sant Bernat y de la de Sant Gabriel, fundada aquesta darrera per En Gabriel de Zaporta, mort en 1579.

***

La Torre Nova de Saragossa es una de las construccions civils que cridan més la atenció; completament aislada al mitj de la plassa de Sant Felip y sentne de una gran altura, está decantada, si bé no tant com las tant renomenadas de Pisa. No perque n' digan *nova* té res de moderna, puig sa construcció fou convinguda en 1504 per los Jurats de Saragossa, que confiáren sa direcció al mestre de casas Gabriel Gombao, associat á Juan de Sariñena, al juheu Ince de Galí y als moros Ezmel Ballabar y mestre Monferriz, com si l' Cabildo municipal hagués volgut fer intervenir en aquesta obra á membres de totas las religions que llavoras tenian assiento en la capital de Aragó. Als catalans nos cap la gloria de que las dúas campanas del rellotje de aquesta torre fóssen fosas per En Jaume Ferrer de Lleyda (en 1512).

Los arabeschs de mahó de aquesta torre son molt capritxosos y li donan un carácter especial.

Anys enrera (1860) amenassava arrunarse lo cos superior, pera la restauració del qual s' hi feu una atrevida y ben entesa embestida. Sento ignorar lo nom de l' arquitecte que la ideá.

***

Y, ja que de torres parlo, no puch menys d' esmentar los campanars de Sant Pau, Sant Miquel y Santa Magdalena, tots de mahó y cuberts d' arabeschs, lo meteix que las fatxadas y ábsides de varias iglesias, las meteixas de Santa Magdalena y de Sant Miquel, per exemple.

A Saragossa, lo meteix qu' en gran nombre de las poblacions de Aragó, han sigut sempre molt amants de las construccions de mahó, y precís es confessar que han tret tant gran partit de las combinacions que ab aquesta classe de obra se póden fer, que han arribat á ferse inimitables en aquest género. Sols en un punt de Espanya he vist una obra que s' puga comparar ab aquestas: una petita capella de Guadalajara.

***

L' interior de la *Lonja*, compost de atrevidas arcadas góticas, es l' únich edifici civil de Saragossa en qu' he vist lo mahó jugar un paper tant lluhit, que no temi la comparació ab los edificis religiosos construhits ab igual material. La *Lonja* fou termenada en 1512.

Lo Seminari y la Ensenyansa son dos inmensos edificis construhits també de mahó y termenats en llur part superior per una llarga filera de archs semicirculars molt parescuts als que encara s' véuhen en algunas de nostras antiguas casas de pagés.

Pera acabar d' esmentar los edificis religiosos de Saragossa, parlaré encara de sa famosa parroquia de Sant Pau, quina fatxada gótica es molt bona. ¡Llástima que la que dona al mercat, reedificada en 1857, siga de tant péssim gust com es! L' interior de aquesta parroquia s' compon de tres naus góticas baixas, que fan que l' esperit no puga pendre volada y rebotre, si se m' permet la frase, per las parets que l' apresonan y aufegan. En aquesta iglesia hi ha alguns retaules gótichs bastant regulars.

També meréixen especial esment la fatxada barroca de la iglesia de Sant Gayetá y la de mahó de Santa Engracia, qu' es lo sol que queda de aquesta iglesia que doná nom al que avuy es passeig de la Industria.

Entre las construccions civils de Saragossa, á part de las

ja esmentadas, mereix ésser visitada, además de la Aljaferia, antich palau dels reys moros, que jo no he pogut visitar per falta de temps, la casa coneguda ab lo nom de casa de Pardo, quin cel obert, estil renaixement, es de molt bon gust; la anomenada de Zaporta ó de la Infanta, nom aquest últim que deu á haver sigut habitada en las derrerías del sigle passat per la famosa Villabriga, muller del infant D. Lluis, desterrada á Saragossa á causa de son casament desigual, casa quin cel-obert plateresch es de lo bó qu' he vist en aquest género de arquitectura; lo actual col-legi de Sant Felip, en la plassa de aquest nom, quin *alero* de teulada té un emplafonat de un traball assombrós; la antigua torre quadrada del carrer de Antonio Perez, quinas parets de mahó están ja esquerdadas de dalt á baix; y, per últim, l' Audiencia, quina porta té á abdós costats dúas colossals estátuas que enarbolan grossas massas en actitut de descarregarlas damunt dels infelissos que s' véuhen precisats á entrarhi, donant una trista, pero tal vegada exacta idea, del modo de administrar justicia en nostre may prou alabat país.

Si la porta de l' Audiencia es un sanchnant epígrama contra los nostres tribunals, lo nom de Palafox donat á un dels carrerons més curts, estrets y bruts de Saragossa dona una pobre idea del agrahiment dels saragossans envers l' home que sapigué ésser l' admiració de las nacions extranyas fent aturar la marxa del gran colós del sigle devant de las murallas de aquella invicta ciutat.

No passa afortunadament lo meteix ab lo canonge Pignatelli. Lo poble de Saragossa ha sapigut honrar la memoria de qui, á forsa de constancia y activitat, conseguí la construcció del tant famós canal imperial de Aragó, alsantli una bona estátua de bronzo al cap de vall del magnífich y espayós passeig de la Industria. Los pobles s' honran honrant á sos benefactors.

Un aplauso als saragossans que han complert ab aquest noble deber honrant á Pignatelli, esperant que no trigarán en donar una complerta satisfacció á la memoria del émul de Alvarez en la gloriosa epopeya coneguda ab lo nom de la *Guerra del any vuyt.* ×

III.—De Brihuega á Guadalajara.

(Se insertará en la *Secció de publicació*, ab las «Excursions per la provincia de Guadalajara» de dit senyor, en lo lloch corresponent.)

CONFERENCIA QUARTA.—*Dia 5 de Desembre de 1881, per don Ramon Arabia y Solanas, sobre lo tema: «Excursió als alts Pyrineus y alt Aragó.»*

Es la *Excursió* n.° XIV del ANUARI. (V. aquest, pl. 332-404.)

EXCURSIO COL-LECTIVA
A RIPOLL, AL MONTGRONY Y A LAS FONTS DEL LLOBREGAT,
DIAS 24 Á 27 DE MARS DE 1882.

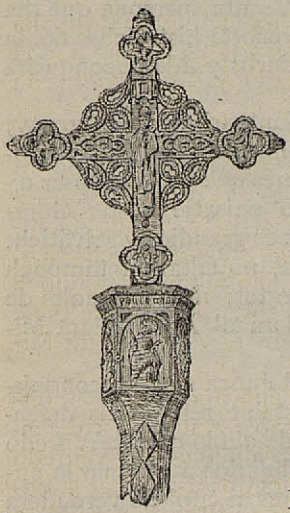
Lo 24 de Mars sortírem de Barcelona lo President de la ASSOCIACIÓ D. Ramon Arabía y Solanas, D. Gabriel Miró y lo infrascrit, á la 1 y 25 minuts de nostre meridiá, marcant lo barómetre aneróide 760 mm. A las 7 del matí, á Barcelona, lo Barómetre Fortin marcava 770,10. Ab considerable retrás arribárem á la pintoresca vila de Ripoll á las 6 y 30 minuts; á la estació trobárem lo Dr. D. Joseph Raguer, metje, consoci nostre, secretari de la delegació de Ripoll, y ab sa agradable companyia, visitárem á corre cuyta, sense perdre un minut, á la débil llum del crepúscul vespertí, lo enderrocat Monastir de Sta. María, admirant los claustres, la portada y lo preciós ábside, ab la silueta del grandiós campanar románich. Després de haver ben sopat en la Posada del Univers, anárem á visitar lo magnífich local de la *Sociedad Coral Euterpense*, ahont fórem molt obsequiats per lo amable y distingit farmacéutich D. Anton M.ª Ginestá, president de la Societat. Lo espayós, la bona distribució y bon gust del local, quals obras están termenantse ja, parlan molt alt en favor del esmentat senyor president, del director de las obras y de la Societat coral, y honran molt á la vila de Ripoll.

A las 6 del matí del 25 marcava lo barómetre Fortin 700mm40 y lo thermómetre C. 4°, en la galería del primer pis de la posada.

A las 6 y 30 minuts, montats ab los matxos de sella de Joseph Guillem y ab la tant amable com agradable companyía de D. Joseph Raguer, anárem á Montgrony, portant per guía «En Bora», conegut ab eix nom, tant á Ripoll com á Sant Quirze de Besora.

Seguírem una ½ hora curta per la carretera de Ribas, fins al petit pont de Baups, que deixárem á la dreta, baixant al torrent del meteix nom, lo qual passárem avants de llensarse al riu Fresser; als pochs pams també atravessárem aquest riu, entrant luego en lo llit de la riera de Mardás, que seguírem corrent amunt, per la vora esquerra, passant per lo arrabal dit de la

Creu de Campdevánol; á las primeras casas descavalgárem (á las 7 del matí) pera admirar la preciosa creu gótica que dona nom á l' arrabal ó caserío: dita creu deu ésser del sigle XIV; está molt ben esculpida en pedra fina bastant ben conservada; lo senyor

Arabía feu un dibuix de la meteixa; sa alsada, á partir de la base ó pedestal, es de 5 metres 30 cent.; del nivell del primer grahó á dalt del pedestal, 41 cent.; del plá del pedestal ó base, al capitell, 3 metres 82 cent.; lo capitell té 34 cent. y del capitell al remato 1 metre 14 centímetros.; la secció del fuste de la creu té 76 cent. de perímetre. La esmentada creu de Campdevánol marcava lo terme ó límit de la jurisdicció senyorial del abad de Ripoll.

A las 8, altra volta á caball, y vora esquerra amunt de la Riera de Mardás (que prompte pert lo dit nom per lo de Riera de Sant Llorens); als pochs passos á l' altra vora de la meteixa mirant al Nort, vejérem las grans guixeras de Campdevánol; pujant sempre, tenint á má esquerra y á més ó ménos profunditat la esmentada riera, á las 9 passávam per la iglesia de Sant Llorens, de fábrica románica, qual frontis y campanar, per cert aquest molt pur, una má ignoranta blanquejá ab cals. Baixárem á un petit torrent, passat lo qual pujárem al camí vell de Gombreny, deixant lo nou á ma dreta, y ovirárem tot seguit lo pintoresch y típich poble de Gombreny, ahont, passant per algunas petitas congestas de neu, arribárem á las 10 en punt.

Al posar peu á terra, Deu nos preservá de una terrible desgracia, que haguera pogut portar lo dol á tots los aymadors del excursionisme catalá, puig los matxos tinguéren rahons, provocadas per lo batallador «Cabrit», que montava lo Sr. Raguer, y aquell animal tirá dúas fortas cossas al pit del digne president Sr. Arabía, qui per fortuna, apart del susto consegüent, sols sufrí dúas fortas contusions sens graves conseqüencias.

Visitárem la iglesia, del sigle passat, que res ofereix de particular. Lo Sr. Rector D. Joan Ricart, persona il·lustrada y molt amable, nos prodigá las majors atencions. En la casa de la vila

vejérem copia de una escriptura del sigle XIV, qual original inédit se conserva en lo Monastir de la Pobla de Lillet, otorgada per lo baró Artal de Mataplana.

A las 12 sortírem de Gombreny, acompanyats del comerciant y propietari de dit poble D. Joan Viralta, persona que ha recullit ab los menors detalls tots los recorts históríchs de la encontrada, referents á la invasió dels alarbs y á la reconquista del territori.

A la 1 y 30 minuts arribávam al Santuari de Montgrony, pujant sempre per un regular camí de matxos, lo més pintoresch y alpinista que darse puga, en termes que pera no ésser difús y seguint lo meu estil, diré que lo paisatje desde Gombreny fins al Santuari de Montgrony, tot es grandiós y selvátich, de aspecte variat y de carácter alpinista, no faltanthi tampoch paisatjes com los del Montseny, y sobre tot, molts y molts de tipo montserratí, del Puigsecalm, cinglera d' Ayats, Sant Miquel del Fay y rocas de Finestras.

La serra de Montgrony fou durant l' época de la reconquista, en los sigles VIII y IX, lo inconquistable refugi dels defensors del nostre sol contre los alarbs; desde allí lo comte Wifredo los destrossá en titánica lluyta, fins obligarlos á evacuar la encontrada, que sens lo menor dubte, té dret al títol de verdadera Covadonga Catalana.

De la casa que serveix de hostal al peu del Santuari, hont trobará lo turista cambras y tot lo necessari á la vida, virám, pa, vi y café, se puja ab 69 grahons per una cómoda escala ab una sólida barana de ferro, á la Cova-Capella de la Verge de Montgrony que sols té de notable un reixat de ferro, construhit per Amills, serraller de Gombreny, en 1701 y la Verge ab lo Fillet als brassos, tallada en marbre, románica pura.

De la esmentada cova, seguint escala amunt, ab 78 grahons més, se puja á Sant Pere de Montgrony, iglesia románica del sigle IX, de volta de canó, de planta en forma de creu y ab tres ábsides, lo del Nort (esquerra) enderrocat completament. En la porta hi ha adherits uns ferros, en qual dibuix s' hi veu una llunyana reminiscencia del dibuix del mosáich existent en lo presbiteri de Santa María de Ripoll; en la iglesia sols nos cridáren l' atenció una aranya ó salomó del sigle XI y un canalobre de la meteixa época. Del Monastir ab $^1/_2$ hora s' puja al Sot de Santons, forat en lo qual tots los que han probat de baxarhi ab llargas cordas, may han pogut trobar la fi.

Del plá hont está sentada la esmentada iglesia, es encisador lo panorama que s' ovira; al Est, lo Puigsecalm y Serra de la Magdalena, rublerts d' espessos boscos, clapejats ab mil congestas de neu; al Sud, lo gegantí Montseny, tot ell blanch com un mató; al Oest, la Serra de Cadí, los Pichs de Peguera, los dos enlayrats pichs ó Pals de Pedra forca (que lo Sr. Arabía dibuixá) y lo Pich del Rusch, tots ells completament nevats; y al Nort, las Altas cingleras de Montgrony, sospesas sobre lo petit plá de Sant Pere. Barómetre Fortin 645^{m}20, termómetre 9.° C., á las 2 de la tarde; calculo la altitut 1,300 metres aproximadament.

Sortíam de Montgrony á las 4^{h}30 minuts franquejant los precipicis vehins al Santuari cap al Oest, propis pera fer rodar lo cap al qui no l' tinga molt segur. Seguint per un camí estret atravessant collets y valls las més deliciosas, trepitjant congestas, passant per las casas dels Camps, las Vilas xicas y las Vilas grans, ca 'N Torra, y á ca'N Mayans, y á las 6, per lo peu de una ermita sentada sobre una roca, en la qual s' hi venera la imatge de Sant Joan de Cornudell de Castellar de Nuch, á las 7 arribávam al tant enlayrat com pintoresch poble de Castellar de Nuch, que sens dubte cridará l' atenció dels excursionistas, puig es de lo més típich que darse puga.

La iglesia es románica del sigle IX. A 5 minuts del poble, sentat sobre un enlayrat cingle, se veu lo enderrocat castell de Castellar d' En Huch. Lo poble estava tot cobert de neu; en la plassa enfront del Hospital de ca 'N Patxico, ahont posárem, dos dias avans n' hi havía de 5 á 6 pams. Castellar nos dispensá una coral y entussiasta recepció; lo Sr. Metje, lo Sr. Batlle, lo Secretari del Ajuntament, Jutge municipal, alguns Regidors y demés personas notables vinguéren á visitarnos, obsequiantnos ab café y licors.

En lo arxiu municipal vejérem dúas copias en catalá de dúas escripturas del sigle XIII, quals originals inédits se conservan en lo Monastir de la Pobla de Lillet. A las 6 del matí del dia 26 lo Sr. Arabía prengué la següent observació: Barómetre Fortin 642^{m}28. Thermómetre C. 7°; sa altitut deu ésser de 1.350 metres aproximadamente.

A las 6 y 45 minuts del matí del 26 de Mars, trepitjant molta neu, sortírem de Castellar de Nuch passant per lo barri del Castell, per las runas del meteix, y per la enlayrada cinglera dels Balsos, sospesa sobre precipicis esgarrifosos, de tal manera, que pera mirar al espay es menester una serenitat á tota pro-

ba. Ab 20 minuts baixárem á la Canal del Llobregat pera embadalirnos admirant la bellesa incomparable, per lo grandiosa, de las Fonts del Llobregat, qual riu naix per entre las escletxas del mitj de un cingle, precipitantse escumejant en furiosa cascata al llit de la Canal, pera reunirse ab lo tranquil y modest torrent del Riols, que procedeix del Torrent del Tuta, nom de una cova molt gran que s' creu serví de refugi als cristians quan la reconquista, puig que aqueix nom en llatí vol dir «Segura». Lo riu ó torrent del Tuta té orígen en la montanya de Riols, á 45 minuts més amunt de Castellar, y pera mí allí es la verdadera y única font del Riu Llobregat.

Castellar ab las fonts del Llobregat, válen per sí sols la pena de ferhi una excursió.

Lo Sr. Arabía, á las 7 y 30 minuts del matí, feu la següent observació en las meteixas fonts del Llobregat: Barómetre Fortin 651m55. Thermómetre C. 5°, altitut de las fonts, la calculo jo á 1,200 metres lo menos. La temperatura de l' aygua al sortir de las fonts es de 10.° C.

De la Canal del Llobregat á las 7 y 45 minuts pujárem cap al Salt del Llop, petita cova situada sobre lo camí, y trepitjant neu fins á Sant Vicens, passant per la casa de Riols, deixárem á má esquerra lo Pont de la Farga Vella (hont se traballava avans lo ferro de la vall de Ribas), qual pont está assentat sobre una estreta gorja, de la qual se desprén una gran cascata, que deixa molt y molt enrera las de Sant Miquel del Fay y Gualba y que pot rivalisar ab las mellors de Suissa. Lo camí segueix enlayrat sobre la vora dreta del Llobregat, que passa sempre per entre las més estretas y feréstegas gorjas; quasi s' pot dir per una cascata contínua, ó de salt en salt per entre los sitis més pintoreschs, hermosejats per la abundor de pins silvestres y boixos.

A 30 minuts del pont de la Farga passárem per Sant Vicens de Rusch ó de Castellar, sufragánea de Castellar, iglesia románica del sigle X, hont admirárem un canalobre del sigle XIV, en forma de una mata de *Aconitum Napellus*, del qual tragué lo Sr. Arabía un bonich dibuix.

A las 9 y 30 minuts emprenguérem altra volta la marxa passant, al peu de la iglesia de Sant Vicens de Rusch, lo riu de Rusch, afluent del Llobregat, que té orígen en la montanya de Rusch. Pujárem ab 30 minuts al Collet del Cim de la gorja; lo camí estásituat sobre un colossal alsament calcáreo, lo riu passa al fons de un estret congost, dit lo Salt del ós; á 15 minuts del Collet

nos trobávam en lo monótono y trist Clot dels Moros, de ahont ab 45 minuts arribárem á la Pobla de Lillet, antiquíssima vila que fou la capital del Comtat de Mataplana.

A las 11, poch més ó ménos, descalbagárem en lo «Hostal de Can Farinas,» hont nos serviren moltíssim bé per pochs diners, y tot seguit visitárem al soci delegat D. Anton Pellicer y Pagés, metje, qui fou sumament obsequiós y amable envers nosaltres.

A corre cuyta visitárem la iglesia construhida en lo sigle passat, la qual sols té de notable una campana de uns dos quintars; es del sigle XIV, puig fou fosa en 1333. En la iglesia del Pont vejérem una imatge de Santa Llussia, bisantina, tallada en pedra; en lo carrer de la Font, en una capelleta, una Verge també bisantina; en un altre nitxo ó capelleta del carrer de Rigatell, una mare de Deu de fusta, bisantina també, com la del carrer del Puntarró, del barri de la Plana.

A una hora de la Pobla de Lillet, sentat sobre la carena de una montanya al N. O., está edificat lo santuari de Falgars, hont, segons nos digué lo erudit Sr. Pellicer, está consagrada al culto una Mare de Deu ab son fillet als brassos, també bisantina, esculpida en marbre, joya molt notable. aixís com la preciosa taula alegórica del Renaixement, que conserva en sa casa-habitació de la Pobla, lo Reverent Orriols de Rusch, verdadera obra mestre del sigle passat.

A las 12 del matí lo Sr. Arabía prengué en la Plassa de la Pobla, enfront de la iglesia, la següent observació: Barómetre Fortin 686^{m}75. Thermómetre C. 13°5; la altitut se pot calcular á 900 metres aproximadament.

A las dúas de la tarde sortírem de la Pobla de Lillet, pujant ab 20 minuts al monastir de Santa María de la Pobla, temple románich que fou restaurat lo sigle passat, y que per cert mereix bé ésser visitat per los aymadors de l' arqueología. En lo creuher y en lo altar de la dreta vejérem una Mare de Deu de fusta del sigle XIII, y en lo de la esquerra admirárem un primitiu y preciosíssim Sant Cristo del sigle XI, molt ben conservat; en la sacristía ne vejérem un altre del meteix sigle, en son primer ters, molt interessant y ben conservat, si bé que no tant bó, com també una Madona en fusta, joya del sigle XII, obra de molt mérit.

Los claustres molt petits, son primitius, del sigle VIII al IX; l' ábside románich pur, es preciós y sobre tot lo de la pro-

pera ermita de Sant Miquel, de las pocas en sa classe que s' conservan en Catalunya: está situada á pochs passos sobre lo Monastir en direcció Oest, y segons tradició, fou edificada per Carlomagne.

A las 3 en punt sortírem del monastir, baixárem en pochs minuts al llit del riu Arige, afluent del Llobregat, que travessárem, pujant tot seguit per lo deliciós camí de la dressera, ó sía la costa de Montbardó, molt abundant en quarzos, de que feu bona cullita lo Sr. Arabía. Passárem prop y per sota de la casa del meteix nom, sentada sobre una enlayrada abrupta roca, voltada d' esplendent vegetació, en que dominan los pins mélichs y boixos. Després de caminar durant mitja hora curta per un hermós camí entre boscos dels esmentats arbres, baixárem al Sot del Arige, en direcció Sudest y altra volta atravessárem lo riu pera pujar cap al Coll de la Morolla, partió de las ayguas del Ter y Llobregat, com també límit de las provincias de Barcelona y Girona. Desde lo esmentat Coll fins á la Pobla, está ja feta la esplanació de la carretera que tal volta algun dia bifurcará ab la de Ribas á Ripoll.

Del Coll de la Morolla, ab 1 hora baixárem al típich poble de Gombreny, sentat sobre desigual y escabrós terreno, de carrers accidentats y molt estrets, empedrats ab palets; las casas son altas y ténen totas ellas grans barbacanas y porxadas, en termes que lo turista s' creu transportat de sobte en plena edat mitjana.

A las 5 arribávam y després de haver fet un trago ab rosquillas y ayguardent, á las 5 y 15 minuts tornárem á seguir la marxa, despedintnos ab recansa del Noy Xich, lo mellor guía de tota la encontrada, que dech recomenar á mos companys excursionistas: viu á Gombreny (Provincia de Girona) carrer Baix, núm. 3.

A las 7 y 10 minuts, per cert bastant fatigats, arribávam á Ripoll, puig gracias als bons matxos y á las bonas camas del guía «En Bora,» las 6 horas que hi ha del monastir de la Pobla á Ripoll, las férem en 4 y mitja, sens descomptar l' alto ó parada feta á Gombreny.

Molt contents quedárem del guía de Ripoll, En Joseph Deseuras (a) Bora, que viu carrer de las Valls; lo recomano á mos companys excursionistas, com també los matxos de sella de Joseph Guillemet, á excepció feta del anomenat «Cabrit», que fou lo indómit matxo que per poch lo primer dia, á Gombreny, nos

inutilisa al nostre estimat company, amich y digne president Sr. Arabía.

D. Anton María Ginestá, farmacéutich, jutge municipal y delegat de la ASSOCIACIÓ, nos obsequiá en sa casa ab un suculent y espléndit sopar, ab Champagne, café y licors, que mellor no s' pot servir en cap dels més acreditats restaurants de Barcelona; lo Sr. D. Joseph Raguer metje, fou també comensal. Brindárem tots per la fina y amable senyora del Sr. Ginestá, regraciantla de tot cor per sa extremada amabilitat; y á las 11 nos despedírem ab recansa de la familia del Sr. Ginestá y del senyor Raguer.

Lo dia 27, á la 6 del matí, marcava l' aneróide 701^{m} y lo thermómetre C. 5° 4.

A las 7 y 15 minuts sortíam de Ripoll, contents y entussiasmats de la nostra incomparable, per lo deliciosa y aprofitada, excursió, y á mitj dia entrávam ja á Barcelona.

Al termenar ma tasca deber de la meva imparcialitat es recomanar á mos companys eixa excursió, una de las mellors que he fet en ma vida, puig en la encontrada recorreguda los aymadors de la Historia patria catalana trobarán abundor de recorts, datos y noticias, los geólechs molt que apendre y los arqueólechs molt que veure y admirar.

Lo Secretari accidental,

ARTHUR OSONA.

Gastat en la excursió.

		Rals.
Dia 24 Mars.	3 billets de 3.ª classe pera Ripoll.. . .	76
» 25 »	Esmorzar en Gombreny..	8
» » »	Pera los matxos.	6
» » »	Dinar, café y gasto dels matxos en Montgrony.	64
» 26 »	Sopar, dormir y xocolate en Castellar de Nuch	53
» » »	Pera los matxos en id.	14
» » »	Dinar y café en la Pobla de Lillet. . .	33
» » »	Pera los matxos en id.	12
» » »	Pagat al Nen Xich, guía del Montgrony, 1 dia y mitj, á 16 rs.	24
» » »	Ayguardent y rosquillas en Gombreny. .	2
» » »	A Bora, guía de Ripoll, 2 dias. . . .	40

		Rals.
Dia 26 Mars.	Al meteix per estrenas.	8
» » »	A Guillemet de Ripoll, per 3 matxos 2 dias, á rahó de 10 rals per dia. . . .	60
» 27 »	Fonda Univers en Ripoll.	64
» » »	Al mosso de id., estrenas.	4
» » »	3 billets 3.ª classe á Barcelona.. . . .	76
» » »	Esmorzar en Granollers—3..	6
» » »	Cotxe de la estació als domicilis respectius.	14
	Total gastat. Rals.	564.

Correspon á cada hú 188 rals, y resulta per dia, comptant 3 dias, á 62 rals y 66 céntims per persona.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

APÉNDICE Á LA EXCURSIÓ
AL PUIGSECALM Y CINCLERA DELS AYATS.

DEL 23 AL 28 DE OCTUBRE DE 1881.

Primera excursió de hivern ab senyoras,

per D. ARTHUR OSONA.

(Aquest traball, llegit en sessió de 12 de Maig de 1882, ha sigut publicat en l' *Excursionista*, any V, núm. 44, per quina rahó y per la falta d' espay, remetém al lector á dita revista, orgue de nostra germana la *Associació Catalanista d' excursions científicas.*)

LO APLECH DE SANT SEGISMONT (MONTSENY)

DIA 1.er DE MAIG DE 1882.

Galanament convidat per lo Sr. Rector de Sant Segismont, al aplech que té lloch tots los anys, per la festa del patró del Montseny, en son tant renombrat Santuari, trobantme aquest any accidentalment á Breda, vaig anarhi, seguint lo següent itinerari.

Lo dia 30 d' Abril vaig sortir de Breda, á las 8 del matí. A las 7 havía fet la següent observació meteorológica: Therm. C. 12°, Barómetre Aneróide 748m. A las 10 arribava á Arbucias, dinant á la 1 á la Fonda d' En Francisco Ferrer, nostre soci delegat, hont á las 2 vaig fer aquesta observació: Therm. C. 17° Bar. aner. 734m. A las 3 vaig sortir, passant per lo tant deliciós

com accidentat camí del Pujol, Plá d' Ufui, Serrat de Cerdans y Coll de sas Pregarias. De Plá d' Ufui y de Cerdans, era sumament encisador y feya un fecte mágich per los contrastes de la llum, contemplar la posta de sol per entre los esquells, coberts de grossas congestas de neu, de las gegantinas Agudas y del alterós Matagalls. A las 7 menys alguns minuts arribava á Viladrau, instalantme en lo tant recomenable Hostal de la Rita. A Viladrau, qu' es un dels sitis més deliciosos de la nostra Catalunya y que reuneix totas las condicions pera ésser un centre de reunió durant las fortas calors, prenguí las següents observacions meteorológicas: A las 10 de la nit; Therm. C. 13°, Bar. aneróide 692m y á las 6 del matí del dia 1.er de Maig lo Therm. C. 9° y lo Bar. aner. 691m A las 7 del matí del 1.er de Maig sortía de Viladrau, arribant al Santuari de Sant Segismont á las 8 y 1/2 del matí, y á la veritat sens la menor recansa, de la fatigosa ascensió, puig lo espectacle del aplech no s' pot disfrutar sempre que s' vol. Semblants típicas festas alegran tot cor catalá, puig gracias á Deu, encara s' conservan ab tota la puresa d' aquells temps felissos en que l' absorció unitaria de Castella no havía pogut tocar á nostras costums patriarcals. Sens dubte, de nostras antiguas costums, «L' aplech» es la més pura, y per aixó, inspirantme en mos sentiments de respecte pera tot lo passat, dech recomanar á tots mos companys, aymants de nostras tradicions y catalans de cor, l' assistencia á ditas festas, que celebran especialment los pagesos, fidels guardadors de nostras tradicions veneradas, puig en ellas cada encontrada celebra cada any la festa dels sants titulars, com ho feyan llurs avis, assistint al ofici y cantant los goigs, conservant aixís la fé, y arrelantse més á la ombra de la meteixa lo sentiment de la patria.

L' aplech de Sant Segismont podria donar motius al llápis de un artista pera un quadro de costums populars. Lo camí que baixa de Sant Miquel dels Barretons, tallat á pich sobre del vuit del precipici, de quant en quant deixava veure grupos de diferents virolats colors, dominats per las típicas barretinas vermellas, serpejant per lo zig-zag de la baixada. Lo que ve de Seba per lo Collet de las Tres Creus, y especialment lo qui puja de Viladrau desde l' Arola, oferian un cop d' ull encisador; alló era un contínuo formigor de figuras de abdós sexos, ab trajos de festa, qui á cavall de matxos ó d' eugas, qui á peu; tota la gentada de l' encontrada, acudia á cantar las glorias del Sant Rey de Borgonya. A las 10, hora de comensar los divins oficis, la gentada no cabía ni en la iglesia, ni en lo plá hont está edificat lo Santuari. Era grandiós lo efecte que produhía sentir lo só argentí de las dúas grossas campanas que voltavan fent arribar llur veu al cel, y veure las onas de la gentada, y la belluga-dissa de las vermellas barretinas, pugnant tothom per entrar á la iglesia. Era un quadro mágich que sento no poder pintar, contemplat, com jo l' ovirava, á vista d' aucell, del repeu de la ermita de Sant Miquel, sentada sobre de las rocas, que pareix ténen de desplombarse sobre del Santuari.

A tres quarts de deu, y per cert ab molta recansa, m' despedía del Senyor Rector lo Rt. D. Jaume Montanya y del sabi geólech Rt. Dr. Almera, nostre

digne consoci, qui tenia al seu cárrech fer lo panegírich del Sant. A las 10 matí lo Therm. C. marcava en lo Santuari 11° y lo Bar. aneróide 658m.

Tot seguit vaig pujar cap á la ermita de Sant Miquel dels Barretons, á fi de poder gosar del espectacle del aplech á vista d' aucell, y á las 10 y 45 minuts emprenguí la pujada, per entre congestas de neu, cap á la Creu de Matagalls, hont termenava la penosa ascensió á las 11 y 45 minuts. A las 12 vaig pendre aquesta observació: Therm. C. 10.°, Bar. aner. 620m. A las 2 menys alguns minuts, trepitjant molta neu á Coll Pregon, arribava á Sant Marçal, lo més antich Santuari del Montseny, que fou convent de Benedictins, durant l' edat mitjana, essent després, fins ara fa poch, parroquia rural. A las 2 de la tarde marcava lo Ther. C. 15.° y lo Bar. aner. 668m. A las 3 sortía de Sant Marçal, y á las 5 arribava á Santa Fé.

Vaig fer á Santa Fé las observacions següents:

1 Maig	5 tarde	Therm. C.	12°	Bar. aner.	667m.
»	10 nit	»	»	10°	»	»	666m.
2 »	6 matí	»	»	10° 5	»	»	665m.

A las 7 matí del dia 2 de Maig vaig sortir del Santuari, passant per la Font de la Teula (orígen de la Riera de Breda, afluent del Tordera) pe 'ls Bimanés, Can Sach, Can Bernat, Corrals, Pere Arnau y Can Joya, un dels sitis més deliciosos del Montseny, ahont arribava á las 9 y 11 minuts. A las 10 marcava lo Therm. C. 18.°, y lo Bar. aner. 722m. A las 10 y ½ marxava cap á Breda, ahont retornava á las 11 y 45 minuts, marcant lo Therm. á las 12, 19° y lo Bar. aner. 745m.

Ahir va caure una copiosa nevada en los alts del Montseny, vall de Santa Fé y Cim del Turó de Morou.

ARTHUR OSONA.

Breda 5 Maig 1881.

SECCIÓ DE NOTICIAS.

CERTÁMENS.—Havém rebut lo Cartell del Certámen científich-literari del Cassino de Granollers y la Convocatoria pera la Exposició de Bellas Arts organisada per lo Centre artístich de Olot, pera los dias 3 y 4 de Setembre prop vinent respectivament. La falta d' espay nos impedeix publicarlos com desitjaríam y debém limitarnos á anunciar que quedan en Secretaría, com de costum, á disposició dels Srs. Socis.

INVITACIONS.—Havém rebut desde 1.er de Juliol prop passat las següents, que coralment agrahím: del *Circulo de la Juventud mercantil*, pera assistir á la vetllada literaria-musical del dia 10 de Juliol; de la Societat Coral Euterpense *La Catalana*, pera assistir á la vetllada literaria-musical del dia 29 de Juliol; del *Centre Catalá*, pera assistir á las Conferencias públicas dels dias 23 y 30 de Juliol; del *Club Alpino Italiano*, pera assistir á la inauguració del monument conmemoratiu del Assietta (2,567m) lo 23 de Juliol prop passat; del meteix, in-

vitantnos al XV Congrés anual del propi *Club Alpí Italiá*; de la *Societá degli Alpinisti tridentini*, pera las reunions y excursions estiuencas de Pinzolo los dias 20 á 24 del corrent Agost; del *Club Alpin Français*, pera la reunió del Mont-Dore y excursions á las més notables montanyas de Auvergne los dias 31 de Agost á 6 de Setembre següent y de la *Associazione meteorologica Italiana*, pera la Junta general qne ha de tenir lloch en Nápols los dias 25 á 30 de Setembre prop vinent.

Un viatge de recreo.—Ab aquest títol havém llegit en la acreditada revista palmesana *L' Ignorancia* la relació de una excursió marítima organisada per la empresa *L' Isleña*, circunvalant la costa de Mallorca. Lo vapor «Palma» fou lo encarregat d' executarla, y la empresa repartí als concorrents com á recort un notable mapa de la isla. Molt nos alegraríam que la esmentada empresa ó algun de nostres delegats tingués la galantería d' enviarnos algun de aquestos mapas y lo quadern explicatiu que l' acompanya, pera la Biblioteca de la Associació.

A la «Revista de Gerona».—En lo núm. VI, corresponent á Juny prop passat, pl. 184-191, de aquesta acreditadíssima revista, havém llegit un extens y conciençut article, firmat per nostre distingit consoci D. Joaquim Botet y Sisó, sobre lo Anuari de 1881, publicat per l' Associació. Agrahint de cor las galanas y laudatorias frases que 'ns dedica, debém respondre á algun dels conceptes relatius á la part presa per nosaltres en la obra patriótica de la restauració del históricb Monastir de Ripoll.

En primer lloch, la Associació ha fet alguna cosa més qu' *entregar* los fondos procedents de la suscripció oberta al efecte; ha iniciat aquesta suscripció, l' ha impulsada, y, en una paraula, á ella s' deu lo haver *recullit* tals fondos. La entrega ha vingut després y, al revés de lo primer, ha sigut, com vulgarment se diu, joch de pocas taulas.

Encara que posant nostra responsabilitat y delicadesa á cobert, segueix lo Sr. Botet impugnant la inversió dels fondos y fentnos indirectament cárrechs per haverlos entregat á una «*junta particular, que ninguna facultad propia tiene sobre el monasterio.*» No es axió. Si no estém mal informats, en la fetxa en que s' feu la entrega de fondos, estava ja disolta la tal junta particular, ab la qual,-é insistím en axió pera satisfacció del Sr. Botet y pera desvanéixer los punts de gelosía qu' en lo fons de tota sa argumentació nos sembla descobrir entre dita junta y la Comissió provincial de monuments de Girona—ab la qual, repetim, cap relació oficial ni oficiosa ha tingut may la Associació d' excursions Catalana. No. Los fondos s' entregáren á D. Pere Pellicer. ¿Y vol saber lo Sr. Botet per qué? Perque lo Sr. Pellicer mereixía (y mereix) tota nostra confiansa y, essent ó havent sigut Alcalde primer de Ripoll y president efectiu *electe* de nostra delegació en dita vila, havém de suposar que també mereixía la dels seus compatricis: perque lo amor intens al monument que caracterisa al Sr. Pellicer y á tota sa familia ja de temps, era la major penyora de que la inversió de tals fondos seria *inmediata* y profitosa; perque, havent con-

sultat ab autorisadas personas que intervinguéren en las gestions pera obtenir la suscripció de S. M. lo Rey, unánimes nos indicáren al Sr. Pellicer; perque ab aquest y ab lo Sr. Raguer, indistintament, nos havíam entés sempre pera tot lo referent á la suscripció esmentada; perque lo carácter particular de aquesta, per més que hi figurés un important donatiu de S. M., nos permetía mantenirla exenta de tota intervenció oficial; y finalment, perque al entregar los fondos al Sr. Pellicer, no enteníam posarnos en pugna ab la Comissió de monuments ni ab ningú, sino senzillament posarlos en mans de una persona honrada y entussiasta, que, per rahó de viure en la localitat y d' estar ab relacions oficials y seguidas ab la Comissió de monuments, sabría mellor que nosaltres cóm y quán havían de invertirse los fondos.

¿Lo Sr. Pellicer, al invertirlos, no ha obrat com debía? Donchs precísintse los cárrechs y exigéscaseli, per part de qui á dreta lley puga ferho, la responsabilitat corresponent. Nosaltres creyém que aixó es lo natural y lo lógich, no las reticencias de un article de periódich, per més que vingan firmadas per persona tant respectable com lo Sr. Botet. En lo punt á que han arribat las cosas, tota la qüestió se concreta entre lo Sr. Pellicer y la Comissió de monuments de Girona ó, si s' vol, lo Sr. Botet en nom d' ella. Nostra Associació, ab la publicitat espontánea á que s' ha somés en son Anuari, queda en situació perfectament clara y s' descarta completament del assumpto. Lo que sí debém declarar es, qu' en nostre concepte, si hi ha nous fondos recullits, la Directiva, mentres no s' aclarin las vaguetats dirigidas contra lo Sr. Pellicer, fará molt bé de continuar fentne entrega á n' aquest, puig lo contrari seria rebaixarlo á n' ell y rebaixarse ella.

Exposició alpina y Congrés internacional de Salzburg.—S' han enviat ja las publicacions completas de la Associació pera figurar en la Exposició esmentada. Sentím que los socis no hajan respost á las excitacions de la Directiva pera enviar dibuixos, fotografías ó altres traballs particulars, com també que no haja sigut possible á cap d' ells representar á nostra Associació en lo Congrés sobredit. La Directiva ha enviat no obstant al president una expressiva carta de felicitació.

Cassera de isarts.—Segons veyém en lo *Correo Catalan* y altres colegas locals, varios oficials de graduació y una vintena de soldats, formant ab los guías y acompanyants un total de una quarentena de cassadors, féren una gran cassera de isarts en las montanyas de Nicriá á mitjos de Juliol, es á dir, *en plena época de veda*. Lo punt de reunió fou Olot, d' ahont passáren los cassadors á Camprodon y Set-casas. Res nos toca dir sobre lo mal exemple donat per autoritats y empleats del Estat al faltar tant ostentosament á la vigent lley de cassa, mes sí debém fer constar nostre sentiment per la persecució de un animal tant característich de nostres Pyrineus. Molt sentiríam que succehís ab ell lo que ab lo *bouquetin* dels Alpes, quina rassa quasi s' es perduda, á despit dels severs reglaments dictats per los goberns suís, italiá y alemany, y la enérgica campanya que á favor d' ell sosténen fa temps los *Clubs Alpins* de aqueixas nacions.

Més sobre la inscripció de Ripoll.—Havém rebut una llarga carta de nostre estimat consoci D. Joseph María Pellicer y Pagés, contravertint los arguments donats per lo P. Fita é insistint en que la lectura de la esmentada inscripció ripollesa deu ésser:

SIT AGNITUM CUNCTIS HIC QUIESCERE ARTUS
VICE COMITIS BERNARDI GUIFREDI.

Desitjosos de que s' fassa llum, esperém, pera publicar dita carta, que lo Sr. Pellicer nos donga la autorisació corresponent.

Las festas de l' Assietta.—Havém rebut varios diaris italians donant compte de aquestas festas, organisadas pe 'l Club Alpí Italiá, pera alsar en lo cim de l' Assietta (2,567 m.) un monument conmemoratiu de la titánica batalla sostinguda en aquells alts lo 19 de Juliol de 1747 entre los exércits franch-espanyol de un costat y sardo-austríach del altre. Las festas han sigut molt concorregudas, assistinthi com representant d' Espanya lo coronel D. Joseph de Ascaraza, agregat militar de nostra embaixada, quin bríndis fou molt aplaudit. Lo representant del Rey Humbert I va expressar ab gran eloqüencia lo sentiment de confraternitat que anima als Clubs Alpins: «en aquestas alturas, —digué—consagradas per la sanch generosa de tants valents, en torn de las quals potser revolan confosas las ánimas dels nostres pares (*grans aplausos*), nosaltres, los seus fills, nos estrenyém la má, en penyora d' amistat, de fraternitat y de concordia.»—Nostra Directiva, no podenthi enviar representant, va contestar á la carta de invitació especial del Cav. Isaia, president del C. A. I., ab altra carta, molt expressiva, felicitantlos pe 'l pensament, agrahint la invitació y excusant nostra assistencia.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA.

Rectificació.—En lo derrer número han passat las següents erradas: plana 127, r. 39, diu *Maquienza* per *Mequinenza*. En la ratlla següent se posa l' *ópal noble* com procedent de Montjuich, essent de procedencia desconeguda, y en la pl. 128, r. 6, se atribuhéixen á D. Lleó Manuel Maymó varios dibuixos, que son de D. Cels Gomis.

Periódichs nous.—S' han rebut los següents desde la aparició de nostre derrer número: *Boletin del Circulo de la Juventud mercantil; Butlleti del Centre Catalá; El Cronista*, de Tarrassa; *Boletin del Colegio de Valldemia*, de Mataró; *Boletin del Ateneo*, de Vilanova y Geltrú; *Folk-Lore Andaluz*, de Sevilla; *Bericht des Vereines für Naturkunde*, de Cassel, y *Bulletin de la Société de Géographie*, de Tolosa (França).

Donatius pera la Biblioteca.—S' han rebut los següents:

De la *Academia de Jurisprudencia y Legislacion* de Barcelona: 1 fasc.; *Exposicion que presenta al Senado sobre la necesidad de que se sigan aplicando en Cataluña los Códigos romanos y Decretales, etc., etc.*—Barcelona, 1882.

Del *Club Alpino Italiano*, secció de Florencia; 2 vol.: *Carlo Beni, Guida*

del Casentino.—Firenze, 1881; y *Emilio Bertini, Guida della Val di Bisenzio.*—Prato, 1881.

De *: 1 fasc., *Discursos y rectificaciones del Sr. Conde de Toreno, pronunciados en el Congreso los dias 19, 20 y 22 de Abril de 1882, con motivo de la discusion del Tratado de comercio con Francia.*—Madrid, 1882.

De D. Arthur Bofill: 1 vol., *Guia-cicerone del viajero ó bañista en Caldas de Montbuy,* por Clemente Cuspinera.—Barcelona, 1873.

De D. Cels Gomis: 10 vol.; *Teatro histórico de las iglesias del Reino de Aragon.* tom. VIII *de la Santa Iglesia de Jaca,* per lo R. P. Fr. Ramon de Huesca.—Pamplona, 1802:—Id. id., tom. IX *de las iglesias, catedrales y diócesis de Roda y Barbastro,* per id.—Zaragoza, 1807:—*Clave historial,* 9.ª edició, per lo M. R. P. Mtro. Fr. Henrique Flores.—Madrid, 1776:—*Essai sur la manière de recueillir les denrées de la province de Roussillon,* par l' Abbé Marcé.—Perpignan, 1785:—*Constitucions synodals de la diócesis de Tortosa:*—*Bribuega sin fábrica, cuerpo sin alma,* per L. A.—Madrid, 1820:—*Instruccion que han de guardar los Comisarios del Santo Oficio de la Inquisicion en las causas y negocios de Fé y los demás que se ofrecieren,* ab nombrament auténtich de Comissari del Sant Ofici, datat en Saragossa á 3 de Octubre de 1657:—*España Sagrada,* tomo XLII, per lo R. P. M. Fr. Manuel Risco, (Dertosa, Egara, Emporias):—*Segunda parte de los Anales históricos de los Reyes de Aragon,* por el reverendo Mtro. Pedro Abarca, de la Compañía de Jesús.—Salamanca, 1684:—y *Córtes de Aragon en 1684.*

De D. Andreu Guiamet, delegat á Gratallops, 2 vol.: *Annuaire de l' observatoire de Montsouris pour les ans 1880 y 1881.*—París.

Del *Institut de Foment del Traball Nacional,* 1 fasc.: *Discurso pronunciado por el Exmo. Sr. Obispo de Barcelona en la discusion del Senado sobre el Tratado de comercio con Francia.*—Barcelona, 1882.

De D. Francisco Llombart, delegat á Tortosa: 1 fasc., *Estatutos de la Sociedad de Pescadores de Tortosa y San Cárlos de la Rápita, titulada San Pedro.*—Tortosa, 1882.

De D. Julius Meurer: 1 vol.: *Handbuch des Alpinen Sport,* per lo donador.—Leipzig, 1882.

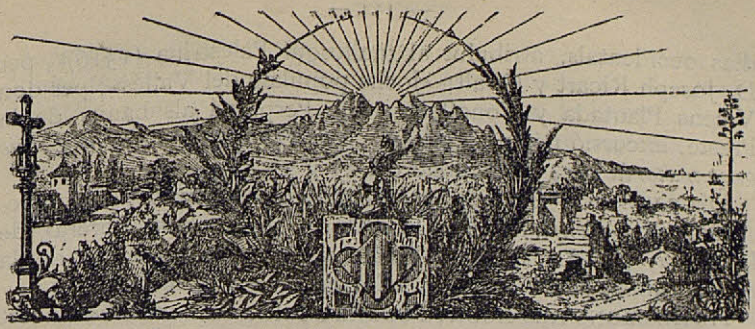
De D. Joseph Pleyan de Porta, soci delegat á Lleyda: 1 vol.; *Guia de Lleyda,* per lo donador.—Lleyda, 1882.

De la *Sociedad Artístico-arqueológica Barcelonesa:* 1 fasc.; *Album de detalles artísticos y plástico-decorativos de la Edad Media Catalana.*—Barcelona, 1882.

De la *Societat de Historia Natural de Cassel:* 1 fasc.; *XX Bericht des Vereines für Naturkunde zu Cassel.*—Cassel, 1881.

La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIÓNS CATALANA, al insertar en son BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres traballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions exposadas per llurs respectius autors.

Imp. dels Successors de Ramirez y C.ª, Passatje de Escudellers, núm. 4. Barcelona

BUTLLETÍ MENSUAL

DE LA

ASSOCIACIÓ D' EXCURSIÓNS CATALANA.

ANY V. SETEMBRE DE 1882. NUM. 48.

Cridém l' atenció sobre los avisos de cuberta.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

TRABALLS DEL MES DE AGOST.—Durant aquest mes, han fet excursions particulars: los Srs. Arabía y Bofill, per Cardó (Tortosa); lo Sr. Osona, per Collsacabra; lo Sr. Almirall, per Mallorca, Provincias Bascongadas y l' extranger; los Srs. Gándara y Rusiñol, per las Guillerías; etc.

TRABALLS DEL MES DE SETEMBRE.—Dia 6.—*Conferencia* en lo «Círculo de Tortosa,» per D. Ramon Arabía y Solaras, President de la ASSOCIACIÓ, sobre lo tema: «Concepte y trascendencia del excursionisme.»

Dia 7 y 8.—*Excursió col-lectiva* á Tortosa, Monte-Caro y Mola de Catí.

TRABALLS DEL MES DE OCTUBRE.—Dia 17.—*Junta General.—Lectura* dels següents traballs: «Sobre lo mapa de las In-

dias occidentals, atribuhit al mallorquí Palestrina (1516)», per D. Joseph Ricart y Giralt; «Jochs populars del Vallés», per don Vicens Plantada y Fonolleda; «De Perpinyá als banys de la Preste, excursió póstuma (1840)», per D. P. N. Bofill.—*Sessió preparatoria* pera la excursió del 21 y 22.

Dia 21 y 22.—*Excursió col-lectiva* á Pineda y lo Montnegre.

Dia 26.—*Conferencia* en lo «Ateneo de la classe obrera» de Igualada, per D. Ramon Arabía y Solanas, President de la ASSOCIACIÓ, sobre lo tema: «Catalanisme y excursionisme.»

ADHESSIONS ALS ACORTS SOBRE FUSIÓ.—En virtud del acort transcrit en lo N.° 45, pl. 84, del BULLETÍ, s'han recullit fins avuy las adhessions dels Srs. Socis següents: D. Anton Elias de Molins, D. Joseph Fiter é Inglés, D. Alvar de la Gándara, D. Gayetá Vidal de Valenciano, D. Manuel Martorell y Peña, D. Ignasi Baixeras, D. Dionís Baixeras, D. Francisco de P. Rius y Taulet, D. Cassimiro Cusachs, D. Alfons Rosset, D. Joan Codina, Pbre., D. Arthur Osona, D. Gabriel Miró, D. Pere Aldavert, D. Mariá Maspons y Labrós, D. Celestí Verdaguer, D. Joan Casals, D. Manuel Wehrle, D. Francisco Marquet y Oliva, don Cárlos Frontaura, D. Joseph Alsina Lubian, D. Cayo Cardellach, D. Simon Alsina y Clos, D. Modesto Mitjans, D. Domingo Guardiola, D. Joseph Blanch y Piera, D. Victor Vidal, D. Francisco Oliver y Momany, D. Joseph Sabadell, D. Joseph Pí y Solanas, D. J. Tintoré Giberga, D. Rosendo Arús y Arderiu, D. Alfons Sabadell, D. Eusebi Bofill, D. Manuel Duran y Bas, D. Sebastiá Quer, D. Tomás J. Dalmau, D. Jaume Camprubí, D. Joan Coma, D. Joseph Armenteras, D. Narcís Puigferrer, D. Agustí Utesá, D. Leonci Serra y Gibert, D. Joaquim Furnó, D. Rupert Regordosa, D. Joseph Marquet, p. p. Francisco Marquet, D. Eugeni Rosselló, D. Pere Carbonell, D. Joaquim Carrera, D. Francisco Forment y D. Francisco Sanromá. —Total 51.

EXTRACTE DE LAS CONFERENCIAS PÚBLICAS
CELEBRADAS PER L' ASSOCIACIÓ.

CONFERENCIA QUINTA.—1.ª FORANA: BREDA, *en la Casa de la Vila.—Dia 3 de Juny de 1882, per D. Ramon Arabía y Solanas, President de la* ASSOCIACIÓ, *sobre lo tema: «Montseny; son passat, present y pervenir.»*

Comensá lo Sr. Arabía sa conferencia saludant afectuosament als oyents ab lo nom de amichs y paisans, puig que com á tals

considera á quants ténen per mare á Catalunya, á quants están units per lo vincle indissoluble de la comunitat de llengua, de historia y de aspiracions. Explicá lo motiu de haver acordat la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA donar aquestas conferencias foranas. «A Barcelona—digué—ja' ns conéixen prou, pero en los pobles de fora, que son los més interessats en conéixe'ns y en ajudá'ns, no gayre. Pera que'ns conéixin, donchs, venim, y venim á Breda primer qu' enlloch perque la gratitut nos hi obliga: perque recordém l'acullida simpática, entussiasta, fraternal, que aquest poble hospitalari nos feu quan ara fará dos anys vinguérem per primera volta á inaugurar la exploració de aquesta bellíssima montanya, al peu de quinas estribacions s'apilonan vostras casas; del magestuós Montseny, de quin passat, present y esdevenidor vaig á parlarvos. ¿Quin altre tema mellor podria escullir pera ma conferencia? En son desarrollo, tot aprenent á conéixer qui som y qué fém, podréu fervos cárrech de la importancia de la nostra tasca y dels grans beneficis qu'en secundarnos podréu obtenir.»

Interessat aixís l'auditori, entrá lo conferenciant de plé en lo tema, comensant per estudiar lo passat del Montseny. Remontantse als temps prehistórichs, feu una lleugera excursió geológica pera demostrar ab adequats simils cóm la ciencia, per medi del estudi de las rocas y fóssils, pot determinar ab gran aproximació la edat de las montanyas, fent una viva pintura del alsament del Montseny en la época terciaria y posant de relleu la exuberancia y explendidés de sa vegetació al aparéixer á la vida de la historia. Testimoni de las successivas invasions de nostra península y dels heróichs esforsos de nostres avis en los temps de la reconquista, fou més tart lo parch ahont nostres comtes soberans venian á descansar de las fatigas de la guerra en las fatigas de la cassa major, llavors abundantíssima en la montanya. En un brillant período, que arrancá estrepitosos aplausos, descrigué lo Sr. Arabía una d' estas vistosas y arriscadas casseras: recordá lo assessinat del malhaurat «Cap d' estopas» en lo fatídich gorch de «Perxa Astorch» y ab oportunas tranzicions y vigorosos tochs delineá aquellas épocas llunyanas, fent desfilar devant del embadalit auditori las simpáticas figuras dels antichs caballers, dels venerables ermitans, del piadós rey de Borgonya. Ab més habilitat d' exposició que rigorisme de método, puig no s' tractava de una disertació académica sino de impressionar la fantasía y dominar la atenció de un auditori en

general il-lletrat, lo Sr. Arabía aná enllassant la tradició y la historia, y desde lo Fort Farell, las Donas d'aygua y las rondallas de amagats tresors fins á las llegendarias hassanyas d' En Serrallonga, la defensa de Arbucias contra 'ls castellans y la crema de Hostalrich pe'ls francesos, tot lo passat del Montseny y sa encontrada se destacá y prengué vida al calor de la animada paraula del disertant.

Al entrar aquest en la segona part del tema, ó sia en lo estudi del present del Montseny, contrastá ab desconsol l' oblit en que avuy lo ténen los poderosos, ab lo culto fervorós que li rendian en temps de més ventura; las lluytas fratricidas y escenas sanguinarias que per dúas vegadas ha vist esferehit en lo que va de sigle, ab las que en altras centurias hi admirá, plé de orgull, en sagrada defensa de la patria; la bárbara devastació actual de sos boscos seculars, ab lo antich religiós respecte que'ls conservava en tota sa majestuosa creixensa y ufanía. En aquest punt lo Sr. Arabía apretá de valent. «Jo ja sé—va dir—que l' bosch no dona com la vinya; que á vegadas lo pagés, aclaparat pe'ls pagos, no veu altra sortida que fer una tallada; més també sé que la destral se mou moltas vegadas á impuls de la cobdicia y que no sempre s' té en compte que la riquesa d' avuy es la miseria de demá. Un bosch ben cuydat no dona molt, es cert, pero dona sempre: un bosch arrasat dona molt una vegada, pero una y fora; ja no dona més. Y com lo bosch tallat generalment no s' replanta ó si s' replanta, s' hi sol fer vinya, (en bonas ó malas condicions, que d' aixó n' hauríam de parlar ab més espay): ¿qué resulta? que la pluja no vé ó, si vé, de cada cent vegadas las noranta, com ja no s' reparteix ab regularitat entre los dias del any y ja no la deturan com avans las arrels y filaments que sota l' bosch formavan esponjós teixit, en comptes de amarar dolsament la terra y nudrir á la quieta fonts y regarols, revé ab furia aterradora, fa sobreixir torrents y rieras y arrebassa cap á mar ó colga sota espessa gruixa de llot, palets y sorra, aquella meteixa terra, indefensa contra l' temporal. Y no es aquesta una pintura ideal ó exagerada: per dissort, ne tenim la experiencia dintre casa y lo que en sentit contrari passa en llochs, avans erms y avuy poblats d' arbreda, confirma la veritat de mas afirmacions. Fixéuvoshi donchs y estudiéu la manera de beneficiar los boscos, que no tot se cura ab rogativas ni es verdadera devoció la que, després de fet lo mal, se creuha de brassos y s' acontenta ab esperarho tot del cel.

«Per aquí—seguí dihent l' orador—deu comensar la nova vida del Montseny; per la replantació de boscos. No hi ha més que comparar sas dúas vertents pera veure lo molt mal que s'hi ha fet y que depressa y á tota costa convé reparar. Pujant per Palau, St. Celoni ó Gualba, se troba la montanya relativament despullada, núa: en cambi, per Viladrau y Arbucias, pe' ls alts de Sant Segimon y Sant Marsal, la boscuria es potent y los arbres centenaris, castanyers y faigs, alsan encara sas atapahidas brancas ab tota majestat. Lo Montseny, tant aprop de Barcelona y tant favorablement situat entre dos carrils, está destinat á ésser, ara més qu' en lo temps antich, lo verdader parch de montanya de la capital, esdevenint al propi temps una font de riquesa y de cultura pera totas las poblacions que á sos peus s' exténen. Las collas d' excursionistas han de formiguejarhi, no sols de gent de la terra sino de fora Catalunya y d'enllá dels Pyrineus. Las colonias estiuencas han de multiplicars'hi y Santa Fé, Sant Marsal, Sant Segismon, lo meteix Turó del Home, han de rivalisar ab las famosas estacions alpinas de Suissa, Italia y Alemania, visitadas al estíu per milers y milers de *turistas*. Y véus' aquí, amichs, nostra gran tasca. Conéixer y fer conéixer nostra terra; ferla valdre, á dintre y á fora, tot lo que mereix: á dintre, nó amagant sos defectes, sino procurant corretgirlos; á fora, fenthi arribar nostra veu, publicant traballs que valgan, que dongan alta idea de Catalunya. Y com pot ser encara no teniu concepte clar de quants y quant variats son aquestos traballs, hora es ja de que vos diga qué fém y qué 'ns proposém fer, los excursionistas catalans.»

Aquí feu lo Sr. Arabía un llarch comentari al article primer del Reglament de la ASSOCIACIÓ, que sintetisa perfectament son objectiu, sos desitjos, sas tendencias. Després, en pocas paraulas resumí la historia de lo que han fet abdúas Associacions excursionistas barceloninas, principalment en lo Montseny, pera lo qual, faltats d' espay, nos veyém precisats á referir lo lector als diversos traballs que sobre dita montanya ha publicat l' ASSOCIACIÓ en son primer *Anuari*[1], aixís com á las actas de las va-

[1] V. ANUARI, any I. *Al Montseny*, per D. Ramon Arabía y Solanas, pl. 232; *Datos pera lo estudi cientifich del Montseny*, per D. Francisco de P. Benessat, pl. 494; *Nivellazions hypsobaromètricas en lo Montseny*, per D. Joan Montserrat y Archs, pl. 498; *Medició itinerario de camins, viaranys y dresseras, ensaigs verificats en lo Montseny*, per D. Alvar de la Gándara, pl. 516; *Observacions meteorológicas fetas en la ermita de Santa Fé del Montseny*, pl. 571.

rias excursions en ella fetas y publicadas en lo *Bulletí* [1]. Y, com á traball particular, citá també ab elogi lo Sr. Arabía la utilíssima guía del Montseny de nostre entussiasta consoci lo Sr. Osona, una de las obras més prácticas, á pesar de sas pocas pretensions, que ha produhit fins ara lo excursionisme catalá [2]. Aquest moviment iniciat per la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA en lo Montseny, al que s' ha degut, entre altras cosas, lo aument d' excursionistas durant lo any passat y lo que va d' aquest, aixís com, per efecte de natural emulació, lo projecte de *observatori-refugi* en lo Turó del Home, concebut per la «Catalanista d' excursions científicas,» ha de sostenirse y déuhen ajudarlo totas las poblacions en ell interessadas, fins á cridar sériament l' atenció sobre tant bonica montanya y lograr pera ella, en la escala relativa que li pertoca, lo que han lograt pera los Alpes las societats alpinas que s' han creat en Europa de uns vint anys ençá. A fí de apoyar ab lo exemple d' altres paíssos sa argumentació, doná lo Sr. Arabía una lleugera idea de la creació, historia, objecte y resultats de aquestas societats extrangeras, en quin detall tampoch entrarém ara perque ja en altras ocasions n' havém parlat detingudament [3].

A est moviment alpinista, comensat pe' ls inglesos y seguit després per totas las nacions vehinas dels Alpes, hi han ajudat los goberns y los pobles multiplicant las comunicacions de tota mena, desde l' ferro-carril y la navegació al vapor per los llachs fins al caminet de montanya y la senzilla passera sobre' ls torrents; organisant lo servey de guías, mossos de carga, caballerías y hostals, de una manera quasi perfecta; construhint innombrables refugis en los llochs més á propósit pera facilitar la ascensió dels cims judicats més inaccessibles; publicant guías exactíssimas, á reduhit preu y en varietat de llenguas; donant gran desarrollo á la fotografía de montanya y á la cartografía; en una paraula, fent tot lo humanament possible pera atraure gent y pera fé'lshi agradable la estada en aquellas montanyas.

---

[1] V. BULLETÍ, núm. 22, pl. 174; núm. 23, pl. 200, y núm. 34, pl. 153 y 158.

[2] *Guia general de las montanyas del Montseny*, per En Arthur Osona.—Barcelona, 1880.

[3] V. *Los Clubs Alpins y las Associacions d' excursions*, conferencia donada lo dia 31 de Mars de 1879 en la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, per Don Ramon Arabía y Solanas, president de la meteixa.—Barcelona, 1879.-Imprenta de la Renaixensa.—En lo *Bulletí*, núm. 6, pl. 74, s' en publicá lo extracte.

Això s' ha conseguit fins al punt de que avuy se calcula en uns 7 milions de personas las que las visitan cada estiu, gastanthi per terme mitj de 20 á 30 duros cada una. Aquesta inmensa riquesa se reparteix al infinit, tocant d' ella no escassa part á la petita industria de cada localitat, que ab l' alicient de una venta segura, s' ha desarrollat y perfeccionat en extrém.

«Y ja que de industrias parlo—afegí lo Sr. Arabía—no vull acabar sens parlar de una, qu' es propia y típica de Breda, qu'es la riquesa de aquesta població, pero qu' es susceptible de gran perfecció y aument: ja compendréu que m' refereixo á la de las ollas. Vosaltres teniu una terra, una argila, superior á la de moltas altras localitats, y vostres productos se vènen sempre en lo mercat á més alt preu: pero haig de dirvos ab pena que la rutina es la que veig dominar en vostra industria, qu' en ella no s'hi veu art ni afany de progrés. ¿Per qué ollas y sols ollas, sempre las meteixas, sempre iguals? ¿No podrian fabricarse en Breda mil altres objectes de terrissa, de cerámica, com s' en diu en llenguatje técnich, en que lo de ménos fós la argila, la primera materia, y lo de més fós la má d' obra, lo gust, l' art del treballador? Una olla, per bona que sia, se ven per pochs quartos, y un d' aquestos altres objectes, com p. e., un gerro, una plata, una escudella, quan ténen aquest segell de finura, de distinció, de originalitat, se vendría per moltas pessetas y pot ser per bastants duros. Això de moment tal volta vos semblará una exageració, mes veniu á Barcelona y veuréu cóm se vénen los objectes semblants, procedents d' altras terras. ¿Y per qué havém d' ésser sempre tributaris del extrager, quan tenim dintre casa elements sobrats pera emanciparnos? Féu com ells han fet: estudiéu lo dibuix, procuréuvos modelos, demanéu á la ciencia y al estudi los datos que la experiencia sola no vos pot proporcionar, y veuréu cóm lo que avuy sembla un somni, demá será realitat. Y entrats en aquesta vía—jo, que conech lo carácter catalá, vos en responch—los progressos serán rápits, y aixís com á Suissa se fan ab la fusta, que tant abunda en sas montanyas, mil y mil objectes artístichs de tots preus y pera tots los gustos, que introduhits pe' ls *turistas* en tota Europa, s' han vist luego sol-licitats en tots los mercats y alimentan avuy un importantíssim comers, ¿per qué no esperar que un dia vostres productos, comprats com á memoria per los visitants del Montseny, s' obrin pas també fins á las llars més opulentas, dins y fora Catalunya, y aumentin fabulosament los relativament migrats be-

neficis que la meteixa industria, en son actual estat rutinari, vos rendeix? Per tal camí voldria véur' os entrar la ASSOCIACIÓ D'EXCURSIONS CATALANA, que tinch la honra de presidir, y desde ara jo en son nom vos ofereixo, si l' seguiu, tot lo séu apoyo y valiment. Y no sols pera això. Tot lo que feu pera transformar Breda en una estació de montanya de primer ordre—comensant per arreglar lo camí de la estació al poble, qu' es dolentíssim,—mereixerá nostre aplauso, nostra ajuda, nostra cooperació. Lo gremi d' ollers compta ab recursos pera sostenir una escola de dibuix; dins de la població sobran elements pera que la mellora d' hostals, lo bon servey de matxos, la organisació de guias y l' arreglo de camins vajan paulatinament fentse efectius; y nosaltres, desde Barcelona, disposant de grandíssima publicitat, podém sostenir y assegurar vostres passos, menant tots plegats á bon terme aquesta obra de civilisació y de profit moral y material, que jo voldria pera lo Montseny y, sobretot, pera aquesta hospitalaria vila de Breda, digna per tots conceptes de recullirne los fruyts més primerenchs.»

Ditas estas paraulas y remerciats los oyents per llur atenció y per l' ordre admirable que guardáren durant la hora y mitja que durá la conferencia, termená lo Sr. Arabía son discurs y s' disolgué la reunió.

EXCURSIO COL·LECTIVA

AL GORCH DE PERXA-ASTORCH Y CASTELL DE MONTSORIU.

DIAS 3 Y 4 DE JUNY DE 1881.

Havent disposat l' ASSOCIACIÓ verificar una excursió al histórich «Gorch de Perxa-Astorch» y al que fou important «Castell de Montsoriu,» tenint jo que ésser un de tants excursionistas y trobantme accidentalment á Breda lo dia convingut en la sessió preparatoria, que era lo 3 de Juny, á las 3^h 30 minuts de la tarde, deixava la vila, y á las 3^h 45 arribava á la estació de Breda, en lo precís moment que baixava del tren de Barcelona mon distingit company y digne president D. Ramon Arabía, ab qui tot seguit nos posárem en marxa cap al esmentat Gorch.

Prenguérem lo camí de carros per lo pas á nivell de la meteixa estació, dirigintnos en direcció Sud, cap al riu Tordera. Pochs passos ans d' arribarhi, girárem á má esquerra, seguint per los carrils que las rodas dels carros imprimeixen sobre la

sorra y pedregam, que son lo únich indici de camí; atravessárem la riera de Breda, prop de sa confluencia ab lo Tordera, y als pochs passos, deixárem á nostra esquerra lo Mas y la Ermita de Sant Jaume, que per l' aplech del 25 de Juliol, tanta gentada atrau de tota la encontrada y regió del Tordera. Res hi vejérem, que 'ns cridés l' atenció.

Seguírem lo camí ral, antigua vía romana, que passa molt prop de las salzeredas de la vorera esquerra del riu, durant uns 15 minuts, pera inclinarse luego al Nort, deixant la espessa salzereda al atravessar lo pas á nivell del ferro-carril.

Durant 15 minuts segueix lo camí tenint la ferrada vía á má dreta, fins que s' troba la caseta del guarda de la vía, en lo pas á nivell, per lo qual passárem en direcció Sud, girant tot seguit á la esquerra, cap al Est, aproximantnos á las salzeredas, que deixárem á la dreta del camí, passant per entre vinyas y terras de conreu, inclinantnos llavors al Nort-Est.

Als 15 minuts de haver deixat la caseta del pas á nivell, coneguda per la caseta del «Gorch d' En Plá,» trobárem dúas petitas casas á la esquerra del camí, á pochs passos la una de l' altra: la primera té per nom «Perxa-Astorch» y la segona «Ca'N Sant del Camí-ral.» Prenguérem llavors un caminet que hi ha entre aquestas dúas casas, bastant ample y plá, deixant lo camí ral á nostra esquerra y dirigintnos cap al riu Tordera. Atravessant uns prats, inclinantnos un poch á la dreta, als pochs passos arribárem al llegendari «Gorch de Perxa Astorch,» situat al peu de las magníficas y ombrívolas salzeredas del Tordera. Los vapors produhits per l' abundó de las ayguas dels gorchs, la corrent del riu y los reguerols dels prats, cubrían llegerament la atmósfera y donavan al conjunt del quadro un tó obscur y tétrich; un poeta haguera cregut veure dibuixarse entre las vaporosas sombras y voltejant al entorn del gorch, l' espectre del malhaurat Comte Ramon Berenguer II, Cap d' estopas, fugint del traidor punyal del fratricida [1].

Lo esmentat Gorch está alimentat per un petit rech de cristallina aygua, que s' desvia del Tordera, per entre la verda herba del prat. Son perímetre es de uns 60 á 70 pams de Nort á

[1] La encontrada, conservant pura la tradició del fidel Astorch, que Ramon Berenguer II, Cap d' estopas, tenía á la má subjecte de la perxa, al ésser assessinat, y qual astorch, voltejant al entorn del gorch, feu descubrir lo crim, doná al siti hont tingué lloch, lo nom de «Gorch de Perxa Astorch,» que s' ha conservat sens alteració fins avuy en dia.

Sud, y de uns 50 á 60 del Est á Oest, essent sa profunditat de 18 á 24 pams. Está situat á sota meteix de la atapahida salzereda, quals espessas brancas li tapan los raigs del sol á Llevant, y voltat en part per arbrets y jonchs. 300 passos més avall, en direcció á Hostalrich, se troba lo «Gorch d' En Sant,» alimentat per las ayguas sobreras del de Perxa-Astorch. Lo «Gorch d' En Sant» es molt més gran y de més profunditat; está tot ell voltat per grans y espessos arbres, que li donan un aspecte pintoresch y alegre, que fa contrast ab lo poch afalagador y tétrich del de Perxa-Astorch.

En Desembre de 1082, estava cassant Ramon Berenguer II, Cap d' estopas, en las salzeredas del Tordera, quan fou sorprés y assesinat per son germá bessó, En Berenguer Ramon II, lo fratricida, qui, pera ocultar lo crim, sepultá lo cadavre al fons del gorch, d' ahont, descubert més tart per lo fidel Astorch, qui ab planyívols crits voltejava al entorn, fou extret y transportat, ab tota la pompa de soberá, á la Catedral de Girona, hont encara s' guardan sas despullas [1].

A las 5h 15 deixávam aquell lloch y, desfent lo camí fet, ab 45 minuts escassos arribárem á la estació de Breda. Allí, pujant á la tartana que fa lo servey de la vila del meteix nom, ab 15 més arrivárem á Breda, hont las autoritats, Junta del gremi de ollers, president y director de la societat coral «La Bredense» y moltas personas principals passáren tot seguit á saludar al Sr. Arabía, fentli ensemps mil oferiments.

A las 8del vespre, malgrat que fins á las 9 no devia tenir lloch la conferencia, la plassa del Monastir y voltants de la Casa de la Vila estavan plens de gom á gom. Lo local primitivament destinat pera aquest acte era lo que serveix pera escola municipal; mes en vista de que tothom volia anarhi, lo Sr. Alcalde, de acort ab lo Sr. Arabia, determiná que s' dongués la conferencia desde lo balcó de la Casa de la Vila, col-locantse los oyents al aire lliure en la gran plassa que s' exten entre aquella y la iglesia. Tot lo poble hi acudí, guardant un ordre perfecte durant la hora y mitja que durá l' acte. Lo Sr. Alcalde y altres indivíduos del Ajuntament, algunas senyoras y senyoretas y varios representants del gremi de ollers y cassinos fóren los únichs que pujáren á la sala del Consistori, desde quin balcó disertá lo senyor Arabía. Original espectacle era lo que ofería la gran plassa,

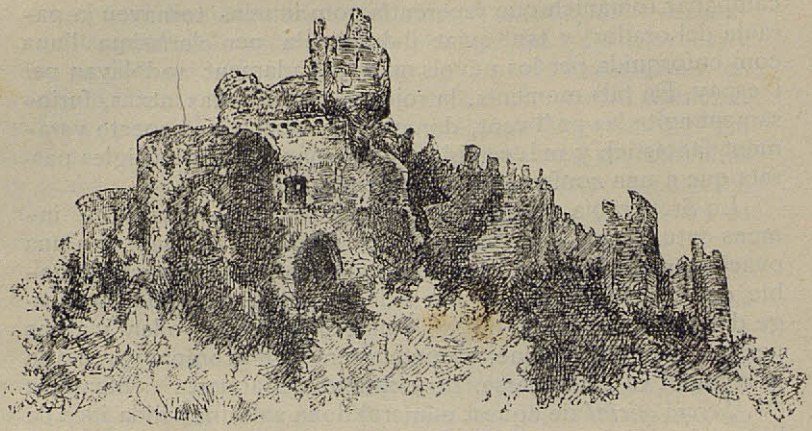
[1] *Historia de Catalunya*, per Víctor Balaguer, Vol. I, pág. 400.

plena de gent, dominada per la massa imponent del sever campanar románich que repercutía com inmens tornaveu la paraula del orador, y tant aviat il-luminada per c'aríssima lluna com enfosquida per los núvols que pausadament rodolávan per l' espay. En tals moments, la rojenca claror de las atxas, furiosament agitadas pe 'l vent, donava á la escena un aspecte verament fantástich y més semblant á un conciliábul dels sigles passats que á una conferencia del sigle XIX.

Lo Sr. Arabía no pogué estar més inspirat y causá un inmens entussiasme en lo auditori. Lo poble en massa li feu una ovació tant espontánea com sens igual; lo propagador infatigable del excursionisme va ésser felicitat per los Srs. Alcalde, jutge de pau, secretaris, metje, Junta directiva del ollers y altras personas importants que, al meteix temps, l' acompanyáren á la casa ahont va hostatjarse. Lo extracte de aquesta conferencia (V. *Secció oficial* de aquest número) dona sols una pálida idea de lo que fou, y es verament de lamentar que no s' taquigrafiés y que no puga publicarse íntegra.

A las 11h 45 fou obsequiat lo conferenciant ab una serenata ab honors de concert, per la llorejada societat coral de la vila, «La Bredense,» composta de 45 veus y dirigida per lo acreditat professor D. Francisco Xéna, de Sant Celoni, que va cantar ab sentiment, gust y gran afinació las mellors pessas de son repertori, entre las quals va descollar, «Lo Prometatje,» del mestre Cuspinera, magistralment executada.

Lo endemá, diumenge 4 de Juny, á las 8h 30 del mati, pujáren á reunírse 'ns á Breda los germans D. Francisco y D. Mariá Maspons y Labrós pera verificar la ascensió al Castell de Montsoriu. A las 9 en punt sortíam tots quatre de la vila, passávam als 20 minuts per «Ca 'N Rafeló,» á las 9 y 35 deixávam á má esquerra á «Ca 'N Llorens,» y als pochs passos, á la dreta, «Coll de Norri.» Seguírem desde aquí per lo camí de carros, que per suáu pujada, deixant á «Ca 'N Massaguer» á sota y á la dreta al mitj de una vall, per entre boscos de suros, pins y roures, ab 20 minuts nos portá prop de son extrem, en un petit plá de la carena; llavors agafárem un curriol, girant á la dreta, tenint preciosas vistas sobre lo rieral d' Arbucias; ab 15 minuts més, guanyárem lo «Coll de Montsoriu,» de ahont ab 20 minuts escassos, per dreta y forta pujada, passant per boscos de suros, pins, roures y alzinas, pujárem al enderrocat Castell feudal de Montsoriu, arribantlhi á las 10h 30.

Lo Castell de Montsoriu.

Res diré del Castell roquer de Montsoriu, un dels més hermosos de Catalunya, puig son tantas las excursions que s'hi han fet y tant conegut es de mos companys, que sería ridícul repetir lo que plomas més ben trempadas que la meva han estampat tantas vegadas [1]; me limitaré sols á dir, que de lo alt del recinte superior s' ovira un preciós panorama, format per la vall y rieral de Arbucias, lo plá de Breda, la regió del Tordera inferior, y sobretot, lo macís del Montseny. L' altitut es de 640 métres aproximadament [2].

A las 11h 30 deixávam lo Castell, y, desfent lo camí fet, á las 12h 30 arribávam á Breda. A las 3 passárem á visitar lo Monastir y enderrocats claustres, essent molt ben rebuts per lo virtuós y amable senyor Rector D. Joan Canta, y á las 4h 45 prenent comiat dels germans Srs. Maspons y del president senyor Arabía, ab la major recansa vaig deixarlos en la tartana, que 'ls portá á la estació, hont prenguéren lo tren de las 5h 15 pera Barcelona.

Lo Secretari accidental,
Arthur Osona.

---

[1] V. *Album pintoresch monumental de Catalunya*, vol. I, entrega 5.ª y *Anuari de la* Associació d' excursions Catalana, any I, pl. 256.

[2] V. *Anuari de la* Associació d' excursions Catalana, any I, pl. 514.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

EXCURSIONS PER LA PROVINCIA DE GUADALAJARA

(*Continuació—V. n.° 42 y 43, pl. 77.*)

VI.

GEODAS CALISSAS DE SIERREZUELA (SOTOCA).

(V. *ANUARI*, pl. 405).

VII.

NOTA SOBRE *EL CONVENTO LORADO*.

(CARRASCOSA DE TAJO).

A mitj' hora de Carrascosa de Tajo, en lo partit de Cifuentes y provincia de Guadalajara, hi ha un barranch profundíssim que comensa en la *Veguilla* de Oter y acaba en la vora dreta del Tajo. Aquest barranch ha rebut de la gent del país un nom molt apropiat: lo nom de *Barrancazo;* es un dels barranchs més fondos y escabrosos qu' he vist. Sas espadadas voras, formadas de peladas rocas de calissa semi-cristallina y de pudingas calissas, ténen trenta y quaranta metres de altura y son quasi verticals.

En la meytat del curs de aquest barranch, ó, lo qu' es lo meteix, á uns tres quarts del Tajo y á igual distancia de Oter, aquestas voras s' estrényen de tal modo que no queda entr' ellas més que uns dos metres de distancia durant una llargada de uns quaranta metres. Aquesta part del Barrancazo es la que ha rebut lo nom de *Convento Lorado*, nom que podría molt bé ser una corrupció de Convento *colorado*, puig que lo color vermell es lo que domina en las rocas de aquest indret; color degut á la argila roja que omple los poros y cavitats de la calissa.

Aquesta meteixa argila se troba en lo interior de una cova natural, quina formació deu ésser deguda al desprendiment de algunas rocas que hi ha en aqueix meteix indret. Aquesta argila n' es molt compacta, llustrosa per de fora y molt suáu al tacte. Los pastors de aquesta comarca la usan á manera de mangre pera marcar lo bestiar. En la meteixa cova hi ha un' altra argila groguenca, també molt llustrosa y suáu, que s' emplea á manera d' *ocre* pera pintar faixas en l' interior de las habitacions.

En aquest meteix congost hi ha algunas rocas que no son més que un conjunt d' estalactitas de un aspecte molt agradable.

A la sortida del congost, remontant lo barranch, algunas rocas despresas del cim forman una especie d' arch natural, per dessota del qual s' ha de passar, trobantse després un laberinto tal de rocas en lo fons, qu' es fins perillós lo passar per demunt de ellas; mes no hi ha altre remey que ferho si s' vol continuar la exploració del *Barrancazo*.

Passadas aquestas rocas, lo llit del barranch se vá aixamplant, y un poch més amunt torna á estrényers entre una série de petitas estribacions de rocas verticals, quin aspecte no puch comparar á altra cosa que als fulls de un llibre obert y posat de cantell.

Passadas aquestas estribacions acaba lo verdader barranch y comensa l' horta de Oter, poble que s' troba al cap de munt de una vall formada per dos enormes estribacions que baixan de la divisoria del Tajuña.

VIII.

DE OCENTEJO A CANALES DEL DUCADO.

Fá já dos dias que soch á Ocentejo [1], vila de 249 habitants, que pertenei-xía, segons crech, al bisbe de Sigüenza, y avans de aquest á no sé quín noble de Castella, á jutjar per las runas de un antich castell que dominan un petit turó que s' alsa derrera de la iglesia.

¡Y quinas vilas hi ha per aquesta terra! A la nostra ab prou feynas fóren pobles. Sotoca, Carrascosa de Tajo y Ocentejo son tres vilas que cap d' ellas arriba á reunir cent vehins.

Sotoca fou en altre temps una gran vila, segons lo seu alcalde; perteneixía á la *Senyora*, que sols ha deixat un recort: una petita fonteta que porta son nom. Aquesta *senyora*, que ningú sab quí era, cedí la vila y sos habitants al monastir de Ávila, y desde llavoras la vila comensá á anar á méno .

¡Quíns temps aquells en que un qualsevol podía disposar de tots los habitants de una vila com si fóssen un remat de bens! Los vehins de Sotoca no 'ls anyoran pas. ¿Y cóm los han d' anyorar los que llavoras eran vassalls de una *senyora* y avuy son amos de la seva caseta, del seu bossí de camp, del seu tros de vinya? No 'ls anyoran, mes conservan encara la *picota*, pilar de pedra ab quatre anellas de ferro, hont los posavan á la vergonya á la més petita falta que feyan.

Carrascosa de Tajo era vila *realenga*. Encara conserva lo *pés real* com á mos. tra de son antich poderiu. Avans passava per ella la carretera de Sigüenza á Cuenca y tenía un pont de pedra sobre lo Tajo. Sembla que aquesta carretera era l' pas obligat de las ovellas *merinas*, de aquella bona rassa qu' en algun temps fou l' orgull d' Espanya y de la que avuy tant pocas mostras ne quedan, havent anat gran part d' ellas al extranger pera mellorar las rassas ovinas de terras estranyas. Avuy lo pont de Muriel, que tal es lo nom del pont de Carrascosa, está arrunat, y per aquesta vila no hi passan més que 'ls traginers que de la *Serra* baixan á buscar vi á l' *Alcarria*.

CELS GOMIS.

(Seguirá.)

---

[1] Avans s' escribía Hocentejo, per estar situada en un petit estret *(boχ)* en la vora dreta y á poca distancia del Tajo.

SECCIÓ DE NOTICIAS.

CERTÁMEN.—La «Real Academia de Ciencias Naturales y Artes de Barcelona» nos ha enviat lo del *Premi-Agell*; lo cartell queda exposat en Secretaría y á disposició dels Srs. socis.

INVITACIONS.—Las havém rebudas: del Excm. Ajuntament de Barcelona, pera los diversos actes oficials de las festas de la Mercé; del «Círculo de la Juventud Mercantil», pera sa sessió inaugural; del «Ateneo Igualadí de la classe obrera», pera lo Certámen derrerament celebrat per la meteixa societat; y de la «Associazione meteorologica Italiana», pera lo Congrés general de la meteixa que ha de tenir lloch en Nápols los dias 25 á 30 del corrent Setembre.

VISITA.—Havém tingut lo gust de rebre la del distingit geólech francés Mr. Alexandre Vezian, professor en la universitat de Besançon y president honorari de la secció del Jura del Club Alpí Francés, qui 'ns ha portat importants donatius particulars seus y de la societat, de que darém compte oportunament.

EXCURSIÓ Á SIERRA-NEVADA.—Segons veyém en los periódichs de Córdoba, se ha projectat en Granada una nombrosa y económica excursió als *alpes granadinos* (paraulas textuals). Molt nos satisfaría saber si s' ha realisat.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA Y LO MUSEO.

PERIÓDICHS NOUS.—S' han rebut los següents: *Alpine Journal*, órgue del Club Alpí de Londres; *Bollettino della Società Africana d' Italia*, de Nápols; Anuaris y publicacions de la *Società Alpina Friulana*, de Udine; *El Porvenir* y *l' Escut Igualadí*, de Igualada; *El Semanario*, de Tortosa: *Bordeaux-Exposition*, de Burdeos.

DONATIUS PERA LO MUSEO.—S' han rebut los sigüents:

De D. Ramon Arabía y Solanas: una copia de la *Confirmació del privilegi de Castellar, feta per D. Artal de Pallars, Baró de Mataplana*, any 1349.

De D. Bonaventura Agulló Prats: 1 fot. *La plassa de Vich en un dia de correguda de vacas* (costums populars, festa major).

De D. Roman Arnet: una fulla de dibuixos á la ploma, copiats de altres al llápis de D. Cels Gomis, pera fer los grabats.

De D. Dionís Baixeras: 1 fot. del *Arbre del amor*, en llemosí del s. XIII, de un códice catalá del Escorial.

De D. Arthur Bofill: 3 *segells de Castanesa* (Huesca), de la parroquia de St. Martí, de la Alcaldía, y del Jutjat municipal.—1 de la *Société Khédiviale de Géographie* de El Cairo.

De D. Eudalt Canibell, los següents dibuixos: *Santa Coloma de Farnés, lo Castell; Torre de la Esparra; Un canalobre del Santuari del Coll; Entrada de*

Pedralbes; Vista general de Pedralbes, y *Vista de un carrer de St. Cugat del Vallés.*

De D. Francisco Clapés: *Sal gemma de Cardona,* varios exemplars.—Idem id. *una estalactita.*

De D. J. Garrigosa y Borrell: *Varios fóssils de Serdanyola del Vallés* (pendents de classificació).

De D. Cels Gomis: *Fóssils del Barranco de Sta. Lucía* (Graus) (pendents de classificació);—*Molusch maritim trobat dins de un llus,* comprat á Cherta;—*dúas monedas de plata, una romana y una catalana* (pendents de classificació);—*1 document del any 1338 en pergamí* (contracte particular sobre pasturas y remats, Mequinenza);—*1 mapa* (escala 1 : 50,000) *del Ebro, desde Saragossa al mar;*—*1 id. L' Italie divisée en ses Estats,* par De Fer et Danet.—París, 1729;—*Una estampa, Imágen de Ntra. Sra. de Bruis en el lugar de Palo* (Alt Aragó);—*Goigs de la Verge de Bruis en lo poblet de Palo* (Alt Aragó).

De D. Andreu Guiamet, delegat á Gratallops: 3 goigs; 2 *de la Verge de la Consolació,* de Gratallops, y 1 de la *Ermita de St. Anton.*

De D. Francisco de P. Llorens y Riu: 1 fot. de son quadro *Interior de la catedral de Barcelona.*

De D. Feliciá Marí: 1 *Dibuix á la ploma,* copiat de altre de Ll. M. Maymó, al llápis, representant *Un retaule de St. Victoriá* (Sobrarbe).

De D. Joseph Ignasi Moragues y Joseph Llorens y Riu: 1 ex. del *Plano de la Cueva del Drach* (Manacor, isla de Mallorca).

De D. Arthur Osona: 1 *Arrel de ginebró,* del Turó del Home (Montseny).—1 *Destral de pedra volcánica* (Pobla de Lillet) *Pedra de llamp?*—1 ex. de *quarz.* (Pineda de ca'N Pascual, vora esquerra de la Riera de Arbucias).—1 ex. de *galena, mina de Anglés* (Guillerías).—*Goigs* de Ntra. Sra. de Argimon, de Ntra. Sra. de Mondoys (Rupit), 2 ex. y de Ntra. Sra. de Puig-l'agulla Vilalleons (Montagut).

De D. Joseph Ricart y Giralt: 2 mapas dibuixats per lo donador; *Carta del mar de las Antillas y Facsímil de un mapa de las Indias Occidentals,* atribuhida al mallorquí Palestrina, any 1516.

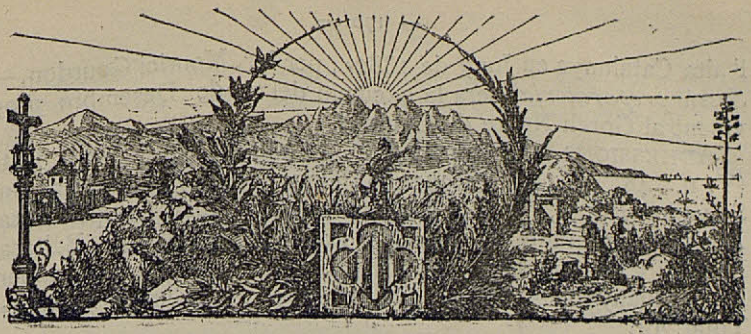
De D. Anton de Samá: 1 *medalla de la Exposició de Vilanova y Geltrú,* any 1882.

De D. Ricardo Ubach: 1 ex. *Coke-tipo,* obtingut per D. Justo María Villanueva, quan lo donador estudiava química.

De D. Celestí Verdaguer: 1 ex. *Vista de Barcelona,* últimament editada pe 'l meteix, ab son diágrama explicatiu.—Barcelona, 1882.

La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIÓNS CATALANA, al insertar en son BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres traballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions exposadas per llurs respectius autors.

Imp. dels Successors de Ramirez y C.ª, Passatje de Escudellers, núm. 4. Barcelona

BUTLLETÍ MENSUAL

DE LA

ASSOCIACIÓ D' EXCURSIÓNS CATALANA.

ANY V. OCTUBRE DE 1882. NUM. 49.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

TRABALLS DEL MES DE OCTUBRE.—*Rectificació.*—La *conferencia* avisada pe'l dia 26, se doná lo dia 30, en lo «Ateneo Igualadí de la classe obrera», de Igualada.

TRABALLS DEL MES DE NOVEMBRE.—Dia 10.—*Lectura* dels següents traballs: «Lo Canigó», per D. Jaume Massó; «Una excursió particular al menhir de Gallegs», per D. Vicens Plantada y Fonolleda; «Aplech d' excursions desde Coll de Pruit (Collsacabra)», per D. Arthur Osona; «Follías de la Ribera d' Ebro», per D. Cels Gomis.—*Junta General ordinaria.*

Dia 19.—*Visita* al vapor «Piles» pera examinar los planos y traballs fets per la Comissió hidrográfica.

Dia 25.—*Lectura* dels següents traballs: «Excursions particulars als cingles de Ayats y de Juanetas», per D. Arthur Osona; «Acta de la visita al establiment de floricultura de D. Ramon Oliva», per D. Raymundo Gili; «Excursions de

l' alta Catalunya en Juny de 1882», per Mr. Manrici Gourdon.— *Sessió preparatoria* pera la excursió del 2 de Desembre prop vinent al Gorch Negre de Gualba.

ADHESSIONS ALS ACORTS SOBRE FUSIÓ.—Segueix la llista (V. n.° 48, pl. 154): Francisco Jaumandreu, Manuel Ramon, Salvador Roure, Geroni Martorell y Cuní, Joan Crespí Costa, Agustí Claramunt, P. Pomés y Pomar, Delfí Artós, Baltasar Bacardí y de Casanova, Pere Renom y Riera, Anton Estaper, Emili Guanyabens, Manuel Crusat y Decrey, Enrich Batlló.— Total: 14.

Barcelona 31 de Octubre 1882.—*Lo Secretari*, JOAN BRÚ.

EXCURSIÓ COL-LECTIVA

Á CENTELLAS Y AL CASTELL DE SANT MARTÍ

LO DIA 18 DE MAIG DE 1882.

Acta.

A las 5^{h} 30 de una preciosa matinada del mes de Maig de aquest any, nos trobárem reunits en la estació del ferro-carril de França los Srs. Arabía, Capdevila, Rosés (D. Antonino) y l' qui subscriu. Marxárem á las 6^{h} 20 del meridiá de Barcelona y arribárem sens novedat á las 8^{h} 45 á Centellas. Nos dirigírem á la posada de ca 'N Giol, devant de la Rambla, encarregárem lo dinar y després de visitar la Iglesia de Jesús, que servía antiguament de punt de reunió al Concell de la Vila y son Comtat, mes que avuy res ofereix de particular, nos informárem de la manera de pujar al Castell de Centellas. Als pochs minuts se posá á nostra disposició En Joan Sala, agutzil, práctich del terreno de tota la encontrada y, guiats per ell, emprenguérem la marxa á las 9^{h} 10.

Durant un quart seguírem la carretera de Centellas á St. Feliu de Codinas y, prenent luego un camí á la dreta, comensárem la pujada per la vessant oriental del serrat que corre paralelament al Congost, creuhant un antich llit de riera, hont se troban bastants restos petrificats de plantas, arrels y fins tronchs d' arbres, que suposárem oliveras. Alguns trossos d' estalactitas que per terra jáuhen escampats, fan sospitar la existencia en eixos llochs de covas ó cavernas, hont aquellas hajan pogut formarse en altre temps.

Lo camí va fentse pesat; los mals passos abundan; alguns posan á proba nostra serenitat y exigéixen continuos equilibris pera no perdre la perpendicular; fins hi ha un moment en que estém á punt de descalsarnos pera no relliscar en una roca llisquenta y arrodonida que domina un salt de 30 metres; es lo punt anomenat *Codina mala*, lo passém felisment y entrém per fí en un preciós bosquet, que seguim un quart d' hora escás, trobant al acabarlo, lo Castell, ahont entrém al punt de las 10h 30, poch més de 5 quarts després de havernos posat en marxa.

No pot donarse situació més pintoresca ni més inexpugnable. Cimentat en alterosos penyals, que s' alsan imponents dominant los precipicis que deixan á son entorn, sols té un fácil punt de accés, que l' uneix ab lo serrat de que havém fet esment y qu' era defensat antiguament per un pont llevadís. En eixa extensa plataforma aislada, dominant lo desfilader del Congost y extenentse la vista á distancias il-limitadas, establíren los ascendents dels Comtes de Centellas est castell feudal, del que sols ruinas han arribat á la present generació. No era, sens dubte, grandiós per sas dimensions, mes no obstant, tenía bon nombre de dependencias, capella y una vasta plassa, encerclada per forta muralla, qu' encara pot veure's en part aplomada sobre l' avench. En ella feyan tal volta los antichs moradors plantacions de blat pera assegurarse pá en cassos apurats.

Una hora passárem allí dalt admirant tant aviat los més enlayrats cims del Pyrineu, desde lo Puigmal al Canigó, com la plana de Vich, quina ciutat se ovirava perfectament en son centre; ja las agrestes Guillerías y serra del Montseny ab sos pichs de Matagalls y las Agudas, ja lo aislat Tagamanent.

Feta la observació barométrica ab mon aneróide y verificada la corresponent correcció, resultá qu' estávam á 846 metres sobre lo nivell del mar, y á 339 sobre la estació de Centellas, que distingíam á nostres peus. Lo ferro-carril qu' en alguns indrets se ovira, vist desde tanta elevació sembla una cinta apenas perceptible, y los trens que passan y penetran dins dels túnels, cuquetas que tot arrossegantse se fican dins del cau.

Lo matí no podía ser més hermós; lo thermómetre marcava á la sombra á las 11h 30, 12° centígrados, temperatura fresca que anulava del tot la forsa del sol.

A las 11h 30 emprenguérem la baixada abandonant ab pena tant alegre y frescosa miranda. Quelcom de bó hauríam donat per tenir á má allí meteix lo dinar qu' en Centellas nos esperava;

bon honor lí hauríam fet ab tant preciosa perspectiva devant dels nostres ulls.

Nos estimbárem més que baixárem, per lo Sot del Castell (a) Córpus, y als pochs minuts ja l' teníam á 470 metres sobre nostres caps, amenassant xafarnos sas murallas que sosté en l' ayre un miracle d' equilibri. Aquest fondal, cobert de rica vegetació, es agradabilíssim: dura poch, puig al cap de un quart nos vegérem privats del ombriu dels arbres y deguérem aguantar al descobert las caricias un poch fortas del sol. Entretinguérem nostra peregrinació recullint plantas é insectes; entre las primeras, abunda lo *marxívol* (*Helleborus fœtidus* L.), que, segons nos explicá lo guía es creencia en la encontrada que anuncia la bona ó mala cullita que hi haurá, segons sía lo nombre de sas fullas ó se presentin aquestas obertas ó tancadas. Entre los insectes notárem lo *Clythra concolor* F., coleóptero de un bonich color vert blavench; un hemíptero més grosset y molt pudent, lo *Holeogaster fibulata* Germ., en la regió alta, bosquets prop del Castell; y més avall en terreno pedregós y assoleyat, altre insecte molt més gros, de una forma cilíndrich-cónica, negrós y llistat de vert, que anomenan en lo país *Cuca de verí*, atribuhintli los pagesos ab envejable credulitat, la propietat de envenenar al qui s' hi orina damunt.—Apunto aquesta particularitat com una proba de la facilitat ab que en lo camp prénen peu las més absurdas suposicions sens que ningú, rompent la tradició, vulga demostrar prácticament sa falta de fonament.

A las 12^{h} 52 entrávam en l' hostal y al poch rato féyam los honors á un dinar no tant suculent com ben guanyat.

A las 2^{h} 20 marxáren los dos companys Arabía y Rosés á la masía de ca 'N Garriga, en Ayguafreda de Dalt, á uns tres quarts de Centellas al E., acompanyats del guía, al objecte d' examinar y dibuixar una pedra que anomenan Pedrafita, y que per las senyas sospitárem que sería un *menhir*. Lo Sr. Arabía, en un apéndice á la present acta, vos ne donará compte y vos ne fará veure lo dibuix.

Lo Sr. Capdevila y lo infrascrit nos quedárem en Centellas y aprofitárem las pocas horas que faltávan pera la sortida del tren, visitant lo poch notable que, baix lo punt de vista arqueológich, conté Centellas, á pesar d' ésser població de fundació antigua, puig ne fan esment los historiadors parlant de la part activa que prengué á favor de Felip V durant la guerra de successió.

Lo palau dels antichs comtes de Centellas, avuy propietat del Sr. Duch de Solferino, encara qu' exteriorment presenta cert aspecte monumental, may ha sigut acabat interiorment, aixís es que sas parets n' están núas y desfregadas é hi faltan fins las portas y finestras.

En la capella dels Dolors, de la Iglesia parroquial, espayosa pero de construcció moderna, hi ha dos quadros al oli de bastant mérit, y detrás del altar major, amagat en un recó fosch de la sagristía, un preciós retaule gótich bastant fet malbé.

En la iglesieta del Socós, detrás del altar major, hi ha una especie de corredor baix que comunica ab la sagristía, quin sostre, que s' toca ab la má, está format per los quadros de un retaule que degué existir allí meteix.

A las 5^h 20 de la tarde, de tornada ja nostres amichs Arabía y Rosés, sortírem tots en lo tren que 'ns conduhí sens novetat á la ciutat contal.

Resúmen:—Altitut de la estació de Centellas sobre lo nivell del mar, 507^m.—Idem del hostal de ca 'N Giol, devant de la Rambla, 514^m.—Idem del castell de Sant Martí, 846^m.—Temps invertit en la pujada desde Centellas al Castell (per Codina mala), 1^h 20. — Idem en la baixada per Sot del Castell (a) Córpus, 1^h 20.

Lo Secretari accidental,

ALVAR DE LA GÁNDARA.

NOTA Á LA PRECEDENT EXCURSIÓ.—Mentres lo Sr. Gándara y Capdevila examinávan la iglesia, lo Sr. Rosés y lo infrascrit sortírem de la vila y guiats per lo meteix Sala, agutzil, qui nos havia acompanyat al matí, nos encaminárem al E., atravessárem lo riu Congost, mitj sech, creuhárem la carretera de Vich á Granollers, y comensantnos á enfilar per la pelada roca que la flanqueja, guanyárem als pochs minuts la pineda que s' exten per la coma en terme ja d' Ayguafreda de dalt, y als tres quarts escassos de Centellas, y á uns 150 metres sobre lo nivell de la carretera nos trobárem en la plana anomenada de Santa Madrona, de una modesta y avuy arrunada capelleta qu' en lo bell mitj d' ella está edificada. Devant per devant s' alsa lo *menhir*, quin dibuix acompanyo. Té uns 15 pams d' alt y está un poch ajegut

cap á mitjorn y orientat á ponent, per ahont la vista es més desembrassada, ja que s' domina lo Congost y tota la serra de Bertí, mentres que, á llevant, lo terreno va pujant encara suáument y los pins que s' hi crian tapan l' horisó. La anomenan en lo país *Pedrafita*, y té de notable que sa tradició se aparta de la tant coneguda de la pedra del diable, segons la qual quasi tots los menhirs en la nostra terra, son pedras deixadas anar pe'l diable al sentir tocar las 12 de la nit, mentres feya viatges pera cons-

Menhir de Ayguafreda de Dalt.

truir un pont. Aquesta no: contan que Santa Madrona la portava pera posarla en una iglesia d' allá prop; mes havent trobat pe'l camí unas donas que li diguéren que la iglesia estava ja acabada, la santa deixá anar la pedra en aquest indret, hont quedá clavada en terra tal com avuy se la veu. Díuhen també que fa uns 30 anys lo propietari volgué descalsarla y veure si era gayre fonda; mes als 3 ó 4 dias tingué que abandonar son propósit, puig no s' havía pogut trobar encara lo fons.

També 'ns digué lo guía que més per avall, cap á Aygua-

freda de baix, hi ha en las rocas uns forats tapats ab pedras colossals: ¿serán *ollas dels gegants?* Recórdis' que molt més amunt, entre Montesquiu y Ripoll, nostre consoci lo Sr. Gomis descrigué ja fa temps alguns d' aquestos forats que s' troban en lo llit de la riera (V. BUTLLETÍ, any I, pl. 144), mes aquells no tenían la tapadora de costum, y aquestos, segons lo guía, la ténen.

Al tornar á Centellas, haventnos vist los amos de la masía de ca 'N Garriga del Soley, en qual terme s' alsa la *Pedrafita*, nos convidáren á descansar en rato, y ab la franquesa y amabilitat que tant distingéixen á nostres montanyesos, malament calificats deaspres y aixuts, nos obsequiáren ab un lleuger pa y beure.

R. ARABÍA Y SOLANAS.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

EXCURSIONS PER LA PROVINCIA DE GUADALAJARA

VIII.

DE OCENTEJO Á CANALES DEL DUCADO.

(Continuació.—V. n.° 48, pl. 166.)

Ocentejo es la més petita de aquestas tres vilas. Situada en lo fons de una vall y á mitjhora del Tajo, no pertany ja á la Alcarria, quina última població per aquesta part es Carrascosa, ni entra tampoch en lo que n' diuhen *Ducado*, per haver pertenescut al duch de Medinaceli, quina primera població es Canales. Una bona part de sas casas ha sigut construhida ab las pedras arrencadas de las groixudas parets de son antich castell; las pedras del joch de pilota ténen la meteixa procedencia. Las pedras que un jorn formáren las murallas desde ahont los archers amenassavan de contínuo als vassalls ab las sevas fletxas, servéixen avuy pera cubrir la llar á quin entorn s' escalfan los nets de aquells vassalls. De la fortalesa que 'ls subjugava n' han sortit los materials pera aixecar la mansió hont rében avuy las caricias de sas mullers y de sos fills. ¿Quín objecte més noble podían havérloshi donat que lo de servir de santuari á las més puras de las afeccions? ¿Hi haurá qui negui que aixó sía un avens?

Mes ara me n' adono que parlo de tot menos de lo que m' proposava. Parlém donchs de ma excursió.

¡Qu' es bonich un país nevat! Sobre aquest punt no crech que hi haja discordancia; sobre lo que pot havern 'hi es respecte á la manera de contemplarlo.

N' hi ha molts á qui 'ls agrada mirarlo al través dels vidres desde l' interior de una habitació ben calenta y confortablement amoblada: á mí m' agrada véurel en plé ayre, sentint la fredor dels borrellons damunt la cara y fent cruixir la neu sota l' meu pas.

Aquest dematí, al obrir de bat á bat la finestra del meu quarto, he vist mitj pam de neu damunt la terra, y nevava encara d' alló més. ¡Qué de recorts ha despertat en mí aquesta vista! Sobtadament y en tropell han acudit á ma memoria cent recorts de ocasions semblants. He vist passar devant meu, com si mirés per lo vidre de multiplicar de un panorama, los bons temps de ma infantesa, los temps en que, trobantme á Cervera [1], anava á estudi, tremolant de fret y ab lo braseret sota l' bras, entre mitj de dos pams de neu, y los en que, sentne á Madrid, m' entretenía ab mos companys fent bolas de neu en lo Retiro; los temps, ja no tant felissos, en que caminava ab neu fins á genoll per las montanyas de Suissa, per las no ménos pintorescas de nostras Provincias Bascongadas ó per las monótonas planuras de Castella la Vella; y, per últim, los temps, ja no tant llunyadans, en que contemplava encisat los mil capritxosos dibuxos formats per la neu en las espesas aubaredas dels encontorns de Girona ó en los boscos de pins, roures y faigs que s' exténen desde Ripoll fins á Llayers y Vidrá.

Mes ¿qué té que veure la neu ab la excursió? dirán vostés. ¡Y tant com hi té que veure! Si no hagués nevat, jo hauría traballat com cada dia y á bon segur que no hauria anat avuy á Canales del Ducado.

Veyent, donchs, que nevava, m' poso las botas altas y lo gaban de caputxa; esmorzo en quatre esgarrapadas, prench lo meu bastó de sabina, crido á dos dels peons més joves, y empreném la marxa per la *Vega* avall cap al molí de Ocentejo.

Los blanchs panells formats per la neu en los jonchs de la riera y en las brancas dels romanís dels erms póden rivalisar ab los més fins *morabús* que adornan los sombreros de las nostras aristocráticas damas.

Després de mitjhora de marxa arribém al molí, situat en la vora dreta del Tajo. A la vora d' ell hi ha las runas de un pont de pedra. Avuy, pera passar lo riu, no hi ha en aquest indret ni una mala barca. En Espanya, al que cau, no hi ha sant que l' aixequi. ¡N' hi ha tants de pons arrunats per tot arreu!...

Una vegada en lo molí, comensém á remontar lo Tajo. Un quart d' hora més amunt trobém lo imponent *estret de la Tormellera*, format per altas y punxagudas massas de pudingas calissas talladas á pich. A la part d' amunt de aquest estret las ayguas del riu forman nombrosos remolins per entre mitj de las enormes rocas que obstruhéixen lo seu llit.

Seguim sempre riu amunt per un estret viarany que dona mil voltas y revoltas, passant tant aviat á rans de l' aygua com per damunt de altas rocas, y després de cinch quarts de marxa, á comptar desde l' molí, arribém al *Pocillo*.

[1] Provincia de Lleyda.

Poch avans de arribar á aquest indret trobo una impressió de *terebratula* en la calissa; mes com la neu cobreix la terra, no puch entretenirme en veure si trobo algun de aquestos fóssils.

Lo *Pocillo* no es altra cosa que un pou natural d' aygua salada que hi ha tocant al meteix riu. En altre temps, quan la sal n' era estancada, aquest pou doná no poca feyna als carrabiners. Lo Gobern, qu' explotava las salinas de Saelices, en lo alt de la divisoria del Tajuña, no utilisava las ayguas de aquest pou. Llavoras la sal, com tots sabém, se pagava no lo que valía, sino lo que l' Gobern volía. Los habitants dels pobles de aquestos encontorns, que may s' han distingit per tenir sobra de diners, volían estalviars'en uns quants, utilisant lo que lo Gobern no utilisava: l' aygua del pou pera extraur'en la sal. De aquí naixían contínuas barallas entre paisans y carrabiners. Mes, ¡quí es capas de convéncer á un pobre de que no pot utilisarse de lo que no té amo! Aquellas barallas no s' acabáren sino lo dia en que s' desestancá la sal. Llavoras s' establí aquí un particular, hi posá una sinia pera pujar l' aygua, feu varias *albercas*, y fabricá, y segueix fabricant encara, una sal molt blanca, ben granada y molt salada, que s' ven á set rals lo quintar; y com que es tant barata, no hi ha por de que ningú vaja á molestar al actual propietari pera péndreli lo fruyt del seu traball.

La fabricació de la sal comensa en lo mes de Juny y termina en lo de Setembre. Entre quatre homes ne fan durant la temporada, de set á vuyt mil quintars, no valentse d' altre medi que del sol para la evaporació de l' aygua, medi que, com tots sabém, es molt lento.

Quasi tocant al *Pocillo* hi ha lo *barranch del guix*. Aquí he trobat un guix sulfat de cals, roig com lo mangre, ple de prismas petits de cristall de roca també roig, que no son altra cosa que lo *quartz hematóides*, vulgarment anomenat *Jacinto de Compostela*, per trobarse en abundancia en aquesta localitat de Galicia; també he recullit altre guix de color de rosa ab cristalls de roca hialins, que son los comunment coneguts ab lo nom de *diamants de St. Isidro*, perque s' troban al voltant de la ermita de aquest Sant á Madrid. Mes los que jo he trobat entre mitj de la sorra dels encontorns de aquesta ermita, son lletosos y opachs, no transparents com los del guix á que m' refereixo.

Un quart d' hora més amunt del *barranch del guix* l' Ablanque desaygua en lo Tajo.

Arribat á aquest indret, emprench la pujada ¡y quína pujada! pera arribar á la *meseta* en que está Canales. Figúrintse que ténen que pujar á Montjuich desde l' *Poble Sech* pe 'l dret ¡y aixó durant tres quarts de hora! Arribo á dalt suhant com podría ferho en lo mes de Agost, y encara m' falta mitj' hora de camí, si bé aquest últim tros es ja planer. Mes com es camí de poch tránzit, la neu l' ha esborrat per tot. Per últim arribo á Canales. Son las dotze.

Canales del Ducado, qu' es un dels pobles que formavan part del de Medinaceli, no té res de particular. Vaig á casa del Alcalde á preguntar ahónt podríam anar á dinar, y una pastora molt aixerida, filla del Alcalde, ab un pamet

de cara qu' envejaría més de una senyoreta, me acompanya á casa de la tia Mercé, vella aquesta de un seixanta anys.

Menjém un bocí depressa y corrents y empreném de nou la marxa cap á Ocentejo; mes aquesta vegada lo camí es més curt, cinch quarts, perque seguim la *meseta* que forma un plano inclinat, quina part superior es Canales y la inferior la població ahont acabo de arribar, després de haver fet una volta de quatre horas.

CELS GOMIS.

(Seguirá.)

COSTUMS POPULARS DEL VALLÉS.

V.—LA CEBETA.

(JOCH DE NOYS.)

(V. Núm. 44 y 45, pl. 110.)

Uns quants noys, assentats l' un á la falda ó entrecamas del altre y abrassats, fan de cebetas: ne queda un de dret, qui elegit fa de dona, la que caminant diu cantant:

Tot passejant,
Me n' vaig á la vinya;
Tot passejant,
Me n' vaig al camp.

Allavors s' acosta als noys y pregunta al primer assegut que fa de capitá:

DONA.—¿Teniu foch á la cuyna xica?

CAPITÁ.—Miréuho si n' hi ha.

Dona una bufada y respon: «No n' hi ha.»

DONA.—¿Teniu foch á la cuyna gran?

CAPITÁ.—Miréuho si n' hi ha.

Dona una bufada y respon: «No n' hi ha.»

DONA.—¿M' donaríau una cebeta pera demá esmorzar?

CAPITÁ.—Mireu si la podeu arrencar.

Dona tres estrevadas agafant lo derrer noy assentat.

Si no l' pot arrencar s' en va. Lo capitá un poch burlesch diu:

CAPITÁ.—¡Jove, miréu que la cua vos cau!

DONA.—Cullíumela si vos plau.

CAPITÁ.—Massa m' pessigaría. Cullíusela vos, que teniu gos.

Torna á preguntar lo qui fa de dona: ¿M' donaríau una cebeta per demá esmorzar? etc.

Mira si pot arrencar algun noy: si no pot, s' torna á repetir lo meteix. Si n' pot arrencar un, va seguint fins que los ha fet alsar á tots, manantlos ahont han d' anar, qu' en general es drets, arrimats á una paret.

Quan totas las cebetas son arrencadas, allavors de dos en dos, posats d' esquena y agafats per los colzes, fan la campana, alsantse ara l' un, ara l' altre, tot cantant:

El gat y el gos, el gat y el gos: singanunch, singanunch: el gat y el gos, etc.

Cap d' un bon rato de divertirse aixís, la dona y lo capitá fan dúas rallas á terra y agafats per las mans, fent cadireta, van fent asseure las cebetas y 'ls van preguntant á cada hu: ¿qué vols, atmetllas blancas ó vermellas?: si díuhen «blancas» van á la ralla que fa de cel: sí díuhen «vermellas» van á l' altra, qu' es l' infern.

Aqueix joch es bonich per la variació que té: desarrolla la forsa muscular.

VI.—LA LLEBRETA.

(JOCH DE NOYS.)

Pera fer aqueix joch se juntan uns quants noys: lo qui va més lleuger fa de llebre, un altre de pagés y un altre de cassador, tenint los altres noys assentats al seu voltant, que fan de gossos. La llebreta se posa un poch apartada del cassador, ajupida, figurant que menja. Passa lo pagés per la seva vora xano, xano: no li diu rés: s' en va á trobar lo cassador y ténen lo següent diálech:

PAGÉS.—Una llebreta n' tinch al camp
Que m' pastura la verdura,
Que se m' menja l' enciam.
¿Me voldríau deixar los gossos?

CASSADOR.—Ara esmorzan.

Se n' va lo pagés, al poch rato torna y diu lo meteix: lo cassador li contesta: ara dinan, berenan, sopan, dormen... si vol los hi deixa desseguida. Quan los hi vol deixar diu: «ja vénen.» S' alsa lo cassador, crida tot baixet los gossos y s' en van en direcció de la llebre. Aquesta, al veure los gossos, fuig corrent; lo cassador li atia los gossos, cridant: ¡aquí! ¡la llebreta! ¡agaféula! anant ell al seu derrera: córren tots tant com póden, dihent los gossos ab alta veu: ¡nyiu, nyau! ¡nyiu, nyau!

Quan la ténen, lo cassador diu: «¡portéula! ¡portéula!» y va ab lo pagés á pén-dre'lsla. Lo pagés li dona las gracias per lo favor que li ha fet y s' acaba lo joch.

Al moment se compren que aqueix joch desarrolla tot l' organisme y en particular la perdiu ó pulmons.

VII.—PASSATEMPS DELS NOYS.

Sergantana, treu lo cap,
Que ton pare n' es penjat
A las forcas de Mallorca;
Tírali corda, tírali corda.

Un ó més noys ajeguts sobre d' un marge, ab un tronch ó bastonet que té al cap un fil ab un llas escorredor, van cantant aqueixa quarteta ab la ignoscenta intenció de que la sergantana los ou y creu, sortint més aviat del cau en que s' ha amagat pera lliurar son pare de la forca; pero si surt, quí se enforca es ella: allavors marxan los noys tots satisfets, portantla penjada.

VICENS PLANTADA Y FONOLLEDA.

Mollet, Agost de 1882.

LO CASTELL DE CENTELLAS.

IMPRESSIONS Y PAISSATGES.

Quan lo viatjant que s' dirigeix á Vich per lo carril de Sant Joan de las Abadessas ha deixat ja enrera Ayguafreda, remontant lo Congost, y presentántseli ampla planuria, s' atansa á la portelleta y mira al fondo, veu un antich y ruinós castell enlayrat dalt d' espadada penya que més sembla niu abandonat d' aguilots, que habitació y fortalesa de la edat mitjana.

S' hi passeu per sa sombra, saludéulo; es lo castell de Centellas.

Ningú lo veu que no quedi sorprés; y al ovirarlo, causa ja superstició, ja melancolía, ja admiració ó estranyesa, pero may, may indiferencia; y es que tothom hi veu molt d' extraordinari, y sens saber lo perqué, la mirada s' hi atura y lo cor hi gosa contemplantlo.

Son atractiu es sa major alabansa.

Las ruinas de un castell ab sa capritxosa forma y boyrosa silueta, son sempre un punt interessant en lo paissatge, una línea que s' destaca sobre l' fondo ab severa originalitat, la part animada de l' assumpto, puig sa meteixa soledat l' anima ab sos recorts y sas llegendas, es lo detall del conjunt en que la vista, després de haver recorregut massa per massa, efecte per efecte, s' hi atura extassiada, detinguda per la imaginació que l' idealisa, deixantne bona y guardadora memoria de la impressió que causa.

Jo per ma part vos confesso que no he pasat may per devant del castell de Centellas, qu' en tant que lo tren marxant lo deixa veure' al lluny, no tinga la

vista fixa en sas murallas, m' encantí son fantástich aspecte y la imaginació se m' ennuvoli d' extranyas imatges y de pensaments tristos.

L' he vist á la claror del Sol naixent, colorit per los primers plateijats raigs; l' he vist en jorn plujós, enmantellat de boyras que li donan misteriós encant; l' he vist al mitj dia banyat de hermosa llum; l' he vist al pondres lo sol, destacarse á las horas sobre celatge brillant guarnit de núvols d' or, y sempre, sempre l' he vist imponent, y m' enamorava sempre y cada volta més desitjava pujar en son cim per' admirarlo de prop, tement al meteix temps, que al detallarse, s' esboyrés la ilusió artística y poética que d' ell al contemplarlo de lluny ne havía pressentit. . . . . .

Son las 6 del matí del 12 de Maig de aquest any.

Dintre un cotxe del carril de las minas de Sant Joan de las Abadessas, nos aném reunint ab una puntualitat que no té res d' inglesa En Joseph y En Francisco Llorens y Riu, En Albert Rusiñol y l' infrascrit, que carregats de carteras, de álbums, de capsas y parasols, aném arribant mitj vestits de *turistas* de la terra.

Ab l' alegría que s' veu expressada en las caras dels que van venint, ab l' exagerat entussiasme ab que tots á la vegada enrahoném, ab l' estat nerviós que no 'ns deixa sossegar un instant, fácilment s' endevina lo motiu de trobarnos reunits. Aném d' excursió, aném á Centellas, aném á visitar son castell, y ¿quí no s' entussiasma á la veu de *aném?*»..... Sols los que com nosaltres han sortit ab l' únich propósit de recórrer paissatges, de contemplar monuments, de visitar ruinas y bellesas, poden compendre lo estat d' excitació febrosa que presideix los moments avans de marxar, moments en que fins los homes més matemáticament sérios, convertintse en aquell instant en criaturas, s' oblidan del paper de serietat que representan y s' entregan en cos y ánima á una agradable expansió.

Los cotxes comensan á anar amunt y avall, y llurs rodas, al fregar la vía, grunyen de un modo estrany; las máquinas passan xiulant; lo vapor, al escaparse per las válvulas, surt ab terrible esbufech; y carretons carregats de equipatjes passan també ab infernal soroll fent tremolar l' empedrat, un empedrat lluhent per la humitat que hi ha deixat la nit .... Per fí un pito dona la senyal de marxa y los passatgers pujan depressa al tren. Un bon senyor tot mudat toca tres batalladas, y la renglera de cotxes, al compás de un respir potent, rellisca ab la lleugeresa de un cervo, deixant nostra ciutat enrera al dirigirse vers la montanya.

Nostre primer moviment es respirar l' ayre del matí que gronxa las cortinas y mirar alegres un cel enterament seré que nos anuncia un verdader dia de Maig.

Passém Moncada y lo aixut Basós, atravessém camps, rierals, vinyas y poblets y arribém á Granollers. *Cambio de tren* torna á cridar lo senyor de la levita blava, y en tant que los cotxes van y vénen, entrém al restaurant á restaurar nostras forsas ab lo tradicional esmorzar.

Torném á pujar al tren y altre cop en marxa. A poch de deixar Granollers, a lo paisatge cambía d' aspecte, y es precís atansarse á una portelleta y tenirla abrassada, pero no deixarla sino per' anar de l' una á l' altra. Efectivament, res més bonich que aquest tros de camí; per l' un costat lo Montseny ab sos pichs espadats, y per l' altre una vall tant ben cuydada com variada y riallera, verdader jardí en mitj d' hont se assenta lo poble de la Garriga entrellassantse sos vells y típichs carrers ab los *châlets* de moderna construcció.

SANTIAGO RUSIÑOL Y PRATS.

(Seguirá).

SECCIÓ DE NOTICIAS.

SESSIÓ.—La inaugural de la «Real Academia de Ciencias naturales y artes» de Barcelona, tingué lloch lo dia 14 del corrent, llegint lo Dr. D. Jaume Almera, Pbre., una extensa Memoria titulada: «Excursion al Montseny—Descripcion física de sus faldas y cumbres y época de su levantamiento.» Aquest interessant tema fou tractat ab mestría per lo sabi catedrátich de geología del Seminari, qui prodigá en sa primera part repetits elogis, que de cor li agrahím, á la Associació per los traballs fets per la meteixa en lo Montseny. Aquest, segons lo P. Almera, pertany als derrers temps del período eoceno, contra la opinió fins aquí sostinguda de que era de épocas molt més antiguas, fundantse pera negar això, en la troballa dels fóssils determinatius (*Limnœa* y *Gadus*) en unas pedreras de la comarca de Campins. Felicitém al distingit senyor Almera per son notable traball.

DISTINCIÓ.—Los Srs. Schrader, coronel Prudent y baró de Saint-Saud, membres del Club Alpí Francés y consocis nostres, han sigut distingits ab un *gran diploma de honor* en la exposició de Geografía celebrada derrerament á Burdeos, per llurs traballs en los Pyrineus. Rebin tots nostra més coral enhorabona.

SOCORROS.—Los demanan en sentidas circulars pera las víctimas de las inundacions de l' alta Italia la *Società degli Alpinisti Tridentini* y la *Deutscher und Oesterreichischer Alpen Verein*. Si algun soci vol enviar algun donatiu, la Junta Directiva li estimará que ho fassa per intermediació d' ella.

TERREMOTOS.—Fa bastants dias que s' repetéixen á Arbucias y tota la falda septentrional del Montseny petits terratrémols, que han escampat l' alarma per aquella encontrada. Avís als consocis qu' entenen en geología.

CAMBI AB LO *Alpine Club*.—Per fí, aquest Club, lo més antich d' Europa, ha acceptat lo cambi ab nostras publicacions, fent en nostre favor una excepció al acort que té prés de no cambiar sino ab societats que tingan carácter nacional y portin lo nom de alpinas. En son darrer número, lo *Alpine Journal* se ocupa ab elogi de nostre *Anuari* y felicita á nostra Associació per sa activitat.

Gran excursió á Sierra-Nevada.—En *La Lealtad* de Granada (números 2820, 2823, 2824, 2825, 2826 y 2827 de 22, 25 26, 27, 29 y 30 de Agost prop passat) havém tingut lo gust de llegir uns articles del Sr. D. Augusto Jerez Perchet, abogant per la fundació de un *Club Alpi* á Granada pera la exploració de a Sierra-Nevada, aixís com varias interessants correspondencias del Sr. Audeiro sobre la excursió organisada per lo Sr. Sabatel á dita montanya y los apuntes científichs recullits per lo Dr. Berrueso, un dels expedicionaris, durant la ascensió. Sembla que hi ha lo propósit de construir algun refugi prop del cim pera facilitar la ascensió y atraure visitants. Enviém un aplauso als iniciadors del pensament y 'ls hi desitjém bon éxit en sos lloables propósits. Hora es ja de que l' excursionisme penetri en eixas regions d' Andalusía, com fa temps ha penetrat en Catalunya, pera honra y profit generals.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA Y LO MUSEO.

Periódichs nous.—S' han rebut aquest més: *La Lealtad*, de Granada y *La Librería*, de Madrid.

Biblioteca.—Continúa la llista de donatius.

De D. C. Buigasá Monrabá; 1 vol. *Monumento á Cristóbal Colon*, premio único (concurso nacional libre.)—Barcelona, 1882.

De la comissió organisadora: 1 fascícul; *Fiesta mayor de Manresa. Año MDCCCLXXXII.* Exposicion retrospectiva, reseña escrita por D. Eduardo Támaro.—Manresa, 1882.

Del R. P. Fidel Fita, Pbre.: 1 N.° del «Boletin oficial extraordinario del arzobispado de Santiago», ab un article del propi donador sobre un *Códice de Calixto II.*

De Mr. Maurice Gourdon, delegat á Bagnères de Luchon (França;): 1 fascícul; *Ascensions en Aragon.*

De D. Joan Mercader, delegat á Mayagüez: 1 vol. *Estudio histórico, geográfico y estadístico de la misma,* por D. Manuel Ubeda y Delgado.—Puerto-Rico, 1878.

De D. Arthur Osona: 2 fasc. *Le chemin de fer Arth-Righi en Suisse.*—Zuich; *Führer durch Gmünd und seine Umgebung,* von B. Kaisser. — Schw. Gmünd, 1882.

De D. Joseph Pleyan de Porta, delegat á Lleyda: 1 vol. *Guia de las ferias y fiestas de Zaragoza.*—Lérida, 1882.

De D. Joseph Ricart y Giralt: 1 fasc. *Illuminazione esterna delle navi per evitare collisioni in mare,* per lo meteix donador.—Roma, 1882.

De la «Sociedad de Maestros Alfareros de la villa de S. Salvador de Breda»: 1 fasc. *Estatutos* y *Reglamento.*

De Mr. Alexandre Vezian: 5 fasc.: *Du Terrain post-Pyrénéen des environs de Barcelone.*—Montpellier, 1856; *Mollusques et zoophytes des terrains nummu-*

litique et tertiaire marin de la province de Barcelone.—Montpellier, 1856; *Géologie*, article extret del «Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales»—Paris; *Les chaines de montagnes*, extret del Anuari del «Club Alpin Français», 1878; *Esquisse d' une histoire géologique du Mont-Blanc*, extret del id. de id., 1880. (A més, com cambi de la secció del Jura del C. A. F., los *dos Anuaris* de dita secció, corresponents als anys 1881 y 1882.)

Museo.—Continúa la llista de donatius.

De D. Jaume Almera, Pbre.: 1 *ex. de couzeranita* Charpentier (silicat de alumina y cals ab un poch de MgO, KO y NaO), de la Coma de Freser, Nuria.

De D. Valentí Almirall; *2 dibuixos á la ploma*, representant lo arbre de Guernica y edificis que l' envoltan (Biscaya.)

De D. Joseph Alsina Lubian: *1 dibuix á la ploma*, representant la fábrica de paper contínuo *La Reformada*, dels Srs. Capdevila y C.ª, en S. Joan las Fonts, prop de Olot (Gerona): *1 col-lecció de fóssils* de Vinaixa, Pont de Vilumara y Pobla de Montornés. (Pendent de classificació.)

De D. Joseph Brunet y Bellot: *1 ídol etrusch?*, de Vichy (França.)

De D. Andreu Cabanes: una capseta de *creubetas de la Mare de Deu* (vértebras d' encrinites) de la ermita de Cabrera (Tortosa.) (V. Butlletí núm. 40 y 41, pl. 13.)

De D. Joaquim Llassat, delegat á Tortosa: *12 monedas de coure: 1 Tiberius Clandius, 1 Dormitianus, 1 Vespatianus, 2 Constantinus magnus, 2 Ilerda, 2 Dertosa, 3 Tarraco.*

De N. N.: una gran col-lecció de *pecten.*

De D. Arthur Osona: *2 goigs* de N.ª S.ª de Roca Prebera: *1 ex. de pedra nummulitica* de las cingleras del Far, *varios ex. de nummulites* de las cingleras de sobre Sant Pere Sacosta y del Avench (pr. de Girona): *3 fot.* Casa de la Vila, de Heilbronn (Wurtemberg); Schwäb Gmünd (Id.), Catedral é Iglesia de Sant Joan.

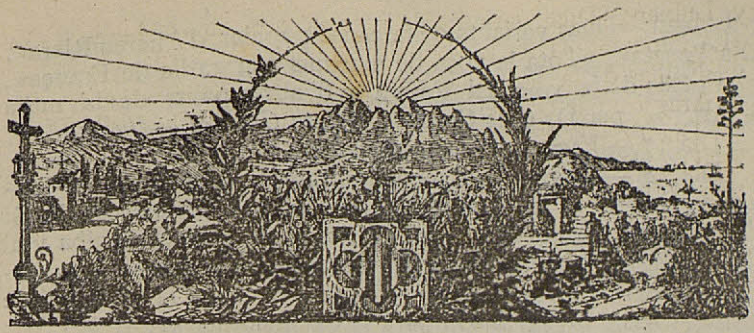
Del Excm. Sr. D. Francisco de P. Rius y Taulet: *la ploma ab que s' firmá l' acta de posar la primera pedra del monument á Cristófol Colomb* (dia 26 de Setembre de 1882.)

De D. Jaume Rusiñol: *1 dibuix á la ploma*, representant lo Castell de Centellas.

De D. Santiago Vilá y D. Antoni Tallada, de Tortosa: *28 probas de segells parroquials de la diócesis de Tortosa* (Alcanar, Caba, Canet lo Roig, Cervera del Maestrazgo, Corbera, Cretas, Flix, Bisbal de Falset, Lajana, Mas de Barberans, Mora de Ebro, Onda, la Fatarella, Cinch-Torres, Pulpis, Sisadella, Ribaroja, Riudoms, S. Jorge, Trayguera, Tortosa, Vaudellós, Vilella Baja, Villareal, Villavieja, Villalba, Vinebre, Villafames.)

La Associació d' Excursións Catalana, al insertar en son Butlletí los extractes de conferencias y altres traballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions exposadas per llurs respectius autors.

Imp. dels Successors de Ramirez y C.ª, Passatje de Escudellers, núm. 4. Barcelona

BUTLLETÍ MENSUAL

DE LA

ASSOCIACIÓ D' EXCURSIÓNS CATALANA.

ANY V. NOVEMBRE DE 1882. NUM. 50.

Per l'abundancia d'original, suprimím en aquest número lo folletí *(Catálech de la Flora de la Vall de Nuria)* y donem totas 24 planas de text.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

TRABALLS DEL MES DE DESEMBRE.—Dia 2.— *Excursió collectiva* á Gualba y al Gorch Negre.

Dia 16.—*Lectura* dels següents traballs: «Excursió particular al Turó de Sant Miquel de Solterra y Serras de Sant Benet (Guillerías)», per D. Arthur Osona; «Visita á la Comissió Hidrográfica á bordo del vapor *Piles*», per D. Joseph Ricart y Giralt; «Una excursió á Molina de Aragó», per D. Joseph Alsina

y Lubian; «Dúas variants de la cansó popular «L' hereu Riera», «La Pepeta», «Tota la vora de mar fins á la ratlla de França», y «Follías de la vora del Essera y d' altres punts de la ratlla d' Aragó», per D. Cels Gomis.—*Junta General ordinaria.*

Dia 17.—*Visita* al Arxiu Municipal.

Dia 28.—*Lectura* dels següents traballs: «Excursió col-lectiva á Gualba y lo Gorch Negre», per D. Francisco de S. Maspons y Labrós; «Excursió particular al Salt de Gualba y al Gorch Negre, desde Breda», per D. Arthur Osona.—*Junta general extraordinaria* pera ampliar los poders á la Comissió de fusió.—*Sessió preparatoria* pera la excursió del 31.

Dia 31 y Janer 1.—*Excursió col-lectiva* á Manresa y encontorns.

ADHESSIONS ALS ACORTS SOBRE FUSIÓ.—Segueix la llista (V. n.° 49, pl. 170): Estanislao Tell, Francisco J. Mandri, Miquel Cuní y Martorell, Enrich de Grau, Jaume Vila, Jaume Brossa Reixach, Lleó Manuel Maymó, Modest Lleó, March Fornell, Pbre., Joseph Griera, J. Buxeres.—Total: 11.

Barcelona 30 Novembre 1882.—*Lo Secretari*, JOAN BRÚ.

EXCURSIÓ COL-LECTIVA

Á VILANOVA, OLÉRDULA Y VILAFRANCA.

DIAS 25 Y 26 DE FEBRER DE 1882.

Eran en lo meridiá de Barcelona las 6h23 de la tarde del dissapte 25 de Febrer del corrent any, quan sortíam de la estació de Vilanova, situada al peu de Montjuich, la primera tanda d'excursionistas, composta dels Srs. Almirall, Arnet, Verdaguer y l' infrascrit. Pujárem als espayosos cotxes, sistema nort-americá, que la empresa de D. Francisco Gumá ha introduhit per primera vegada en Espanya, y, aprofitant la derrera llum crepuscular, tractárem d' examinar lo terreno á un y altre costat de la vía. Malhauradament, l'hora baixa y lo embromat del cel anáren enfosquint de tal modo l'espay, que passat lo *Morrot* y 'ls estanys que precedéixen á la estació del Prat y hont tant bells reumatismes hi sólen agafar los cassadors, sols la negror de la nit era visible. Lo mar s'endevinava á nostra esquerra per sa fantástica

fosforescencia y la fonda remor de sas onadas: los túnels per lo ressó y trontollament del tren: las planas per las solitarias llums que de tant en tant eixían de las llunyanas masías. Aixís, *sola sub nocte per umbras*, passárem las estacions de Gavá, Castelldefels y Sitges, y entre estas dúas las famosas costas de Garraf, proposantnos destinar en altra ocasió un dia enter á la visita detinguda de las importants obras de la vía y dels pobles per la meteixa enllassats. Eran prop de las 8 quan arribávam á la estació de Vilanova: en una hora y mitja havíam fet 42'70 kilómetres.

Allí trobárem esperantnos als dignes delegats D. Theodor Creus, organisador de la excursió, y D. Carlos Cardellach aquest acompanyat de son germá D. Cayo, resident, que accidentalment se trobava á Vilanova. Ab tant bona companyía y tot dirigintos á nostre allotjament, qu'era en la Fonda Villanovesa (plassa de la Constitució), comensárem á pendre datos y noticias sobre la vila.

Nos fixárem primer en la grandiosa plassa de la Estació, quina llarga y elegant fatxada la limita per un costat. A la dreta en un gran clos, s'estavan acabant los fonaments del edifici pera la Exposició regional. Al altre costat, esquerra, s'alsa ja lo edifici hont deu instalarse la biblioteca, fundada y en gran part dotada, per nostre distingit soci honorari lo Excm. Sr. D. Víctor Balaguer, y aviat s'aixecará, en lo bell mitj, lo monument conmemoratiu de la inauguració del carril. De manera donchs qu'enquadrant y adornant la plassa, s'hi veurán dintre poch tres magníficas manifestacions del progrés. un carril, una exposició y una biblioteca. ¿Podrá ésser més simpática pera nosaltres nostra entrada en la vila?

No decaygué eixa bona impressió á mida que caminávam. Los nous carrers llarchs, amples y tallats á dret fil; la hermosa Rambla, enjoyada de magnífichs edificis y jardins y ben il-luminada pe 'l gas; la netedat, esbarjo y bona policía que per tot arreu observávam, indicavan més aviat una capital de primer ordre que no pas una vila de 16,000 habitants. En la meteixa Rambla, quina llargada no baixa de 1 kilómetre, nos féren observar nostres acompanyants lo bonich edifici de la Imprenta del ferro-carril, hont s'imprimeix lo *Diario de Villanueva*, desde sa aparició en 1851; los jardins del Tívoli, ab son gay teatre d'estiu, y lo edifici alsat de planta per lo «Casino Artesano», en quins luxosos salons nos detinguérem breus minuts. Més enllá admi-

rárem la bella plassa de la Constitució y la Casa de la Vila, que ocupa tot' una de sas caras, y que haventse alsat fa 20 anys en un extrem de la població, avuy se troba en son centre. ¡Tant rápit ha sigut y continúa essent lo creixement de aquesta!

Després de sopar, nos acompayá lo Sr. Creus á pendre café al «Círculo», quin espayós local está sumptuosament adornat, com tots los altres casinos de la vila, per artesans de la meteixa població y ab productes de sa industria. Saludárem al tornar á nostre consoci delegat Sr. Roig y quedárem citats pera las 7h del matí del endemá diumenge, 26 de Febrer.

Puntualment acudí lo amable Sr. Creus, qui debía guiarnos é il-lustrar nostra rápida visita. Passárem per devant del esplèndit *Col-legi Samá*, donatiu d'est acaudalat fill de Vilanova á sa vila natal, que regentan avuy los PP. Escolapis baix la direcció del sabi P. Llanas, á qui saludárem de passada; vegérem lo esbarjós parch, altre donatiu de un il-lustre vilanoví, en Francisco Gumá, que s'exten entre lo magnífich edifici del Col-legi y la vía; y per fí, seguint aquesta cap al S., á cosa de un quart nos trobárem en lo terme de nostre itenerari: la ermita y torre de Sant Gervasi.

La ermita en sí té poch de notable: es una senzilla construcció del s. XVII sens cap obra d'art ni objecte arqueológich que la fassa interessant, com no sía la lápida romana, única trobada en terme de Vilanova, empotrada en sa fatxada y cuidadosament emblanquinada, que diu: EX VOTO C. CLODIUS ÆMILIANUS. Avuy la capella está en interdicte per no sé quína profanació en ella comesa en las derrerías de la revolució de Setembre. S'alsa en un petit montícul á uns 20 minuts al S. de la vila, prop del mar, y al bell devant, un poch més elevada, té la torre del meteix nom, magníficament situada pera l'ofici de guayta ó vigía, que sens dubte se li havía destinat. Podría ésser que també servís pera la defensa del port, com las que pera defensa de la vila y més ó ménos mutiladas, s'oviran encara tot entorn del antich recinte de la meteixa. Lo propietari viu lluny de Vilanova y s'guarda las claus del clos, de manera que sols poguérem inspeccionarla de part de fora. Es rodona y sembla que ha sigut esmotxada de sa primitiva alsada: probablement es del s. XVI, mes lo propietari l' ha feta pintar tant barrocament é hi ha posat un testos á estil de floró de tant péssim gust, que ha pres tot lo aspecte de un castell de fira pera jugar las criaturas. Formant contrast ab aquesta barbaritat, deber es nostre esmentar la acer-

tada idea de salvar per medi de un túnel, la existencia de dita torre, amenassada per lo trassat de la vía, ab lo qual la empresa del carril y los entussiastas iniciadors de tals gestions Srs. D. Pau Soler y Morell y D. Francisco Gumá se féren mereixedors de un aplauso, que de cor los tributém.

De la torre de St. Gervasi, s'ovira perfectament tot lo terme y població de Vilanova, com reclosa entre l' mar y la muralla de penyals que per tots costats la tanca y en quin cim central s' alsa la fortificada iglesia de St. Miquel d'Erdol (*Olérdula)* que pensávam visitar á la tarde. A despit de aquest aislament natural que avuy ha trencat definitivament lo carril, ha crescut, no obstant, maravellosament la població, y sas altivas ximeneyas y la creixent extensió de son perímetre donan falaguera mostra de la laboriositat de sos fills.

A la tornada vorejárem la via per baix y vegérem los restos de formigó romá, quina existencia nos anunciá lo Sr. Creus, junt ab la d'altres restos que cuidadosament té recullits, en carta que publicárem en nostre BUTLLETÍ (V. n.° 21, pl. 165). Al poch rato arribárem á casa del propi Sr. Creus, qui, després de fernos pendre xocolate ab los borregos del país (que per cert trobárem dignes de llur fama) nos ensenyá son petit Museo en lo qual vegérem algunas monedas interessants; los poquísims restos romans avans esmentats; un rascador de pedra pulida segons uns, pedra de circuncidar segons altres, y los grans de collar de pedra verda, trobadas abdúas cosas en una sepultura descoberta al temps de obrirse la carretera de Vilanova á Sitges; una bacina de transició del gótich al renaixement; tapissos y joyas de comens del sigle passat; alguns camafeos antichs, pergamins dels sigles XV y XVI; un calch de la lápida de D. Jaume II en Santas Creus; uns mapas llatins de 1750; una columneta gótica de aximez; un rich tapís dels Gobelins, bastant ben conservat, de assumpto mitológich; quadros y pinturas, sobre marfil algunas d'ellas; una aranya del sigle passat y los següens llibres: SIGLE XV *Compendi manuscrit de las Constitucions de Catalunya*, per lo canonge Narcís de Sant Dionís, son compilador oficial; *Guia de curats d'ánimas*, per Climent Sanxis, impressió gótica feta en Lleyda en 1495, y per lo tant, incunable, de la que existeix altre exemplar, pero truncat, en la Bibloteca provincial de Barcelona; *Obras de Vigili, illustradas ab grabats*, carácters barreja de gótichs y d'elzeviriá, en Venecia, 1505; *Pragmatica sanctio*, gótica de 1514, en París; *Lexicon latino-catalaunum*, de Nebrija, 1561;

Antichiorum Barchinonensium leges, per Jacobo de Montejud, any 1594; *Practica criminalis canonica* y *Stilus abrevandi*, de Solsona, del meteix any: SIGLE XVI, setze obras diferentas entre ellas una primera edició del Telémach, y sis del primer ters de dit sigle; SIGLE XVII, un llibre *d'horas canóninas* manuscrit, de lletra microscópica, ab inicials vermellas y dauradas; SIGLE XVIII una *historia del papa Sixto* V, en italiá, manuscrita.

De allí passárem á la part antigua de la vila, dividida de la nova per la Riera ó Torrent de la Pastera, convertida en lo espayós carrer de la Unió y situada en la part alta de la meteixa. Es la Geltrú, la autigua *Gialtrudo*, senyorejada per son castell del s. XIII, restaurat posteriorment y avuy conservant tant sols las parets exteriors, bastant malmesas, en las quals s'óbren encara algunas finestras, góticas unas y románicas altras, que acusan ben bé la diferencia d'épocas. De aquest castell ne tragué lo Sr. Creus un dibuix que s'publicá en la Historia de Vilanova que escrigué lo Rt. P. mercenari D. Josep Garí y que dificultats materials de procediment nos impedéixen reproduhir, com havíam pensat.

Entrárem un moment en la iglesia de Santa María, devant per devant del Castell de la Geltrú, y en la del Hospital, en que de poch temps ensá s'han fet notables obras de restauració y mellora, sobre tot en l'orga y en la capella del Santissim de la primera y en lo retaule del altar major y presbiteri de la última. De pas admirárem la grandiossa plassa dels quartels y ja sens més deturarnos nos encaminárem á la parroquial iglesia de Sant Antoni.

Es la fatxada de aquesta, termenada fa pochs anys, del renaixement y presenta bastanta grandesa. La flanqueja á la esquerra la torre-campanar, á quin cim pujárem, disfrutant una bella vista sobre la vila y sos encontorns. La torre se desvia un poch de la vertical, y enfront d'ella, á la dreta de la fatxada, hauria d'alsarse 'n un' altra pera completar lo primitiu plan arquitectónich. Lo interior pertany també al renaixement: es espayós, pero no hi sobresurt cap detall artístich notable. Sols en la capella del Sagrament vegérem un quadro molt regular y restaurat, al oli, salvat del recons ahont estava destinat á pudrirse per lo entussiasta pintor D. Josep Sugrañes secundat per lo seu amich nostre dit delegat Sr. Creus. Per dificultats materials de temps no poguérem veure una preciosa Santa Fas que dit senyor nos digué se custodiava en una especie de sagrari de dita capella del

Sagrament. Lo altar de St. Telm es riquíssim y dona testimoni del antich poderiu del gremi de marinos. La porta del derrera de la iglesia, paralela á la d'entrada, enfila l' antigua Rambla en bella perspectiva: per ella sortírem y tornárem á la fonda, hont nos esperava lo dinar.

Tinguérem la satisfacció d'ésser acompanyats á taula per lo amable Sr. Creus y per l'altre consoci resident Sr. Ubach, vingut de Barcelona ab lo segon tren, pera assistir á la segona part de la excursió, que debia verificarse en Olérdula y Vilafranca.

A la 1 en punt sortírem en tartana per la antigua carretera que conduheix á esta última vila, molt recelosos de que la pluja vingués á destorbar nostre intent, qu'era férnos cárrech sobre lo terreno, de las observacions recentment fetas per lo P. Llanas sobre los restos olerdulans. Malhauradament no 'ns equivocárem: á poch més de mitj camí, quan las soledats y aspresas de la selvatje montanya, vestida per tota vegetació de la típica escombrera *(palmito)*, nos rodejáren tant sols, comensá á caure fina pluja que pará en desfeta turbonada al ésser dalt del cingle hont s'alsa la iglesia. Res poguérem fer: soplujats en una casa que hi ha un poch més avall, contemplárem tristament lo paisatje y esperárem en vá que amaynés lo temporal. Al fi nos resolguérem á renunciar á nostre pensament y devallárem á peu la alterosa costa; lo tartaner, que abaix nos esperava plé de mal humor, nos embarcá altra volta y arrencá á córrer cap á Vilafranca: l'arch de St. Martí aparegué quan entrávam á la vila.

De nostra visita, que fou rapidíssima, á n'aquesta, res ne diré, puig ja 'n parlárem en lo n.° 10, any 1, d'aquest BUTLLETÍ (pl 159 y següents). També allavors la pluja nos contrariá molt.

Pera terminar esta mal girbada resenya de una excursió, esguerrada en sa part més interessant, recomanaré al lector que vulga enterarse de las localitats visitadas, á més de nostre esmentat BUTLLETÍ, las obras següents: lo artícle *Resúmen histórico del desarrollo moral y material de Villanueva y Geltrú desde su fundacion hasta nuestros dias*, publicat per nostre consoci senyor Creus en lo «Diario de Villanueva y Geltrú», de 29 de Desembre de 1881 ab motiu de la inauguració del ferro-carril, que conté abundancia de datos importantíssims; la *Historia de Villanueva y Geltrú*, per lo P. Fr. D. Joseph Gari, Vilanova, imprenta de Leandre Creus, 1860, la *Historia de Villanueva y Geltrú*, per D. Joseph Coroleu, Vilanova, 1878, imprenta de J. A. Milá; las *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barce-*

lona, articles sobre Olérdula per D. Manuel Milá, vol. II, pl. 505 y 615, y vol. III, pl. 576; y finalment los articles derrerament publicats per lo Rev. P. D. Eduart Llanas, Escolapi, sobre antigüetats olerdulanas.

RAMON ARABÍA Y SOLANAS.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

EXCURSIONS PER LA PROVINCIA DE GUADALAJARA

(*Continuació.—V. n.° 49, pl. 175.*)

IX.

DOS POBLES DESAPARESCUTS.

Anant per la carretera de Brihuega á Cifuentes y á unas quatre horas de la primera de aquestas vilas, devant per devant del poblet de Val-de-Rebollo, hi ha un turó anomenat *El llano de San Pedro*.

No fá molts anys aquest turó, que forma en sa part superior una gran planura, estava completament erm. Mes s' despertá l' afició á plantar ceps, y los vehins de Val-de-Rebollo han anat transformant poch á poch aquell avans incult pedregam en una munió de petitas vinyas.

Al ferse aquestas plantacions, comensáren á cridar l' atenció dels pagesos las troballas de monedas de coure, de ferramentas rovelladas, d' ossos, testos, mahons més ó menos calcinats, etc., etc. Totas aquestas troballas eran indici segur de la existencia de una població en l' esmentat *llano de San Pedro*.

Mes la aparició de aquestos diferents objectes no fou coneguda fora del limitat círcol de pagesos que composa lo vehinat del poble de Val-de-Rebollo, fins que un d' ells tingué la sort de trobar diversos objectes de plata oxidada y molt trencadissa, entre los quals hi figurava una corona ó diadema. Llavoras comensá á discutirse sobre si aquesta última troballa era de plata ó d' estany, resultant per últim tenir rahó los que sostenían lo primer. Aquestos objectes fóren venuts á pes á Madrit, y l' qui l's havía trobat s' embutxacá trenta dos duros, quantitat que es una verdadera fortuna per un poblet com Val-de-Rebollo.

Despertada la cobdicia dels habitants, fóren molts los qui s' dedicáren á buscar *tresors* y aquesta febre de fer excavacions no trigá en ser coneguda de algunas personas intel-ligentas, y, entre altras, d' En Ferrán Sepúlveda, cronista de Brihuega.

Aquest se trasladá al lloch ahont s' havían fet las troballas, practicá alguna excavació en companyía de algun' altra persona intel-ligenta, s' posá en relació ab los habitants del poble, y comensá á adquirir tot quant se li presentava com provinent del *llano de San Pedro*.

Classificats los objectes y monedas en aquest indret recullidas, no trigá en venirse en coneixement de la existencia de dúas poblacions superposadas: romana la superior, celtíbera la inferior.

Lo esmentat senyor Sepúlveda m' ha assegurat haver tingut en son poder gran nombre de monedas celtíberas, destrals de sílex y altres objectes de la edat de pedra, que havía distribuhit entre sos amichs. Despertat son entussiasme per aquestos descubriments, adressá aquest senyor brihuego una Memoria á la Academia de la Historia, fentli present la importancia del descubriment fet per los de Val-de-Rebollo pera la aclaració de certs punts de la historia de la antiga Celtiberia, y encarintli la necessitat de fer excavacions ben dirigidas en busca de nous objectes que il-lustressen la historia dels primitius habitants de la nostra península. L' Academia li contestá donantli las gracias per las noticias que li comunicava y pregantli las ampliés en quant li fos possible. Lo senyor Sepúlveda comunicá novament á aquella corporació tot quant sabía sobre los descubriments de Val-de-Rebollo en una extensa Memoria, quin borrador he tingut lo gust de llegir, y la Academia no ha donat mes senyals de vida sobre aquest punt. Si la il-lustre Academia de la Historia hagués obrat d' altre modo; si escoltant las entussiastas excitacions del senyor Sepúlveda, hagués delegat á algun de sos membres pera passar al lloch de las troballas y fer algunas excavacions, tal volta á las horas d' ara tindríam aclarit un punt més de la nostra geografía antigua; pero en cambi los il-lustres acadèmichs haurían sortit de llur probervial apatía, y ¿qué hauría dit lo mon civilisat al veure que l's membres de una Academia espanyola baixavan de llurs olímpicas alturas pera ocuparse com los simples mortals de lo que passa sobre la terra? Val més que lo que fins ara s' ha trobat, que lo que s' trobi en lo esdevenir, vaji á aumentar las col-leccions de alguns particulars, que no á enriquir lo en prou feynas nascut Museo arqueológich de l' antich *Cassino* [1] de Madrid.

Enterat dels esmentats antecedents durant la meva estada á Brihuega, al passar per Val-de-Rebollo vaig voler visitar lo *llano de San Pedro*, lloch ahont, á pesar de la pluja, l' alcalde de aquell poble volgué ferme l' honor de acompanyarme.

En los trossos de aquest turó que, estant encara sense conrear, s' hi véuhen gran nombre de testos de terrissa romana, molt semblants als trobats per mí en las runas del poble del Regallo, mes no tant fins com aquells. En cambi no s'hi veu cap de aquellas parets secas que caracterisan las runas romanas de las provincias de Saragossa y Teruel.

1 Lloch hont está establert lo Mueseo arquológich de la Cort

Havent volgut fer una petita excavació en la part del turó que mira á la carretera, vaig trobar primer una capa d' argila de uns quatre pams de gruix Dessota de aquesta capa gran munió d' ossos de mamíferos, quasi tots tant descompostos que s' rompían en mil trossos ál volguerlos recullir, rahó per la qual sols vaig poguer arreplegar algunas dents y caixals. Dessota de aquestos ossos hi havía una petita capa de cendras y carbons; mes dech advertir que aquells no estavan calcinats á pesar de trobarse damunt de aquestos, lo qual proba que s' hi depositáren molt temps després. Dessota de aquestas cendras hi ha una capa de pedras angulosas y palets formant com un conglomerat, y més baix encara, á uns nou ó deu pams de la superficie, vaig trovarhi una abrassadera de ferro tant oxidada que se m' trencá en una pila de bocins; dos trossos de ferro que semblan haver sigut una destral, y una anella de uns set ó vuit centímetres de diámetre, també de ferro.

No vaig trovarhi cap moneda, á pesar de haverme dit que hi eran tant comunas que tots los que hi traballavan en lo conreu de las vinyas n' hi trobavan. Las que he recullit las dech á la generositat del senyor Sepúlveda y á la del alcalde y alguns vehins de Val-de-Rebollo. Totas son de coure y de la época romana.

Romans son també dos objectes d' argila, molt semblants á altres dos que vaig trobar en las runas del Cerro-del-Castillo de Andorra (Teruel) y quin ús no puch compendre. Tenen la forma de taps y son foradats de dalt baix. Lo senyor Sepúlveda suposa, no sé ab quín fonament, que son grans de rosari.

També son de aquest *llano de San Pedro* uns objectes de bronzo y una especie de tap de un metall molt pesant, donació los primers d' En Ferrán Sepúlveda y recullit lo segon per mí en lo lloch meteix.

Sento molt que l' haver tingut de aprofitar un dia de pluja (lo 27 de Novembre) no m' permetés entretenirme una mica més en fer excavacions en aquest indret que, segons tots los indicis, ha sigut assiento de dúas grans poblacions.

***

Ahir sapiguí que alguns pagesos de aquest poble, Canales del Ducado, havían trobat *xavos de plata*, com diuhen ells, en aquestos encontorns. Tractant de saber si encara n' tenían algun, lo rector m' digué que ell devía conservarne un, mes que no sabía de quín temps era. Lo bon senyor s' prengué la molestia de buscarlo y me l' doná generosament. Es una magnífica moneda de Vespassiá ab lo busto perfectament conservat é inmellorablement fet.

Avuy ha plogut, hi ha tres dias que no fá altre cosa, y he sortit á recorrer aquestos encontorns pera saber si s' hi veyan vestigis de població ó quant menos testos que m' indiquessen que n' hi havía hagut. He prés un guía y, enterat de mon objecte, m' ha portat á un punt, distant una mitj-hora de aquí, á

la esquerra del camí de Sacecorvo, y en terme ja de Ocentejo, punt conegut ab lo nom de *Caseras*.

Admirat he quedat ál veure la gran munió de fonaments arrenglerats de Nort-Est á Sud-Oest que s' veuhen encara en aquest indret, sense contar los que han desaparegut ja sota la rella del llaurador. Aquesta població, comparada ab las que hi ha avuy en aquestos llochs, era inmensa. Devía extendres induptablement desde l' cim del turó conegut ab lo nom de *Otero*, al Sud-Oest de Canales, fins al camí de Sacecorvo, entre quins punts hi ha més de mitj-hora de distancia.

Aquestos fonaments son de pedra seca, com los dels pobles de Regallo, y los testos que s' hi troban entre mitj son com los dels forns de Val-Palermo, á Caspe, menos los rojos y negres barnissats, que aquí no se n' troban.

En aquestos camps de Caseras es ahont s' ha trobat la moneda de Vespassiá de que he parlat y altres que s' han perdut. Lo meu guía m' assegura que l' any passat, en lo temps de la sega, va trobar un *xavo de plata* en un punt que m' indica, prop del camí de Sacecorvo.

Los paralelógrams formats per los fonaments no son, en general, tant petits com los de las runas de La Tallada, Palermo y Val-Muel en lo Regallo, y fins n' hi ha alguns que tenen deu y mes metres en quadro.

L' espay ocupat per las runas de las parets no passa de trescents metres de llarch per seixanta de amplada; pero s' veuhen de quant en quant munts de pedras en mitj dels sembrats que sens cap mena de dubte provénen de las runas que la aixada y la rella han fet dessapareixer.

Además, passant per entre mitj dels camps y en línea recta desde l' punt ahont se conservan las runas fins al turó del Otero, s' troban per tot arreu testos de terrissa, en sa major part colls de gerras, quinas motlluras posan plenament de manifest son orígen romá.

En la part Nort del Otero degué haverhi la fortalesa. Encara avuy s' hi véuhen alguns mahors molt amples y groixuts que semblan ennegrits per la flama de algun incendi. Próximament á la mitat de aquest turó hi ha una depressió natural del terreno, feta encara més fonda per lo picot, coneguda ab lo nom de *Portillo de la bomba*. Per aquest punt degué passarhi un camí bastant ample, camí que devía posar en comunicació la ciutadela ab la població de la plana. En la actualitat pera pujar al Otero no hi ha més que un estret y tortuós viarany.

Parlant d' aixó ab lo meu patró que té ja seixanta vuit anys, m' ha dit que ell s' recordava de haver vist en sa joventut las murallas arrunadas del castell dels *moros* que hi havía al cim del turó. Avuy no queda lo més petit resto de aquestas murallas, que diuhen que eran de pedra. Sens dubte servíren pera fer las parets dels horts que hi ha al peu del turó per la banda de Canales.

Es particular la creencia tant generalment extesa per tot Espanya entre l' poble, de que tota obra antigua es obra de moros.

Quan vaig visitar lo castell feudal de Vilanova de la Roca, en la provincia

de Barcelona, lo meu guía m' digué qu 'era *castell de moros*. Lo meteix me succehí ab lo castell de Orís, prop de Vich, y ab lo de Santa Coloma de Queralt, en la provincia de Tarragona. Fins la iglesia gótica de *Las Bessas*, poble avuy arrunat, per més que figuri encara en los mapas de la provincia de Lleyda, la atribuhian als moros. A Aragó m' passava lo meteix: totas las runas dels pobles romans que omplenan los termes de Caspe y Alcanyiz, fins lo meteix *Alcanyiç lo vell*, eran pera los pagesos de allí *pobles de moros*

Lo meteix me succeheix ara aquí á Castella: tot lo que no es d' avuy es del moros, lo meteix lo castell gótich de Ocentejo que las runas romanas de Caseras.

***

Jo no faig més que senyalar la existencia de aquestas dúas poblacions de la antiga Celtiberia: la de Val-de-Rebollo y la de Caseras, deixant per altres mes erudits lo cuidado de averiguar los noms ab que fóren conegudas, tasca pera la qual soch de tot punt incompetent.

Mes no vull acabar aquestas lleugeras apuntacions sense consignar un' altra troballa relativa á aquesta localitat.

Lo rector de Canales m' ha referit que fá pochs anys un pagés de Ocentejo, després de haver tallat un bosch de pins, vá comensar á fer clots pera plantar ceps, quan la seva aixada pegá en vuit. Mitj plé de por, aixó era ja cap al tart, deixá lo pagés la feyna y se n' aná cap á casa, passant tota aquella nit sense poguer aclucar los ulls pensant en tot lo que havía sentit contar sobre troballas de tresors. Ab prou feynas s' vá fer de día, lo pagés pren de nou l' aixada y se n' vá á continuar son traball. Als pochs cops descubreix una llosa, l' alsá com vá poguer, y s' troba frente á frente de un esquelet humá, pero de un esquelet pelat, sense cap quarto. Llavoras fuig esporoguit, ne dona part é hi torna acompanyat d' altres. Seguéixen cabant y trovan un' altra sepultura y un ' altra y un' altra fins á seixanta y tantas, y encara diuhen que semblava continuar la renglera d' ellas.

Lo esmentat rector de Canales diu que ell vegé aquellas tombas y que s' componían de quatre llosas posadas de cantell, formant un paralelógram llarch y estret, tapat per un' altra llosa. Estavan arrengleradas tocantse las unas ab las altras, y dins de cada una hi havía un esquelet humá col-locat directament sobre la terra, puig lo fondo de las tombas no estava enllosat. Sembla que en cap de aquestas tombas si trobáren objectes, lo qual no deixa de ser estrany.

En cambi m' ha dit que ell prengué las barras de un dels cráneos, que conservava totas las dents, y que eran unas barras descomunals, quasi dobles que las de las personas de avuy; de lo qual ell deduheix que 'ls homes allí enterrats perteneixían á un poble de gegants.

Aquesta afirmació m' ha fet riure, y no he pogut menos de preguntarli si

tots los esquelets que hi havía en aquellas tombas tenían tanta barra, á lo que m' ha contestat que no se havía fixat més qu' en aquellas.

Jo no dupto de la paraula del rector, puig que m' assegura que s' aplicá aquellas barras damunt de las sevas y que n' hi sobravan la meytat; mes com no feu la proba més que ab unas, podría haver donat la casualitat que hagués ensopegat ab un fenómeno.

Recordo que lo metje de Fayó, en la provincia de Saragossa, m' assegurá qu' en un hort que hi ha prop del cementiri, havían trobat un esquelet humá en perfecte estat de conservació; que ell mateix lo havía medit y que tenía tretze pams de llargada.

La llástima es que 'ls que troban aquestas estranyesas, quant son homes intel-ligents, com devém suposar que ho son un metje ó un capellá, no fassen lo possible pera conservarlas, en lloch de deixarlas perdrer.

De tots modos aquestas estaturas gegantescas no son més que excepcions, com lo gegant *bejarano* ó l' gegant xino que s' ensenyava en Barcelona.

Lo que sembla resultar de la relació del rector de Canales es que á Ocentejo, á uns cinch quarts de las runas de Caseras, deu haverhi hagut un poble del que no n' fá menció la Historia, y que fora fácil trobar encara alguna de aquellas tombas continuant las excavacions interrompudas per lo esmentat plantador de vinyas.

* * *

Trobantme de nou en la vila de Ocentejo, he volgut comprobar lo que sobre las tombas aquí descobertas m' havia dit lo senyor rector de Canales del Ducado.

Ab aquest fí he fet fer excavacions en lo cim del turó del *Castillejo*, á uns cinch cents metres de la vila, en la vora dreta de la vall coneguda ab lo nom de *La Vega*, lloch ahont s' havían trobat las tombas.

Lo turó estava avans cubert de pins, y en lo cim d' ell hi ha encara moltas rocas despresas de la massa general, alguna de las quals cubica dos y tres metres. Ara bé, moltas de las tombas, si es que tal nom se las hi pot donar, se troban dessota de aquestas grans pedras. Aquest fet justifica en cert modo l' antigüetat de las tombas, puig los desprendiments de aquestas rocas no semblan recents.

Las esmentadas tombas no están en rengla, ni s' composan de llosas verticals tapadas ab un' altre horisontal, com se m' havía assegurat. Están disposadas sense cap ordre, y mentres uns cadavres están posats de Ponent á Llevant, altres ho están de Llevant á Ponent, de Nort á Mitjorn, etc., etc.

A uns seixanta ó vuitanta centímetres de la superficie s' troban llosas, ó, mellor dit, pedras planas de formas irregulars y de tamanyos diferents, que descansan directament sobre la terra; cada quatre ó cinch de aquestas pedras forman la tapa de una tomba, que té de 1,70 á 1,80 metres de llargada per 0,40 de amplaria.

Dessota de aquestas llosas s' hi troba argila tant compacta, que ningú diria que aquella terra hagués sigut remoguda, si no fos per las llosas. Empastats en aquesta argila, y completament cuberts per ella, hi ha los cadavres que, si bé s' veuhen sensers, s' esbossinan en quant se volen treure.

En cap de las sis tombas que he fet destapar hi he trobat lo més petit objecte que m' pogués indicar la época á que perteneixían los allí enterrats, á pesar de haver buscat cuidadosament entre la terra que se n' ha anat treyent.

Los sis cadavres que he examinat tenían la dentadura completa y ben conservada, lo qual m' fá suposar que devían esser de gent jove. Llur estatura no s' diferencia en res de la general de avuy, y no he pogut trobar cap de aquellas formas gegantinas de que m' havía parlat l' esmentat senyor rector de Canales.

Las fossas están obertas en la terra y n' hi ha duas que al cap d'amunt tenen una pedra clavada verticalment que sobre surt cosa de un metre sobre la terra. Aquestas duas pedras, que están colocadas transversalment á la fossa, y que tocavan los caps dels cadavres en ellas continguts: ¿s' trovan allí per una casualitat ó hi han sigut posadas espressament? No ho sé.

No havent'hi en aquestas tombas cap objecte, es molt difícil, sino impossible, determinar la época á que perteneixen las seixanta y tantas fins avuy descubertas.

Aquesta encontrada ha sigut habitada per gran nombre de pobles. En ella s' hi troban destrals y altres objectes de pedra pulimentada dels temps prehistórichs; mes los homes de aquells temps devían habitar en las grans covas que hi ha en las calisas de aquesta localitat; s' hi troban també monedas celtíberas y romanas; objectes de coure y bronzo quin ús no he pogut averiguar; los alarbs hi restáren llarchs anys y durant la reconquista fou no pocas vegadas teatro de sachnantas lluytas.

¿A quín de aquestos diferents pobles perteneixen las esmentadas tombas? ¿Son anteriors á la Reconquista? ¿son posteriors á ella? En lo primer cas ¿son celtíberas, romanas ó godas?

Veus aquí un problema que pot ser no s' resoldrá may.

- Cels Gomis.

LO CASTELL DE CENTELLAS.

IMPRESSIONS Y PAISSATGES.

(*Acabament.—V. n.° 49, pl. 180.*)

Lo tren comensa á pujar en aquest indret, y passat un pont molt alt, entrém en lo Congost. Aquest es lo nom de una estreta fondalada que, tancada per una part per lo Tagamanent y per l' altra per una continuació de montanyas de formació original, talladas com ab regle en llur cim, deixan pas á una riera que

donant contínuas voltas á que l' obliga lo desnivell, forma variats paissatges que s' enmirallan en l' aygua que corre sobre un llit d' arena finíssima y colorits palets.

La máquina, suhant fum y trayent foch per la boca, atravessa desmonts, passa terraplens, y, pujant sempre, nos deixa temps sols de gosar del país, pero no de véure 'l, puig al anar á fer algun comentari sobre la boniquesa del lloch, una montanya tallada s' introduheix en nostra conversa tapantnos la vista ab sa feixuga esquena.

Atravessém un pont al compás d' un traqueteig de ferro y ab los ulls oberts quedém á las foscas. ¡Passém un túnel! .. Al sortir á la llum, lo primer que veyém es lo poblet del Figaró ab sas hortas y casas escalonadas en la montanya.

Aquí comensa l' horizó á aixamplarse. Lo tren, que passa sempre á una gran alsada, deixa dominar lo terreno divinament y á cada volta que dona se 'ns presentan grans paissatges sempre nous y de variats efectes que 'ns ténen en contínua contemplació; á voltas á la esquerra entreveyém ab la rapidés de un pensament algun torrent que, saltant entre las inmensas rocas y aixecant núbols de vapor, baixa formant cascadas de las blavosas montanyas del fondo y ni deixa temps de admirar sa hermosura; un altre més fantásticament disposat, si pot ésser, passa corrent, ó nosaltres lo passém volant, y en un instant ne fugen d' altres y altres y tots tant bonichs y tant á corre-cuyta, que en aquell moment, y va de disbarat artístich, malehím lo vapor y fins voldríam descarrilar per aturarnos extassiats á son devant, si aixó possible fós.

Aixís entre paissatges grandiosos arribém á Ayguafreda y rodejats de punts de vista de divina entonació nos acostém á Centellas. Efectivament, prompte, sortint lo tren dels altíssims desmonts, que la má del home ha obert en lo cor meteix de las rocas que ab forma com de inmensos prismes de diamants s' aixecan á abdós costats, aixampla las alas y esbategant se llensa coronat de blanca fumareda en l' ample espay que li presenta la planuria; nostres pulmons respiran l' ayre suau de la montanya y nostras miradas ab goig contemplan al lluny lo Matagalls, lo Canigó y lo Puigmal, las tres grans metas dels catalans excursionistas. Una llarga filera de montanyas, formada d' espadadas y cendrosas rocas, rodeja una planuria ab forma de amfiteatre; al bell cim de la més inexpugnable penya s' aguanta un castell feudal ab artísticas ruinas y assentada en las gradas se veu una vila á quals portas arribém en menos temps del de despendres un sospir. Es Centellas. . . . . .

Havém visitat la iglesia y recorregut tots los carrers y res nos ha cridat l' atenció, si s' exceptúan un gran portal de carácter magestuós, una bonica creu de terme y unas góticas finestras, y del renaixement, altras obertas en casas d' aspecte sério y trist.

A las deu del matí, ab un sol de mitj-jorn, empreném la marxa vers lo castell dels nostres desitjos.

Seguím un camí que, vorejant sempre la espadada montanya que s' alsa

á nostra dreta, ab suaus ondulacions s' interna á voltas després de una baixada en algun torrent, y allí entre la molsa, las arrels y lo pedragam hi salta ab agradable soroll la espumosa aygua, qu' es besada en sa corrent per entortolligadas verdissas que s' gronxan ab suau moviment y guardan l' amor de volías de aucells; frondosos pollancres oferéixen benvolguda sombra en aquestos indrets solitaris y algunas ginesteras que hi créixen, al temps que ab llur vert negre donan serietat al paissatge, al desfullarse llurs flors li donan moviment alfombrant lo prat de una pluja de punts groguenchs que brillan á la claror del sol; altras voltas, pujant sobre algun turó, se 'ns descubreix lo castell cada volta més aprop y á cada pas més fantástich, que 'ns atrau vers sas murallas per aquesta forsa amagada que no m' explico, pero que m' enamora; y aixís, caminant ab delit y ab una hora de marxa, arribém al peu de la pujada, hont pera descansar y traure un dibuix, nos assentém á l' ombra d' una arbreda de pins. ¡L' art y la poesía s' han unit pera formar lo conjunt que se 'ns presenta devant!

Assentat lo castell dalt de punxaguda penya, sembla que lo vent l' ha de fer gronxar en las nits de hivern; sas macisas torres ahont níuhan los esparvers, s' aixecan sobre munts de ruinas apilonadas en llurs fonaments; sa capritxosa silueta se dibuixa sobre un celatje grandiós, rublert d' arrengleradas boyras que s' desfán pera descubrir un cel més blau que l' ideal de la puresa, y la color rojenca de sos murs se confon ab lo vert de las corcadas alzinas, espessos roures y pins drets y descarnats.

Ab dolsa peresa contemplém aquest conjunt que se 'ns presenta com música suau de colors; l' ayre perfumat dels boscos sembla que 'ns conti ab sa remor tétricas tradicions y senzillas llegendas; l' esperit, ab agradable insomni, comensa á sentir passar visions fantásticas; la mirada abarca més bellesa que no cab en la imaginació, y la memoria en va busca algun dato que li conti la historia de sos fets y sols recorda algun qüento de bruixas ó alguna senzilla y poética tradició.....; pero això ¿qué hi fá?... La historia de un castell es quasi la historia de tots los demés. En tots, los meteixos sitis y defensas, los meteixos assalts y las meteixas costums; en tots aquella inexplicable confusió de odi y de amor, de virtut y de infamia, de venjansa y de perdó. Tots están plens de misteri á las miradas del sers que habitan en los poblets que á sos peus se assentan; tots voltejats de aquesta boyra de llegendas que 'ls hi dona tal encant; tots enlayrats, tots tristos y severs com los núbols plomissos de una tarde de Octubre.

Un castell es pera molts habitants de nostras montanyas lo punt de conjura de totas las estranyesas y maldats; de allí ne surten las pedregadas, los llamps, las tempestas, lo torment y la mort: pera ells es un punt fatal, una pesadilla, y llurs miras y fins llur costum es ferlos saltar dels cims hont s' aguantan, aterrarlos pedra per pedra, arrancar fulla per fulla de aquest llibre vert hont hi apuntan totas llurs penas y desditxas; aixís donchs, ja que llur instint es olvidárlos ó destruirlos, nostre deber es conservarlos, instruhintlos y fentlos

entendre que lo que pera ells es un centre de maldat, fou un jorn rich conjunt de boniquesa, y avuy dia sas negrencas despullas son tons de poesía, reliquiari de recorts, sepulcre de una edat que sols en ells se completa, que sols coneixentlos se compren.

Deixém aquest siti y empreném la pujada. Seguint un camí esgrahonat que un jorn fou lo que conduhí al castell y del que sols ne resta alguna trencada llosa que l' aygua del torrent no ha pogut arrencar, nos interném en una fondalada y nos trobém desseguit sota un bosch frondós ahont desplega totas sas galas la hermosa vegetació [1].

Las floridas verdissas que s' enroscan per los tronchs dels arbres, penjan grontxantse fins á terra ab olorosa flayre y enllassantse ab los tendres brins que créixen entre lliris salvatjes y clavells boscans, forman una espessura deliciosa ahont la claror penetra esmortuhida y l' ayre hi arriba embalsamat. Sota aquest entortolligament de *lianas* algun tronch d' alzina extén sas nervudas brancas per tots costats, y sas arrels, caragolantse per terra, forman dibuixos de serps comprimintse y enroscantse, d' animals de fantástica calavera y figuras de formas originals y estranyas, que s' estiran entre la molsa y las mil variadas plantas ahont lo peu s' enfonza á mida que s' camina, desprenents 'en com á pluja de colors, voladas de papallonas com si fóssen altras flors que s' van desfullant á nostre pas. Per alguns clars que deixa en certs indrets de branca á branca l' espés fullatje, s' ovira algun fragment de castell dalt de la roca; á voltas es alguna negrenca torre esquerdada pe 'l mitj que sembla que sols se sosté per l' eura que l' estreny; altras algun tros de muralla coronada d' esgrahonats marlets, distrayent sa línea alguna ogival finestra que té per fondo lo cel y de quins capitells baixan regarons de molsa, ó bé per fí sobre algun roure, s' entreveu una barbacana adelantantse al cim de la trencada volta inclinada á punt de caure á la primera ventada, produhint horrorós terratrémol y sembrant de pedras lo que ara es sembrat de flors. Lo cant dels aucells que baixan del brancatje á jugar ab l' aygua qu' enmiralla tants encants, dona vida á n' aquest fragment de naturalesa encisador.

Es un d' aquells paissatges en los quals un s' encarinya ab cada petit detall, que si n' traguéssen una sola fulla, s' hi trobaría á faltar aquella nota que la naturalesa s' es complascut en deixar á la vegetació compondre á son capritxo, la vegetació, desplegant totas sas joyas, n' ha formet un d' aquells indrets que al trobars'hi un se diu: «Jo aquí voldría viur'hi, somiar y estimar; voldria aturar lo curs de ma vida perque aquest moment fós indefiniblement llarch; voldría passarhi llargas horas en extassiada contemplació».

Continuém pujant ab gran recansa allunyantnos de aquest paradís, pero altres sublims espectacles nos esperan més amunt, ylo cor, famolench de bonique-

---

[1] Se desprén de aquesta descripció que lo camí seguit per lo Sr. Rusiñol á la pujada, fou lo del Sot del Castell, que seguí á la baixada la excursió col·lectiva narrada per lo Sr. de la Gándara, lo 18 de Maig prop passat. *(V. núm. 49, pl. 172.)*

sa, batalla ab doble esfors observant ab afició los més amagats detalls de aquest edifici que tenim ja tant aprop.....

Doném la volta á la montanya pujant sempre, passém vorejant un gran precipici de ahont s' ovira tot lo plá de Vich, y per fí, entre la arbreda hi ha un camí format d' empedrat desigual y alfombrat d' herba que 'ns conduheix á la porta del castell.

Arribats á la porta, nos aturém pera contemplar sa severa forma y son carácter senzill y pur de la edat-mitjana. ¡Quín conjunt mes descuydadament artístich! Sembla que 'ls que la construhíren triáren las pedras més severament coloridas, que lo sol ab son calor ha anat deixant sos tons més armoniosos impresos en sas llosas y que las plujas d' hivern, al caure sobre los cantell-sortints hi féren relliscar regalims de color com abocats allí de la paleta més vigorosament colorista.

Rodona y esquerdada s' obre en una molt alta y groixuda muralla que, illuminada per derrera per lo sol en aquest moment, extén un gran batiment per terra; los cantells de las pedras ténen un tó blavench reflectat per lo mirall del cel y raigs potents de llum dibuixan brillants las siluetas de las barbacanas que la defensan ab llurs obertas bocas y llurs enlayradas atalayas.

Un escut plé de flors surt en relleu del mitj de l' arcada y los daus y lleons en son camp esculpturats, s' entrellassan ab las arrels de l' eura que l' estreny en sas fibras al enfilarse per la muralla, y penja gronxantse ab olorosa verdor dalt dels marlets y sageteras formant un dosser que sombreja á un fragment de una gran torre que defensava la entrada, jayent avuy á sos peus convertida en pilots de runa, y que, conservantse dret encara, s' enlayra guarnit de verdissas, de molsa, de flors y d' entortolligat brancatje.

Dintre lo castell s'entrevéuhen, servint de fons al quadro, munts y més munts de parets caygudas y una rajada de pedras que sortitne, saltan costa avall, simbolisant que tanta bellesa no pot contenir ja tanta ruina..... Existéixen antichs castells que verament sembla que sigan fets pera contemplarlos arrunats.

Quan de un d' ells, ennegrit pel temps, destruhit per la guerra, assolat per lo saqueig, qu' es lo diluvi dels monuments, s' han desmoronat sos sostres un dia, s' han trencat sas líneas un altre y s' han desplomat més tart sas voltas; quan, redolant pedra sobre pedra, ha arribat á cert estat de destrucció com calculat pera contemplarlo d' aquell modo; miréulo allavors, ¡qué bonich es! Trist, abatut, sembla que porti grabats en sas pedras los fets que al passar l' han sorollat. Miréu aquellas massas tant ben agrupadas, aquells detalls ab tant artística disposició escampats, la color que hi naix, la llum que hi cau, y digueu si havéu vist res més hermós que unas ruinas!—Ajuntém á n' aixó los recorts que inspiran; reculéu fins aquella edat mitjana artística per excel-lencia, sens que sos passats meteixos s' en donguéssen compte, y allavoras ¡quíns raudals de poesía se n' desprénen! ¡Quínas quimeras la fantasía inventa! ¡Cóm creu endevinar lo que tal volta no existía, adornant y florejant son passat ab riquesas que tal volta no hi siguéren!!

Las costums de la edat mitjana en general, y en particular las del feudalisme, podrán culparse de bárbaras y despóticas, pero, quí podrá negá'lshi la bellesa! y si aquesta bellesa es en ruina, son atractiu y son misteri sempre inspiran compassió y tristesa, puig los fets, al passar á recorts, s' idealisan, y de las costums que fóren, la tradició ne fá venerables ceremonias. Una dona fins podrá ésser dolenta; mes si es bonica, ¡convens tant la seva hermosura! La crítica histórica, al jutjar, quan se troba ab l' art, s' atura, y estich convençut de que los qui han escrit tant contra aquellas costums, no s' han trobat entre unas ruinas com aquestas.

Obligats los senyors feudals á permanéixer tancats per llargas temporadas, omplian llurs castells de tot lo bó que havian vist en llurs llarchs viatjes; l' instint dels colors orientals concebut en richs tapissos, s' aparellava ab los esculpturats mobles de Italia, y los richs brodats de Castella servían de fondo á ben combinats grupos de ballestas y ciselladas armaduras catalanas; ab la ogival arquitectura aixecavan llurs edificis, ab la solidés romana defensavan llurs murallas, ab la delicadesa árabe brodavan llurs finestrals y convertían aquells nius, puig que tals semblan al contemplarlos enlayrats, en delitosas estadas. Bellesa eran llurs mobles tots, gust y riquesa llurs trajos, cada costum un poema, desde lo bateig de un pobre aubat al coronament de un príncep. Al fullejar los romans de la edat-mitjana, admiran y encantan sas típicas festas y sas bellas ceremonias; al repassar aquella trista y hermosa edat, los assumptos pintórichs brollan del llibre de sa historia com las flors en primavera; la imaginació corre ab agradable endormiment, sos misteriosos personatjes voltan lo cervell en professó frenética y l' enteniment se pert en un bosch de colors y s' ofega en un estany de somnis y visions..... ¡Quimeras de la joventut!—un pensa—. Pot ésser, mes son tant bonichs los impossibles del art! Es tant dols adormirse en somnis de bellesa! ¡Quí no ha somiat aquellas casseras feudals! Aquells falconers de negres cabells sombrejántloshi la vermella gorra, de ben modelat pit dibuixantse sota flexible badana, ab lo falcó esgarrapant son guant y ab lo punyal al cinturon, cimbrejarse sobre lo caball, lo cap dret y la mirada alegre; aquellas donzellas, símbols de amor, de formas delicadas, de mirada divina, de trist somrís y angelical dolcesa, escorrers' per lo bosch com á sombra poética portada en alas de l' ayre; aquellas tremendas justas en que dos fornits caballers d' atlética forsa, al crit de «Judici de Deu», s embestían entre la polsaguera coronats de lambrequins y estranyas cimeras, y al toparse espategavan llurs picas contra armadura de ferro y cor de bronze, famolenchs d' honor y de gloria que oferir á la dama del seu amor, á la senyora dels seus pensaments, en tant qu' en la plassa un moment de frisansa fins esgarrifava l' vent y mil miradas buscavan lo vencedor de aquella desesperada lluyta! ¡Quí no ha somiat aquells torneigs quin sol recort enamora y espanta; aquells sumptuosos convits, ahont, en tant que los comensals arrenglerats en estretas taulas dinavan, las hermosas donzellas sembravan flors en lo colorit mosáich; los juglars que feyan mil prodigis de habilitat y gentilesa; los burgesos que oferían presents á llur senyor; los ballesters

que brindavan més enllá, los animals fantástichs que feyan entrar en lo saló donant carácter á la festa, y los músichs ab acompassat ritme que acompanyavan tant esplendorosos festins, verdaders deliris de luxo y alegría! ¿Qui no ha somiat aquells aventurers vestits ab tal descuyt artístich, aquells trovadors, en fí, símbols de la poesía en aquella época, ideals tots de costums que paréixen somnis, y que la concisa indumentaria y la precisa historia nos demostran ésser veritat y al saber qu' es veritat la fantasía voldría que fóssen mentida, perque aixís tanta hermosura sols descansés en brassos del simbolisme, ja que la ilusió es en tot un element del bó, y la verdadera bellesa sols se troba en lo ideal?....

Som á dintre lo castell. Un ayre humit y un olor cadavérich sentim córrer per tot nostre ser, y al trepitjar las ruinas plenas de ortigas y escardots y al sentírlas ressonar sota nostres peus, nos impressioném com al entrar en una negra cambra hont hi ha hagut un mort, una suhor freda nos rellisca dels polsos y quedém inmóvils devant de un siti tant sol y tant abandonat. Es aquest fret de las ruinas que un cego pressentiria per sas sordas palpitacions. Instintivament nos descubrim y venerém aquestas runas á la manera que un respecta á un home de cabells blanchs com la neu, abatut per la llarga historia de sos anys; deixém plorar lo cor y córrer lo pensament, sentim y contemplém: á l' un costat se veu una petita iglesia coronada de un senzill y fins per lo senzill poétich campanar. Lo corcat contrapés, que aguantava la campana que algun jorn ab sa veu congregá los burgesos y los villans, plé de moradencas flors s' aguanta inclinat sobre un ramell d' euras y campanetas blavas que lo vent ha sembrat entre las pedras desiguals.

Rodona porta, empedrada de llosas en quals junturas creix una herba curta y d' un vert brillant, dona entrada al interior de la capella. Aquest es trist. Un retaule tirat per terra jau ple de pols sobre las humidas y mitj obertas llosas dels sepulcres; alguna inscripció gótica se veu mitj borrada sobre la escrostonada paret; una claror confosa y melancólica entra per una estreta y llargueruda gótica finestra, impressionant tristament tots los objectes ab suaus y modeladas tintas; y uns tendres brins d' esbarzer, penjant de sobre lo petit capitell y colorintlo de un tó vert ab sas fullas de la trasparencia de un cristall, móren al entrar, y verdas y reflecsadas al véurelas la claror, y secas y caragoladas en llurs brots, s' arrastran per lo paviment sobre unas rajolas de dibuixos blaus, com si s' estirássen per' arribar sota un raig de sol que, projectantse brillant sobre un fragment de altar, *abala* tota la nau ab atmósfera moradenca y trasparent.

Al costat de la iglesia se veu la casa dels fidels, que aixís era nomenada la estada del guardians, del senescal y ballesters del castell. Aquest es lo tros més ben conservat. Encara se dibuixan las desnivelladas cornisas y los escuts; encara s' óbren com á foscas bocas per la paret de tapias y palets de colors, las esmoladas portas omplertas de runa fins á sa mitat y los gótichs finestrals ab llurs líneas delicadas que un no gosa tocar, de por de que se dobleguin ó be s' esfullin las enredaderas enfiladas en las columnas ab verdader gust japonés; encara á dintre sembla com que fumegui la magestuosa llar, y al entrar nosaltres en

una de las salas, despertém un aguilot que, sortint de una esquerda, fuig dalt de una torre bategant las alas contra la paret. Al altre costat se véuhen tres ó quatre salas ab las vigas mitj caygudas, á nostres peus munts de fragments de lo que fou pati de armas, y servint de fondo s' aixeca devant de un cel brillant una gran roca dalt de la qual jau ab escampats bocins la que fou torre del homenatge.

Caminém vers la esquerra, y esgrahonats en un ángul que mira á llevant s' aixecan alguns groixuts fragments de paret entre lo pedregam, que per llur disposició reconeixém qu' es tot lo que resta de lo que fou casa del castellá del castell. Mes al Sud estreta porta oberta de dalt á baix dona entrada á la nomenada «Cambra del rey moro». ¡Quín carácter més tétrich lo de aquesta porta! Al acostarm' hi per' entrar fins temo no tornarne á sortir. Silenciosa y deserta se obre sota una barbacana de quina boca de rojenca pedra ne penjan grupos de plantas mortas que projectan en la paret estirats batiments. Es quadrangular. Una gran llosa se apoya en sos dos costats, y del mitj d' ella ne surt un escut escantonat y negre. Dos caps esculpturats en la pedra rematan un afiligranat dibuix, y estretas sageteras ab forma de creu se confónen ab las esquerdas, que ab lo zig-zag que fá lo dibuix de un llamp, esberlan la groixuda paret.

Aquesta cambra fou sens dubte la sala de recepcions; una de aquellas célebres salas qu' en la edat mitjana eran lo museo dels castells feudals, d' aquellas salas, hont s' hi trobava acumulat tot lo que l' art creava de mellor en aquella época, col-locat ab tal gust, instint y sentiment de bellesa, qu' en feya font d' estética hont hi beu inspiració l' art sumptuari modern.

Reconstruhiula en vostra imaginació y vejéula com devia ésser alashoras entre los raigs indecisos de misteriosa llum, com los qu' entran per las finestras de nostras góticas catedrals; vejéulas ab rich sostre enteixinat de grans vigas de cisellat dibuix y voltadas de banchs hont la esculptura hi ha fet prodigis de decoració; mireu sas parets ab típicas pinturas y senzills adornos; y dintre aquesta cambra y entre los plechs de aquesta armónica claror tiréuhi coixins brodats, distribuhits com á pinzelladas de color, tapissos penjant de ferros originals, arquillas de riquesa oriental, canalobres de severitat bisantina; escampéu per tot arreu ab desordre artístich armaduras, tríptichs, arcas, escuts, llantias y retaules y admiréu restaurat en vostra pensa tot son carácter, sa elegancia y sa armonía de ahir y contempléu ab tristesa sa ruina de avuy..... ¿Qué n' resta sols? Un fragment d' escala de caragol ab lo pilar central que allarga inclinat algun grahó ab forma de bras, quatre parets humidas y descarnadas, y alguns capitells colgats entre los bocins de cals.....

Y tota aquesta confusió de ruinas que avans he mal descrit, súrten d' entre una capa d' herba llarga y finíssima, fent la ilusió que naixen d' entre un estany de vellut vert brodat de mil colors, que son los punts brillants de innumerables flors. Allí ahont una línea recta gosa aixecarse, una volió de brins la rodejan, la transforman y l' adornan ab lo gust de la casualitat; allí ahont una gran massa s' extenía de un meteix color, l' eura s' cuyda d' engalanarla ab lo capritxo de

la ignossencia; allí ahont las pedras se col-locáren ab monótona igualtat, una esquerda las desuneix ab lo gust de la ruina, y una espessor de matas ho rodeja tot de verdor, y un embolcall de fullas ho modela tot, y enllassantse arquitectura y naturalesa, forman mil conjunts divins devant dels quals lo llapis cau de las mans del qui ha tingut lo valor ó atreviment de volguerlos copiar.

Enfilantnos per la roca, no sens perill, escalém lo turó que s' aixeca al mitj del castell, y un cop dalt del cim, se 'ns presenta devant un panorama de aquells que per sa inmensitat, banyada de potenta llum, fan la ilusió de que un se troba sobre los núbols y ho veu tot derrera una glassa transparent.

De prompte, ferida la vista per l' enlluhernament, un no veu res en tot voltant, á la manera de l' efecte que causá lo eixir de algun paratje fosch, pero aviat indistintament se veuhen sortir d' entre la claror una inmensitat de encontradas reunidas com á apoteósis brillant.

No soch aficionat á aquestas vistas generals; lo que m' agrada desitjo veur' ho d' aprop, pero dech confessarvos que l' espectacle que s' domina desde aquest punt, es de aquells tant magistrals, que sols s' explican ab un «bravo» sortit del cor, puig reuneix á la grandiositat del fondo los detalls plens de delicadesa de un primer terme escullit.

Las ruinas de la gran torre, en un de quins fragments estém recolzats, son lo punt de distancia ahont las líneas perspectivas s' hi vénen á juntar. Mirant á baix, se veu lo castell sota nostre com en plano tancat per la muralla que l' rodeja seguint la formació del pich ahont está sentat; los esbarzers y enredaderas que súrten de nostres peus han guanyat la muralla, y ab distingida forma y ab olorosa essencia y engalantho tot y rublint de punts colorits tot lo que besan, relliscan roca avall, serpentejant per las rojencas teulas, s' entortolligan ab l' eura que puja del pati d' armas y forman una espessor de una boniquesa tal, que á un l' hi vénen ganas de tirarshi de cap y perdres en mitj de tanta flor. Mes avall una combinació de tintas, formada de boscos y rocas, serveix de fondo á una planuria que sembla que nedi entre mitj de l' ayre, *abalada* entre los plechs de l' atmósfera; petits poblets de totas formas l' adornan, masías esmaltadas per la llum la colorejan, deliciosos turons, espessas rengleras de xiprers y albas, fondaladas imprevistas, transparentas boyras escorrentse per la sombra de las valls, la poetisan; y aquest soroll sort, semblant á un tró llunyá del eco del saltar de l' aygua y lo relliscar del vent, que al sentirlo en las alturas me fa la ilusió com si fos la palpitació de la terra, aquest soroll li dona un no sé qué de grandiós y benvolgut encant..... Mes al fondo se presentan las imponents montanyas de las «Guillerías», sombrejadas d' espessa vegetació y coronadas per lo altiu Montseny. Després, y ja á més gran distancia, una sombra casi imperceptible: es la ciutat de Vich; un esboyrat perfil es un gran plá; una confusa línea, un bosch inmens; y per fi van definintse las montanyas sota un blau hermós ab delicat rebaixament de tons, que allunyantse y aclarintse ab *rapport*, moren en la boyra del firmament, entre quins vapors y en lo més lluny,

una cinta blanca, pura y transparent, determina ahónt acaba lo Pyrineu y ahont comensa l' horizont.

Respirant l' ayre fresch de la montanya dalt de aquest penyal, acostantos ab las ulleras los detalls de la grandiosa planuria apoyats en algun fragment, internantnos per las ruinas y contemplantlas de tots costats, improvisant cansons, comensém molts dibuixos y no n' acabém cap; vivint de pensament, nutrintnos d' ayre y aspirant olorosos perfums, aixís passém, los germans Llorens, lo meu y jo, tres horas deliciosas, y aixís, aquest es lo comú parer, aixís viuríam molts moments de la vida; mes lo temps, que no s' atura, nos ha passat volant, y ab verdader sentiment nos despedím de aquest castell.

Comensém á baixar ab trista quietut..... De tant en tant algun de nosaltres se gira pera contemplarlo un cop més, y tots nos girém, y ab aquest pes que queda al cap quant un se deixa de somiar molt, continuém baixant, baixant, y cap al tart arribém á l' hostal. Diném y nos dirigim al tren.

Ja era hora. Un corn ab só prolongat nos anuncia sa arribada, una fumareda se veu al lluny que s' enfila confonentse ab l' atmósfera silenciosa de aquesta hora, y dos ulls vermells de negra massa que vá creixent, s' acostan, escorrentse per la lluhenta vía. Pujém al tren. Comensa á palpitar aguantat per lo freno y prompte continúa sa vertiginosa carrera embestint lo Congost que li obre sas portas de roca.

L' occident es d' or... Lo sol, al anar á la posta, extén sa cabellera de llum ab raigs brillants de potencia enlluhernadora que ab tremolor indecisa y ab suau degradació de tintas van apagantse fins á definirse en lo moradench espay; se despedeix de la planuria enviantli son derrer bes de foch, y al amagarse ja derrera los pins de la carena, escampa sas més lluminosas pinzelladas y coloreja de púrpura y de rosa los pichs més alts de las montanyas. Tot va impregnantse de la suavitat divina que s' respira en aquesta hora trista y misteriosa; l' oreig passa recullint deliciosa armonía y embalsamat perfum, los colors van morint ab ondulació de sombras, algun cant llunyá dona certa soletat al siti y per última vegada lo castell se 'ns apareix nadant entre una boyra de colors y vist com derrera una glassa transparent que 's destaca sobre un grupo de núbols rosats escorrentse silenciosos pintats dels colors més atrevidament brillants, reflecsats de las notas més purpurinas y més dolsas y esmaltantse ab transfiguració insensible de perlas, de coral y de rubíns Per últim, ja lo vert dels prats se confon ab lo gris de las rocas, ja tots los colors se desvanéixen dintre las espessas sombras de l' espay, ja las estrellas comensan á puntejar en orient derrera la moradenca atmósfera y la nit ab sa tristesa y sa quietut s' extén serena, tranquila y magestuosa, en tant que l' tren ab soroll acompassat, se 'ns emporta ab agradable endormiment á la ciutat nativa y á la llar payral, hont escribím aquestas líneas de amor al castell que tant nos encisá y que tants bons recorts deixá en nostra pensa, com dolsa impressió en nostre cor.

Santiago Rusiñol y Prats.

SECCIÓ DE NOTICIAS.

MEDALLA DE PRIMERA CLASSE.—Ha sigut concedida per lo Jurat de la Exposició regional de Vilanova á la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, per las publicacions, dibuixos, fotografías y col-leccions presentadas per la meteixa en dita exposició.

CERTÁMEN.—Obra en Secretaría á disposició dels Srs. socis lo cartell del Certámen literari obert per lo «Círculo Español» de Valls, ab motiu de la inauguració del ferro-carril directe desde dita vila á Barcelona.

INVITACIÓ.—Rebérem la del «Ateneo Barcelonés», pera la sessió inaugural que celebrá lo 29 del corrent.

FUSIÓ.—Lo 8 del corrent nombrá la «Associació catalanista d' excursions científicas» una comissió composta del Srs. Riera y Bertran, Támaro, Argullol, Torras, Pedrals, García Vilamala y Massó pera ocuparse de tot lo referent á la projectada fusió ab nostra Associació. Havent de servir de fonament als traballs de dita comissió las bases extra-oficialment convingudas ab varios de sos individuos y altres molt caracterisats de aquella associació y aprobadas per unanimitat per la nostra en sessió de 2 de Juny prop passat (V. BUTLLETÍ, n.° 44 y 45, pl. 90), esperém fundadament que la solució será favorable y que l' excursionisme entrará en una nova era, fecunda en resultats pera la patria catalana.

CARTAS SOBRE L' EXCURSIONISME CATALÁ.—En «La Veu de Montserrat» del 11 del corrent, ha comensat nostre distingit soci delegat á Vich y Director de dit semanari, D. Jaume Collell, Pbre., la publicació de una série de cartas sobre dit tema, endressadas á nostre president. Las recomaném á nostres lectors, á qui plaurá certament que lo *excursionisme*, tal com lo practica nostra Associació, meresca tants elogis de persona tant caracterisada dins del *catalanisme*. Ab gust veyém que nostra divisa *Deeds not words* (fets, no paraulas) comensa á fer vía.

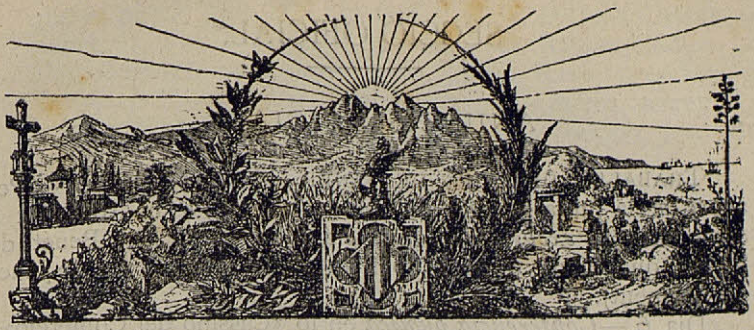
JOCHS FLORALS DE 1883.—Ab motiu de llur XXV aniversari, s' ha acordat donar l' any vinent molta major solemnitat als Jochs Florals; ab tal motiu se farán varios festeigs y entre ells una excursió á Montserrat. Desitjém que la entrada en la major edat de dita institució sia també senyal de plenitut de vida y de major desarrollo.

CÁTEDRA DE LA LLENGUA CATALANA.—Lo «Centre Catalá» ha tingut la bona idea, que aplaudím ab tot lo cor, de crear una cátedra de llengua catalana, que será retribuida y s' guanyará per oposició. Ja está nombrat lo tribunal

---

La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIÓNS CATALANA, al insertar en son BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres traballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions exposadas per llurs respectius autors.

Imp. dels Successors de Ramirez y C.ª, Passatje de Escudellers, núm. 4. Barcelona

BUTLLETÍ MENSUAL

DE LA

ASSOCIACIÓ D' EXCURSIÓNS CATALANA.

ANY V. DESEMBRE DE 1882. NUM. 51.

Á NOSTRES SUSCRIPTORS.

La abundancia de original nos impedeix també avuy donar lo folletí del *Catálech de la Flora de la Vall de Nuria*, corresponent al present número. A pesar d'això, conté aquest 32 planas de text, es á dir 8 més de las de costum, ab lo qual contant los plechs del esmentat folletí ja publicats y lo *Catálech dels objectes presentats per la* ASSOCIACIÓ *en la Exposició de Vilanova*, que repartirem per extraordinari, resulta també pera tot l' any un excés de material sobre l' que estávam obligats á donar.

Recomaném á nostres lectors los avisos de la plana interior de la coberta del present número.

Barcelona 31 de Desembre de 1882.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

TRABALLS DEL MES DE JANER.—Dias 5, 6 y 7.—(Per acort de la Junta general de 28 del corrent, s' ha trasladat á estos dias la *excursió col-lectiva* á Manresa y Sant Benet de Bages, que havia de tenir lloch lo 31 del corrent y 1 de Janer prop vinent).

Dia 6.—*Conferencia pública* en lo «Cassino del Comercio», de Manresa, per D. Ramon Arabía y Solanas, sobre lo següent tema: «Carácter educatiu y social del excursionisme catalá.» — *Excursió particular y visita* á Bethlem (Tibidabo).

Dia 20.—*Lectura* dels següents traballs: «Acta de la excursió col-lectiva á Pineda, lo Montnegre y Sant Celoni», per D. Arthur Osona; «Costums populars del Vallés: VIII. Titllo, IX. Cuyt, X. Fet, XI. Tim tam, XII. Descuydats», per D. Vicens Plantada y Fonolleda; y «Una excursió á Molina de Aragó (acabament)», per D. Joseph Alsina Lubian, ab *exposició* de minerals de la localitat.—*Junta general ordinaria.*

Dia 28.—*Visita* al Asilo Naval, en la corbeta «Mazarredo.»

Dia 31.—*Lectura* dels següents traballs: «Acta de la excursió col-lectiva á Vich», per D. Enrich Brú Sanclement; «Id. de la id. id. á Tortosa, Amposta, Sant Carles de la Rápita y la Encanyissada», per D. Valentí Almirall; «Dúas cansons populars: l'Agneta, Las tres ninetas», per D. Cels Gomis.—*Sessió preparatoria* pera la excursió del 4 de Febrer.

ADHESSIONS ALS ACORTS SOBRE FUSIÓ.—Segueix la llista: (V. n.° 50, pl. 186): Joseph Bassols, Antoni Torrents y Monner, B. Romo, Joan Sala, Francisco Maymir y Thomás Lletjet. —Total: 6.

CERTÁMEN DE 1882.—Aspirant als premis oferts per la ASSOCIACIÓ en son cartell de 1.er de Agost prop passat, (V. BUTLLETÍ n.° 46 y 47, pl. 130), s' han rebut las obras següents: N.° 1. «Un estudi hidrológich de Montserrat», *Lema:* «Catalana es esta terra, los vilatjes catalans, catalá lo plá y la serra.....» N.° 2. «Nociones de meteorología y sistema para el establecimiento de estaciones meteorológicas en Cataluña», sense lema.—Pera judicarlas, ha nombrat la Directiva los se-

güents Jurats: pera lo N.° 1, lo Excm. Sr. D. Juliá Casaña, president, D. Francisco de P. Benessat y D. Ramon Codina Länglin, secretari; pera lo N.° 2, D. Anton Rave, president, don Tomás J. Dalmau y D. Joan Montserrat y Archs, secretari.

Barcelona 31 Desembre de 1882.—*Lo Secretari*, JOAN BRÚ.

JUNTA GENERAL EXTRAORDINARIA
DEL DIA 28 DE DESEMBRE DE 1882.

Acta.

Oberta la sessió á dos quarts de 10 del vespre, baix la presidencia de D. Ramon Arabía y Solanas, President de la ASSOCIACIÓ, fou llegida y aprobada l' acta de la anterior, celebrada lo 16 del corrent.

Se procedí al despaig ordinari, llegintse un B. L. M. del President del «Asilo Naval Español» invitantnos á la funció que tingué lloch lo dia 24 á bordo de la corbeta *Mazarredo*.

Entrant en la ordre del día, pera la qual s' havía convocat expressament aquesta Junta, lo Sr. President manifestá que en ús de las facultats extraordinarias que li concedí la ASSOCIACIÓ en Junta general de 2 de Juny pp.at y en vista de un ofici de la *Catalanista d' excursions científicas*, comunicantnos lo nombrament de 7 individuos de aquella Associació, pera tractar de la fusió ab la nostra y demanantnos día pera reunirnos, nombrá, de acort ab la Directiva, una Comissió, composta dels senyors Almirall, Bofill (D. Arthur), Clapés (D. Pere), Codina Länglin, Gili y Verdaguer, pera agregarse al esmentat Sr. President y ultimar abdúas comissions tot lo referent á dita fusió.

Digué també que, reunida aquesta Comissió, examiná en primer lloch los poders de que estava investida, y havent manifestat los senyors Almirall y Verdaguer, com á socis que son ensemps de la *Catalanista*, que la Comissió qu' en aquesta s' elegí, tenía facultats omnímodas pera tractar aquest assumpto sense que tingués de subjectar sos actes á la aprobació de cap Junta general, se reconesqué que lo vot de confiansa il-limitat, otorgat en Junta general de 2 de Juny prop passat, al Sr. President, no l' eximía á n' ell y tampoch per lo tant á la Comissió que se li agregá, de sometre en definitiva sos acorts á la aprobació de la Associació, y per lo tant, trobantse nostra Comissió en diferentas

condicions que la de la *Catalanista*, urgía avans que tot posarnos al meteix nivell, á qual fí s' acordá fer present á la Directiva la necessitat de que una nova Junta general investís á la Comissió, de idénticas facultats que té la de la *Catalanista*. A tal fí, donchs, la Directiva havía reunit á la ASSOCIACIÓ.

Després de usar de la paraula los senyors Vidal (D. Enrich), Almirall, Sacases y Carrera, manifestantse tots conformes en la necessitat de concedir á la Comissió ditas facultats, lo Sr. President proposá á la Junta general los següents acorts:

1.er Ratificar lo nombrament dels senyors Almirall, Bofill (D. Arthur), Clapés (D. Pere), Codina Länglin, Gili y Verdaguer, pera formar part de la Comissió que s' ha de ocupar de la fusió ab la *Catalanista*, junt ab lo President Sr. Arabía.

2.on Que dita Comissió queda plenament facultada pera acordar en definitiva y ab carácter executiu, ab la Comissió de la *Catalanista*, sobre la fusió ab aquesta, sens que la solució que recayga haja de subjectarse á nova aprobació de Junta general.

Al procedirse á la votació, demaná l' Sr. Galcerán que aquesta fós nominal, y havent preguntat lo Sr. President si s' faría una votació nominal pera cada acort, ó si s' votarían en conjunt en votació ordinaria, s' acordá lo últim, donant lo resultat següent:

Votáren *si* los senyors Arnet, Ricart y Giralt, Ambrós, Cassassa, Secases, Massó, Bassols, Aymamí, Casals (C.), Jorba, Llorens (Fco.), Aragonés, Clapés (Fco.), Decrey, Carrera, Maspons (Fco.), Avellana, Vidal (Enrich), Barcon, Belau, Canal, Vilaseca, Pié, Font y Crusó é infrascrit Secretari.—Total: 25.

S' abstingué de votar lo Sr. Galcerán.

Y 'ls senyors Almirall, Arabía, Bofill (Arthur), Clapés (Pere), Gili y Verdaguer féren constar que s' abstenían per delicadesa, mes estant completament conformes ab l' acort.

Inmediatament lo Sr. Almirall presentá una proposició incidental concebuda en los següents termes:

«Que la Junta general fa constar sa satisfacció perque al discutirse ámpliament varios extrems referents á la fusió ab la *Catalanista*, ningú havía demanat la paraula en contra, essent aixís, que se n' havían usat moltas en pró.»

Després de un petit incident entre 'ls senyor Aymamí, Secases y Almirall, fou dita proposició aprobada en votació ordinaria per unanimitat.

Lo Sr. Barcon llegí després per ausencia del bibliotecari se-

nyor Martí Turró la llista de donatius fets al Museo y á la Biblioteca desde la sessió anterior.

Se tractá de la excursió que debía ferse los dias 31 del corrent y 1.er de Janer á Manresa y Sant Benet de Bages, acordantse trasladarla als dias 5, 6 y 7 de Janer prop vinent.

Lo Sr. Almirall proposá una excursió particular á Bethlem (Tibidabo) lo dia 6 de Janer próxim, contestantli lo Sr. President que la Directiva la posaria en coneixement del major nombre de socis que permetés la peremptorietat del temps.

D. Francisco de S. Maspons y Labrós llegí l' Acta de la excursió col-lectiva á Gualba y al Gorch Negre, original del meteix, y l' Sr. Arabía llegí la de la excursió particular al Salt de Gualba y Gorch Negre, desde Breda, original de D. Arthur Osona, essent abdós traballs molt aplaudits.

Y no haventhi més assumptos de que tractar, s' alsá la sessió á dos quarts de dotze de la nit.

Lo Secretari,

J. Brú Sanclement.

VISITA

al Establiment de Floricultura de D. Ramon Oliva,

lo dia 21 de Maig de 1882.

Lo dia 21 del passat mes de Maig nos reunírem eu la estació del tramvía de vapor de Sant Andreu, los Srs. Arabía, Arnet, Jorba, Samá, Martí y Turró, Ubach, Decrey, Crusat, Clapés P., Maruny, Brú J., Barcon, Farrés y Perez y lo qui subscriu, al objecte de fer una visita al establiment de floricultura de don Ramon Oliva, situat en lo terme de Sant Andreu de Palomar. A las 6 horas del matí pujárem al cotxe del tramvía y al baixarne en Sant Andreu, trobárem dos carruatjes, que ja lo senyor Oliva, qui 'ns acompanyava, havía disposat, pera que 'ns conduhíssen fins al meteix punt, objecte de nostra visita.

Hi arribárem al cap de una hora de haver sortit de Barcelona, y comensárem la visita per un espayós invernácul que s' troba á má esquerra de la entrada, únicament destinat á donar recés á gran nombre de plantas de camelias de tots colors, de totas varietats y de totas edats, desde un fins á 25 anys d' existencia. Aquesta longevitat demostra l'esmerat cultiu y los exqui-

sits cuydados de que ha rodejat lo senyor Oliva esta planta delicadíssima, quin invernácul mereixería lo nom de palau ó temple de la opulencia, ajudant á nostra ilusió un sens fí de petitas plantas de *Licopodi*, que, imitant rica alfombra de vert clar, encatifan tot lo terreno ahont están aquellas plantadas.

Desde allí passárem al departament de germinació. Es un rectángul herméticament tancat, dotat de quantas circunstancias han de afavorir la germinació de las llevors y lo desarrollo de las arrels, pera poder nutrir al nou indivíduo que d'ellas ha de derivar, desde la temperatura que s' gradúa del modo que convé fins á la humitat de la terra y del ambient, la distribució de la llum y lo empleo dels adobs que necessita cada planta en particular. Las plantas que estavan plantadas per esqueixos eran Llorer, Gardenias, Camelias y algunas altras: per llevors n' hi havía molt pocas, perque no era la época de haver sortit lo planter: únicament puch mencionar la *Pontiana Gíliesi*, planteta posada en testos tant diminuts com ella meteixa, portant encara adherida la llevor de hont havía sortit.

En lo segon departament trobárem la *Musa Paradisiaca* y bastanta varietat de *Cereus*, plantas carnosas, quinas fullas están substituidas per gran nombre de punxas. N' hi ha pocas, perque únicament serveix aquest departament pera comunicar ab lo tercer, essent digna de notar la baixa de alguns graus de temperatura que exigéixen las plantas allí existents.

Segueix un altre departament paralelo al primer y de la meteixa capacitat, hont se respira una temperatura algo més baixa, pero que sempre supera á la del aire lliure; es lo de hivernació, hont se guardan completament las plantas dels frets del hivern. Lo primer que s' hi repara al entrar, es un safreig en miniatura y á las sevas voras plantas que necessitan molta humitat pera viure, com son: varias especies de Falgueras (mascle y femella), la Capilera ó Falzía y altras. També vegérem més enllá moltas Begonias, distingintse la *Begonia Pica-Argentea* pe 'ls pichs platejats de sas fullas; un sens fí d' especies de Cactus, que á no haverhi faltat la Figuera de moro hauríam pogut dir que hi estava representada tota la familia de las Cactáceas; un magnífich exemplar del *Culantrillo del Canadá*, molts del *Licopodium denticulatum;* alguns *Pandalus, Bromelias, Ophris* y molts altres, que sería tasca molt llarga enumerar, sens passar per alt, perque nos cridá molt la atenció, lo café, *Coffea Arabica*, de la familia de las Rubiáceas, ja que únicament coneixíam las lle-

vors que córren pe'l comers y que en infusió acostumém á beure cada dia.

A continuació segueix un altre departament quadrat y molt més elevat que l' anterior, que conté moltas y molt variadas plantas americanas, de poch tronch y grans fullas; no faltava més que un raig de sol ben calent pera créure 'ns transportats á alguna de aquellas regions de América, tant ricas y exuberants de vegetació. Allí vegérem, com dignes de mentarse, molts exemplars de la *Latenia Borbonica*, haventn 'hi un molt desarrollat; varios de la *Areca Vercacelti;* dúas *Icicas*, la *Circinalis* y la *Revoluta;* molts del *Chamærops humilis*; un exemplar riquíssim de una planta, quals arrels no vólen ésser colgadas de terra més que per las extremitats, y quals fullas fan una espiral al entorn d' ella, no semblant obra de la naturalesa sino de artista; se anomena *Pandalus utilis* y es una de las mellors que s' hi troban. Hi ha una etzevara, *Agave attenuata*, molt distinta de las que estém acostumats á veure pe 'ls camps, ja que té la particularitat de traure las arrels del mitj de la fulla; un exemplar de la *Areca Vercacelti* en tot son desarrollo; la *Cerifa Aftalis*; la *Esterichia Reginia;* lo *Fenis Canariensis*; la *Andrasina caricifolia* y moltas *Bromelias*: totas plantas originarias de América y com á tals resguardadas dels frets del hivern.

En lo quint y ultim, que té lo nom de departament de conservació, vegérem un riquíssim exemplar del *Marilis Belladona*, molts *Fuchsus*, la *Philandria angustífolia*. varios exemplars de la *Mimosa elephanta* y gran munió de *Geranis*, *Acolcus*, *Labonias*, *Passionarias* y altras notabilíssimas, en llur majoría per la grandíssima y hermosa varietat de colors de llurs fullas.

Fins aqui, tót lo que está cobert y tancat y necessita més cuydados pera son cultiu y conservació; de sorpresa en sorpresa havém arribat al moment de sortir al ayre lliure, ab temor de no veure res mellor de lo que havíam vist. Prompte 'ns desenganyárem, perque lo primer que s' presentá á nostra vista fou un corpulent arbre de uns 16 metres de alsada, que feya cinch anys que estava plantat, molt paregut als plátanos que poblan nostres carrers y passeigs y destinat ab lo temps á substituhirlos: es lo *Populus Caroliniata*, arbre de molta frondositat, de gran aspecte y de rapidíssima creixensa, superior en molt baix aquest concepte al meteix *Eucalyptus globulus*. A nostra dreta vegérem també molt ben conservat un arbre ó més ben dit arbust, originari de l' Australia, que porta lo nom de sa localitat de orígen,

la *Gravilia Australiana*, molt notable per haver sigut aclimatat per lo Sr. Oliva y ésser lo únich exemplar que n'tenim en la nostra terra. També vegérem la *Aralia papirifera*, planta de fullas palmeadas y molt grans, que s' creu eran las que 'ls Egipcis empleavan, ab lo nom de *papyrus*, pera escriure: l' invent del paper ha tret la importancia comercial á aquesta planta, pero sempre agradará, per ésser molt vistosa y se la mirará ab veneració com un objecte arqueológich. Al seu costat vegérem carregada de flors, que cada una imitava ab molta semblansa tant en lo color com en la forma á una cresta de gall, la ben anomenada *Erytrina Crista-galli* (Cresta de gall). Més enllá la *Vigandia carcasana* cobría ab sas grans fullas un gran nombre de petitas plantas de distintas formas y varietats. Una tomaquera molt rara, *Solanum argenteum*, nos privava que toquéssem son fruyt per las afiladas y llargas punxas que tenía en mitj de las fullas. En cambi, al seu costat estava la *Pequiniana aculeata*, quals fullas se plegan á la planta al ferse fosch com en senyal de modestia. De las tres classes de llorer que vegérem nos cridá molt la atenció un que tenía las fullas matisadas y s' distingia dels altres per sa molta fragancia. Varias *Tuyas*, *Dracenes*, ja en tot son desarrollo, *Acacias*, *Dalias*, *Geranis*, *Magnolias* y altras y altras que fora massa llarch anomenar, formavan un hermosíssim y encisador quadro, capás de fer sentir y entussiasmar á la persona més indiferent y ménos apassionada per las flors. Entre mitj de aquest pacífich exército sobresurtían alguns exemplars del *Cedro del Líbano*, distintas varietats de *Tuyas*, alguns *Abies*, especialment l' *Abies pectinata*, una planta anomenada *Verniz de Japon*, un *Taxus pyramidalis* y altres *Taxus*, lo Bambú, Palmeras, la *Mimosa* de Constantinopla, Plátanos, Polls gabaígs y altras plantas, pero moltas altras més. Algunas plantas aquáticas, com la *Nymphœa alba* y blava, lo *Nelumbium Cyperus* y á son costat quatre ó cinch plantetas de arrós, ja granat y á punt de cullir, creixían dins de un petit estany; y, prop d' ell, en un departament lo més poétich y atractiu que s' haja vist, quals parets y sostre, coberts de bruchs sechs y bastant clarejats, no deixavan entrar lo sol sino esmortuhit, hermosíssims y escullits exemplars de plantas tant distingidas com Camelias, Hortensias y altras, nos feyan creure transportats á algun palau encantat de aquells que s' descriuhen en las «Mil y una nits», acabant de fer més complerta nostra ilusió dos preciosos y molt desarrollats exemplars de la *Araucaria excelsa* que,

imitant dos gelosos centinellas, guardavan la entrada de aquell temple de fadas.

Acabada la visita, que deixá entussiasmats y complascuts en extrém als qui tinguérem la fortuna de assistirhi, lo Sr. Oliva volgué posar lo segell á sa amabilitat, invitantnos á un suculent esmorzar campestre que havía fet preparar en una de las habitacions dels guardians del establiment. Adornavan las parets fotografías dels rams y toyas més importants que ha presentat lo senyor Oliva en diversas exposicions, guanyant sempre los primers premis, ó que ha fet per encárrech particular pera tots los punts d' Espanya, tots ells verdaderas obras d' art, y que, aixís com lo arreglo y plans de jardins, han fet conéixer á dit senyor com al primer floricultor de la península. Varios son los joves que, pensionats per varios ajuntaments d' Espanya, s' allotjan avuy en lo establiment del Sr. Oliva y prénen sas llissons, y no pochs los qui, deixebles d' ell, n' han sortit ja y, sempre baix sa inspiració, traballan actualment en diversas poblacions, escampant la fama de son nom, qu' es un dels que més honran á Catalunya. Lo President Sr. Arabía, avans d' aixecarnos de taula, se feu intérprete en una calurosa improvisació dels sentiments que á tots nos animavan, fent ressortir la gran influencia civilisadora del art de la jardinería y felicitant expressivament al senyor Oliva per haverla sapigut elevar á tal altura, fent tributarias de un catalá y per lo tant de Catalunya, en aquest punt, á totas las altras provincias d' Espanya. «Aquesta supremacia de la intel-ligencia, del traball y del geni dels fills de la nostra terra—digué lo Sr. Arabía,—aquest es lo verdader y práctich catalanisme, y aquest es lo que admira y ha tractat de seguir sempre sense teatral aparato, la *Associació d' excursions Catalana;* en son nom, donchs, felicito ardentment al Sr. Oliva y en lo de tots los presents á més dono al meteix las gracias més expressivas per sa obsequiosa amabilitat y per lo bon rato qu 'ns ha fet passar ab sa companyía y ab sas il-lustradas explicacions.»

Nos despedírem després de aquestas paraulas y, dividintnos, gran part de la comitiva férem via cap á las salzeredas del Besós pera herborisar y recullir mol-luscos, prolongantse la passejada fins ben entrada la tarde y prometentnos donar compte tal volta en altre dia de son falaguer resultat.

Per extracte del Acta, lo Secretari accidental,

R. GILI.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

UNA VISITA
AL MONASTIR DE «SAN VICTORIAN»
EN L' ANTICH REGNE DE SOBRARBE (HUESCA).

Lo monastir de Sant Victoriá, un dels més célebres del antich regne de Aragó, s' troba situat quasi en lo confí oriental del antich regne de Sobrarbe. Entre aquest y l' antich comtat de Ribagorça no hi ha més que cinch petits caseríos coneguts ab lo nom comú de Toledo, per més que cada hú dels cinch tinga son nom particular. Aquestos cinch noms son: *La Cabeçonada*, Samper, Fuen de Campo, Latiar y San Juan.

Las sis horas de mal camí de ferradura que hi ha entre Campo y *San Victorian* no presentan altra cosa de particular que la proba de la poca previsió de que estém dotats los espanyols. Dels antichs boscos que cubrían las avuy peladas rocas, sols ne queda de quan en quan alguna groixuda alzina, algun pí, alguna que altra gegantesca sabina ó algun aislat y esbelt ginebró. Per tot arreu las ayguas han descarnat las rocas dels alterosos cims ó han omplert de torrenteras las blavencas margas de las fondaladas. Ab prou feynas se veu alguna qu' altra clapa de terra conreada al encontorn dels petits caseríos que s'troban dispersats per lo que avans degué ser una planura que, suáument inclinada, debía perdres' en la vora esquerra del Cinca.

Quan, després de haver deixat enrera los llochs de Navarri, Las Colladas y Foradada, lloch aquest derrer que deu son nom á una roca foradada que hi ha damunt d' ell, s' arriba á la divisoria entre 'ls vessants del Essera y del Cinca, la mirada busca en vá un lloch ahont distráures de la monótona aridesa del paissatje y l' ánimo s' contrista al veure erms, erms y sempre erms, lo meteix detrás que davant, aixís á la dreta com á la esquerra. ¡Quína trista soledat! ¡quína encontrada més desolada! La invasió de un poderós exército enemich no hauría causat en nostre país més destrossos que los que li han causat nostra propia imprevisió y cobdicia.

Lo camí que desde Campo á Sant Victoriá se segueix, més que camí, sembla un viarany de cabras. Es precís tenir molta costum de anar á caball y portar caballerías del país pera no caure á cada pas.

Quan un, després de haver llegit totas las antiguas grandesas de Sant Victoriá, se troba en presencia de la tant renomenada abadía, no pot ménos de quedar completament desil-lusionat. Allí no s' veu res que recordi la gran prosperitat de que algun temps gosá l' antich monastir. Ni las murallas y portas que del sigle XVI restan, que son pocas, ni sa iglesia, reedificada en 1737, ténen res de notable y encara ménos de artístich.

Penetro en l' interior del temple en busca de las sensacions qu' en son exterior no trobo, y en aquell interior tampoch hi veig res que s' pugi dir bo, com no sía una part del retaule de son altar major, hont hi ha pintada la vida del sant tutelar del monastir.

La iglesia es gran, mes sense gust; la sillería del chor, en quins respallers hi ha esculpida la vida de Sant Benet, tè molt traball, mes gens d' art; la reixa del meteix chor, termenada per un pesat coronament en quin mitj se destaca la estátua de Sant Miquel Archángel, pot ésser tot lo costosa que s' vulga, mes es pesadíssima.

Las caixas d' argent hont se guardan los ossos de Sant Victoriá y de Sant Gaudiós, en l' altar major, tampoch ténen res de notable. La vitrina hont hi ha la mitra, lo bácul, l' anell, las sabatas y las mitjas del Sant Abad, sembla mes á propósit pera figurar en un museu arqueológich qu' en un temple cristiá. Entre mitj dels objectes esmentats hi ha un globet de vidre, de uns 6 ó 7 centímetres de diámetre, ab lo qual díuhen que Sant Victoriá encenía foch quan era al desert, cosa que necessita confirmació.

Al cap de munt de la iglesia, y á má dreta, hi ha un modest sepulcre negre ab las primitivas armas de Sobrarbe, una creu de plata en camp blau. Aquest sepulcre conté los restos de Iñigo Arista, lo fundador de la monarquía aragonesa, y los de D. Gonzalo, lo més petit dels fills de D. Sanxo l' Major, rey de Aragó; aquest D. Gonzalo fou investit per son pare (en 1025) ab lo títol de Comte de Sobrarbe y de Ribagorça; á la mort de son pare prengué lo títol de rey de abdúas encontradas, mes ne disfrutá poch temps, puig morí traidorament assessinat per En Ramonet de Gasconya.

En la paret que hi ha derrera del sepulcre, ab lletras dauradas damunt de fondo negre, hi ha la següent inscripció, que lo pare Ramon de Huesca copia, corretgintla, en son *Theat'o istórico de las iglesias del Reyno de Aragon*, tomo IX [1]:

D. O. M.
INNICO ARISTAE: GUNDISALVO:
SANCTII:
SUISQUE SUCCESSORIBUS ARAGONIAE
SUPRARBII: SUB HIS MAUSOLEIS
CONSEPULTIS:
HOC GRATITUDINIS MONUMENTUM:
REGALE S. VICTORIANI CAENOBIUM
POSTERITATI COMMANDAVIT.

En la sacristía hi ha molts quadros, mes sols un de bó; un retaule del sigle XVI que representa á Sant Victoriá vestit de pontifical, tenint á sos costats á Sant Gaudiós y á Sant Nassari, sos companys, y derrera á varias santas mon-

1 Saragossa, 1807.

jas. Mentres nostre consoci lo senyor Maimó copia la figura principal de aquest retaule, jo m' entretinch prenent apuntes sobre la historia de aquest monastir pera indemnisarme en son passat de la falta de bellesas del seu present.

Com lo monastir de Sant Victoriá no es gayre conegut á Catalunya, m' permetrán que 'ls ne fassa una lleugera historia, treta en sa major part de la esmentada obra del Pare Ramon de Huesca, eruditíssim historiador que floresqué en lo sigle passat.

FRAGMENT DE RETAULE GÒTICH (s. XVI) EN LO MONASTIR DE «SAN VICTORIAN».

L' any 505 lo rey goth Gesalaico fundá lo monastir *Asanense*, avuy de Sant Victoriá. Aquest sant, qu' era italiá, vingué á Espanya y s' establí en una cova anomenada la Espelunca, no lluny del actual monastir. Los monjos asanenses, atrets per la fama de las virtuts de aquell, lo nomenáren llur abad, envers l' any 522. Sant Victoriá morí lo 12 de Janer de 561, á la edat de 80 anys y després de haver s'gut durant 60 anys abad del monastir asanense. Fou contemporani de Sant Benet, quina regla acceptá.

En 716 ó 717, quan la invassió alarb, los monjos asanenses se refugiáren en lo monastir de Santa Justa y Santa Rufina, tres lleguas més amunt de Aynsa, emportantsen' allí las relíquias de Sant Victoriá.

En los primers temps de la reconquesta los reys de Aragó tinguéren tal confiansa en aquestas reliquias, que las portavan ab ells á las batallas y las hi atribuhían las victorias que sobre los moros obtenían. Aquesta confiansa y aquesta creencia fóren la causa del assombrós engrandiment del monastir asanense, reconstruhit baix l' advocació de Sant Victoriá per En Sanxo l' Major en 1015.

Desde aquest moment los donatius ploguéren á doll damunt del monastir.

Basti saber que successivament li fóren donats:

Lo monastir de Sant Just y Pastor de Orema [1], ab la vila de aquest nom y totas sas pertenencias; la iglesia de Sant Miquel Archángel de Bosa, en terra de Gállego; la de Sant Llorens Mártir, prop del lloch de Aráost; la de Sant Martí Bisbe, en lo lloch de Arassanz; la de Sant Bartomeu Apóstol, en Brois; la de Santa María de Escorinis, en terra de Brins; la de Santiago Apóstol, en Boil; la de Sant Ginés, Mártir, en Geral, prop del riu Gonga; la de Sant Pere de Torn, en terme de Murello; las de Sant Félix y Sant Joan, en Ayusa; la de Sant Martí de Murell [2], en terme de Terrantona; los monastirs de Sant Pere de Taberna, de Santa María de Ovarra y de Santas Justa y Rufina, ab totas llurs pertenencias; la vila y castell de Graus; los llochs de Jaro, Lupez y Maceracodas; la iglesia de Sant Vicens de Gerve, lo lloch de Griebal y diferents heretats en Monsó y Barbastro; la vila de Gia [3], ab tots sos termes; lo lloch de Toledo, en Terrantona, ab totas sas terras; lo lloch de Senz; los molins de Ayusa; los llochs de Sant Martí de Asano [4], Bruis, Fosado, Foradada, Panillo ab son castell, Arahost [5], Ceresa y Laspuña; y molts altres drets y privilegis.

En 1573, quan se fundá lo bisbat de Barbastro, los bens del monastir fóren desmembrats en benefici de aquell, quedant sols com á propietat de Sant Victoriá: Torredelisa, los Molinos, Fosado, Jaro, Toledo, San Pedro de Taberna, Navarri, Belbedel, Aguas Caldas, Ovarra, Biescas, Bisalabons, Larrui, San Quilez, Xep, Santa Justa, Grustan, Morens, Avi y los priorats regulars de Torre de Essera, Campo, Arasanz y San Justo.

En 1620, segons una relació manuscrita de aquella fetxa que s' conserva entre 'ls papers de familia de D. Cristófol Bardaxí, de Graus, la abadía de Sant Victoriá tenía: la vila de Graus y son castell; los llochs de Ormella, Avi, Campo, Belbedel, Peralta, Moriello de Liana, Santa Mora [6], Torre de la Ribera, Foradada, Biu, Espluga de Serra, Braylans, Sens, Beranuy, Torres, Esterun, Seyra, Gia, Orrun, Gep, Grustan, Torre de Essera, Barbaráns [7], Besaurri, Siellas y la Val de Bardaxí.

---

1 Avuy Ormella.
2 Avuy Murillo.
3 Avuy Chía.
4 Avuy Los Molinos.
5 Avuy Araguest.
6 Avuy Santa Muera.
7 Avuy Barbarnens.

Com se veu, á pesar del desmembrament sufert, li quedavan encare bon nombre de llochs.

En 1720 Felip V doná quatre títols de Castilla y ab llurs productes s' edificá la iglesia actual, que fou termenada en 1737, á judicar per la fetxa impresa en las pedras de alguns finestrals. Sens dubte pera conmemorar aquesta generositat del fundador de la dinastía borbónica á Espanya, posáren las estátuas de Felip V y de sa muller Isabel Farnesio damunt de las portas que hi ha á abdós costats del presbiteri.

Las priors ó abads de Sant Victoriá tenían plena jurisdicció y sols dependian dels Papas, sense tenir altre superior gerárquich en lo eclesiástich; eran considerats com un dels principals prelats de Aragó, y com á tals estavan insaculats en la bossa de diputats presidents del regne.

Lo derrer de aquestos abads fou D. Joseph Gonzalez y Marin, mort en 1844.

Per ésser un monastir que tants y tant lliberals donatius havía rebut dels reys de Aragó, precís es confessar que lo de Sant Victoriá, baix lo punt de vista artístich, deixa moltíssim que desitjar.

CELS GOMIS.

Campo, 26 de Febrer de 1882.

APLECH D' EXCURSIONS
VERIFICADAS DESDE COLL DE PRUIT (COLLSACABRA).

I.—EXCURSIÓ Á SANT PERE DE SACOSTA.

Lo dia 25 d' Agost, á las 8 del matí, en companyía del guía Jaume Puig de Sant Esteve d' En Bas, sortía de la casa del coll de Pruit, passant per Ca 'N Torrent, casa vehína de la del Coll y á pochs passos distant; pujárem tot seguit cap al Coll del Torrent, prop de la casa del meteix nom, d' ahont, prenent lo camí ral de matxos, ab 45 minuts escassos anárem al tant celebrat y venerat Santuari de la Mare de Deu de la Salut (V. ma «Excursió al Puigsecalm y Cingleras d' Ayats», *Butlletí* N.° 36 y 37, Pág. 229.)

Al arribar al Santuari, en la plassa del meteix, en direcció Sud, prenguérem lo camí ral de matxos, que porta á las Planas, y per entre boscos de faigs, roures y avellaners, disfrutant de un bonich panorama á nostra dreta sobre la xamosa y rica vall d' Hóstoles, ab 30 minuts baixárem á la casa del Masnou, hont se guarda la clau de la iglesia de Sant Pere Sacosta, tancada tota la setmana; provehits de la clau, ab uns 10 minuts baixárem á la iglesia parroquial de Sant Pere de Sacosta, sufragánea de las Planas, hont sols se celebra missa los diumenges y dias de precepte.

La iglesia es antiquíssima, á mon entendre románica; en los anys 1677 y 1762 s' hi féren reparacions; ara que amenassava enderrocarse, també están

reparantla; es bastant gran, de una nau de canó y sols conserva de algun interés lo retaule gótich del altar major, bastant averiat per desgracia, y una tosca pica d' aygua beneyta d' escás mérit.

De la iglesia s' disfruta de un magnífich cop de vista, á vol d' aucell, del poble de las Planas y de tota la vall de Hóstoles y Castell del meteix nom, limitant l' horisont Finestras y Rocacorba.

L' altitut de Sant Pere de Sacosta la calculo, aproximadament, en uns 700 metres.

A las 10 del matí deixávam la iglesia, y ab 1 hora y mitja, passant per lo meteix camí, tornávam al Coll de Pruít, ahont arribávam á dos quarts de dotze.

II.—EXCURSIÓ ALS «ESQUELLONS» Y AL «CAP D' EN FARRIOL»

Lo dia primer de Setembre, á las 6 del matí, ab lo guía En Jaume Puig, sortíam de Coll de Pruít.

Pujárem cap á la Creu del Coll, prenent allí lo camí que porta á Ca 'N Vilar (deixant á la dreta lo de Bellonch y Rupit); seguírem uns 30 minuts lo esmentat camí, fins á las envistas de la casa d' En Vilar; llavors girárem á la esquerra, passant per entre terras de conreu, en direcció del Clot del Papalló, ahont entrárem, ab 10 minuts més de marxa, baixant per lo esmentat «Clot del «Papalló», que, sens la menor exageració, es lo més deliciós que la imaginació puga concebir, per la frondositat de sas faitgedas. Seguírem clot avall durant 15 minuts, per entre las esmentadas ombrívolas faitgedas, atravessant per tres vegadas la riera, que allí té lo nom del Clot, y més avall se coneix per la Riera del Om; caminárem, poch més ó ménos, sobre 10 minuts, per la vorera esquerra; de aquesta fins que trobárem un caminet ó curriol, que puja á má dreta, per sobre de una bassa canamera; llavors, deixant lo camí ral, emprenguérem per lo curriol y, ab 15 minuts més, pujárem suáument al peu de un grupo de volcánicas rocas, de uns 20 metres d' alsada, que de certa distancia aparentan la forma de bolets, y que son conegudas ab lo nom de «Los Esquellons».

Tocant á las meteixas, mirant á llevant, está edificada una casa, qu' en lo primer ters d' aquest sigle fou teatre de un crim esgarrifós.

Lo facinerós «Farriol» que durant molt temps fou lo terror de Collsacabra y encontradas vehinas, lográ sorpendre als habitants de la esmentada casa, que llavors com ara era de propietat del gran «Mas Casassa», que tot lo més distará mitja hora dels «Esquellons»; y una volta dins, ell y dos companys (un dels quals sols tenía 14 anys) assessináren al amo y á sa muller, acribillant també á punyaladas, en termes que 'ls deixáren per morts, á una nena de 9 anys, filla del sacrificat matrimoni, al pastor y á la criada. Aquest crim, després de tants com n' havía comés lo célebre criminal, causá tal terror en la encontrada, que sos habitants, no creyentse segurs enlloch, s'aixecáren en sometent, tenint la sort lo de Vidrá, de pendre als criminals, que fóren tancats en la

presó de Vich y luego en la de Barcelona, hont fóren judicats, essent condemnat á reclusió perpétua lo jovenet, per ésser de menor edat, y á mort En Farriol y son company. La sentencia s' executá en Barcelona, en lo any 1828, essent penjats abdós delinqüents, y passat per sota la forca lo jovenet.

Lo cadavre d'En Farriol, que era natural del Esquirol, fou esquarterat, essent penjat lo cap dins de una gavia de ferro, en lo tronch de un roure, enfront meteix de la casa «dels Esquellons.» Los 4 trossos del tronch del facinerós fóren penjats, dins de gavias de ferro, en altres tants arbres, un en lo plá de la Salut, l' altre en Coll sas Vilas, l' altre en la pujada del Grau de Olot, y l' últim en Coll de Condreu, prop de la Casa de Madans ó Armadans.

En l' actualitat encara s' veu, penjada en lo tronch de un roure enfront de la casa «dels Esquellons» la gavia de ferro, en forma de meló, que contingué lo cap d' En Farriol. Fá molt poch temps que lo cráneo encara estava dins de la gavia, mes havent caygut aquesta, un dia que feya un vent molt fort, lo propietari del Mas Casassa, á fí d' evitar que fós profanat, lo recullí y encara l' guarda en sa casa. Aquesta fou construida en el 1300, 1600 y 1700, y en ella s' conservan alguns mobles molt antichs, entre ells una biblioteca ab un centenar de volums, la major part llatins. Hi vegí també un antich exemplar de las «Constitucions de Catalunya.»

Sota d' aquesta casa, á uns quinze minuts, y en la vessant d' enfront, á la vorera dreta de la riera del Clot de Papalló y sobre de la meteixa, hi ha una petita cova natural en las rocas de una cinglera, que fou lo refugi d' En Farriol y sos companys de crim.

De la casa tornárem á baixar á la riera, atravessantla també tres vegadas, y al ésser al cim del Clot del Papalló, pujárem seguint riera amunt fins á la Bassa ó Estanyol del Cabanyot, á una mitja hora de la casa «dels Esquellons.»

Del Estanyol del Cabanyot, pujant cap al plá de la Salut ó dels Ortells, ab 15 minuts anárem al celebrat Santuari de la Mare de Deu de la Salut, hont dinárem, retornant luego cap al Coll de Pruít, ab uns 45 minuts.

III.—EXCURSIÓ ALS HOSTALETS, SANT ESTEVE D' EN BAS, OLOT Y SANT JOAN SAS FONTS.

Lo dia 5 de Setembre, á las 5 del matí, ab lo guía En Jaume Puig, deixávam Coll de Pruít. Ab 20 minuts baixárem al Grau de Olot y ab 55 minuts la vertiginosa costa en zig-zag del Grau fins al llit del Fluviá, qual riu atravessárem, arribant ab 15 minuts més al poble dels Hostalets d' En Bas. Vaig visitar la iglesia, en la qual res vegí que m' cridés l' atenció, y á las 7 sortíam del poble y, passant per los quatre camins, atravessárem lo riu Fluviá per lo pont de Ca 'N Benet, arribant al poble de Sant Esteve d' En Bas á dos quarts de 8.

Lo poble es bastant antich y sumament pintoresch, puig está edificat al cim de un petit serrat. Sa altitut es de 460 metres. Esmorzárem en lo Hostal de Ca 'N Estebot y tot seguit vaig visitar la iglesia, qu' es románica, de tres naus,

sostingudas per 6 archs, que ténen 6 capitells notables, dos sobre tot; en lo altar major hi ha 2 retaules gótichs, un altre en lo altar de Sant Salvador y altre molt deteriorat damunt del baptisteri; en la porta lateral, una antiquíssima pica d' aygua beneyta, que no dubto en creure qu' es románica primitiva. La porta principal es un arch molt tosch, primitiu, com també lo rosetó y lo campanar.

Derrera de la iglesia, á uns 15 minuts, en lo cim de un turonet, se veu una torre enderrocada, que serví de fort quan la guerra dels set anys, essent llavors destruida la antigua ermita de Sant Antoni, que hi havía al meteix costat.

A las 10, ab lo carret de l' Estebot, sortíam d' En Bas y á dos quarts de dotze arribávam á la pintoresca é important vila de Olot, de la qual res diré, puig es coneguda de tots mos lectors.

Nos hostatjárem en lo Hostal de Ca'N Resplándis ó de Montserrat, y á las 2 deixávam Olot, dirigintnos al pintoresch y sens igual poble de Sant Joan Sas Fonts, situat en la vall del Fluviá; á las 2 y 30 minuts arribávam ja á la vorera esquerra del riu; encisat vaig contemplar la deliciosa vall, ahont lo riu, ab poética remor, passa oprimit entre volcánicas rocas, que, despresas de las montanyas que limitan la vall del Fluviá, li disputan lo pas. A una y altra vorera brolla l' aygua de per tot y per tot arreu se véuhen fábricas de variadas industrias, que rében la vida de las ayguas del riu, com també nombrosas casas que servéixen de morada als obrers de las meteixas. Durant 15 minuts seguírem per la vorera esquerra; luego passárem per un gótich pont á la oposada y, seguint corrent avall, ab 15 més passárem per lo carrer únich del poble, prop de un pont gótich de 5 archs, y ab altres 15 á la preciosa iglesia parroquial de Sant Joan Sas Fonts, qu' es una de las mellors joyas arqueológicas, que conserva la nostra terra; fou la iglesia de un convent de Caballers de la ordre del Temple y es d' estil románich y una obra perfecta d' art.

En la fatxada s' admira lo portal, que té 6 capitells notables; llástima que sían tant deteriorats; lo fris de l' arcada es hermosíssim y ben conservat, com també los dos murs y l' ábside; lo baptisteri es més que una obra notable, es una obra mestre; lo baix relleu que volta la pica, es preciós; sobre del baptisteri, en un ángul de la paret, se veu una pintura al fresch, que dona á conéixer que la pintura ocupava tota la paret, qu' está blanquejada ab cals; en lo altre ángul vegí un retaule del Roser del sigle XVI.

La iglesia té tres naus, la central molt més elevada que las laterals, sostingudas per vuyt archs, ab 16 columnas, que ténen altres tants capitells notabilíssims.

En lo primer altar de la esquerra s' venera un antiquíssim Cristo de fusta, ab lo nom de Santa Magestat, que inspira molta devoció en tota la encontrada; en lo altar de la part del Evangeli, al meteix costat del altar major, hi vegí quatre sitials ab respaldos, tots en pedra marbre blanca; lo altar crech qu' es del sigle XVII, é hi vegí un notable retaule representant la degollació de Sant Joan Baptista.

En lo chor sols hi ha de notable una grossa Creu, sumament antigua, que té los medallons, ab dos drachs y un aucell; segons tradició, la esmentada creu tenía Sant Segismon quan feya penitencia en las montanyas de Montseny.

En la sacristía s' conserva un retaule gótich de Sant Esteve; un notable palio ó frontal, brodat á l' árquimia; un quadro de la *Mater Dolorosa*; un altre de la Mare de Deu del Roser y un altre de la Crucifixió de Jesucrist; dúas creus parroquials molt antiguas; una safata ó plat de coure, y lo perolet de coure pera l' ús de la sacristía, abdós objectes també molt antichs.

Sens tenir res que agrahir al senyor Rector, qui no s' digná rébrem, essent absent lo senyor Vicari, la anciana majordona fou tant amable y atenta, que á ella dech lo haver pogut visitar lo temple y sacristía. A dos quarts de 5, després de donarli moltas mercés, prenguí comiat de tant amable fámula, y m' dirigí á la fábrica de paper contínuo de drap de «Torras germans», á la de paper contínuo de palla de «Corominas y Antiga», que vaig visitar, com també la de «Capdevila y Comp.ª», totas las quals fan honor á la industria catalana.

A las 6 deixava ab recansa la riallera Vall, qual excursió recomano especialment á mos companys que visitin Olot, hont me trobava ja á las 7 del vespre, completament mullat, per havernos sorprés una forta pluja á mitj camí.

Lo dia 6 de Setembre, á las 6 del mati, deixávam Olot (creyent un deber recomanar á mos companys, l' Hostal de Montserrat ó de Ca 'N Resplándis.) Passant per las Presas y En Bas (Sant Esteve), y pujant per lo Grau de Olot, ahont arribávam á las 9 y 15 minuts y n' sortíam á las 11, á dos quarts de 12 éram ja de retorn al tant pintoresch Coll de Pruít.

IV.—EXCURSIÓ AL PUIG CLARÁ Y PUIG DELS MOROS.

Lo dia 8 de Setembre, á las 5 del matí, sortíam á peu de Coll de Pruít ab lo guía En Jaume Puig; per lo Coll d' En Torrent, ab 30 minuts pujárem cap al Plá de la Salut; ab 20 més baixárem al Clot de Comas-Morts; ab altres 12, arribárem á la casa de Armadans ó Madans, ahont tinguérem que aixeplugarnos de una forta ruixada, durant una mitja hora; y de la casa, per un curriol que atravessa lo conreu d' enfront de la meteixa, ab 10 minuts baixárem al Coll de Condreu.

Del Coll esmentat pujárem, entre prats y faitgedas, per la esquena de la carena ab 15 minuts, al cim de Puigclará. Pochs minuts avans d' arribarhi, s' véuhen prop del cím, situats en direcció de llevant á ponent, tres enormes blochs *calcáreos*. Lo qui está en mitj dels tres y lo qui mira cap á ponent son de dimensions colossals; no crech pas sían primitius ó del primer alsament geológich, puig pareix que no ténen allí carta de naturalesa, en una regió en que tot lo sol es un pa de terra y en la que no son gens nombrosas las rocas calcáreas.

Lo veure espargidas, en abdós costats de las carenas properas al Puigclará, fins bastant avall, tant gran nombre de rocas, de molt més reduhidas dimensions, pero de la meteixa naturalesa, me fa creure en un gran alsament geoló-

gich, ó tal volta en un gran sacudiment ó terratrémol, produhit potser per los estingits volcans de las serras del Corb ó de Santa Margarida (prop de Olot) ó bé dels de la vall de Hóstoles, que llensáren de las entranyas de la terra, elevantlos á sa superficie, los colossals blochs y rocas esmentats. Segurament lo geólech que visiti eixa regió de Collsacabra, trobará vast camp d' estudi, sobre tot en las rocas de la serra que termina en las espadadas cingleras del Far, seguint fins á Sant Joan de Fábregas, Rupit, Avench, Padró de Rajols, Sas Finestras y Tavertet.

Al arribar al Cim de Puigclará, un fort xáfech, que durá uns 15 minuts, nos obligá á baixar més que corrent, pera soplujarnos sota de un buyt que forma una de las colossals rocas descritas; passada la pluja, tornárem al cim, y de allí per lo plá de la carena, baixant y pujant luego suáument, ab uns 10 minuts pujárem al cim de un grupo format per regulars y aisladas rocas volcánicas uniformes, que simulant un castell, s' elevan uns 8 metres sobre del turó, coronant lo cim de la serra y confirmant ma opinió referent als blochs de Puigclará.

Aquest cim es conegut per lo «Puig dels Moros», sentint ignorar la etimología de aquest nom. Es lo punt culminant del Plá de Collsacabra y s' hi gosa de un esplendent panorama sobre Collsacabra, Guillerías, Plá de la Selva y de Girona, lo curs del Ter, plá d' Anglés, de la Sellera y de Amer, aixís com la Vall de Hóstoles, que s' ovira als peus, á vol d' aucell.

A dos quarts de vuyt, y ab un petit ruixat, vaig fer aquesta observació: Therm. C.° 12°; bar. aner. 670^{m}; altitut, la calculo aproximadament en 1070 á 1080 metres.

La pluja aumentá en tal manera, que de un petit ruixat que feya al arribar al cim, se convertí prompte en un fort xáfech, que 'ns posá com esponjas, per qual rahó ab 10 minuts de vertiginosa baixada, sens camí, tirant pe 'l dret, nos aixeplugárem en la casa de las Vinyas.

La pluja durá uns tres quarts; á dos de 9 deixávam la casa y ab 15 minuts arribárem á Coll de Condreu; de allí, per lo camí ral de matxos que porta á las Planas, ab 15 més baixárem cap á la casa del Masnou, deixárem allí, á má dreta, lo camí de Sant Pere Sacosta y de las Planas, y per suau pujada, en mitja hora curta y plovent copiosament desde lo últim ters del camí, sens que bastéssin las espessas brancadas dels grossos roures y faigs á preservarnos del diluvi, arribárem al tant freqüentat Santuari de la Mare de Deu de la Salut, hont, mercés á un bon foch, que feu lo ermitá, 'ns poguérem secar la roba y lo calsat.

A las 12, havent parat la pluja, 'ns entornárem á Coll de Pruit, mes no volent Deu que hi arribéssem sechs, á mitj camí torná lo cel á obrir sas cataratas, y malgrat los atapahits faigs, que paréixen parayguas, arribárem á la casa, á las 12 y 40 minuts, fets dos peixos.

V.--EXCURSIÓ Á LA VALL DE HÓSTOLES.

Lo dia 9 de Setembre, á las 6 del matí, ab lo guía En Jaume Puig sortíam á peu de Coll de Pruít. Baixant per lo camí de la Bauma dels Murris, que sempre passa per grans boscos de faigs y roures regats per repetidas fonts, ab una hora de contínua baixada arribárem á la Casa de Riu Brugent; passant successivament per 5 molins, atravessárem lo Torrent de la Font grossa, y ab mitja hora més, arribárem á Sant Feliu de Payarols.

Lo camí de Collsacabra á Sant Feliu no pot ésser més agradable, puig més de las tres quartas parts están rublertas de atapahits faigs y corpulents roures, essent nombrosas las fonts que per tot arreu hi brollan.

En la pintoresca vila de Sant Feliu, hermosejada y fertilisada per la riera ó riu de Hóstoles ó de Sant Feliu, vaig visitar sa iglesia parroquial, edificada en 1604, en la que hi vegí un Ecce-Homo de marbre; en son altar hi ha uns retaules gens dolents; en lo altar d' enfront una Mare de Deu en marbre, que té lo fillet als brassos, y que no dubto es románica; lo altar de Sant Joan, qu' es de la época en que fou edificada la iglesia, es bó; lo altar major, plateresch ó barroch, es sumament pesat.

En una casa de la plassa, enfront de la iglesia, se veu una bonica finestra gótica.

L' altitut de Sant Feliu es de 460 metres.

Lo mellor Hostal, «Ca'N Mánagas.»

A las 9 deixávam la vila, pujant ab una hora al enderrocat Castell feudal de Hóstoles; de las runas sols se destaca la orgullosa torre del homenatje, mitj enderrocada, pera recordar encara lo despotisme y poder dels que un jorn fóren Senyors de la Vall de Hóstoles. Igual orgull sapiguére 1 posar á ratlla, ab terrible escarment y exemplar cástich, los oprimits y vexats habitants de Sant Feliu, matant al últim Senyor feudal, que morá en lo esmentat Castell.

Magnífich panorama de la Vall de Hóstoles. L' altitut no passará de 700 metres.

Del Castell ab 45 minuts, vaig baixar á Sant Feliu, arribant 'hi á las 11.

Lo amable y molt instruhit Sr. Dr. D. Miquel Bosch, metje de la vila, me digué que á uns 20 minuts de la meteixa, sota de Ca'N Carbonés, dins de un bosch de roures, hi ha una pedra traballada, qu' ell creu d' orígen celta; sento no haver pogut pujarhi, per por de la pluja, que no tardá gayre á caure ab molta abundancia.

A las 12 prenía comiat del Sr. Bosch, dirigintme cap al camí de la Torre; als 15 minuts, en los camps anomenats Camps Roigs, vegí una pedra esférica, que fou un jorn pedestal de una Creu de pedra, sentada allí meteix, qu' es lo siti hont morí lo derrer Senyor feudal de Hóstoles á mans dels pagesos de Sant Feliu. A una hora de Sant Feliu hi ha la antigua iglesia de Cogolls, en quin arxiu se conservan documents importants del Castell de Hóstoles y una campaneta del sigle XI ó XII.

Sobre dels Camps Roigs hi ha un petit serrat, en qual cim hi havía lo cráter del extingit volcan de la Vall de Hóstoles.

Dels Camps Roigs ab 15 minuts, baixava al Pont de la Torre, per ahont passárem á la vorera esquerra del Riu de Hóstoles, que té son orígen en Coll de Bas y en la Veu de Brugent; seguírem riu avall, sempre per terreno volcánich, ab forta pluja batent, deixant á la dreta las dúas fábricas de paper y, atravessant la riera ó riu de Hóstoles per las passeras del Molí d' En Vila, ab 30 minuts més arribávam, á la 1, al poble de las Planas.

Visitárem la iglesia, que té un altar major barroch ó plateresch, ab 4 retaules, que representan lo martiri de Sant Cristófol; derrera de la porta vegí una columna truncada, de uns 80 centímetres, sumament antigua, posada allí pera impedir que s' obri la porta.

Prop de la iglesia hi ha una casa que té duas finestras góticas.

L' altitut de las Planas es de 340 metres.

Dinárem molt rebé en lo Hostal de Ca 'N Cadet, que recomano á mos companys. A las 3 deixávam lo poble; ab 30 minuts baixávam al Clot del Mal Pas, siti lo més deliciós baix tots conceptes, hont se veu lo riu que s' llensa per un salt de uns 8 metres; atravessárem lo riu per unas passeras de grossas pedras volcánicas, seguint curs avall per sa vorera esquerra.

Als 10 minuts, lo riu se precipita per unas rocas en forma de bauma, en una cascata de uns 30 metres, per la bauma, y per consegüent per sota de la cascata s' hi passa fácilment, y tant es aixís, que quan la riera vé forta, no essent franquejable per las passeras del Clot del Mal Pas, llavors lo camí es precís ferlo per la bauma ó per sota de la cascata esmentada, ab una marrada de uns 5 minuts.

A 5 minuts de la cascata, passárem per la Farga, ahont avans, aprofitant lo salt, hi hagué una farga de aram; de la Farga ab 30 minuts, passant per la vorera esquerra, sempre per terreno volcánich, rublert de pedras, que destrossan los peus més durs, la meytat del camí sobre de una cinglera de 25 á 30 metres d' altura, tenint la riera als peus, arribárem al Hostal del Fanch, nom justificat per lo fanch que 'ns cubría los peus fins á mitja cama, per haver plogut feya poch. Del Hostal, als pochs passos, atravessávam la riera que baixa de las Ansias, per lo punt hont se llensa al riu; als 10 minuts, passávam per lo Molí d' Oliveras; ab 10 més, atravessávam també lo Torrent de Bernatallada, per hont se llensa al riu; 5 minuts després, prop de las salzeredas de la font d' En Fábregas, atravessárem lo riu per las passeras de la presa del canal, y seguint tenint lo riu á la esquerra y lo canal á la dreta, á las 5 arribávam á la vila de Amer, hostatjantnos en la Fonda del Fuster Soler.

De la pintoresca y rica vila de Amer res diré, puig vaig fer sa descripció en ma «Excursió á las Guillerías» en Juny d' aquest any.

Lo dia 10, á las 5 del matí, sortíam de la vila de Amer per lo Molí y 'ls horts, dirigintnos á las salzeredas de la Font d' En Fábregas, de ahont, passant per sota lo terraplé del ferro-carril de Olot, en construcció, per plá camí, ab 30

minuts, arribávam á Ca 'N Colomer; derrera meteix de la casa esmentada d' En Colomer, agafávam lo camí de matxos, que per entre boscos de roures y castanyers (alguns gegantins), per rápida pujada en la primera meytat del camí, y suau en la segona, ab una hora y 30 minuts guanyárem lo poble de Sant Martí de Sacalm ó de Cantallops, situat á 800 metres d' altitut aproximadament.

En la iglesia res hi vegí de particular y, no volent deturarnos en lo poble, á dos quarts de 8 seguíam ja altra volta la marxa, pujant ab 45 minuts cap al Grau de Santa Agna, per ahont, guanyant per un camí de zig-zag la espadada cinglera, ab 15 minuts més pujávam, passant per la petita ermita de Santa Agna, á la Mare de Deu del Far, Santuari situat á 1050 metres d' altitut. A las 9 del matí, lo Therm C. marcava 15° y lo Aneróide 666.m (V. Butlletí, N.° 36-37, any 1881, pág. 229.)

A las 10 deixávam la ermita. Del Santuari del Far, ab 35 minuts baixávam á la casa de las Vinyas; ab 15 més, passávam per Coll de Condreu, pujant cap á la casa d' Armadans ó Madans ab 15 minuts; y per las Comas Morts, ab 25 més, baixávam al tant acreditat Santuari de la Mare de Deu de la Salut, qual Verge es fama per tota la encontrada que cura tots los mals, fins los més incurables.

Tant prompte arribats al Santuari, esclatá una furiosa tempestat que 'ns hi retingué fins á las 5 de la tarde, per qual rahó eran las 5 y 40 minuts quan arribávam á Coll de Pruit.

VI.—EXCURSIÓ AL SANTUARI DE LA MARE DE DEU DE BELLMUNT.

Lo dia 13 de Setembre, á las 6 del matí, ab lo guía En Jaume Puig sortíam de Coll de Pruít, passant per las casas de Renyins, Alou, Culell y Torrentó; á dos quarts de 8 arribávam al Hostal de la Rotllada.

A las 8 ne sortíam, passant als pochs passos per sobre del Molí de la Aulina, de ahont ab 15 minuts baixárem al Clot de la Masallera; seguírem per lo camí que passa per sota de la casa de la Masallera, dirigintnos cap á la Serra del Feu (que dista uns 45 minuts del Clot esmentat), de ahont ab una hora y mitja, passant per lo pont del Riu Ges ó la riera de Sant Pere Targarona, arribárem á Sant Pere de Torelló. Hostal: Ca 'N Tauma.

A las 11 deixávam Sant Pere de Torelló, passant per lo carrer del Alzinar; per suau pujada, ab 30 minuts, passávam per Ca 'N Plá; ab 30 més, pujávam al Padronet de Sant Pere, sentat sobre de un precipici, pera hont se penetra en la Canal dita «Lo Clot de l' Alzina Grossa de Bellmunt», y per un preciós camí en zig-zag entre boscos de roures y boixos, á 30 minuts del Padronet passárem per la gegantina y secular *Alzina grossa*, de ahont, ab 30 minuts més, pujárem al Santuari de la Mare de Deu de Bellmunt, edificat sobre d' enlayradas rocas.

La iglesia es de volta de canó; la primitiva fábrica fou románica, reedificada en 1607 y restaurada en 1854. En ella sols hi vegí de notable la Verge, que

penso es del sigle XII; está sentada tenint lo fillet als brassos; té uns 25 centímetres y está molt ben tallada en marbre blanch.

A las 2 de la tarde vaig fer la següent observació meteorológica: Thermómetre C. 10°, aneróide 652.m Altitut, calculo será, tot lo més, de 1200 metres.

Lo panorama que s' ovira del Padró, situat á pochs passos sobre del Santuari, no pot ésser més encisador. Está limitat, al Sud: per Tagamanent, Sant Llorens del Munt, Montserrat y Códol Rodon (sobre de Calaf); al Oest: per las serras de Queralt (Berga), Peguera, Pedra-forca, Greixa y Puigllansada (Serra de Cadí); al Nort: Puigmal, Milany y Santa Magdalena de Cambrils; al Est: Montseny, Guillerías coronadas per Sant Miquel de Solterra, Ayats, Cabrera y Puigsecalm.

A las 4 deixávam lo Santuari, baixant per entre avellaners, faigs, teys y boixos ab 30 minuts á la casa mitj enderrocada de Ayera de Massa, de ahont, ab 30 més, passávam per la de Coll de Vidrá, y ab altres 15 arribárem al tant pintoresch poble de Vidrá, hostatjantnos á Ca 'N Santa.

Lo dia 14, á las 10 del matí, deixávam Vidrá, passant per Coll de Vidrá Ca 'n Clarella, Molí de Clarella y Ca 'N Adam; ab 2 horas, baixárem á Sant Quirze de Besora, dinárem al Hostal Nou, á l' altra part del pont, prenent allí comiat del guía Jaume Puig, que s' dirigí cap á En Bas, mentres jo esperava lo tren pera anar á Vich, y de allí, lo dia següent, retornar ja á Barcelona.

ARTHUR OSONA.

20 de Setembre de 1882.

OBSERVACIONS METEOROLÓGICAS

FETAS EN COLL DE PRUIT (COLLSACABRA): ALTITUT APROXIMADA, 900 METRES.

1882.	6 MATÍ.		2 TARDE.		10 NIT.	
	Ther.	Bar.	Ther.	Bar.	Ther.	Bar.
Dia 11 Agost. . . .	16°5	685m	24°	684m	18°5	683 m
» 12 » . . .	17°	683	25°	684	17°5	684
» 13 » . . .	18°	682	16°	683	12°	684
» 14 » . . .	14°	682	20°	681	16°	682
» 15 » . . .	16°	683	18°	682	14°	683
» 16 » . . .	13°	684	20°	684	14°	682
» 17 » . . .	14°	682	22°	682	15°	682
» 18 » . . .	16°	683	23°	684	17°	685
» 19 » . . .	16°5	684	25°4	683	15°	684
» 20 » . . .	17°	683	19°	682	14°	683
» 21 » . . .	15°	684	19°	685	16°	683
» 22 » . . .	17°	683	25°	684	17°	684
» 23 » . . .	18°	680	25°	679	15°.	679
» 24 » . . .	15°5	678	14°	678	10°	679

1882.	6 MATÍ.		2 TARDE.		10 NIT.	
	Ther.	Bar.	Ther.	Bar.	Ther.	Bar.
Dia 25 Agost. . . .	11°	680	18°	679	14°	679
» 26 » . . .	14°5	678	16°	678	11°	679
» 27 » . . .	13°	680	17°	681	12°	682
» 28 » . . .	12°	682	18°	683	16°	684
» 29 » . . .	16°	685	24°	687	17°	686
» 30 » . . .	17°	685	15°5	684	14°	685
» 31 » . . .	14°	684	20°4	683	16°	682
» 1 Setembre. . .	17°	685	24°	680	17°5	679
» 2 » . .	18°	680	23°	681	17°	082
» 3 » . .	16°5	683	24°	682	16°	682
» 4 » . .	14°	682	15°	683	12°	683
» 5 » . .	13°	684	18°	684	15°	684
» 6 » .	14°	683	19°	682	13°5	682
» 7 » . .	13°	683	18°	682	12°	681
» 8 » . .	12°	679	14°	680	10°	680
» 9 » . .	13°	681	18°	681	15°	680
» 10 » . .	14°	679	17°	678	12°	676
» 11 » . .	10°	675	12°	674	9°8	673
» 12 » .	8°	672	10°7	670	6°8	671
Mitja. .	14°65	681m 7	19°30	681m 4	14°17	681m 4

COSTUMS POPULARS DEL VALLES.

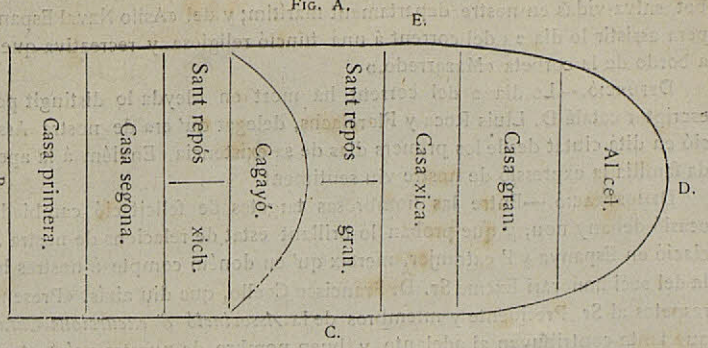
VIII.—TITLLO.

(Joch de noys.)

(V. Núm. 49, pl. 178.)

Pera jugar á *titllo* son prou dos noys. Fetas las ratllas com se assenyala en la figura A, un noy, que ha tret la busca més llarga de las dúas que s' havían amagat dintre la má y sortian per igual entre lo dit pólzer y lo índex, agafa un test de plat, cassola ó bé un palet de riera petitet y des lo punt B lo tira dins la *casa 1.*[1] Allavors á peu coix entra dins y ab la punta del peu lo fa tornar al punt B ó sia á fora. Torna á agafar lo *titllo* y lo tira á la *casa* 2.ª, entra á peu coix y torna á ferlo anar á fora. Tirat á una part del *sant repós xich*, l'ha de fer passar al altre y á puntadas de peu tornarlo á fora. Lo dit fins aquí va seguint en lo *cagayó, sant repós gran, casa xica, casa gran y al cel*: tenint present que si lo *titllo* s' queda alguna vegada *á crem*, qu' es tapant alguna ratlla; si no vá allá ahont se tira; si surt per las ratllas de la vora C, D, E; si lo noy trepitja alguna ratlla ó reposa allá ahont no deu; pert y l' altre juga: tenintse en compte que si lo qui entra havía jugat, comensa altra vegada allí ahont havia per-

FIG. A.

dut: quan lo *titllo* es fora dels *sants repós*, lo noy pot reposar en ells bona estona cama-assí cama-allá de la ratlla mitjera, y per últim, se té per molt mérit lo poder fer anar á fora ab una puntada de peu lo *titllo* des qualsevulga part del joch y en particular de la *casa xica*, *casa gran* ó *cel*.

Lo qui acaba primer lo joch, ha guanyat. Allavors aqueix posa lo *titllo* sobre la punta del peu dret y lo llansa cap allá ahont vol tant lluny com pot, fugint á peu coix en direcció contraria de la del *titllo*. L' altre ha de recullir lo *titllo*, deixarlo allí ahont son company lo havía llensat, y córrer al seu detrás fins que l' ha agafat. Quan lo té, l' ha de portar á coll y bé fins allá hont es lo *titllo*.

Aqueix joch exercita la vista y los muscles de las cuixas y espinada.

Un pare tenia tres fills,
Los volía lligar
Y no tenía cordills.

VICENS PLANTADA Y FONOLLEDA.

Mollet, Desembre de 1882.

SECCIO DE NOTICIAS.

INVITACIONS.—Havém rebut y agrahím las següents: de la «Associació catalanistad' excursions científicas», pera la vetllada conmemorativa del sisé any de sa fundació, lo 26 de Novembre prop passat, en la que s' col-locá en la galería d' excursionistas catalans célebres lo retrato de D. Sinibaldo de Mas; de la societat coral euterpense «La Catalana,» pera assistir lo 9 del corrent á una vetllada dramática y coral celebrada en lo Teatre de Novetats; de la «Sociedad espa-

ñola de salvamento de náufragos», pera arbitrar recursos pera construir un nou bot salva-vidas en nostre departament marítim; y del «Asilo Naval Espanyol», pera assistir lo dia 24 del corrent á una funció religiosa y recreativa que doná á bordo de la corbeta «Mazarredo.»

Defunció.—Lo dia 2 del corrent ha mort en Lleyda lo distingit poeta y escriptor catalá D. Lluis Roca y Florejachs, delegat qu' era de nostra Associació en dita ciutat desde los primers dias de sa existencia. Enviém á la apesarada familia la expressió de nostre viu sentiment.

Demostració.—Entre las nombrosas targetas de felicitació cambiadas ab ocasió del any nou, y que proban lo brillant estat de relacions de nostra Associació en Espanya y l' extranjer, mereix qu' en donem compte á nostres lectors la del soci honorari Excm. Sr. D. Francisco Coello, que diu aixís. «Presenta sus respetos al Sr. Presidente y miembros de la *Associació d' excursions Catalana;* que tanto contribuyen al adelanto y buen nombre de nuestro país.» Agrahim coralment aquest espontani y honrós cumpliment, y per nostra part, assegurém al distingit cartógrafo que procurarém meréixe'l cada dia més.

Lo «*Folk-Lore Andaluz.*»—Fa dias que no havém rebut aquesta interessant publicació, que recomanem á tots los aymants de la demología, que tants cultivadors té entre nosaltres.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA Y LO MUSEO

Periódichs nous.—S' han rebut aquest mes: *L' Excursion*, de París; *O Commercio de Penafiel*, de Penafiel (Portugal); y *El Reusense*, de Reus.

Biblioteca.—Continúa la llista de donatius.

Del Rev. D. Llorens Albanell, Pbre., rector de Gualba: 2 fasc. *Passió de Nostre Senyor Jesuchrist*—Vilafranca; y *Carta sobre la Doctrina Cristiana*—Girona, 1819.

De D. Salvador Armet Ricart: 2 fasc. *Hamlet, la tragedia y la ópera, boceto de crítica*, per D. Joseph María Serrate y lo donador—Barcelona, 1882; *Estudi sobre lo cant plá ó Gregoriá*, per lo donador—Vich, 1882.

De la «Asociacion de aficionados á la caza y pesca de Cataluña»: 1 fasc. *Almanaque de la Ilustracion Venatoria para 1883*—Madrid.

De D. Francisco Barado: 1 vol. *César en Cataluña*, per D. Pere A. Berenguer y lo donador—Madrid, 1882.

De J. Beck: 1 fasc. *Hochgebirgs Ansichten, Photographien nach der Natur in quarto (demi plaque)*, catálech, per lo donador—Colmar.

Del Dr. Scipione Cainer: 1 fasc. *Ad Asiago per la festa delle rogazioni*—Torino, 1882.

Del Dr. A. Cita: 1 fasc. *Dante Alighieri e le Prealpi Veronesi e Vicentine* —Vicenza, 1882.

De D. Manuel Duran y Gost: 12 ex. de sa *Memoria-Resúmen de los Estudios del Canal de S. Pedro de Casserras*—Barcelona, 1882.

De D. Enrich Claudi Girbal, delegat á Girona: 1 fasc. *Catálogo de los cuadros del Museo Provincial de Gerona*, per lo donador—Girona, 1882.

De Mr. Ed. Harlé, delegat á Burdeos: 2 fasc. *La grotte de Serinyá, près de Gérone (Espagne)*—París, 1882; *La Vallée de la Noguera Pallaresa (Pyrénées espagnoles)*—París, 1882.

De la llibrería de R. Lechner, de Viena: 1 fasc. *Preis—Verzeichniss der vom K. K. Militär—Geogr. Institute in Wien aufgelegten Kartenwerke*— Wien, 1881.

De D. Rafael Pardo de Figueroa, president de la Comissió Hidrográfica y comandant del vapor «Piles»: 1 fasc. *Sobre el valor más plausible de una base geodésica y su error medio, debido á los accidentales de medicion*, per lo donador y D. Emili Luanco—Madrid, 1881.

De *Lo-Rat-Penat*, de Valencia: 1 fasc. *Discurs del President D. Vicent Pueyo y Ariño*—Valencia, 1882.

De Mr. Louis Rérolle, delegat á Lyon: 1 fasc. *Excursion en Cerdagne et ascension du Puigmal*, per lo donador—Lyon, 1881.

De *La Revista Popular:* 1 fasc. *Almanaque de los Amigos del Papa*—Barcelona, 1882.

Del Sr. Baró de St. Saud, delegat á La Roche Chalais (França): 4 fasc. *Excursions dans les Pyrénées Cantabriques*—Bordeaux, 1882; *Courses en Sobrarbe (Haut-Aragon)*—París, 1882; *Les tombeaux des premiers rois d'Aragon, excusion au couvent de S. Juan de la Peña*—Bagnères, 1882; *Tableaux des données géographiques et hypsòmétriques d'après les observations faites dans les Pyrénées espagnoles, de 1877 á 1882*—Bordeaux, 1882; totas per lo donador.

De la «Section Lyonnaise du Club Alpin Français»: 3 vol. *Premier Bulletin* (1878), *Deuxiéme Bulletin* (1879), *Troisième Bulletin* (1881).

Del Dr. Adrien Sicard, delegat á Marsella: 3 fasc. *Réglement de l' Exposition internationale Méditerranéenne*—Marseille, 1870; *Etude microscopique de l' eau de mer considérée au point de vue médical*—Id., 1867; *Rapport à la Société d' horticulture de Marseille*—Id., 1869; 2 vol. *Monographie de la canne à sucre de la Chine, dite sorgho à sucre*—Id., 1858; totas per lo donador.

De Mr. Clément Sipière: 1 fasc. *Quarante jours en Espagne*—Toulouse, 1881.

Museo.—Continúa la llista de donatius:

De D. Joseph Alsina Lubian: *1 plano* de Molina de Aragon.—*1 fot.* de la meteixa ciutat y son castell.—*1 caixeta* ab una col-lecció de rocas, recorts de Molina de Aragon (14 exemplars de assabatxe, carbó mineral, pirita de ferro, de coure y de plom, alabastre, guix laminar y aragonites).

De D. Joan Brú: los objectes següents; un fóssil del género *Cardias*, un fragment de *Calissa compacta* de Castell-Bisbal y una especie del género *Asterias*, (estrella de mar), procedent dels encontorns de Vilanova y Geltrú.

De D. Eudald Canibell: 2 *dibuixos al llapis*, representant: un dels portals primitius, tapiat, y, un altre sense tapiar. de las murallas de Tarragona,

De D. Sadurní Ginesta Salas, delegat á Tarragona: 1 ex. del *Diario de Tarragona*, n.° 293, del 9 del corrent, ab un *Plá general del ferro-carril transversal del Principat de Catalunya*.

De Mr. Maurice Gourdon, delegat á Bagnères de Luchon (França): 2 *fot.* fetas per lo donador, representant: Lo Gran Estany de Framisell y la Torre ó *signal*, aixecada en lo cim del Saloria (pr. de Lleyda).

De D. Francisco de S. Maspons y Labrós: 1 ex. del *Bulimus gerundensis* Vidal, procedent de St. Pere de Bigas.

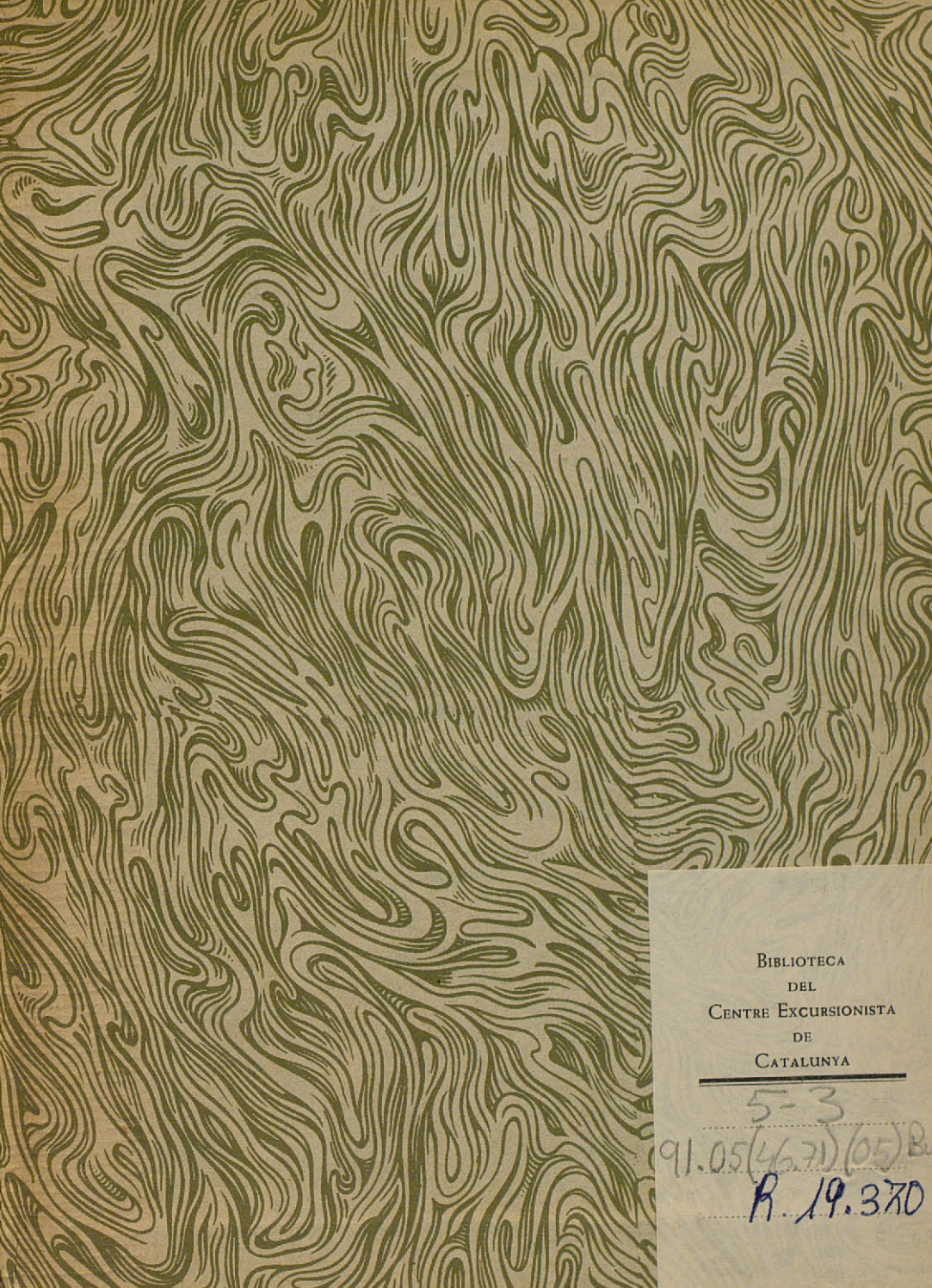
De D. Rafael Pardo de Figueroa, president de la *Comision Hidrográfica* á bordo del vapor «Piles»: 1 *mapa* del Port y Rada de Tarragona.—Madrid, 1882.

Del Sr. Baró de St. Saud, delegat á La Roche Chalais (França): *1 col. de 36 fotografias* fetas per ell meteix y representant; lo Congost de Bujaruelo, Torla (Alt Aragó), 2 fot.; Vall de Id.; Jaca, porta de las monjas; La penya d'Oroel, desde Jaca; Castell de Loarre (pr. de Huesca), 2 fot.; Convent superior de St. Joan de la Peña (id.); la Vall de Pueyo de Panticosa; barranch y port de Santa Helena, (id.); Serra de Bondellos (id.); Cascada del Pi (id.); Serras de Visaurín y Penya Collarada (Alt Aragó); Serras de Bernera y Licerin, N. (id.); lo poble de Ansó, partit de Jaca; trajos de Ansó, 4 fot.: los Mallos de Agüero; Desfiladero de Balzez (serra Civil); Macís de Tendeñera; Vista presa desde lo cim de la Penya Collarada; Serra de Guara, 3 fot.; Serras de Guara, Bardialla y del Aguila; Penya de Gratal, 3 fot.; Barranch de Mascun; Macís del Vignemale, desde lo llach de Gaube; Cauterets; St. Miquel de Lillo (Asturias); Pedra de la Porta, de id.; Cova del Rey D. Pelayo (Covadonga).— Macís del Taillon, fot. de Mr. Wallon.

De la «Section Neuchâteloise du Club Alpin Suisse»: *1 Panorama de Chaumont*, per X. Imfeld, enginyer.—Winterthur, 1882.

La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIÓNS CATALANA, al insertar en son BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres traballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions exposadas per llurs respectius autors.

Imp. dels Successors de Ramirez y C.ª, Passatje de Escudellers, núm. 4. Barcelona.

Biblioteca
del
Centre Excursionista
de
Catalunya

5-3
(91.05(46.71)(05) B
R. 19.370